

147923

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

147923

ADİL GELİR DAĞILIMININ SAĞLANMASINDA
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN YERİ VE
BUNUN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

(DOKTORA TEZİ)

Danışman

Prof. Dr. Mehmet E. PALAMUT

Hakkı M. AY

BURSA 2004

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hakkı Mümin AY'a ait "Adil Gelir Dağılımının Sağlanmasında Özel Tüketim Vergisi'nin Yeri ve Bunun Türkiye'de Uygulanabilirliği" adlı çalışma, jürimiz tarafından Maliye Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

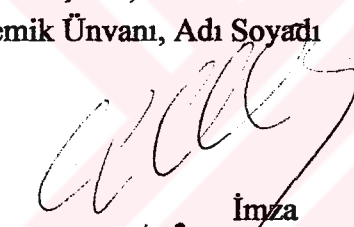
İmza

Başkan Prof. Dr. M. Hakkı ÖZEL
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Melvet DALMAN
Üye (Danışman).....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Nali MUTER
Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

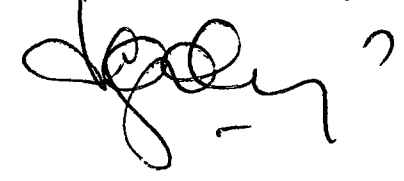
İmza

Prof. Dr. Nalan ÖLMEZOĞULLARI
Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Dapın SEYİ
Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ADIL GELİR DAĞILIMIN SAĞLANMASINDA ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN YERİ VE BUNUN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

ÖZET

Türk Vergi Sistemi içerisinde dolaylı vergilerin ağırlığı giderek artmaktadır. Vergi gelirlerinin yaklaşık 2/3'ü dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı vergiler alanındaki dağılık yapı, önce Katma Değer Vergisi'nin yürürlüğe girmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Özel Tüketim Vergisi ile bu dağılık yapı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu düzenlemeler yapılırken, Avrupa Birliği müktesebatına uyum da gerçekleştirilmiş olmaktadır. Vergilerin temel fonksiyonu gelir sağlamaktır. Ancak devletin görevlerinin artması ile birlikte, vergilerin de fonksiyonları artmıştır. Vergilerin adil gelir dağılımını sağlaması, artan fonksiyonlardan birisidir. Gelir dağılımı konusu tarih boyunca insanların, devletlerin ve ekonomik sistemlerin ilgisini çekmiştir. Çünkü adil olmayan gelir dağılımı, ekonomik ve sosyal yaşam üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Ekonomide istikrar, istihdam ve kalkınmayı olumsuz etkilemekte, toplumsal barışı bozmaktadır. Oysa gelirin adil dağılımı bu olumsuzlukları ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Devlet gelir ve harcamaları ile gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Vergi, devletin en önemli gelir kaynağıdır. Vergiler üretim, istihdam, dış ticaret, tüketim gibi bütün ekonomik alanlarda olduğu gibi, gelir dağılımı üzerinde de etkilidir. Dolaysız vergiler gelir dağılımını olumlu etkilemekte, dolaylı vergiler ise olumsuz etkilemektedirler. Özel Tüketim Vergisi dolaylı bir vergi olmasına rağmen, belli mallar üzerinden alındığı için, gelir dağılımı konusunda olumlu etkide bulunabilmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde uygulanan Özel Tüketim Vergisi az sayıda mal üzerinden alınmaktadır. Oysa Türkiye'de uygulanan Özel Tüketim Vergisi, çok sayıda malı kapsamaktadır. Vergi gelirlerinin yaklaşık olarak ¼'ünü Özel Tüketim Vergisi oluşturmaktadır. Bu oran ile Özel Tüketim Vergisi, adil gelir dağılımını sağlamada etkili bir rol üstlenebilir. Yapılan anket çalışmasına göre deneklerin büyük bir çoğunluğu Özel Tüketim Vergisi ödemektedirler. Deneklere göre devlet, gelirin adil dağılımı konusunda etkin bir rol üstlenmelidir. Devlet bu rolü yerine getirirken Özel Tüketim Vergisi'nden yararlanmalıdır. Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Jüri üyeleri; Prof.Dr.Hakkı ÖZEL, Prof.Dr.B.Naci MUTER, Prof.Dr.Mehmet E.PALAMUT, Prof.Dr.Doğan ŞENYÜZ ve Prof.Dr.Nalan ÖLMEZOĞULLARI'dır.

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1.Adil gelir dağılımı
- 2.Özel Tüketim Vergisi
- 3.Eşitsizlik
- 4.Yeniden dağıtım politikası

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1.Just distribution of income
- 2.Excise tax
- 3.Inequality
- 4.Redistribution policy

THE ROLE OF EXCISE TAX SYSTEM FOR THE JUST DISTRIBUTION OF INCOME AND PRACTICE IN TURKEY

ABSTRACT

The importance of the excise taxes in the Turkish Tax System has been increasing. The excise taxes are consisting of approximately $\frac{3}{4}$ of tax revenues. Firstly, the messy structure in the field of indirect taxes had been tried to remove with the enforcement of the Value Added Tax. Lately it has been removed completely with the enforcement of the excise taxes. These arrangements have enabled to adopt the EU acquis. The main function of the taxes is to get revenue. However, the functions of the taxes have increased with the roles of the government. Just distribution of income is one of the functions of it. The subject of distribution of income has always been attracted attention of people, states and economic systems throughout the history. Because unfair distribution of income has negative impacts on economic and social life. It influences badly economic stability, employment and economic development and hence threatens social peace. Whereas just distribution of income helps to remove all these problems. State has the power to influence the distribution of income with its revenues and taxes. Taxes are the most important revenue. They have also effects on distribution of income as well as production, employment, foreign trade, consumption. In the EU, excise tax is levied on items limited in number, whereas it has been implemented on many items in Turkey. The excise tax forms $\frac{1}{4}$ of tax revenues. With this rate, the excise tax could play an important role in ensuring just distribution of income. According the questionnaire, most of the people pay excise tax and they believe that state should play an important role in the field of distribution of income and state should use this instrument. This study has been prepared as a doctoral thesis in the Fiscal Policy Department, Institute of Social Sciences, Uludağ Universitesi. The juror are Prof.Dr.Hakkı ÖZEL, Prof.Dr.B.Naci MUTER, Prof.Dr.Mehmet E.PALAMUT, Prof.Dr.Doğan ŞENYÜZ and Prof.Dr.Nalan ÖLMEZOĞULLARI.

Turkish Keywords:

- 1.Adil gelir dağılımı
- 2.Özel Tüketim Vergisi
- 3.Eşitsizlik
- 4.Yeniden dağıtım politikası

English Keywords

- 1.Just distribution of income
- 2.Excise tax
- 3.Inequality
- 4.Redistribution policy

ÖNSÖZ

Türkiye’de dolaylı vergiler alanında yapılan en son ve en önemli uygulamalardan birisi, ÖTV’nin vergi sistemine dahil edilmesidir. Sistem içerisinde bulunan 16 adet vergi, fon ve paylar, dağınık durumdan kurtulmuş ve tek çatı altında toplanmıştır. ÖTV hasılatı, toplanan vergi gelirlerinin yaklaşık olarak ¼’ünü oluşturmaktadır. Tüm dünyada daha çok sosyal amaçlı olarak toplanan bu vergi, Türkiye’de de sosyal amaçlara hizmet edebilecek bir yapıdadır.

Bu çalışmanın amacı, ÖTV’nin bir sosyal amaç olarak adil gelir dağılımını sağlamadaki etkinliğinin araştırılmasıdır. Dolaylı bir vergi olmasının yanı sıra, ayrıca bir tüketim vergisi olması nedenleri ile ÖTV’nin adil gelir dağılımı konusundaki etkinliğinin önemi; üzerinde durulması ve tartışılması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi dolaylı vergiler ve bu vergiler içerisindeki tüketim vergileri objektif nitelikte olup, kişilerin durumlarını göz önünde bulundurmazlar. Ancak bu kategori içerisinde yer alan ÖTV, muhatap olduğu mükellefler ve konu edindiği mallar itibariyle, kısmen sübjektif bir vergi niteliğine bürünebilmektedir.

Her ne kadar adında özel ibaresi bulunsa da dünyadaki uygulamalardan farklı olarak Türkiye’de birçok mal üzerine konduğu için daha çok genel bir vergi niteliğinde olan ÖTV, devletin gerçekleştirmek istediği mali ve sosyal amaçlara hizmet edebilecek bir konumdadır.

Bu çalışmanın hazırlanması ile ilgili olarak bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. ÖTV’nin teorisi ile ilgili literatürde birçok kaynak olmasına rağmen, bu çalışmanın konusu ile ilgili olarak doğrudan ve yeterli kaynak bulunmamaktadır. Anket çalışması ile ilgili bilgiler Ankara, İzmir, Antalya, Sivas, Çorum ve Niğde’den sağlanmıştır. Değerlendirilemeyecek nitelikteki bazı anket formlarının değerlendirme dışında tutulmasından sonra, değerlendirilebilecek nitelikteki toplam 590 adet anket formları üzerinden edinilen bilgilerin oluşturulması, kaynak ve zaman harcamasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmaya, henüz Türkiye’de ÖTV’nin uygulamaya geçmediği bir zamanda başlanmıştır. Bundan dolayı bu çalışma, Türkiye’de yeni bir konu olan ÖTV ve bunun gelir dağılımındaki fonksiyonu hakkında ilk kaynaklardan birisi olacaktır.

İÇİNDEKİLER

İç Kapak.....	i
Tez Onay Sayfası.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar.....	xv
KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE

ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN YERİ

I. VERGİNİN GELİŞİMİ.....	3
A. Verginin Zorunluluğu.....	3
B. Hediye, Bağış ve Yardım Olarak Vergi.....	6
C. Yasal Zorunluluk Olarak Vergi.....	7
1. İlkçağ ekonomileri.....	7
2. Ortaçağ ekonomileri.....	8
a. Feodalizm.....	9
b. İslam Medeniyeti.....	10
3. Yeniçağ ekonomileri.....	11
a. Yeniçağda Merkantilizm.....	12
b. Yeniçağda Fیزیokrasi.....	13

c. Merkantilistler ile Fizyokratlar arasındaki farklar	14
d. Yeniçağda Liberalizm	14
<i>D. Klasik ve Modern Maliye Anlayışında Vergi Politikası.....</i>	<i>15</i>
1. Klasik vergi politikası	15
2. Modern vergi politikası.....	16
<i>E. Vergi ve Tarihsel Olaylar.....</i>	<i>17</i>
<i>G. Vergilerin Sınıflandırılması İçinde ÖTV'nin Yeri</i>	<i>18</i>
1. Dolaylı ve dolaysız vergiler	19
2. Gelir, gider ve servet vergileri.....	21
3. Sübjektif ve objektif vergiler.....	23
4. Genel ve özel vergiler	23
5. Mali ve düzenleyici vergiler.....	24
6. Geniş tabanlı ve dar tabanlı vergiler	24
7. Ad valorem (değer esası) ve spesifik (miktar esası) vergiler	25
8. Sürekli ve geçici vergiler	25
<i>İ. Vergilerin Ekonomi Üzerindeki Etkileri.....</i>	<i>26</i>
1. Ekonomik denge üzerindeki etkileri.....	26
2. Ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri.....	28
3. Gelir dağılımı üzerindeki etkileri	29
5. Üretim ve tüketim üzerindeki etkisi.....	30
6. Etkin kaynak dağılımı üzerindeki etkisi.....	31
7. Tasarruf üzerindeki etkisi.....	31
8. Fiyatlar üzerindeki etkisi.....	31
II. ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	32
<i>A. Özel Tüketimin Vergilendirilmesi</i>	<i>32</i>
<i>B. Özel Tüketim Vergisinin Gelişimi</i>	<i>33</i>
<i>C. Özel Tüketim Vergisinin Tanımı</i>	<i>35</i>
<i>D. Özel Tüketim Vergisinin Özellikleri.....</i>	<i>36</i>
<i>E. Özel Tüketim Vergisinin Alınma Nedenleri.....</i>	<i>37</i>
<i>F. Özel Tüketim Vergisinin Vergi İlkeleri Karşısındaki Durumu</i>	<i>40</i>

1. Genellik ilkesi açısından	41
2. Adalet ve eşitlik ilkesi açısından	41
3. Verimlilik ilkesi açısından	42
4. Belirlilik ilkesi açısından	43
5. Tarafsızlık ve müdahale ilkeleri açısından.....	43
6. Açıklık ilkesi açısından.....	43
7. Uygunluk ilkesi açısından.....	44
8. Mali anestezi ilkesi açısından.....	44
9. İktisadilik ilkesi açısından.....	44
<i>G. Özel Tüketim Vergisinin Etkileri</i>	44
1 Ekonomik etkileri	45
a Gelirin yeniden dağılımına etkisi.....	45
b Kaynak dağılımına etkisi.....	45
c Yansıma etkisi.....	46
d Ekonomik kalkınmaya etkisi	47
e Ekonomik dengesizliklerde etkisi	47
2 Mali etkileri	48
3 Sosyal etkileri	49
<i>H. Özel Tüketim Vergisinin Sakıncaları</i>	50
III. TÜRKİYE’DE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	51
<i>A. Özel Tüketim Vergisi ’nin Nitelikleri</i>	51
1. Özel Tüketim Vergisi’ nin konusu	51
2. Özel Tüketim Vergisi’ nin matrahı.....	53
3. Özel Tüketim Vergisi’ nde vergiyi doğuran olay	55
4. Özel Tüketim Vergisi’ nin mükellefi.....	56
5. Özel Tüketim Vergisi’ nde vergi sorumlusu.....	57
6. Özel Tüketim Vergisi’ nde vergi tarifesi	58
7. Özel Tüketim Vergisi’ nin tahsili	58
8. Özel Tüketim Vergisi’ nde indirim müessesesi.....	59
9. Özel Tüketim Vergisi’ nde istisna müessesesi.....	60

a. İhracat istisnası.....	60
b. Diplomatik istisna.....	61
c. Diğer istisnalar.....	61
10. Verginin tecili.....	62
B. Özel Tüketim Vergisi İle Kaldırılan Mali Yükler.....	63
C. Özel Tüketim Vergisi'nde Yetki.....	65
D. Özel Tüketim Vergisi Hasılatı ve Paylaşımı.....	67
E. Türk Vergi Sistemi İçinde Özel Tüketim Vergisi'nin Yeri.....	69
1. Türkiye'nin vergi yapısı.....	70
2. Türkiye'de mali güç ve vergi yükü.....	73
3. Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımı.....	78
4. Dolaylı bir vergi olarak Türk Vergi Sistemi içinde Özel Tüketim Vergisi'nin yeri.....	83

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARININ

ADİL GELİR DAĞILIMINI SAĞLAMADAKİ ROLÜ

I. GENEL OLARAK GELİR DAĞILIMI KAVRAMI.....	84
A. Gelir Dağılımının Tarihsel Gelişimi.....	84
B. Gelir Dağılımı Tanımları.....	86
1. Kişisel gelir dağılımı.....	86
2. Fonksiyonel gelir dağılımı.....	87
3. Sektörel gelir dağılımı.....	87
4. Bölgesel gelir dağılımı.....	88
C. Gelir Dağılımının Belirleyen Faktörler.....	89
1. Emegın dağılımı.....	89
2. Servetin dağılımı.....	91
3. Faktör fiyatları.....	92
D-Gelir Dağılımının Tespitinde Kullanılan Yöntemler.....	92
E. Adil Gelir Dağılımının Ölçüsü.....	94

<i>F. Adil Gelir Dağılımının Önemi ve Sonuçları</i>	95
1. Ekonomide istikrarı sağlamak	99
2. Toplumsal refahı artırmak.....	99
3. Sosyal barışı sağlamak.....	100
4. Fırsat eşitliği tanımak.....	100
<i>G. Az gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Gelirin Dağılımı</i>	101
1. Az gelişmiş ülkelerde gelirin dağılımı.....	101
2. Gelişmiş ülkelerde gelirin dağılımı.....	103

II. MALİYE POLİTİKASI İLE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ

.....	104
<i>A. Sosyal Devlet Kavramının Gelişmesi</i>	106
<i>B. Birincil ve İkincil Gelir Dağılımında Devletin Rolü</i>	109
1. Birincil gelir dağılımı.....	111
a. Faktör fiyatlarını değiştirmek	111
b. Eğitim olanaklarını değiştirmek	112
c. Servetin dağılımını değiştirmek.....	113
2. İkincil gelir dağılımı	114
<i>C. Maliye Politikası İle Gelir Dağılımının Sağlanması</i>	115
1. Vergi politikası ve gelir dağılımı ilişkisi.....	117
a. Kişisel gelir vergisi	119
b. Kurumlar vergisi.....	120
c. Servet vergileri.....	120
d. Gider vergileri.....	121
e. Diğer uygulamalar.....	122
(1). Negatif gelir vergisi	122
(2). Asgari geçim indirimini.....	123
2. Harcama politikası ve gelir dağılımı ilişkisi	125
a. Cari ve yatırım harcamaları	125
b. Reel ve transfer harcamalar	126
3. Borçlanma politikası ve gelir dağılımı ilişkisi	127

<i>D. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi ve Gelir Dağılımı ile Olan İlişkisi</i>	130
1. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi.....	130
2. Dolaylı ve dolaysız vergilerin adil gelir dağılımını sağlamadaki rolü	132
a. Dolaylı vergiler ve gelir dağılımı.....	133
b. Dolaysız vergiler ve gelir dağılımı	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ADİL GELİR DAĞILIMININ SAĞLANMASINDA

ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN ETKİNLİĞİ

I. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YENİDEN DAĞITIM POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ	142
A. Anayasa ve Kalkınma Planlarında Adil Gelir Dağılımının Yeri	143
1. Anayasada adil gelir dağılımı hakkındaki düzenlemeler	143
2. VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda adil gelir dağılımı.....	146
B. Gelir Dağılımı Konusunda Yapılan Çalışmalar	147
1. İlk çalışmalar	148
2. 1987 ve 1994 gelir dağılımı anketleri.....	150
C. Türkiye'de Gelirin Dağılımı.....	151
1. Kişisel gelir dağılımı.....	152
2. Sektörel gelir dağılımı.....	153
3. Bölgesel gelir dağılımı	154
D. Türkiye'nin Gelir Dağılımının Diğer Ülkeler İle Karşılaştırması	155
1. Dünyada Gelirin Adaletsiz Paylaşımı.....	156
2. Diğer ülkelerde gelirin dağılımı	158
a. AB ülkelerinde gelirin dağılımı	158
b. ABD'de gelirin dağılımı.....	159
E. Gelir Dağılımını Bozan Başlıca Etkenler.....	159
1. Reel ücretlerin düşmesi.....	160

2. Enflasyon oranının yüksek olması.....	162
3. Faiz oranlarının yükselmesi.....	163
4. Tarımda gelirin düşmesi.....	164
5. İzlenen vergi politikaları.....	165
6. Borçlanmanın tercih edilmesi.....	166
7. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü.....	168
<i>F. Türkiye’de Gelirin Yeniden Dağıtım Politikaları.....</i>	<i>170</i>
1. Vergilerin etkinsizliği.....	173
2. Harcamaların yetersizliği.....	176
II. ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ VE ADİL GELİR DAĞILIMI.....	180
<i>A. Vergi Gelirleri İçindeki Yeri.....</i>	<i>181</i>
<i>B. Etkin Bir Yeniden Dağıtım Aracı Olması.....</i>	<i>186</i>
<i>C. Diğer Dolaylı Vergilerden Farklı Olması.....</i>	<i>187</i>
<i>D. Genel Tüketim Vergilerinden Farklı Olması.....</i>	<i>188</i>
1. Genel tüketim vergilerinin özellikleri.....	188
2. ÖTV ile KDV arasındaki farklar.....	192
3. Bir tüketim vergisi olarak ÖTV’nin üstünlükleri.....	192
4. Türkiye ve dünyada genel tüketim vergileri.....	195
<i>E. Selektif Bir Vergi Olması.....</i>	<i>198</i>
1. Verginin konusu.....	199
2. Verginin oranı.....	200

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ADİL GELİR DAĞILIMINI SAĞLAMADA

ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ KONUSUNDA

BİR ANKET ÇALIŞMASI

I. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	202
II. ALAN VE KİTLE.....	203

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	203
IV. VERİ ANALİZİ	203
V. KULLANILAN İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER.....	204
VI. ANKET FORMU	204
VII. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	204
<i>A. Frekans ve Yüzde Dağılımı.....</i>	<i>204</i>
1. Yaş dağılımı	204
2. Eğitim durumu.....	205
3. Meslek dağılımı	206
4. Gelir durumu	207
5. Sahip olunan eşyalar	207
6. Akaryakıt tüketimi.....	210
7. Tüketilen ürünler ve öncelik sırası	211
8. Verginin tanımı.....	213
9. ÖTV'nin tanımı	214
10. Verginin alınacağı kaynak.....	215
11. Vergi yükü.....	215
12. Devletin etkin rolü	216
13. Yardım.....	216
14. Önem sırasına göre vergi alınacak olan ürünler	217
<i>B. Çapraz Tablo Analizi</i>	<i>220</i>
1. Otomobil sahibi olanlar ile akaryakıt tüketiminde bulunanların çapraz tablosu	220
2. Eğitim düzeyi ile verginin tanımına verilen cevaplar arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.....	221
3. Eğitim düzeyi ile ÖTV'nin tanımına verilen cevaplar arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	222
4. Gelir düzeyi ile verginin hangi kaynaktan alınması gerektiği arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	223

5. Eğitim düzeyi ile vergi yükü hakkındaki görüşlerin ilişkisini gösteren çapraz tablo.....	224
6. Devletin gelir dağılımını sağlamada etkin rolü ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	224
7. Devletin gelirin adil dağılımını sağlamasında etkinliğini isteyen kesim ile meslek arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.....	225
8. Devlet tarafından en çok yardım yapması istenen kesim ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	226
9. Devletin en çok yardım yapması istenen kesim ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	228
10. Devletin en çok yardım yapması istenen kesim ile devletin etkin rolü arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	229
11. Devletin geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara yardım etmesini isteyenlerin mesleklere göre dağılımını gösteren çapraz tablo	231
12. Devletin geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara yardım etmesini isteyenlerin gelir düzeylerine göre dağılımını gösteren çapraz tablo.....	231
13. En fazla vergi alınması istenen ürün ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	232
14. En fazla vergi alınması istenen ürün ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo	233
15. En az vergi alınması istenen ürün ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.....	234
16. En az vergi alınması istenen ürün ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo.....	235
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	236
KAYNAKÇA.....	247
EK-1.....	271

TABLÖLAR

Tablo 1.1 ÖTVK' da Yetki Makamları.....	66
Tablo 1.2 Türkiye'de Vergi Yükü.....	76
Tablo 1.3 Dünyada Vergi Yükü.....	76
Tablo 1.4 Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Ağırlığı.....	81
Tablo 1.5 Türkiye'nin Toplam Vergi Gelirlerinin Karşılaştırılması (%).....	82
Tablo 2.1 Ekonomik Gelişme ve Vergiler.....	131
Tablo 3.1 Hane ve Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (%).....	150
Tablo 3.2 Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	153
Tablo 3.3 Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (%).....	153
Tablo 3.4 Türkiye'de Bölgelerin GSMH'den Aldıkları Paylar (%).....	155
Tablo 3.5 AB Ülkeleri ile Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliği.....	158
Tablo 3.6 AB Ülkeleri ile Türkiye'de Vergi ve Transferlerin Gelir Dağılımına Etkisi.....	174
Tablo3.7 Konsolide Bütçe Gider Kalemleri.....	179
Tablo3.8 1990-2003 Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Yeri.....	184
Tablo3.9 2003 Konsolide Bütçe Gelirleri Kümülatif Gerçekleşmeleri (İlk Altı Aylık).....	185
Tablo 3.10 Tüketim Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı.....	196
Tablo 3.11 OECD Alanında Vergi Yapılarının Dağılımı (1965-2000).....	197
Tablo 4.1 Yaş Dağılımı.....	205
Tablo 4.2 Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	205
Tablo 4.3 Mesleklere Göre Dağılım.....	206
Tablo 4.4 Gelir Durumuna Göre Dağılım.....	207
Tablo 4.5 Televizyon Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	208

Tablo 4.6 Buzdolabı Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	208
Tablo 4.7 Çamaşır Makinesi Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	208
Tablo 4.8 Bulaşık Makinesi Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	209
Tablo 4.9 Bilgisayar Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	209
Tablo 4.10 Cep Telefonu Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	209
Tablo 4.11 Müzik Seti Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	209
Tablo 4.12 Ev Kliması Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	210
Tablo 4.13 Otomobil Sahibi Olmalarına Göre Dağılım.....	210
Tablo 4.14 Akaryakıt Tüketimi.....	211
Tablo 4.15 Birinci Derecede Tüketilen Ürünler.....	211
Tablo 4.16 İkinci Derecede Tüketilen Ürünler.....	212
Tablo 4.17 Üçüncü Derecede Tüketilen Ürünler.....	212
Tablo 4.18 Dördüncü Derecede Tüketilen Ürünler.....	213
Tablo 4.19 Verginin Tanımına Verilen Cevaplar.....	213
Tablo 4.20 ÖTV'nin Tanımına Verilen Cevaplar.....	214
Tablo 4.21 Verginin Hangi Kaynaktan Alınması Gerektiğine Verilen Cevaplar.....	215
Tablo 4.22 Vergi Yükü Hakkındaki Görüşler.....	216
Tablo 4.23 Devletin Gelirin Dağılımında Etkin Rol Oynaması Hakkında Görüşler....	216
Tablo 4.24 Devletin En Çok Hangi Kesime Yardım Yapması Gerektiği Hakkında Görüşler.....	217
Tablo 4.25 Birinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler.....	218
Tablo 4.26 İkinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler.....	218
Tablo 4.27 Üçüncü Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler.....	219
Tablo 4.28 Dördüncü Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler.....	219
Tablo 4.29 Beşinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler.....	220

Tablo 4.30 Otomobil Sahibi Olanlar İle Akaryakıt Tüketiminde Bulunanların Çapraz Tablosu.....	220
Tablo 4.31 Eğitim Düzeyi İle Verginin Tanımı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	221
Tablo 4.32 Eğitim Düzeyi İle ÖTV'nin Tanımı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	222
Tablo 4.33 Gelir Düzeyi ile Verginin Hangi Kaynaktan Alınması Gerektiğine İlişkin Çapraz Tablo.....	223
Tablo 4.34 Eğitim Düzeyi İle Vergi Yükü Hakkındaki Görüşlerin Çapraz Tablosu....	224
Tablo 4.35 Devletin Gelir Dağılımını Sağlamada Etkin Rolü ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	225
Tablo 4.36 Devletin Gelir Dağılımını Sağlamada Etkin Rolü İle Meslek Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	226
Tablo 4.37 Devletin En Çok Yardım Yapması Gereken Kesim İle Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	227
Tablo 4.38 Devletin En Çok Yardım Yapması İstenen Kesim İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	228
Tablo 4.39 Devletin En Çok Yardım Yapması İstenen Kesim İle Devletin Etkin Rolü Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	229
Tablo 4.40 Devletin Geliri Olmayanlara veya Geliri Asgari Ücretin Altında Olanlara Yardım Etmesini İsteyenlerin Mesleğe Göre Dağılımını Gösteren Çapraz Tablo.....	230
Tablo 4.41 Devletin Geliri Olmayanlara veya Geliri Asgari Ücretin Altında Olanlara Yardım Etmesini İsteyenlerin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımını Gösteren Çapraz Tablo.....	232
Tablo 4.42 En Fazla Vergi Alınması İstenen Ürün İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	233
Tablo 4.43 En Fazla Vergi Alınması İstenen Ürün İle Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	234
Tablo 4.44 En Az Vergi Alınması İstenen Ürün İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo.....	234
Tablo 4.45 En Az Vergi Alınması İstenen Ürün İle Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi gösteren Çapraz Tablo.....	235

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
b.	Baskı
bkz.:	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KDV	Katma Değer Vergisi
KDVK	Katma Değer Vergisi Kanunu
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
ÖTVK	Özel Tüketim Vergisi Kanunu
TVS	Türk Vergi Sistemi
t.y.	Basım tarihi yok
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
vb.	Ve benzeri
vd.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Tarihte devlet anlayışları ve buna bağlı olarak devletin görevleri sürekli bir değişim içinde olmuştur. Bir zamanlar savaş yapmak, toprak işgal etmek ve vergi toplamaktan ibaret iken; bugünün devlet anlayışı içinde daha gelişmiş ve dolayısıyla karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeden, para ve sermaye piyasalarını düzenlemeye kadar bir dizi görevleri üstlenen bugünün devleti; özellikle iki büyük dünya savaşı sonrasında ülke içinde olduğu gibi, ülkeler arasında da gelir farklılığını azaltmak için yoğun bir çaba içine girmiştir. Bu konuda uluslararası kuruluşlar kurulmuş, ülke bütçeleri bu yönde yapılandırılmaya çalışılmıştır. Devletin adil gelir dağılımını vergi ve harcama politikaları ile gerçekleştirir. Kuşkusuz bireylerin ekonomik değerlerinin vergiler yoluyla alınması ve bunların toplum yararına harcanması, ekonomik ve sosyal yaşamı her yönüyle etkileme gücüne sahiptir.

Milli gelirin kişisel, bölgesel ve/veya fonksiyonel açıdan dengesiz dağılımı sonucunda sosyal barış zedelenir, ekonomik istikrar bozulur, fırsat eşitliği yok olur, (kimi yazarlar tarafından kabul edilen) toplumsal refah kaybına neden olur. İzlenecek politikalar ile varlıklı kesimin ekonomik değerleri kısmen törpülenerek, yoksul kesimlere transfer edilmelidir. Çünkü varlıklı kesimden alınan ekonomik değerler, yoksul kesim için çok büyük marjinal fayda anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) teorik açıdan ideal bir adil gelir dağılımı sağlama aracı olabilir. Bu verginin en önemli özelliği, piyasadaki tüm mal ve hizmetlere değil, belirlenmiş mal ve hizmetler üzerine konmasıdır. Böylece gelir esnekliği yüksek olan (gelirin artması ile tüketimi artan) mallar üzerinden ÖTV'nin alınması, izlenecek politikanın ilk ayağını oluşturur. Varlıklı kesimden alınan değerlerin sosyal amaçlı olarak kullanılması, politikanın ikinci ayağını oluşturur. Böylece piyasanın oluşturduğu gelirin adaletsiz dağılımı, ÖTV aracılığıyla adil bir duruma getirilebilir.

Türkiye'de yeni bir konu olması nedeniyle ÖTV'nin ekonomik etkileri hakkında yeterli kaynak bulunamamaktadır. Bu çalışmanın başlangıcında henüz ÖTV'nin yasallaşmadığı da göz önünde bulundurulursa, ekonomik bir etkisi olarak adil gelir dağılımını sağlaması konusunda kaynak yetersizliğinin varlığı aşikardır. Mevcut kaynakların içeriği daha çok teori ve uygulama ile ilgilidir. Bu nedenle çalışmanın hazırlanması aşamasında ciddi kaynak sıkıntısı ile karşılaşmıştır. Aynı şekilde

çalışmanın anket aşamasında deneklerin ÖTV hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmamaları da diğer bir sıkıntı unsuru olmuştur.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vergilerin tarihsel gelişim süreci, ÖTV'nin vergilerin sınıflandırılmasındaki yeri, ÖTV teorisi ve Türkiye'deki uygulaması anlatılmıştır. İkinci bölümde maliye politikası araçları olan vergi ve harcamaların adil geliri sağlamadaki rolü anlatılmıştır. Önce gelir dağılımı kavramına genel olarak değinilmiştir. Ardından etkin bir maliye politikasının gelişiminde önemi olan sosyal devlet olgusu anlatılmıştır. Vergi ve harcamaların gelir dağılımındaki etkinlikleri irdelenmiş, dolaylı ve dolaysız vergilerin (ÖTV'nin bir dolaylı vergi olması nedeniyle) gelir dağılımı konusundaki etkileri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'de ÖTV'nin adil gelir dağılımındaki rolü yer almaktadır. Burada Türkiye'nin gelir dağılımı, diğer ülkeler ile karşılaştırılmış, yeniden dağıtım politikalarının yeterince etkin olamadıkları vurgulanmıştır. ÖTV'nin adil gelir dağılımında etkin bir rol üstlenebilmesi amacıyla, bu verginin üstünlükleri ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde yapılan anket çalışmasının değerlendirilmesi yapılmıştır. Ankara'dan 240, İzmir'den 120, Antalya'dan 110, Sivas'tan 50, Çorum'dan 40 ve Niğde'den 30 olmak üzere toplam 590 denekten bilgi toplanmıştır. Bu bölümde toplanan bu bilgiler, yüzde dağılımı ve çapraz tablo yöntemlerinin yardımı ile değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN YERİ

I. VERGİNİN GELİŞİMİ

İktisat bilimini ilk öğrenenlere, insan ihtiyaçları ve doğada varolan kıt kaynaklar anlatılır ki; gerçekten de bu bilimi iyi anlayabilmenin ilk şartıdır. İnsan ihtiyaçlarının sonsuzluğu ile, ihtiyaçların sınırının olmayışı anlatılmak istenir. Çünkü insanların istek ve ihtiyaçlarının hiçbir biçimde sonu gelmez. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için, ölçüde mal ve hizmete sahip olmak gerekir. Ancak bu mal ve hizmetlerin miktarı sınırlıdır. Dolayısıyla iktisat bilimi sınırsız ihtiyaçlar ile sınırlı kaynaklar arasında bir denge kurmak için vardır. Toplu yaşamak zorunda olan insanoğlunun, birlikte yaşamaktan kaynaklanan toplumsal ihtiyaçları doğmuştur. Bu toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kişisel fedakarlığın yetmeyeceği anlaşılmış ve toplum olarak tüm bireylerin ekonomik güçleri oranında fedakarlıkta bulunmaları gereği doğmuştur. Modern devletin oluşumu ile bu fedakarlıklar ileride vergi adı ile adlandırılacaktır.

A. Verginin Zorunluluğu

İnsanlar toplu halde yaşarlar. Başlangıçta güvenlik ve korunma gereksiniminden kaynaklanan bu güdü, bir takım maliyetleri de beraberinde getirmiştir. Toplumsal yaşamın gerekli kıldığı şehir surları, yollar, pazar yerleri, su kanalları, bentler, köprüler hep bu maliyetin birer parçasıdır. Bu toplumsal ihtiyaçların karşılanması için finansman kaynağına gerek duyulacaktır. İlk başta hediye olarak kendini gösteren finansman kaynağı, bugün itibariyle yerini zora dayalı olarak toplanan vergilere bırakmıştır. Bugün itibariyle toplumlar, iş bölümü ve ihtisaslaşma esasına uygun bir şekilde organize edilmişlerdir. Toplumu meydana getiren bireylerin ihtiyaçları özel ve kamusal ihtiyaçlar şeklinde olduğuna göre, bireyler bu ihtiyaçlarını ya doğrudan

piyasadan giderirler ya da devletin ürettiği mal ve hizmetlerden karşılırlar¹.

Devlet halkına kamu hizmeti sunar. Ancak devletin bu hizmeti yürütebilmesi için mali kaynaklar olan paraya, menkul ve gayrimenkul mallara ihtiyacı vardır². Bugün devletler, gelir ihtiyacının çok büyük bir kısmını vergilerle karşılamaktadır. Klasik devlet anlayışında meydana gelen gelişmeler sonucunda, devletin sosyo-ekonomik nitelikte önemli görevler yüklenmesi, vergilerin kamu gelirleri içindeki rolünü ve önemini artırmış bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde toplam kamu gelirlerinin % 70-95'ini vergi gelirleri oluşturmaktadır. Sosyalist ülkelerde ise verginin yerini merkezi otoriteler tarafından tespit edilen fiyatlar almaktadır ve Toplam kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı %10'u geçmemektedir³.

Piyasadan karşılanamayan bazı gereksinimler de vardır. Piyasanın bunları karşılayamamasının bazı nedenleri vardır. Bunların en önemlileri; bir kişinin sahip olabileceği imkanlar bu çeşit hizmetlerin üretimine yeterli olamayacağı gibi, bunların piyasa kurallarına göre özel firmalar tarafından üretilip dağıtılması da ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle mümkün olamamaktadır. Vergi aslında milli gelir içinden devlete ayrılan bir paydır⁴. Bir kamu hizmeti sadece bu hizmetten yararlananlar tarafından değil, toplumun tüm fertleri tarafından vergi yoluyla karşılanması gerekir⁵.

Vergi, ülkelerin anayasalarının çizdiği sınırlar içerisinde devlet veya yetkili kıldığı kuruluşlar tarafından alınan bir mali yükümlülüktür. Devlet, ilgili yasal kuruluşları aracılığıyla vergi ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapar. Örneğin bu bağlamda kamu hizmetlerinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için devlet, vergileme yetkisini belirli ölçüler dahilinde diğer kamu kuruluşlarına da devredebilir⁶. O halde vergilendirme yetkisine sahip kuruluşlar devlet ve kendisine vergi alma yetkisi verilmiş olan kamu kuruluşlarıdır. Kendisine vergi alma yetkisi tanınan kuruluşların vergi alması, devletin egemenlik haklarını sarsmaz. Bu kuruluşlar yetkilerini kullanarak mali mükellefiyetler koymaktadırlar. Devletin vergileme yetkisi, sahip olduğu hukuki ve fiili zorlama gücüne dayanarak ülkede yaşayan kişi ve kurumlardan mali taleplerde bulunabilmesini ifade eder. Vergileme yetkisi, devlet egemenliğinin doğal bir sonucu,

¹ Nihat Edizdoğan, Kamu Maliyesi-1, 4.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1995, s.2.

² Hakkı Özel, Gelir Üzerinden Alman Vergiler, Kalite Matbaası, Ankara, 1979, s.3.

³ Şerafettin Aksoy, Kamu Maliyesi, 3.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, ss.140-142.

⁴ Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, 11.b., İstanbul, 2000, s.215.

⁵ Gaston Jèze, Maliye İlmî, (çev.:Mehmet Ertuğruloğlu), AÜ SBF Yayını, Ankara, 1956, s.7.

⁶ Abdurrahman Akdoğan; Kamu Maliyesi, 8.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2002, ss.126-127.

zorunlu bir uzantısı gibi görülür. Zira devletin varlığını sürdürebilmesinin ilk ve en önemli koşullarından biri, düzenli mali kaynaklara sahip olmasıdır⁷.

Vergi bir anlamıyla devletin egemenlik hakkına dayanarak bireylerin yarattıkları katma değere ortak olmasıdır. Ancak bu ortaklık keyfi değil, hukuka uygunluk halinde meşruiyet kazanır⁸. Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, kamu gelirlerinin de hukuk kurallarına bağlı olarak düzenlenmesi gerekir⁹. Devletin, ortaklaşa kamu hizmetlerinin giderlerini karşılamak için vatandaşların kazançlarından, mallarından ve işlemlerinden dolayı, yasalara göre zorla aldığı paralardır¹⁰. Verginin zora dayanması hakkında özel kişiler ve kurumlardan, kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı için hükümet tarafından gelirini yükseltmek ve ekonomideki özel harcamaları kontrol etmek için zorla toplanması olarak değerlendirilir¹¹.

Vergide genel veya özel olarak bir karşılık yoktur. Belli bir karşılığın bulunduğu veya zora dayanan ödemeler harçlar, resimler ve şerefîyelerdir. Az vergi ödemekte olan bir kişinin kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanabileceği gibi, çok vergi vermiş olan kimsenin kamu hizmetlerinden daha az yararlanması mümkün olabilmektedir. Devlet, toplumu oluşturan bireylerin bir kısmından az, bir kısmından fazla vergi alabilmektedir. Topladığı bu vergilerle sunduğu hizmet, hiçbir ayırım gözetmeksizin herkes içindir. Çünkü devlet vergi yolu ile kişisel değil, toplumsal gereksinimleri karşılar.

Adam Smith'in bugün de geçerli olan vergileme ilkeleri vardır. Bunlar¹²:

- Adalet:** Vergi, yükümlünün ödeme gücüne göre alınmalıdır.
- Belirlilik:** Vergi tarh, tahsil, zaman ve yer bakımından belli olmalıdır.
- Uygunluk:** Verginin tarh ve tahsili, en uygun şekilde yapılmalıdır.
- İktisadilik:** Verginin tahsil giderleri az olmalıdır.

Mali liberalizmin yerine müdahaleci devlet anlayışının geçmesiyle birlikte, vergilemenin mali olmayan araçları, teori ve uygulama alanında gitgide daha fazla

⁷ Özhan Uluatam, Vergi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995, s.17.

⁸ Mehmet E. Palamut, "İyi Niyetli Vergi Mükelleflerinin Cezalandırılması Hukukla Örtüşmez", Yaklaşım, Haziran 2002, Sayı:114, s.24

⁹ Hasan Hüseyin Bayraklı, Vergi Hukukunun Temel İlkeleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, No:8, Afyon, 1997, s.6.

¹⁰ Uçar Demirkan, Vergicilik Terimleri Sözlüğü, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yazıları, Yayın No:1993/331, Ankara, 1993, s.241.

¹¹ İlker Parasız, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s.652.

¹² Bedri Gürsoy, Kamusal Maliye (Giriş-Masraflar), I.Cilt, 2.b., Ankara Üniversitesi Yayınları, No:426, Ankara, 1978, s.27.

benimsenmeye başlanmıştır. Devletin üstlenmiş olduğu Ortodoks işlevlerinin yerindelikle ve çağın gereklerine uygun olarak yerine getirilebilmesi, hiç kuşkusuz bu işlevlerin icrasına imkan tanıyan alternatifin, diğer bir deyişle yeterli finansman kaynağının varlığına bağlıdır¹³. Kamu otoritesi, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda ve yasalar çerçevesinde vergilendirme yetkisini kullanmaktadır. Devlet öncelikle verginin mali amaçlarını ön planda tutmakta, daha sonra verginin mali olmayan ekonomik ve sosyal amaçlarını dikkate almaktadır¹⁴.

Kamu harcamalarına kaynak olabilecek başka kamu gelirleri de vardır. Siyasal iktidarlar emisyon ve borçlanma gibi diğer yollara da başvurabilmektedirler. Ancak bu kaynaklar başta enflasyon olmak üzere çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Vergi gelirleri, kamu gelirleri içinde en sağlıklı ve sürekli olanıdır¹⁵. Bugün gelişmiş ülkelerde, vergi ve benzeri kamu gelirlerinin, milli gelire oranı %30'u aşmakta, hatta bazı ülkelerde bu oran %50'yi geçmektedir. Modern kamu maliyesinde vergi, devletlerin en önemli gelir kaynağı haline gelmiştir.

B. Hediye, Bağış ve Yardım Olarak Vergi

Başlangıçta mükellefin rızası olmaksızın verginin toplanamayacağını belirtmek için, hükümdara yapılan hediyeye vergi denilmiştir. Daha sonra yöneticilerin kişilerden, kendilerini korumak ve yönetmek amacıyla mütevazı rica ve yardım olarak vergi kendisini göstermiştir. İlerleyen zamanlarda devlet için kişilerin katlanması gereken fedakarlık fikri ortaya çıkmıştır. Ardından vergi vermek bir görev olarak sunulmuştur. Son olarak vergi almak adına cebir uygulaması ve kişilerin iradesinin dikkate alınmaması, verginin tarihsel gelişim açısından son aşamasını oluşturmuştur. Başlangıçta vergi, kişinin kendi rızasıyla hükümdara yapmış olduğu hediye olarak tanımlanmıştır. Ortaçağda hükümetlerin kendi halkından olanları korumak ve yönetmek için aldığı yardımlar şeklinde adlandırılmıştır. Daha sonraları kişilerin devlet lehine katlanması gereken fedakarlık olarak kendisini hissettirmiştir. Devlet tarafından cebren alınması, verginin bir sonraki safhasını oluşturmuştur. Son olarak da vergi, kişilerin iradeleri dışında ve cebren alınan ekonomik değerler olarak şekillenmiştir.

¹³ Mehmet E. Palamut, "Olağanüstü Durumlar İçin Aranılan Kaynak; Vergi mi, Fon mu?" Yaklaşım, Kasım 1999, Sayı:83, s.10.

¹⁴ Haydar Lütfü Ejder, "Verginin Amaçları ve Oransal Yapı", Vergi Sorunları, Kasım 2001, Sayı:156, s.139.

¹⁵ Sadık Kırbas, "Türk Vergi Sisteminin Sorunları ve Öneriler", Prof.Dr. Salih Sanver'e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:10, 1988, İstanbul, s.291.

Toplumların büyümesi, daha büyük topluluklar şeklinde kabilelerin genişlemesiyle kamusal ihtiyaçlar ve bunların giderilmesi sorunu gündeme gelmiştir. Bu gelişim sonucu olarak yollar, köprüler ve yerleşim yerleri yapılmış. Kral veya prensin görevi de düzeni korumak değil, aynı zamanda ailesini geçindirebilecek bir gelir sağlamak ve maiyetindekiler lehine dağıtmak şeklinde değişmiştir. İlkçağ toplumlarında görülen emek veya mal şeklindeki gönüllü bağışlar, ortak katkıların ilk şeklini oluşturmuştur.

C. Yasal Zorunluluk Olarak Vergi

Vergilerin türleri, bileşimi ve milli gelir içindeki payları ile ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Vergilerin ekonomi içinde büyük önem taşıması, serbest ticarete dayanan kapitalist toplumların gelişmesi ve yayılması ile başlamıştır¹⁶. Zamanla kamusal ihtiyaçlar artmıştır. Krallar yerlerini koruyabilmek için başka ülkelerden gelirler sağlamaya çalışmışlardır. Bu amaçla müttefik ve fethedilen uluslardan vergi ve yardım gibi mali kaynaklar edinmeye ve ülke dışından çeşitli şekillerde edindikleri hazineleri, biriktirmeye çalışmışlardır. Ticari faaliyetler görülmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak ağırlık ve para gibi birimlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Gönüllü ödemelere son verilmiş, geleneklerin hukuki normlara dönüşmesiyle, töresel sorumluluk, yerini yavaş yavaş yasal sorumluluğa bırakmıştır.¹⁷ Şimdi vergilerin gelişimi, ilkçağ, ortaçağ ve yeniçağ dönemleri itibariyle incelenecektir.

1. İlkçağ ekonomileri

İlkçağ ekonomilerinin ortak özellikleri vardır¹⁸. En temel üretim faktörü emek, kaynağı da köleliktir. Hakim ekonomi tipi kapalı aile ekonomisidir. Ekonomi tamamen tarıma dayalıdır. Bölüşüm adil değildir. Ekonomik faaliyetlere hakim paradigma, din ve politikadır. Ticaretin gelişmesi ve tarım sektörü dışındaki din adamları, yöneticiler, esnaf ve tüccar mesleklerinin ortaya çıkması bu dönemde olmuştur.¹⁹ Vergilemeye ilişkin ilk belgeler Mısır ve Babiller devrine aittir. Mısır'da Firavunlar döneminde (M.Ö.3000) piramitlerin inşasında bedeni vergilerin varlığı görülür. Ayrıca Firavunlar, hayvanlardan, tarımsal ürünlerden ve madenlerden de düzenli olarak aynı vergiler

¹⁶ Kenan Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş, 4.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.420.

¹⁷ Filiz Giray, Maliye Tarihi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001, s.7.

¹⁸ Recep Kök, İktisadi Düşünce, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999, s.6.

¹⁹ Tevfik Güran, İktisat Tarihi, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1999, s.8.

tahsil etmişlerdir. Mısır'a ait rölyeflerden (kabartma) ve Babiller'e ait vergi belgesinden o dönemin vergi türleri hakkında bilgiler sağlanabilmektedir. Vergilerin tahsilinde son derece sert davranıldığı da belgelerden anlaşılmaktadır.

İlkçağ toplumlarında devlet gelirleri genellikle şöyle oluşmaktadır²⁰:

- 1-Vergi dışı gelirler (harç, mülk gelirleri, arazilerin kiralanması vb.),
- 2-Geleneksel dolaysız vergiler (baş vergisi, arazi vergisi vb.),
- 3-Dolaylı vergiler (gümrük vergisi, harçlar ve tüketim vergileri).

Arazi vergileri, tarımsal gelir ve hayvanlar üzerinden alınan vergiler, toplam devlet gelirleri içinde birinci sırayı oluşturur. İkinci önemli gelir kaynağı dış ticaret üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergiler gerek ithalat sırasında ve gerekse ihracat sırasında alınır. Mal ve hizmetlerin ülkeye giriş ve çıkışları ülkenin belirli noktalarından ve limanlarından geçeceğine göre, vergi kaçakçılığını en aza indirmek olasıdır. Dolayısıyla denetimi ve tahsili kolay vergilerdir. Bu dönemde gıda maddeleri dışında tüketim gereksinmelerinin büyük bir çoğunluğu ülkede üretilmediği için genellikle dış ülkelerden ithal edilir. Üçüncü sırada yurtiçi dolaylı vergiler yer alır. Geleneksel toplumlarda para ekonomisinin, ticaretin, ulaşımın ve kentleşmenin yeterince gelişmemesi sonucu, yurtiçi dolaylı vergiler de yeterince gelişmemektedir.

2. Ortaçağ ekonomileri

Ortaçağda devletin görevleri olarak şunlar göze çarpmaktadır; halkı korumak, yoksula yardım etmek, bazı malların fiyatını belirlemek, serbest ve güvenli bir ulaşım sağlamak, ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerini belirlemek, madeni para sistemini kurmak, ücret ve çalışma sürelerini saptamak, stokçuluk ve monopole engel olmaktır²¹. İlk çağlarda gerek baş (insan veya hayvan) esaslı üzerinden alınan vergiler, gerekse arazi vergileri, mağluplardan alınan bir haraç niteliğinde iken; sonraları vergilemeyle yükümlü kılınan alanlar genişlemiştir. Ortaçağda vergi karşılığı olarak kullanılan deyimler daha çok hediye anlamına gelmektedir. Sonraları rica, yardım ve fedakarlık deyimlerine rastlanmaktadır²².

²⁰ Fethi Heper, Toplumsal Yapı ile Vergi Yapıları Arasındaki İlişkiler, Eskişehir İTİA Yayınları, No:126/148, Eskişehir, 1981,s.21.

²¹ Vural, F. Savaş, İktisatın Tarihi, Avcıol Basım Yayım,İstanbul, 1998, s.130.

²² Nihat Falay, Maliye Tarihi (Ders Notları), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996, ss.11-12.

Ortaçağın mali açıdan özellikleri şöyledir ²³:

-Bu çağda kölelik şekil değiştirmiş olarak varlığını sürdürmektedir ve yükümlülüklerini aynı olarak gerçekleştirmektedirler.

-Hangi hizmetlerin kamu hizmeti niteliği taşıdığına karar vermek üzere seçilmiş heyet yoktur , ilk ve son söz mutlak hakim hükümdarıdır.

-Hükümdarlar dine uygun olarak kural koyabilirler.

-Şehirler gelişmiş randıman ve gelir vergileri vermektedirler.

-Vergi ve aidatlar doğrudan doğruya kralın memurları tarafından tevzii vergiler olarak tahsil edilmektedir.

-Dönemin başlarında devlet bütçesi ile kralın bütçesi eş anlamlı iken, sonraları iki bütçe arasındaki ayırım belirginleşmiştir.

-Kamunun mülk gelirleri, yine kamusal hizmetlerin finansmanı için kullanılmaktadır.

-Yeni kazanılan topraklara da yükümlülükler konulabilmektedir.

-Kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde cebir ve angarya yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

-Vergiye benzer yükümlülükler vardır.

-Toplum içinde ayrıcalıklı sınıflar vardır ve bunlar vergisel yükümlülükten muaftırlar.

-Mali düşünce alanında Saint Thomas'ın ortaya attığı "yükümlülükte adalet" kavramı bu dönemde çok önemlidir.

a. Feodalizm

Feodalizm, temelde bireylerin güvenliklerini korumak bakımından ortaya çıkmış, sistem geliştikçe daha karmaşık bir duruma gelmiş, feodalin tarımsal topraklarının bir bölümü buralarda bulunan ve kendilerine 'serf' adı verilen kişilere belirli hizmetler karşılığı verilmiş, toprakların öteki bölümü bizzat feodalin elinde bulunarak, serfler buraları işlemek durumunda bulunmuşlardır. Kendilerine verilen toprak parçalarını işleme karşılığı olarak serfler, feodale karşı askersel hizmetleri de içermek üzere, bazı hizmetler yapmışlardır²⁴.

²³ Gürsoy, 1978, s.20; Aksoy, 1998, s.19.

²⁴ Nazif Kuyucuklu, İktisadi Olaylar Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3329, Güray Matbaası, İstanbul, 1985, s.10.

Bu çağın en önemli yazarı Aquina'lı Saint Thomas²⁵ (1225-1274)'dır. Katolik Kilisesinin resmi görüşü niteliğini kazanmış olan eserlerinde, hükümdarın yetkilerini dine uydurmaya ve buna meşruluk kazandırmaya çalışmıştır. Thomas'ın fikirleri şunlardır. 1-Yükümlülükler meşru olan hükümdarlar tarafından konulmalıdır. 2-Hükümdarlar kişisel çıkarları için değil, kamuya yararlı işler için yükümlülükler koymalıdır. 3-Hükümdar halkı ezecek yükümlülükler koymaktan kaçınmalıdır. Yükümlünün ödeme gücünü göz önünde tutmalıdır. 4-Hükümdar hangi kişi ve eşyaya yükümlülük getireceğini isabetli seçmelidir. 5-Hükümdarın gelirlerinin toplandığı bir hazinesi olmalıdır. Böylece hükümdar hem olanaklarının sınırını bilir ve hem de borçlanma yoluna gitmez.

b. İslam Medeniyeti

İslam medeniyeti, kaynağını İslam dininin kaynağı olan kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'den almaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberliği döneminde İslam medeniyeti en yoğun çağını yaşamıştır. Din kuralları ekonomik ve sosyal yaşamda tek dayanaktır. Aile yaşantısında, toplumsal düzenlemelerde, medeni ilişkilerde ve ekonominin her alanında dinin hakimiyeti mevcuttur. Daha sonra kurulan İslam devletleri içinde dini kuralların ön plana çıkararak en önemli devlet olarak, Osmanlı Devleti ortaya çıkmaktadır. Çünkü burada dinsel kuralların kurumsallaştığı gözlenir.

Osmanlı Devleti, 16.yy.da dinamik ve güçlü bir iktisadi-mali yapıya sahip olup, altın çağının zirvesine ulaşmıştır. Sınırları genişlemiş, nüfusu artmış ve vergi gelirleri çoğalmıştır. Yönetim, askeri düzen ve vergi alanlarında yapılan bir takım yeni düzenlemelerle siyasi, sosyal ve ekonomik olarak bütünlük oluşturmuştur. Bu güçlü devlet yapısını tüm halkları arasında eşitliği sağlayarak ve kurumlarının oturmuş yapısı ile gerçekleştirmiştir. Böylece o günün koşulları içinde çağdışı olan Avrupalı devletlere karşı sistemi ve ekonomik-mali yapısı itibariyle açık bir üstünlük kazanmıştır²⁶.

Ortaçağda ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamı etkileyen bir sistem olan Feodalizm vardır. Feodalizm büyük malikane işletmelere veya bazı hizmet yükümlülüklerine dayalı ekonomik bir sistemdir. Siyasal anlamda ülkede yönetimin desantralizasyonu (yerinden yönetim) olarak anlaşılmış, ekonomik açıdan dışa kapalı,

²⁵ St. Thomas felsefesi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Alaaddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, ss.256-261.

²⁶ Coşkun Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.217.

kendi kendine yeterli olmayı amaçlamıştır. Ortaçağın önemli devletlerinden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun vergisel yapısı dinsel içeriklidir. Vergiler şer'i ve örfi olarak ikiye ayrılmaktadır. Şer'i vergiler İslam hukuku çerçevesinde düzenlenen zekat, öşür, haraç ve cizye gibi dört zorunlu vergiden oluşmaktadır. Zekat, bireylerin her yıl zorunlu gereksinmelerinin üstündeki artık mallarının belirli bir oranını, fakir ve muhtaç olanlara vermeleridir. Öşür, Müslümanların sahip oldukları topraklardan elde ettikleri ürünün sabit bir oranı olarak ödedikleri aynı bir vergidir. Haraç, savaşlar sonunda alınan ülkelerin Müslüman olmayan kişilerin elinde bırakılan topraklardan alınan bir vergi türüdür. Cizye ise, Müslüman olmayan kişilerden askerlik yükümlülüğü yapmamalarına karşın, yükümlünün ödeme gücüne göre alınan bir çeşit baş vergisidir.

Önemli İslam düşünürü İbn-i Haldun (1332-1406)'un kamu maliyesi ile ilgili düşünceleri şöyledir: Devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Çünkü bu müdahaleler özel sektöre zarar verir. Devletin ticari işlerle uğraşması, halkın çıkarlarını zedeler ve kamu gelirlerini azaltır²⁷.

Örfi vergiler, işgal edilen ülkelerde öteden beri mevcut olan ve devam ettirilen vergiler ile sonradan konulan ve belirli bir sisteme bağlanmaları olanak dışı olan vergilerden oluşmaktadır²⁸. Şer'i vergiler dinsel, örfi vergiler ise yerel nitelikli vergilerdir²⁹. Görüldüğü üzere vergisel yükümlülüklerde mükellefler Müslüman olan ve olmayan olarak iki gruba ayrılmaktadır. Vergiler açısından yükümlüleri Müslüman olan ve olmayan olarak sınıflandırmanın nedeni, vergilemede adalet ilkesinden kaynaklanmaktadır. Sadece Müslümanlardan vergi alınsaydı, ekonomik koşullar Müslüman olmayanlar lehine gelişecekti ve bir tür servet aktarımı yapılmış olacaktı. Bu ise aynı devlete bağlı kişiler arasında adaletsiz bir yapılanma olup, sosyal barışın zedelenmesine neden olacaktı.

3. Yeniçağ ekonomileri

Yeniçağda vergi, Ortaçağda olduğu gibi olağanüstü bir gelir kaynağı olmaktan çıkıp, kamu maliyesinin temel dayanağı haline gelmiştir. Bu dönemde vergi ile ilgili düşüncelerde meydana gelen değişmelere paralel olarak, verginin fonksiyonları da değişmiştir. Vergi, sadece devlet giderlerini karşılama yönündeki temel geleneksel

²⁷Fritz Neumark, Vergi Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1975, s.55.

²⁸Turhan, 1982, s.11.

²⁹Nihat Edizdoğan, Kamu Maliyesi-2, 2.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1991, s.44.

görevinin yanında, ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmenin önemli bir aracı olarak da kabul edilmeye başlanmıştır.

Yeniçağın maliye alanındaki görüş ve uygulamaları, ortaçağın anlayışından belirgin ayrılıklar içermektedir. Birinci olarak, aynı ekonomiye ilişkin unsurların yerine, para ekonomisinin geçtiği görülmektedir. İkinci olarak, para ekonomisi ile ideolojik alandaki gelişmelerin de etkisiyle, rasyonalizm ve iktisadiliğin devlet ekonomisi açısından arz ettiği önem, gitgide artmaya başlamıştır. Üçüncü olarak, ortaçağ kamu ekonomisini karakterize eden bir yandan imparatorluk ile feodal senyörler arasındaki diğer yandan feodal senyörlerle halk temsilcileri arasındaki ikili durum, anayasalarda yapılan kuvvetli değişikliklerle azaltılmış, hatta kısmen ortadan kaldırılmıştır.

Kamu gelirleri içerisinde mülk gelirleri 15.yy.dan 18.yy.a kadar hep ilk sırada, vergi gelirleri ise son sırada yer almıştır. Ancak bu olgu 18. yy.dan itibaren değişmeye başlamıştır ve vergiler kamunun temel gelir kaynağı haline gelmiştir. Devleti yönetenlerin ağır vergilemeye gitmesi, toplumsal tepkileri beraberinde getirmiştir. Bu yüzden vergilerin çeşit ve miktarının belirlenmesinde halkın da görüşleri alınmaya başlanmıştır³⁰. Yeniçağda Ortaçağ liberalizminin üzerine iki akım gelişmiştir. Bunlar Merkantilizm ve Fیزیokrasidir. Önce bu iki ekonomik düşünce ardından liberalizmin Yeniçağda aldığı şekil anlatılacaktır.

a. Yeniçağda Merkantilizm

Merkantilizm, 15.yy.ın sonu ve 16.yy.ın başlarında İtalya, İspanya ve İngiltere’de ortaya çıkmış, 17.yy.ın sonuna doğru İngiltere ve Fransa’da hakim olmuş, 18. yy.ın başlarına kadar devam etmiş bir düşünce sistemidir³¹.

Merkantilist politikanın içeriğine ilişkin en açık anlatımlardan biri, Avusturyalı kamu görevlisi Phillip Von Hornick’in (1638-1712) sürekli Türk tehdidi altında bulunan geri kalmış bir ülke hakkında yazdığı bir kitapta yer alır. Hornick 1684’de yazdığı ‘En Büyük Avusturya, Yeter ki Niyet Etsin’ adlı çok beğenilen kitabında ‘ulusal ekonomi’ için gösterdiği ilkeler şöyle sıralanmaktadır: 1-Ülkeler, topraklarını en

³⁰ Abdurrahman Akdoğan-Şükrü Kızılot-Saygın Eyüpgiller, Türk Vergi Sistemi, 2.b., Gazi Üniversitesi, Yayın No:42/27, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984, s.14.

³¹ Giray, s.23.

verimli şekilde kullanmalıdırlar. 2-Ülkede üretilen her mal, tekrar ülke içinde işlenip, tüketime sunulmalıdır. 3-Altın ve gümüşün ülke dışına çıkması yasaklanmalıdır. 4-Nüfus, ülke kaynaklarının besleyebileceği kadar olmalıdır. 5-Dış ticarete ithalata karşılık altın ve gümüş yerine ihracat yapılmalıdır. 6-İhracat teşvik edilmeli, ithalatta ise çok dikkatli davranılmalıdır. Devlet maliyesi olan kral veya prenslerin hazinesi ile kamu mal ve gelirleri açısından açık bir sınır çizilmemiştir. Bu devirde kamu malları artık gereksinimleri karşılayamayacak duruma gelmiştir. Vergiler ise henüz devlet gereksinimleri için yeterli bir kaynak olarak görülmemektedir. İşte regaller, mali kaynaklar bakımından bir değişim devresidir.

Merkantilizmde dışalım mümkün olduğu kadar kısıtlanmak, dışsatım ise artırılmak düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Söz konusu uygulamayı gerçekleştirmek için devlet, gümrük politikasını buna göre düzenlemelidir. Az alıp çok satınca, dış ticaret fazla verecek ve sağlanan birikim hazinenin, dolayısıyla devletin zenginliğini artıracak ve ülkede refah da yükselecektir. Buna göre değerli metal (altın, gümüş) birikimi zenginliğin ve refahın ölçüsü olarak düşünülmüş, bunun için de dış ticaret yani uluslar arası mal değişimi, ekonomide gelişmenin temeli olarak görülmüştür.

b. Yeniçağda Fizyokrasi

Fizyokrasi, merkantilizm uygulamasına bir tepki olarak 18. yy.ın ikinci yarısında Fransa'da başlamış, diğer Avrupa ülkelerine ve daha sonra da Amerika kıtasına yayılmış Fransız ekolü olarak bilinen bir düşünce sistemidir. Fizyokratlar, tarımdan doğan gelirin nasıl bölüşüldüğünü açıklamaya çalışmışlardır³². Bütün vergileri çiftçiler değil, işledikleri toprağın mülkiyetlerini ellerinde bulunduran toprak sahipleri ödemelidir. Çünkü bu grup hem üretken değildir hem de lüks yaşam kalıpları, gelir akımını saptırmaktadır.

Hem geleneksel arazi vergisi muafiyetinin kaldırılmasını ve hem de çeşitli vergiler yerine 'Tek Vergi' adını verdikleri bir verginin uygulanmasını ve bütün toprak sahiplerinin ulusal net üretimdeki paylarına göre bu vergiyi ödemelerini istemişlerdir. 'Net ürün' yaratan tek sektörün tarım (hayvancılık, balıkçılık ve madencilik ile birlikte) olduğunu öne süren görüşleriyle, tutarlı bir biçimde önerdikleri bu 'tek vergi'nin, arazi gelirlerden alınması gerektiğini savunmuşlardır. Fizyokratlara göre sanayi ve ticaret

³² Arif Ersoy, İktisadi Düşünceler Tarihi, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1990, s.108.

kesimleri verimsizdir ve bunun için de vergiden muaf tutulmalıdırlar. Net ürün ancak ziraattan elde edilir. Onun için de sadece safi hasılayı vergiye tabi tutmak gerekir. Tek vergiden başka tarh edilecek vergilerin yansıma yoluyla sonunda toprak sahiplerine yüklemesi doğaldır. Fizyokratlara göre toprak rantından elde edilecek vergi biricik dolaysız vergi olup, diğer bütün vergiler dolaylı vergilerdir.

c. Merkantilistler ile Fizyokratlar arasındaki farklar

Merkantilistler ile Fizyokratlar arasındaki belli başlı farklar şöyle sıralanabilir³³.

1-Merkantilistler ülkenin zenginliğini para ile (altın, gümüş), Fizyokratlar ise tarımsal ürünlerle ölçerler.

2-Merkantilistler sanayiye, Fizyokratlar tarıma önem verirler.

3-Merkantilistler altın miktarını artırmak veya zenginleşmek için müdahaleci, Fizyokratlar ise tarımsal üretim hızı verilerek liberal dış ticaret politikası uygulamışlardır.

4-Merkantilistler yasalarla müdahaleci rejimi, Fizyokratlar devletin karışmayacağı doğal veya ilahi bir düzeni savunmuşlardır.

5-Merkantilistler para miktarına önem verdiklerinden, ihracat artırılınca para miktarı ile mal arasındaki denge bozulmuş ve fiyatlar hızla yükselmiştir. Fizyokratlar ise ürüne önem verdiklerinden para miktarı ile ürün arasındaki denge bozulmamıştır.

6-Merkantilistler ekonomiyi politik açıdan, Fizyokratlar ise ekonomik olayları, daha çok neden-sonuç ilişkilerine göre ele almışlardır.

7-Merkantilistler dış ülkelerde milliyetçi, Fizyokratlar ise ekonomide mutlak bir hürriyeti savundukları için kozmopolittirler.

d. Yeniçağda Liberalizm

19.yy.da yaşamış olan Fransız yazar Hyppolite Taine, devletin kötü bir ev reisi, kötü bir aşçı, beceriksiz bir lider olduğundan bahseder³⁴. Liberallere göre devlet 'zorunlu bir fena' dır. Onun için ekonomik ve sosyal hayattaki yeri ve önemi hiç veya en az olmalıdır.

Devlet yalnızca adalet, iç ve dış güvenlik ile diplomasi ile sınırlanan hizmetleri için gerekli olan finansmanı sağlaması yeterli olacaktır. Çünkü yaşamda gizli bir el ile

³³ Ali Özgüven, İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s.76.

³⁴ Gürsoy, s.32.

sağlanan doğal düzende, hem özel hem de kamusal çıkarlar en üst seviyede gerçekleşir. Bu düzenin ve ahengin bozulmaması için de devlet küçük olmalıdır. Devlet; özel kesimin en az hissedeceği, kuşku duymayacağı, ekonomik faaliyetleri tehdit etmeyeceği ve zorunlu olan vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılacağı bir vergi koymalıdır³⁵.

D. Klasik ve Modern Maliye Anlayışında Vergi Politikası

Tüm maliye kitaplarında maliye politikasının gelişimi ile ilgili olarak mutlaka iki büyük politikadan bahsedilmektedir. Bunlar Klasik ve Modern maliye politikalarıdır. Şimdi bu iki politika hakkında bilgi verilecektir.

1. Klasik vergi politikası

Klasik maliyeciler, maliye politikası araçlarıyla ekonomiye müdahaleye şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Kamu harcamalarının hacimce küçük olmasını, bütçenin denk olmasını, borçlanmanın olağanüstü bir gelir olması dolayısıyla piyasayı en az etkilemesi dolayısıyla uzun vadeli borçlanılmasını savunmaktadırlar. Devletin faaliyetleri iç ve dış güvenlik, adalet ve diplomasi ile sınırlı tutulmaktadır. Bunun altında yatan temel düşünce; devletin beceriksiz ve tüketici olmasıdır. Ünlü Klasiklerden Jean Baptist Say'a göre 'devlet kötü bir girişimci, kötü bir aile reisi, kötü bir aşçıdır'³⁶. Dolayısıyla Klasiklerde, bir maliye politikasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Klasiklere göre piyasada bir 'görünmez el' vardır ve bu el ekonomiyi doğal dengesinde korur. Eğer dışarıdan bir müdahale söz konusu olursa, denge bozulur.

Klasiklere göre vergi baskısı, piyasada kendiliğinden oluşan denge mekanizmalarını değiştirmemelidir. Böylece ekonomik faaliyetler düzeyinde devletin varlığı fark edilmemelidir³⁷. Klasikler, vergiyi sadece devlete gelir sağlayan bir araç olarak kabul ettikleri için vergiden optimal hasılanın yani azami verimin nasıl elde edileceği sorunu üzerinde durmuşlardır. Ayrıca vergi dolayısıyla meydana çıkan kamu yükünün, mümkün olduğu kadar adil bir şekilde dağıtılması, üzerinde durdukları bir diğer konudur.

³⁵ Heinz Haller, Maliye Politikası, (çev: Salih Turhan), 4.b., İstanbul Üniversitesi, Yayın No:1981, Fakülteler Matbaası, 1974, İstanbul, s.172.

³⁶ İsmail Türk, Maliye Politikası, G.14.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.6.

³⁷ H.Brochier, P.Lau, Ch-A.Michalet, Maliye Ekonomisi (çev:Adnan Erdaş), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:160, 1981, Ankara, s.283, Şerafettin Aksoy, Kamu Bütçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, ss.395-398.

2. Modern vergi politikası

Klasik yaklaşım, 1929 yılında yaşanan ve bütün dünya ekonomisini etkileyen büyük buhranın ortaya çıkması ile, yaşanan şiddetli depresyon ve kitlesel işsizlik sorunlarını çözmeye yetersiz kalmıştır. O güne kadar izlenen arz yönlü ekonomi politikalarına bir tepki olarak, talep yönlü politikalar içeren Keynesyen ekonomi politikası doğmuştur. 1936 yılında İngiliz ekonomist John Maynard Keynes tarafından yayınlanan 'İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi' adlı eseri ile Klasik ekonomi politikası tarihe karışmıştır.

Liberallere göre vergi, devlete asli görevlerinin yapılması için gerekli mali olanakları sağlamak için başka bir amaç için asla kullanılmalıdır. Yoksa bu durumda devletin eline en mükemmel müdahale araçlarından birisi verilmiş olacaktır. Çünkü her verginin istenilen ve istenilmeyen bir takım etkileri olduğu gibi, sadece mali amaçlarla konulan vergilere de artık rastlanmamaktadır. Müdahaleci devletle, vergi de müdahaleci bir durum almıştır. Zamanla kamu ekonomisinde meydana gelen değişikliklerin devlete, ekonomik, sosyal ve politik alanlardaki gelişmelerle birlikte, ekonomik ve sosyal yaşama müdahale olanağı kazandırması maliye politikasının öneminde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Daha önce ekonomide hakim olan klasik ekonomik yaklaşım, ekonominin kendiliğinden tam istihdamda dengeye ulaşacağını savunmakta ve devletin ekonomik hayata müdahalesini gereksiz bulmaktadır³⁸.

Keynes ekonomiye efektif talep, likidite tercihi gibi kavramları getirmiştir. Ona göre ekonomi, Klasiklerin iddia ettiği gibi tam istihdamda değil, eksik istihdamda çalışmaktadır. Eğer ekonomi kendiliğinden dengeye gelseydi, büyük buhran yaşanmazdı. Dolayısıyla ekonomiye bir müdahale gerekmektedir ve bu devlet tarafından yapılmalıdır. Devlet gelir ve gider politikalarıyla efektif talebi canlandırarak ve ekonomi depresyondan kurtulacaktır. Keynes ile başlayan modern maliye anlayışında mali araçlar yalnızca kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamakla kalmamakta, ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal politika amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktadır³⁹.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan refah devleti anlayışı ile fakirlikle

³⁸ Beyhan Ataç, Maliye Politikası, 5.b., Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:118, Eskişehir, 1999, s.24.

³⁹ Emine Orhaner, Kamu Maliyesi, 3.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s.22.

mücadele etmek şeklinde devlete yeni bir görev yüklenmiştir. Vergilerin gelir dağılımında adaleti sağlamak amacıyla da kullanımı yaygınlaşmıştır. Yine II.Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerin kalkındırılması için vergilerin kullanılabileceğini ortaya koymuştur.

E. Vergi ve Tarihsel Olaylar

Vergi insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Henüz devlet haline gelmeden önce, insanların kabile reisi, aşiret reisi, derebeyi gibi yöneticilere yaptıkları gönüllü yardımlar veya bağışlar, verginin ilk şekilleri olarak kabul edilebilir. Bugün modern kamu maliyesinde vergi başlıca gelir kaynağıdır. Eski monarşilerde vergi, olağanüstü, yardımcı ve tamamlayıcı bir gelir sayılmakta iken vergi hakkındaki fikirler Ortaçağdan itibaren değişme göstermiştir. 1793 Fransız Anayasası vergi ile ilgili 'Hiçbir vatandaşın kamu harcamaları konusundaki şerefli borçtan muaf tutulamaz' hükmü vergi ile ilgili bir değişimdir. Halkın kendi istek ve rızası ile yaptığı yardımdan, kamunun harcamalarına zorla katılmaya ve oradan da mali amaçlı vergi politikasından, siyasi amaçlı vergi politikasına geçen süre oldukça uzundur⁴⁰.

Verginin tarihi, böylece bir anlamda medeniyetin de tarihidir denilebilir. Verginin insanlık tarihinde neden olduğu önemli olaylar ile etkileri şunlardır⁴¹:

-Tarihte ilk olarak İngiltere'de 1215'te Magna Carta Libertatum ile din adamları ve feodal beyler lehine, kralın mutlak ve emredici yetkileri vergiden dolayı sınırlandırılmıştır.

-İngiltere'de 1628 yılında 'Haklar Dilekçesi' 1689'da 'Haklar Demeci' ile kralın parlamentonun onayını almadan vergi koyamayacağı hükme bağlanmış, böylece kralın yetkileri vergi aracılığıyla bir kez daha sınırlandırılmıştır.

-1776 Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere'ye karşı ayaklanması ve bağımsızlık için mücadeleye başlamasında vergi, en önemli neden olmuştur.

-1789 Fransız İhtilali'nin en önemli nedenlerinden birisi de kralın keyfi vergi uygulamalarına karşı çıkmaktır.

-Osmanlı Devleti'nde ilk kez Padişahın yetkileri 1804'teki 'Sened-i İttifak' ile vergiden dolayı Ayanlar lehine sınırlandırılmıştır.

⁴⁰ Henry Laufenburger, Vergiler ve Tarihi, (çev.:Ragıp Hanyal), Kardeş Matbaası, Ankara, 1964, s.182.

⁴¹ Ahmet Kayan, "Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar", Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 2000, Sayı:134, s.86.

-10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletlerce kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17.maddesinde, kimsenin mal ve mülkünden yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir.

-20 Aralık 1952'de Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Protokol'ün 1. maddesinde devletlerin vergi haklarına saygı göstermekle beraber, verginin insanların temel hak ve hürriyetlerine aykırı olamayacağı hükme bağlanmıştır.

Mali olayların iyi anlaşılması ekonomik, sosyal, siyasal kararların daha sağlıklı alınmasını sağlayacaktır. Çünkü mali olaylar her toplumda siyasal, sosyal, ekonomik, psikolojik, sosyolojik yapı içinde önemli bir etkiye sahiptir. Devletin görev alanlarının değişim ve gelişmesine paralel olarak bir seyir izleyen vergilerin evrimi genel hatları ile şöyledir⁴²:

-İhtiyari yardımlardan zorunlu yardım ve nihayet görev ve zorunluluk karakteri olan mükellefiyete dönüşmüştür.

-Alınması ve kullanılması kamu hukukuna dayanan bir ödeme olmuştur.

-Zaman zaman başvurulmuş bir mali araçtan veya olağanüstü bir mali yükümlülüğün, süreklilik arz eden bir mali kaynak durumuna gelmiştir.

-Belli bir kullanım alanına tahsis edilirken, genel ve bütün kamu giderlerini karşılamak amacıyla alınan bir gelir olmuştur.

-Aynı ve bedeni bir nitelikten, parasal bir ödemeye şekline dönüşmüştür.

-Yardımcı finansman aracı durumundan, temel finansman aracı konumuna dönüşmüştür.

G. Vergilerin Sınıflandırılması İçinde ÖTV'nin Yeri

Vergilerle ilgili çok çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Geniş bir perspektifle vergiler şöyle sınıflandırılabilir.

- 1-Dolaylı ve dolaysız vergiler,
- 2-Gelir, servet ve gider vergileri,
- 3-Sübjektif ve objektif vergiler,
- 4-Genel ve özel vergiler,
- 5-Mali ve düzenleyici vergiler,

⁴² Beyhan Ataç vd., Kamu Maliyesi, Anadolu Üniversitesi Yayın No:949, 5.b., Eskişehir, 2000, s.125.

- 6-Geniş tabanlı ve dar tabanlı vergiler,
- 7-Ad valorem (değer esası) ve spesifik (miktar esası) vergiler,
- 8-Sürekli ve geçici vergiler.

1. Dolaylı ve dolaysız vergiler

Vergilerin dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikiye ayrılışı, olası ki bugün kullanılan sınıflamalar içinde tarihsel olarak en eski olanıdır⁴³. Dolaylı vergi, kanun koyucunun yansımaları arzuladığı, kanuni yükümlü üzerinde kalmayıp, diğer kişilere (örn: tüketicilere) aktarılmasını istediği vergilerdir. Dolaysız vergi ise kanun koyucunun yükümlü üzerinde kalmasını arzuladığı vergilerdir⁴⁴. Konuları düzenli ve sürekli olan, mükellefi önceden belli ve devamlı matrahlara dayanan, mükellefi adına tarh, tahakkuk ve doğrudan tahsil olunan vergiler, dolaysız vergiler olarak sınıflandırılırlar⁴⁵. Dolaysız vergiler, yasal olarak mükellefleri önceden tespit edilebilen vergilerdir (Gelir ve Kurumlar Vergisi gibi). Ancak dolaylı vergilerde ise durum farklıdır. Ekonomik durumlara bağlı olarak mükellefleri önceden bilinmez. Tüketim vergileri, gümrük vergisi gibi⁴⁶. Örneğin gelir ve kurumlar vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, emlak vergisinin konuları devamlı ve mükellefleri de daha önceden belirlidir. O halde bu vergiler dolaysız vergilerdir.

Dolaylı-dolaysız vergiler ayrımında kullanılan yansımaya kıstası, yasal kıstas, vergilendirme usulü ve tahsil şekli, süreklilik kıstası, gelir- harcama akımı kıstası gibi kıstaslar, ÖTV'nin hangi vergi türüne girdiğini belirlemede yardımcı olacaktır. Dolaylı-dolaysız vergi ayrımının belirlenmesinde kullanılan birinci ölçüt, yansımadır. Yansımaya, vergi yasalarına göre parasal yükümlülük altında olan kişinin bu yükümlülüğünü yerine getirmeden veya yerine getirdikten sonra vergi yükünün tamamını veya bir kısmını kendi üzerinden başkasına aktarmasıdır. Dolaylı vergiler sistem içinde diğer bireyler üzerine aktarılabilir ve son kullanıcı üzerine yansıtılır.

ÖTV üretim, toptan ve perakende aşamalarından birinde tek aşamada ve malın satışı esnasında fiyata eklenerek tüketiciden alınan bir vergidir. Dolayısıyla ÖTV

⁴³ Özhan Uluatam, Kamu Maliyesi, İmaj Yayıncılık, 7.b., Ankara, 2001, s.271.

⁴⁴ Arif Nemli, Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:565, Güray Matbaası, 1979-a, İstanbul, s.111.

⁴⁵ Akdoğan, 2002, s.269; Nadaroğlu, s.389.

⁴⁶ Richard A. Musgrave-Peggy B. Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, 5.Edition, Mc Graw-Hill International Editions, 1989, Singapore, pp.215-216.

mükellef tarafından, fiyat mekanizması ile bir başka kişiye yansıtılabilmekte, vergi yükü malı satın alan üzerinde yani asıl vergi yüklenicisi üzerinde kalmaktadır. ÖTV'nin yapısından kaynaklanan ve üretim ve dağıtım aşamalarından birinden alınan ve satın alan üzerinde kalan bir vergi olarak görülse de, daha sonraki el değişimlerinde de, malı alanlar ödedikleri vergiyi diğer tüketicilere yansıtabilmektedir. ÖTV'nin alındığı aşamada vergi dolayısıyla fiyatlarda artış meydana gelecek ve vergiyi de içeren fiyat bir sonraki aşamada malın alış maliyetinin içinde yer alacaktır. O halde ÖTV'yi ödeyen ve verginin asıl yüklenicisi malı satın alan son tüketici olacaktır. ÖTV bu şekilde yansıma olanağına sahip olduğundan dolaylı bir vergidir.

Dolaylı- dolaysız vergi ayrımında kullanılan ikinci ölçüt, vergilendirme usulü ve tahsil şeklidir. Vergi kanunlarıyla önceden belirlenecek nitelikteki vergi konusu, belirli zamanlarda, belirli bir kişi üzerine tarh, tahakkuk ve tahsil ediliyorsa vergi dolaysız; tersine önceden belirlenemeyen işlemleri vergilendiriyor ve belirli olmayan zamanlarda ve belirli bir kişiye bağlı olmaksızın tarh, tahakkuk ve tahsil ediliyorsa vergi dolaylıdır. ÖTV, malların el değişimi sırasında alındığından, malın hangi ele geçeceği önceden belirlenemez. ÖTV'nin asıl yüklenicisi yapılan alış-veriş veya işleme bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. ÖTV, vergiyi doğuran olayın meydana geldiği anda tüketiciden tahsil edilir. Bu nedenle ÖTV dolaylı bir vergidir.

Dolaylı dolaysız vergiler ayrımında kullanılan üçüncü ölçüt, sürekliliktir. ÖTV üreticiden veya ithalatçıdan malı kim alıyorsa o kişi tarafından ödenir ve verginin yüklenicisi önceden belli değildir. Dolayısıyla ÖTV'de vergiyi doğuran olayın meydana geldiği malın el değişimi anında vergiyi ödeyecek kişi belli olur ve mükellef adına tarh, tahakkuk ve tahsil edilir. Olayın sürekliliği yoktur, bir defada gerçekleşir. O halde ÖTV dolaylı bir vergidir. Ayrıca, gelir ve harcama akımlarından yararlanılarak ta verginin dolaylı veya dolaysız olduğu hakkında bilgi edinilebilir.

Dolaysız vergilerin ekonomi içinde gelirin elde edilmesine ilişkin işlemleri, dolaylı vergilerin ise bu gelirin harcanması işlemlerini vergilendirdiği kabul edilmektedir. ÖTV ise bir tüketim vergisi olduğuna göre elde edilen gelirin harcanması aşamasında alınan dolaylı bir vergidir.

2. Gelir, gider ve servet vergileri

Vergiler mutlaka mükelleflerin ekonomik kaynaklarından alınır. Bu kaynakların görünüşü ya gelir, ya servet (veya sermaye) veya gider şeklindedir⁴⁷. Vergilerin konularına göre ayrımı bağlamında; vergilerin gelirden mi, servetten mi yoksa giderden mi alındıkları göz önünde bulundurulur. Gelirin doğduğu anda alınan vergilere gelir vergileri, bunun tüketim amacıyla kullanılması aşamasında alınan vergilere gider vergileri, ve nihayet herhangi bir şekilde iktisadi varlıklara sahip olma veya sahip olunan servetin el değiştirmesi ya da değerinde artış görülmesi durumunda alınan vergilere, servet vergileri adı verilmektedir.

Vergi ne üzerinden alınırsa alınsın, sonunda daima yükümlüsünün gelirinden alınır. Ancak, gelir biriktiği anda servete, harcadığı anda da gidere dönüşür. Modern vergilemede bir kimsenin gelir elde etmesi kadar, servete sahip olması veya tüketim amacıyla gelir ve servetini kısmen veya tamamen elden çıkarması (yani harcaması) da birbirinden bağımsız bir şekilde ayrılan birer vergi ödeme gücünün doğduğuna delil olarak kabul olunmaktadır. Kişilerin belli bir dönemde elde ettikleri kazanç ve iratların safi tutarları üzerinden alınan vergi, gelir vergisidir⁴⁸.

Gelir üzerinden alınan vergiler kendisini gelir vergisi ve kurumlar vergisi şeklinde gösterir. Gerçek kişilerin kazanç ve iratları gelir vergisiyle, tüzel kişiliği haiz kurumların kazançları da kurumlar vergisi ile vergilendirilmektedir. Ayrıca gelir vergilerinin toplam vergi gelirlerinin ve dolayısıyla ve kamu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Vergi ödeme gücünün temel göstergesi gelirdir. Fakat servete sahip olma durumu ile geliri tüketim amacıyla kullanma işlemi de (gelire kıyasla daha zayıf olmakla beraber) vergi verme iktidarının doğduğuna delil olarak sayılmaktadır.

Gider vergileri gelir ve servetlerin harcanmaları anında alınırlar. Bu vergiler, mal ve hizmetlerin fiyatlarının içinde gizlendiği için, dolaylı ve objektif vergi niteliğindedirler. Geliri yüksek olan bir kişinin ödediği verginin gelirine oranı düşük, geliri az olan bir kişinin ödediği verginin gelirine oranı ise yüksek çıkacağı için gider vergileri tersine artan oranlı (ric'i) vergiler grubuna girer. Bu ise vergi adaletine ters düşmektedir. Gider vergilerinde vergiyi doğuran olay vergiye konu olan malın satışı

⁴⁷ Akif Erginay, Kamu Maliyesi, 16.b., Savaş Yayınları, Ankara, 1998-a, s.83.

⁴⁸ Bu konuda geniş bilgi için Bkz: Doğan Şenyüz, Türk Vergi Sistemi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.

veya hizmetin yerine getirilmesidir. Gümrük vergisinde ise, vergiye konu olan malın gümrük sınırından geçmesi, vergiyi doğuran olaydır. Gider üzerinden alınan vergiler, tek aşamalı veya çok aşamalı olması, gayri safi satış fiyatını veya katma değeri esas alması, tüm veya özellikli bazı mal ve hizmetleri kapsamı açısından çeşitli sınıflamalara tabi tutulması özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında katma değer vergisi; genel olarak tüm mal ve hizmetleri vergi konusuna almakta, üretim aşamasından nihai tüketime kadar tüm iktisadi aşamaları kapsayan, çok aşamalı iktisadi aşamaların her birinde yaratılan ya da eklenen katma değeri kendisine matrah kabul eden bir vergi olarak tanımlanabilir.

Servet vergileri kişilerin belirli bir anda malik oldukları menkul ve gayrimenkul malların değerleri üzerinden alınan vergilerdir. Malların ivazsız (veraset veya hibede olduğu gibi) intikalinden veya servet artışından ya da bütün servet üzerinden alınan vergilerde servet vergisidir. Servet, bir gerçek veya tüzel kişinin belirli bir zamanda sahip bulunduğu bütün iktisadi değerlerin toplamıdır. Bu tanımdaki iktisadi değerler deyiminin kapsamına her türlü menkul ve gayrimenkul mallar ile para ve alacaklar dahildir. Servet vergisinde vergiyi doğuran olay, mülkiyetine sahip olunmak suretiyle ya servet unsurlarının patrimuanına dahil edilmesi, şu anda bu unsurların transferi yani el değiştirmesidir. Servet vergilerinin asıl amacı mali değil, sosyaldır. Vergi sistemleri içinde servet vergilerinden hasılatın nispi payı, üzerinde durmayı gerektirmeyecek kadar düşüktür.

Bireyler elde etmiş oldukları geliri çeşitli şekillerde değerlendirebilirler. Bir kısmını tasarruf, bir kısmını yatırım, diğer bir kısmını tüketim amacı ile kullanabilirler. Kişiler, gelirin sayılan kullanım şekillerinden, hepsini aynı anda gerçekleştirebilecekleri gibi sadece birini de gerçekleştirebilirler. Ancak, her ne şekilde olursa olsun gelirin bir kısmını tüketim amaçlı kullanmak zorundadırlar. Çünkü insan ihtiyaçları sonsuzdur ve bu ihtiyaçları karşılamak için gelirlerinin bir kısmını harcamak zorundadır. İşte bu harcamaları gerçekleştirirken, ÖTV kapsamına giren mal ve hizmetleri talep ettikleri ve satın aldıkları anda ÖTV ödemek zorundadırlar. Dolayısıyla, gelirin harcanması aşamasında ortaya çıkan ÖTV bir tür harcama vergisidir.

3. Sübjektif ve objektif vergiler

Sübjektif vergiler, ykmlllerin kişisel ödeme gücüne göre ayarlandığı ve ekonomik kaynaklarının tamamını üzerinden alınmaktadır. Vergiye tabi kişilerin kişisel ve ailevi durumlarını esas almaktadır. Örneğin; bir kısım gelirlerin vergi dışı bırakılması, ailevi durumlarından (evli veya çocuklu gibi) dolayısı bazı indirimlerde bulunulması, gelir vergisinde olduğu gibi gelirin safi olarak kavranması ve artan oranlı vergi tarifesinin uygulanması, ayırma prensibinin uygulanması gibi kavramlar, sübjektif vergiler içerisinde anılmaktadır. Sübjektif vergilere, şahsi vergiler de denilmektedir ve bunu şahıs vergileri ile karıştırmamak gerekir. Sübjektif vergilerin ahsiletirilebilmeleri ve yükümlünün vergi ödeme gücünü göz önünde bulundurmaları nedeniyle, objektif vergilere göre daha adil olduğu bir gerçektir.

Objektif vergiler, kişinin sübjektif unsurlarını göz önüne almamakta, doğrudan bir ayın olarak verginin konusunu hedef almaktadır. Ykmlllerin kişisel ve ailevi durumlarını göz önünde tutmaksızın bir ekonomik unsurdan alınan, diğer bir ifadeyle doğrudan objektif vergi ödeme gücünü hedef alan reel nitelikli vergilerdir. Objektif vergilerde verginin konusu olan mal ve eşyanın değeri veya üretim faktörlerinin gelir veya iratlarıyla, bunların sahipleri olan kişilerle herhangi bir ilişki kurulmamaktadır. Dolayısıyla kişilerin şahsi veya ailevi durumları, vergilemede etkili olmamaktadır⁴⁹.

Sübjektif objektif vergiler ayırımında, vergilemede vergi mükellefinin kişisel durumunun dikkate alınıp alınmadığı ölçüsü kullanılmaktadır. Yükümlünün kişisel durumu yani ekonomik ve sosyal düzeyi göz önüne alınarak, sübjektif esaslara göre belirlenen vergilere sübjektif vergiler; yükümlünün kişisel durumu göz önüne alınmadan, herhangi bir ekonomik unsur üzerinden alınan vergilere objektif vergiler denilmektedir. TV alınırken vergi mükellefinin evli olup olmadığı, çocuklarının bulunup bulunmadığı ya da gelirin belirli bir miktarı açıp amadığı gibi kriterler dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle TV objektif bir vergidir.

4. Genel ve özel vergiler

Vergiler kapsamaları açısından genel ve özel vergiler olarak ikiye ayrılabilir. Bu ayırımın yapılmasından değişik ölçülerden yararlanılmakla birlikte, en önemli lt;

⁴⁹ Salih Turhan, Vergi Teorisi ve Politikası, 6.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, ss.92-93.

verginin kendi konusuna giren tüm işlemleri kapsayıp kapsamadığıdır. Vergi, gelirin veya harcamaların ya da servetin tümünden alınıyorsa, genel bir gelir veya harcama ya da servet vergilemesi söz konusu olacaktır. Eğer vergi gelirin unsurlarından birinden veya belirli bir tüketim malından ya da servetin bir kaleminden alınıyorsa, buna da özel vergi denilmektedir. Genel vergiler, genellikle tarafsızdırlar. Dolayısıyla özel vergilere göre gerek üretim faktörlerinin dağılımı ve gerekse de mal ve hizmet piyasasındaki ekonomik işlemler üzerindeki etkisi daha azdır. Özel vergiler ise, gayri şahsi oldukları için yükümlünün şahsi ve ailevi durumları göz önünde bulundurulmamaktadır.

Belirli mallarla sınırlı olması nedeniyle ÖTV, özel vergi sınıfında yer almaktadır. Gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de uygulanış şekli itibariyle ÖTV, tüketim konusu her türlü mal üzerine konmamaktadır. Daha çok sosyal amaçların ön plana çıkarıldığı bir vergi türüdür.

5. Mali ve düzenleyici vergiler

Vergilerin en önemli amacı kamusal gereksinimlerin karşılanmasıdır. Buna mali amaç denir. Vergi sükjelerinin davranışlarını etkilemek amacıyla alınan vergiler ise düzenleyici vergilerdir. Örneğin; artan oranlı gelir vergisinin temel işlevlerinden birisi gelir elde etmek, diğeri de gelirin yeniden dağılımına katkı sağlamaktır. Bu anlamda gelir vergisi hem mali ve hem de düzenleyici nitelikleri bir arada bulundurmaktadır⁵⁰.

Genel olarak ÖTV, sosyal amaçlı olarak alındığı için düzenleyici vergi niteliğindedir. Bazı ürünlerin tüketimini azaltmak (sigara ve alkollü içecekler), veya belli kamu hizmetlerinden toplumun bir kesiminin yararlanması nedeniyle, bu hizmetlerin finansmanına katkı sağlamak (yolların finansmanına taşıtı olanlar ve akaryakıt tüketenlerin katılımını sağlamak), veya ithalatın kısıtlanması amacıyla bazı mallara daha fazla vergi koymak (lüks malların daha fazla vergilendirilmesi) şeklinde mali amacın dışında amaçlar güdülebilir. Düzenleyici nitelikte olan bu amaçların hepsini ÖTV, bünyesinde barındırmaktadır.

6. Geniş tabanlı ve dar tabanlı vergiler

Bir verginin geniş veya dar tabanlı olmasını belirleyen faktör, vergilendirilen konunun sınıridir. Genel tüketim vergileri geniş tabanlı vergilerdendir. Ancak tüketim

⁵⁰ Turhan, 1982, s.112.

maddelerinin belirli bir kısmından alınacak olan vergiler, konularının sınırlı olması dolayısıyla dar tabanlı vergiler sınıflandırmasına girer. Geniş tabanlı vergiler, yaygın muhasebeleşmeye, mekanizasyona ve etkin bir vergi idaresinin varlığına bağlı olduğu için, gelişmiş ülkelerde daha fazla uygulanma olanağı bulmaktadır. Bu sınıflandırmada ÖTV, dar tabanlı vergilere girmektedir. Çünkü gerek belirli mallar üzerinden alınması ve gerekse az sayıda mükellefinin (1500-2000 dolaylarında) olması nedeniyle ÖTV dar tabanlı bir vergidir.

7. Ad valorem (değer esası) ve spesifik (miktar esası) vergiler

Bir verginin matrahı değer esasına dayanıyorsa ve bu değerler üzerinden oransal olarak vergi alınıyorsa, bu tür vergilere ad valorem (değer esası) vergiler denir. Tespit edilen matraha vergi, oransal olarak uygulanır. Örneğin; Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV gibi vergilerde matraha belirli bir oranda vergi uygulanır. Spesifik (miktar esası) vergilerde vergi matrahı, vergi konusunun fiziki ölçüleri ve maddi miktarları üzerinden hesaplanarak tespit edilir. Bu tür vergilerde ağırlık, uzunluk, hacim gibi fiziki ölçüler kullanılarak vergi hesaplanır. Örneğin; bir ton buğdaydan 1 milyon TL. vergi alınması gibi. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla ad valorem vergilere geçildiği görülmektedir⁵¹. Bunun nedenleri; spesifik vergilerin uygulama alanlarının sınırlı olması ve fiyat hareketlerini izleyememesi olarak gözlemlenmektedir. ÖTV, ad valorem ve spesifik vergi sınıflandırması içinde her ikisinde de yer almaktadır. Çünkü gerek dünyada ve gerekse Türkiye'de ÖTV her iki şekilde de uygulanmaktadır.

8. Sürekli ve geçici vergiler

Ülkelerin çeşitli özelliklerine göre birçok vergiler bir arada uygulama alanı bulmuş; iktisadi, siyasi, mali ve sosyal durumlara göre yeni bazı vergiler getirilirken, bazıları yürürlükten kaldırılmıştır. Bir kısım vergiler ise değişikliğe uğramıştır⁵². Vergiler ilke olarak belirli bir zaman ile sınırlı olmaksızın uygulamaya konurlar. Uygulanma amaçları devam ettiği sürece de uygulanırlar. Ancak tarihte uygulanmış olan bazı vergiler, nitelikleri itibariyle geçici olmuşlardır. Savaş, ekonomik kriz, büyük doğal afetler gibi olağanüstü koşullarda, geçici olan finansal gereksinimleri gidermek için geçici vergilere başvurulmuştur. 1799 yılında İngiltere'de uygulamaya konan gelir

⁵¹ Aksoy, 1998, s.309.

⁵² Hakkı Özel-Doğan Şenyüz, Türk Vergi Sistemi (Gelir Vergisi), Ezgi Kitabevi, 6.b., Bursa, 1993, s.1.

vergesi ve Türkiye’de uygulanan Varlık Vergisi geçici vergilere güzel birer örnektir⁵³.

Tarihte geçici vergilere daha çok mali amaçlarla başvurulduğu görülür. Bu bağlamda ÖTV, mali amaçtan ziyade sosyal amaçları gerçekleştirmede kullanılmaktadır. Tarihte hemen her medeniyet ÖTV’yi uygulamıştır. Dolayısıyla ÖTV, sürekli vergi sınıfı içinde yer almaktadır.

İ. Vergilerin Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Bir ülkenin ekonomisi, bir çok değişkenin etkisi altındadır. En başta ekonomi yönetiminin izlediği politikalar, en etkili faktördür. Ülkenin üretim ve tüketim seviyesi, dış dünya ile ilişkilerinin boyutu, ekonominin içinde bulunduğu sorunlar gibi bir çok etken ekonomi üzerinde etkin rol oynayabilmektedir. Ne var ki; ekonomi yönetiminin izlediği politika, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolünü belirler. Bu bağlamda devletin ekonomi içerisindeki büyüklüğü, vergilerin önemini ortaya koymada yardımcı olacaktır. Gerçekten bir ekonominin devletçi, müdahaleci veya liberal bir politika izlemesi, vergilerin etkinliği konusunda önemli ip uçları vermektedir. Bir ekonomide vergilerin çok yönlü etkisi bulunmaktadır. Ekonominin dengesi, kalkınma, gelir dağılımı, üretimi ve tüketimi, kaynakların dağılımı, tasarruf ve fiyatlar üzerinde etkisi vardır. Şimdi bu etkiler hakkında bilgi verilecektir.

1. Ekonomik denge üzerindeki etkileri

Ekonomik denge ile fiyat dengesinin ve tam istihdamın sağlanması ve sürekliliğinin korunması anlatılmak istenir. Olumlu bir maliye politikası; konjonktür dalgaların azaltılması ve aşırı enflasyon ve deflasyondan uzak olarak gelişen bir tam istihdam ekonomisinin sürdürülmesi için, vergilerin ve kamu harcamalarının katkıda bulunacakları şeklinde belirlenmesidir. Tam istihdamın gerçekleştirilmesi kadar, gerçekleştirilen tam istihdamın korunması, daha önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Maliye politikası, Abba Lerner tarafından satmak-satın almak, borçlanmak-borç ödemek, vergilemek-vergi indirimlerine gitmek şeklindeki üç çift araç ile ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye ulaşmasını sağlar. Enflasyonsuz ve deflasyonsuz tam istihdam dengesi, fonksiyonel maliyenin araçları ile sağlanır.

Gerek enflasyonla ve gerekse deflasyonla mücadele konusunda tüm vergilerin

⁵³ Orhaner., s.182.

etkinliği aynı değildir. Ekonominin dengeye kavuşması açısından uygulanan verginin çeşidi, ülkenin içinde bulunduğu koşullar, vergilemenin amaçları gibi faktörler nemlidir⁵⁴. Ekonomide mevcut yapısal bozukluklar ve efektif talep düzeyini karşılamada zaman zaman darboğazlarla karşılaşılması halinde, ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesinde, vergi politikası önemli bir araç durumundadır.

Bir taraftan gerektirdiği taktirde efektif talep düzeyinin potansiyel talep düzeyinin altına çekilmesi, diğer taraftan darboğazların ortadan kaldırılması için, vergi teşviklerinden yararlanılarak fiili üretim düzeyinin potansiyel üretim kapasitelerine yaklaştırılması mümkün olabilmektedir. Enflasyona karşı her verginin bir Şekilde etkisi vardır. Bu dönemlerde; vergileri artırarak, mükelleflerin satın alma gücünü kısımak, bt fazlası oluşturmak ve arzı artırmak gerekir. Vergiler, toplam talep ile toplam arz arasındaki açığı daralttıkları zaman denge sağlayıcı etki yaratırlar. Her vergi; mal ve hizmet arzından çok, para talebini daraltırsa, anti-enflasyonist kabul edilir.

Ekonomilerin kriz zamanlarında vergilerin artırılması kolay değildir. Ekonominin daralmasıyla fiyatlar düşmüş, karlar azalmış ve dolayısıyla vergi matrahları daralmıştır. Bu durumda devlet, kendi mal ve hizmet taleplerini değiştirebilir, özel kesimin tkretim taleplerini de vergilerde artırma veya eksiltme yapmak suretiyle ekonomik denge ile ahenkli bir hale getirmeye çalışır. Enflasyonist bir ortam, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olmasıdır. Böyle bir ortamda talep fazlasını emici veya arzı artırıcı yönde vergi uygulamaları önem kazanmaktadır. Cari fiyat düzeyinde toplam arzın toplam talepten fazla olması anlamındaki deflasyonist bir ortamda ise, talebi artırıcı ve talep yetersizliğini giderici vergi uygulamalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Keynesyen yaklaşıma göre vergilerin artan oranlı olması halinde, ekonomide istikrarın kendiliğinden sağlanmasını kolaylaşır. O nedenle, konjonktürel dalgalanmalarda, devletin istikrarı sağlamak amacıyla ayrıca bir maliye politikası önlemi almasına gerek kalmaz. Çünkü artan oranlı vergi yapısının yapısal esneklik etkisi nedeniyle, istikrar kendiliğinden gerçekleşir. Enflasyonist bir ortamda ulusal gelirdeki artış, artan oranlı vergi gelirlerinde de artış anlamındadır. Harcanabilir gelir düzeyinin azalması sonucunda efektif talep düşürecek ve ekonomide istikrar

⁵⁴ Fevzi Devrim, Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları, No:4, Mas Ambalaj-Ofset Tesisleri, İzmir, 1983, s.162.

kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Bu özelliği nedeniyle artan oranlı vergileme maliye politikasında, otomatik stabilizatörler içerisinde yer almaktadır⁵⁵.

2. Ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için, önemli harcamaların yapılması gerektirmektedir. Bu harcamaların yeterli ve sürekli olabilmesi, güvenilir finansman kaynaklarının varlığına bağlıdır. Kamunun en büyük, en sağlam ve güvenilir gelir kaynağı olması dolayısıyla vergilerin, kalkınmada önemli bir yeri vardır. Ekonomilerinin kalkınmaları için büyük çaba sarf etmeleri gereken az gelişmiş ülkelerin, kaynak sağlamak amacıyla vergilere yüklenmeleri sakıncalı olabilmektedir.

Toplum bireylerinin düşük gelirli oluşu ve dolayısıyla ödeme güçlerinin yetersizliği nedeniyle, vergi artışlarına gidilmesi, dar gelirli mükellefler açısından zararlı olacaktır. Bunun yanı sıra ağır vergi yükü tasarruf ve yatırım oranlarını düşürebilir, girişimcileri üretim faaliyetinde bulunmaktan caydırabilir. İşgücü açısından vergi yükünün arttırılması; verginin ikame etkisini yaratabilir ve kişi vergiden doğan gelir kaybını daha fazla çalışarak gidermek yerine, boş zamanı yeğleme sonucunu doğurabilir. Onun için vergi politikasının da ekonomik kalkınma sorunu konusundaki önemi tartışılmaz. Az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için önlerindeki en önemli engel, sermayeden yoksun olmalarıdır.

Sermaye darboğazının giderilmesinde hem sermaye ve kredi, hem de teknik bilgi ve teşebbüs yönetim tekniğinden yararlanmak için yabancı sermayeden yararlanma yoluna gidilmektedir. Bu bakımdan vergi politikaları, ihracatı ve döviz kazandırıcı işlemleri ve yabancı sermayenin girişini teşvik, ithalatı ve döviz kaybettirici diğer işlemleri kısıtlayıcı yönde düzenlenmektedir⁵⁶. Devlet; zorunlu tasarruf uygulaması, yönlendirici, teşvik edici veya engelleyici vergi politikaları aracılığıyla ekonomik kalkınmada rol oynayabilir. Ekonomik kalkınma, gelişmiş ülkelerden çok, az gelişmiş ülkelerin önemli bir ekonomik sorunudur. Bu ülkelerin vergi yükü düşük olduğu için, ekonomik kalkınmada daha çok yönlendirici ve teşvik edici vergi politikalarının uygulanması daha uygun olacaktır.

⁵⁵ Orhan Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, 7.b., Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.218.

⁵⁶ Erol Manisalı, *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2042, İstanbul, 1975, s.160.

3. Gelir dağılımı üzerindeki etkileri

Etkin politika yapımı, araçların en etkili oldukları alanlara dağıtılmasını gerektirir.⁵⁷ Vergi konusunun seçilmesinde, matrahın belirlenmesinde ve oranların saptanmasında sosyal amaç büyük ölçüde etkilidir. A. Wagner'e göre; verginin ilk ve en önemli finansal amacı yanında sosyo-politik bir amacı daha vardır ki; bu da serbest müdahale rejiminin, servet bölüşümünde doğurduğu haksızlıkları değiştirmektedir. Kamunun yaptığı harcamalardan doğan maliyeti, gelir grupları arasında dağılımını yapmak (dikey eşitlik) ve ortalama olarak aynı ekonomik durumda olanları aynı yük altına almak (yatay eşitlik) işlevleri mali amaç ile birlikte gerçekleştirilen sosyal amaçların bir özetidir. Bugünün devlet anlayışı içinde vergi, vazgeçilmez bir gelir kaynağıdır. Kamu harcamaları yükünü bir bakıma topluma yayma aracı olan vergi, hem kaynak ve hem de gelir dağılımı açısından büyük önem taşımaktadır.

Vergi tarihinin gelişimine de bakıldığında zaman vergilemenin önce mali (devlete gelir sağlama) amacı, sonra ekonomik (kaynak dağılımını etkileme, ekonomik büyümeyi⁵⁸ gerçekleştirme, tam istihdamı sağlama vb.) amacı ve daha sonra sosyal (toplumda gelir dağılımını düzenleme) amacı kronolojik olarak sıralanmaktadır. Verginin sosyal amacı, yeterli düzeyde gerçekleştirilemeyen gelir ve servet dağılımını, gelir ve harcama politikalarıyla ekonomik yönden zayıf olanların lehine, politik çıkar güdüsü ile istenilen düzeyde dağıtılmasını sağlamaktır⁵⁹. Gelir dağılımı açısından temel sorun, gelirin mutlak olarak eşit dağılımı olmayıp, tüketim refahının en üst düzeye çıkarılmasıdır⁶⁰. Vergilerin sosyal amaçları içerisinde en önemlisi gelir ve servet dağılımını düzenlemektir. Diğer sosyal amaçlar, sosyal güvenliğin sağlanması ve nüfus politikasına ilişkin araçlardır.

Vergi politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkinliği, kuşkusuz mükellef tabanının genişliğine bağlıdır. Ancak Türk Vergi Sisteminde yer alan yoğun istisna ve muafiyetler ile birlikte vergi konusunun dar tutulması ve kayıt dışı ekonominin büyük boyutlara varması, vergi yükünün ödeme gücü olan herkese adaletli bir şekilde dağıtılmasını öngören 'verginin genellik ilkesi'ne aykırılık olarak, vergide adaletsiz bir

⁵⁷ A.T. Peacock-G.K. Shaw, "Maliye Politikası Öldü mü?", (çev: Nazım Engin), Maliye Yazıları, Haziran-Ağustos 1988, Sayı:13, s.107.

⁵⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Muhteşem Kaynak, Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1988.

⁵⁹ Neumark, s.21.

⁶⁰ Ahmet Ulusoy, Maliye Politikası, Derya Kitabevi, Trabzon, 2003, s.24.

yapının meydana gelmesinin bir diğerk nedenidir⁶¹.

Vergiler ekonomide giderek artan bir önem kazanmaya ve piyasada oluşan birincil gelir dağılımına da etkili bir müdahale aracı durumuna gelmeye başlamıştır. Piyasanın oluşturduğu gelir dağılımı toplum tarafından arzu edilmeyen bir biçim aldığıında, siyasal iktidarlar çeşitli araçlarla bu olumsuz gelir dağılımını etkilemeyi ve olumlu yönde değiştirmeyi amaçlayabilir. Özellikle artan oranlı uygulanan gelir vergileri ile lüks ve özellikle ithal edilen tüketim mallarına doğru kaydırılmış olan tüketim vergileri, adil bir gelir dağılımını sağlamada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.

Aynı vergiye muhatap olan iki aile var sayalım. İkisi de tüketim vergisine tabi mal ve hizmet için, gelirlerinden aynı oranda para ayırırlar. Her iki aile için etkisi bakımından bu vergi sabit oranlı olacaktır. Eğer vergi düşük gelirli ailenin bütçesinde büyük yer tutan bir gıda maddesi üzerinden alınıyorsa, bu verginin etkisi regresif (geriletici) olacaktır. Eğer vergi, yüksek gelirli ailenin gelirlerinin daha büyük bir kısmını mücevher, kürk, deodorant gibi mala olan harcamalarından alınıyorsa, verginin etkisi gelir dağılımını düzeltici olacaktır⁶². Bugünün devlet yöneticilerinin en başta gelen görevlerinden birisi, insanlığın en büyük kötülük ve ızdırap kaynağı olan yokluk ve sefaleti ortadan kaldırmaktır⁶³.

5. Üretim ve tüketim üzerindeki etkisi

Vergiler, kişilerin tüketim güçlerini denetim altında tutmak bakımından çok etkin bir araçtır⁶⁴. Gelirden alınan vergiler, üretim faktörlerinin kullanılabilir gelirlerinin azalmasına neden olur. Gelirin azalması, üretim faktörleri arzını iki şekilde etkiler. Eğer ikame etkisi güçlü ise, gelir azalınca, üretim faktörleri arzı da azalır. Çünkü, vergiden dolayı boş durmanın maliyeti düşer ve işgücü daha az çalışmayı tercih eder. Karlar düştüğü için teşebbüs arzı azalır ve girişimciler karlılığı düşük te olsa, güvenli girişimlere yönelirler. Faiz gelirinin düşmesi sermaye arzını, rant gelirinin

⁶¹ Mehmet E. Palamut-Mehmet Yüce, "Türkiye'de 1980- 2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi ile Eğitim ve Sağlık Harcamaları İlişkisi", Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu, (28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.391.

⁶² Richard G.Lipsey-Peter O.Steiner-Douglas D.Purvis, İktisat I (çev.:Ömer Faruk Batirel vd.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984, s.451.

⁶³ Burhan Ulutan, Maliye, Adana İTİA, Yayın No:9, İpek Matbaası, Ankara, 1969, s.68.

⁶⁴ Sadun Aren, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, 11.b., Ankara, 1998, s.228.

düşmesi de doğal kaynak kullanımını azaltır. Eğer gelir etkisi güçlü ise, verginin gelirden meydana getirdiği düşüşü gidermek isteği, faktör arzının artmasına neden olur. Sonuç olarak üretim kapasitesi genişler⁶⁵. Vergi, kişilerin harcamalarını denetim altında tutmak bakımından çok etkin bir araçtır. Toplam harcama miktarı azaltılmak istendiği zaman vergiler artırılır, aksi durumda da azaltılır. Örneğin; bir depresyon başlangıcında, dayanıklı tüketim malları üzerindeki vergiler azaltılarak, bunların satışları artırılabilir. Kıt olmasından dolayı fiyatları hızla yükselen mallar da ağır biçimde vergilendirilerek, bunların sahiplerinin aşırı kazançlar elde etmeleri ve bu yolla bir enflasyonun başlaması önenebilir.

6. Etkin kaynak dağılımı üzerindeki etkisi

Vergilerin, ürün ve faktör fiyatları üzerinde yapmış olduğu etkiye verginin kaynak dağılımı etkisi adı verilir. Vergiler, vergi yükünü azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelttiği için, üreticilerin ve tüketicilerin rasyonel davranışlarını etkilerler. Üreticiler, kullandıkları faktör bileşimlerini, tüketiciler tükettikleri mal ve hizmetlerin bileşimini vergiden dolayı değiştirirler. Vergiler yoluyla mükelleflerin kaybettikleri ekonomik değerler, kamu harcamaları nedeniyle meydana getirilen etkinliklerin değerlerinden yüksek ise bu dönüşüm kaynak dağılımı açısından uygun değildir.

7. Tasarruf üzerindeki etkisi

Vergi sistemi, tasarrufları özendirici veya caydırıcı etki yaratabilir. Eğer vergiler sonucunda özel tasarruflarda oluşan azalma, kamu fonlarından tasarrufa ayrılan miktardan büyük olursa toplam tasarruflar azalır, küçük olursa toplam tasarruflar artar. Bir vergi, ödünç verilen fonların arzı üzerinde kaçınılmaz sonuçlar doğurur. Vergilendirme, tasarruf sahibinin davranışını değiştirir. Önce tasarrufların oluşumu üstünde etki yapar, ardından elde bulunan tasarrufların plasmanı açısından yeni tercihlere yol açar⁶⁶.

8. Fiyatlar üzerindeki etkisi

Bazı vergilerin salınması, mal ve hizmetlerin fiyatlarında değişiklikler yapabilir.

⁶⁵ Sevim Görgün, Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ders Notu Yayınları, No:3, İstanbul., 1994, ss.27-28.

⁶⁶H. Brochier,-P. Lau,-A. Michalet, Maliye Ekonomisi, (çev.:Adnan Erdaş), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:160, Ankara.,1981, s.337.

Vergi matrahının seçimi, vergisiz duruma göre fiyatların nispi yapısını değiştirir. Örneğin; alkollü içkilere konan bir satış vergisi, bu içkilerin fiyatını diğer ürünlere oranla pahalı duruma getirir. Vergiden sonra tüketicilerin içkiye yaptıkları harcamaların vergi oranı kadar bir kısmı, karşılıksız olarak hazineye gider. Vergi ne kadar yüksekse ve alışverişler de fiyat yükselmeleri karşısında duyarlılığı olan talep esnekliği ne kadar yüksekse verginin fiyat etkisinin ekonomik işlemleri azaltıcı rolü o kadar büyük olur.

II. ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ

A. Özel Tüketime Vergilendirilmesi

Devletin yüklenmiş bulunduğu görevleri gerçekleştirebilmesi için gelire ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç, devletin çeşitli kuruluşları aracılığıyla, farklı kaynaklardan sağlanır. Günümüzde devlet, milli gelirin üçte birine ve hatta yarısına yakın bir bölümünü ekonomiden kamu gelir olarak çeker, kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için tekrar ekonomiye aktarır. Vergiler, prensip itibarıyla kamu harcamalarının finansmanı için, bireyler tarafından ödenmesi gereken zorunluluklardır

Vergileme ile koruma ve özendirme amacı güdülebilir. Vergi, bazı malların tüketimini sınırlandırarak sosyal politikanın bir aracı olabileceği gibi, ülke içi üretimi korumak için bazı malların ithalini sınırlayacak şekilde de kullanılabilir. Kamu gelirlerinin %75-%90'ını oluşturan vergiler, zorunlu bir ödeme olmaları, karşılıksız olarak gerçek ve tüzel kişilerden, para şeklinde alınmaları bakımından, diğer kamu gelirlerinden büyük ölçüde ayrılırlar.

Vergi, bireylerin elde ettiği gelirlerden alınabileceği gibi, bireylerin kullanımına sunulan mal ve hizmetlere talepleri sürecinde de alınabilir. Vergi ödeme gücüne ulaşmak yanında kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli finansmanı sağlamak bakımından günümüzde harcamalarında vergilendirilmesi yoluna gidilmektedir. Dolaylı bir vergi olan tüketim vergileri, yükümlülerin kişisel durumlarını göz önüne almaksızın, üretim, tüketim ve değişim aşamalarından alınan, dolayısıyla üretilen veya tüketilen mal ve hizmetler üzerine konulan vergilerdir. Gerçekten de tüketim vergileri, Avrupa Birliği ülkelerinde milli düzeyde, toplam vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

B. Özel Tüketim Vergisinin Gelişimi

İdaresi kolay, ucuz ve bol hasılat sağlayan bir vergi türü olan muamele vergilerinin tarihi çok eskilere dayanmakta olup, verginin normal bir kamu gelir sayılmadığı ilk ve orta çağlarda da uygulama alanı bulmuştur. Bazı mallara uygulanan bu vergi türü, hükümetlerce gelir elde etmek amacıyla kullanılan en eski yöntemlerden biridir. Ortaçağda bira ve şaraba uygulanan bu vergi türü, 19.yüzyıla kadar tüketiciye satış sırasında bazı mallara uygulanmaktaydı. Günümüzde ise, ÖTV mallara genellikle üretim aşamasında uygulanmaktadır. Avrupa Ekonomik topluluğu, yeni adı ile Avrupa Birliği (AB), Roma Antlaşması ile kurulduğunda, başlangıçta muamele vergilerinin ve özel tüketim vergilerinin üye devletler arası ticareti engellediği düşünülmüştür. Böylece, iç pazar özellikleri bulunan bir ortak pazar kurulması ve topluluk içinde serbest rekabeti gerçekleştirmek amacıyla üye devletler arasında gümrük sınırlarının yanında, vergi sınırlarının da kaldırılması gerektiği fikri gelişti ve muamele vergileri alanında uyumlaştırma çalışmalarına 1962 yılında başlanmıştır. İlk direktif 1967 yılında çıkmış ve 1973 yılında üye devletler KDV'yi kabul etmiştir. ÖTV'nin konusu ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, daha çok iki grup tüketim maddesinden alınmaktadır. İlk tüketim grubuna alışkanlık verici maddeler olan çay, kahve, sigara ve alkol; ikinci tüketim grubuna ise sürümü çok yüksek olan maddeler olan motorin, benzin ve çimento örnek olarak verilebilir.

ÖTV, esas olarak lüks mallar ile alışkanlık veren keyif maddelerini hedef almakla birlikte, bazı durumlarda geniş ölçüde sanayi ürünü ve hizmetleri de kapsamına almak suretiyle, adeta genel bir tüketim vergisi görünümü kazanmaktadır. Örneğin, Türkiye'de KDV'den önce uygulanan gider vergileri ve 1970 yılında Finansman Kanunu ile uygulamaya konmuş olan İşletme Vergisi özel bir tüketim vergisidir. Özel tüketim vergileri belirli mallar üzerinden alınır. Gelişmiş ülkelerde özel tüketim vergileri otomobil, radyo, televizyon, benzin, viski, kakao, kahve gibi lüks sayılabilecek mallardan alındığı halde, az gelişmiş ekonomilerde, şeker, tuz kibrit, gaz, tütün, sigara, kahve, çay gibi zorunlu ihtiyaç mallarından alınır. Bu itibarla, gelişmiş ekonomilerden farklı olarak, azalan oranlıdır ve gelir eşitsizliklerini arttırmaz; halbuki bu vergilerin gelişmiş ekonomilerde gelir eşitsizliklerini arttırmayıp düzelttikleri bile iddia edilebilir.

ÖTV, tüketiciler tarafından ödenirler. Az gelişmiş ekonomiler yapısal nedenlerle genel harcama vergilerini uygulayamadıklarından mali sebeplerle ve tahsilat

kolaylığı dolayısıyla bu vergilere önem verirler ve esasen eşit olmayan gelir dağılımını bu vergiler üzerinden bir kere daha eşitsiz hale getirirler. ÖTV'nin spesifik vergiler olmaları halinde gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri artar ve vergi belirli şekilde azalan oranlı hale gelir.

1950'lerde uygulanmaya başlanan ve 1985'de KDV ile ortadan kalkan İstihsal Vergisi'nin bir bakıma ÖTV'ye benzediği söylenebilir. Çünkü KDV kaldırılan bu verginin boşluğunu tam olarak kavrayamamıştır⁶⁷. Türkiye'de ÖTV'nin getiriliş amacı ÖTVK'nın gerekçesinin ilk paragrafında şöyle yer almaktadır; "Dünya uygulamalarına bakıldığında, genel tüketim vergilerinin yanı sıra Özel Tüketim Vergilerinin de bir yandan gelir toplama, diğer yandan tüketicinin harcama kalıplarını etkileme açısından giderek önem kazandığı ve bu türden vergilerin toplam vergi hasılatları içerisinde önemli bir yer tutmaya başladığı görülmektedir. İyi tasarlanmış Özel Tüketim Vergileri ile mali amaçların sağlanmasının yanı sıra enerji tasarrufundan taşımacılığa ve çevreye kadar çok geniş bir alanda tüketici tercihleri etkilenebilmektedir.

Türkiye'de, 1985 yılında genel tüketim vergileri alanında yapılan reformla, 8 adet dolaylı vergi yürürlükten kaldırılmış ve KDV uygulamaya konmuştur. Genel tüketim vergilerine ilişkin sözkonusu reform sonrası, dolaylı vergiler alanındaki ikinci reform ÖTV ile yapılmaktadır. ÖTV ile belirli ve en az sayıda mal grubu kapsama alınarak bir yandan söz konusu malların vergilendirilmesine ilişkin oldukça karmaşık hale gelen mevcut yapının basitleştirilmesi sağlanmakta, diğer yandan basitleşen sistem ile yükümlülerin vergiye gönüllü uyumlarının katkı sağlanması hedeflenmiştir⁶⁸.

Türkiye'de 1925 yılında kaldırılan Aşar vergisinin, devlet bütçesinde oluşturduğu boşluk, 1926 yılında umumi istihlak vergisi adıyla genel bir muamele vergisi ile doldurulmak istenmiştir. Lokanta, gazino ve benzer yerlerdeki tüketimler ile bütün eğlence yerlerindeki girişler üzerinden %10-30 arasında değişen oranlarda pul yapıştırmak suretiyle alınan 'eğlence ve hususi istihlak vergisi' ÖTV'nin Türkiye'deki ilk uygulanış şekli olarak değerlendirilebilir. Bu vergi lokanta ve gazino gibi tüketim ve eğlence yerlerindeki girişler üzerinden %10-30 arasında değişen oranlarda Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi, ÖTV'nin ilk uygulanışını temsil eder.

⁶⁷ Mehmet Ali Özyer, "Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar" Semineri (18 Haziran 2002), Banka- Mali ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:39, Temmuz 2002, s.20.

⁶⁸ 4760 Sayılı ÖTV Kanunu.

Bunun yanı sıra 1970 yılında finansman kanunu ile uygulamaya konulan işletme vergisi de ÖTV kapsamında algılanabilir⁶⁹. AB’de önemli bir vergi türü olan ÖTV’ye ilişkin hukuki düzenlemeler, KDV konusundaki temel hukuki düzenlemelere göre daha yenidir. AB vergi alanının, önemli sayılan tarihi geçmişinin yanında çok önemli bir özelliği, üye ülkeler arasında en zor anlaşılan konu başlığı olmasıdır. Ancak bu özellik ülkelerin, bu konunun üzerinde yeterince ağırlık vermediklerinden değil, ulusal politikalarının ortadan kalkmasını en somut olarak bu alanda hissetmelerinden kaynaklanmaktadır⁷⁰. İstihsal vergisi, KDV’nin gelmesiyle ortadan kalkmıştır. Ancak KDV, İstihsal Vergisi’nin boşluğunu tamamen kavrayamamıştır. ÖTV bu konudaki eksikliği tamamlamaktadır. ÖTV, Türk Vergi Sistemini disipline ederek, çağdaş bir yapıya kavuşturmuştur⁷¹.

C. Özel Tüketim Vergisinin Tanımı

Ekonomik sürecin üretim ve dağıtım aşamalarında veya bunlardan sadece birinde, bütün mal ve hizmetlerden genel olarak alınan muamele vergisine karşılık ayrı ayrı belirtilen bazı mal ve hizmetlerden alınan vergilere özel tüketim vergileri adı verilmektedir. Başka bir deyişle, üretimden ya da üretimin belli bir aşamasından genel olarak alınmayıp da tek tek belirlenen bazı ürün ve/veya hizmetlerden alınan vergilere özel tüketim vergisi denilmektedir. Özel tüketim vergisi ekonomik sürecin üretim ve dağıtım aşamalarında veya bunların sadece birinde belirlenen bazı mal ve/veya hizmetlerden alınmaktadır. Diğer bir deyişle özel tüketim vergisi belirli emtia ve hizmet veya emtia ve hizmet gruplarına uygulanmaktadır ve böylece bir ülke ekonomisi içinde üretilen değerlerle, ithal edilen bazı mal ve hizmetler özel tüketim vergisinin konusunu oluşturmaktadır.

ÖTV deyimi gerçekten tüketim konusu olan şeker, tuz, tütün, alkollü ve kolalı içecekler üzerindeki vergiler için kullanıldığında daha anlamlı olmakta; kürk, süs eşyası, mücevher, kozmetik, otomobil ve elektrikli ev aletleri gibi uzun süreli kullanım konusu malların kapsama alınmasında, ÖTV yerine özel gider vergisi deyimi daha

⁶⁹ Yusuf Kıldış, “Türkiye’de ve Dünyada Özel Tüketim Vergisi”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 2002, Sayı:10, s.54.

⁷⁰ Bahattin Kulu, “AB’de KDV Oranlarına İlişkin Düzenlemeler ve KDV Oranlarımızın Bu Prensipler Bağlamında İrdelenmesi”, Vergi Dünyası, Sayı:247, Mart 2002, s.69.

⁷¹ Mehmet Ali Özyer, “Özel Tüketim Vergisinde Tecil ve Terkin Uygulaması”, Vergi Dünyası, Eylül 2002, Sayı:253, s.14; Ülker Mavral, “Avrupa Birliği ve Özel Tüketim Vergisi Uygulamaları”, Vergi Sorunları, Temmuz 2002, Sayı:166, s.113.

uygun düşmektedir⁷². Özel tüketim vergilerinin benimsenmesinin başlıca nedenleri uygulamasının kolay bir vergi olması, talep esnekliği düşük mallara optimum oranda uygulandığında mali anestezi ilkesine uygun olması sebebiyle vergiye karşı tepki uyandırmamasıdır. Geçmiş dönemlerde salt fiskal amaçlı olarak uygulanan ve genellikle daha çok temel tüketim malları olan çay, tuz, hububat, tütün ile içki üzerinden alınan özel tüketim vergileri zaman zaman halktan aşırı derecede tepki görmüştür. Örneğin İngiltere'de tuz üzerindeki vergi oranının artırılması tuz fiyatlarının aşırı bir şekilde yükseltmiş ve halk arasında 'no slavery, no exsices, no shoes' (ne kölelik, ne özel tüketim vergisi, ne ayakkabılar) sloganı yaygın bir hal almıştır.

D. Özel Tüketim Vergisinin Özellikleri

Özel tüketim vergisi bir gider vergisi türü olup, dolaylı vergilerdendir. Bir verginin dolaylı vergi olarak kabul edilebilmesi için bazı niteliklere sahip olması gerekir. Söz konusu ölçütler bilimsel ve idari olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan bilimsel ölçütlerden ve ÖTV. için de geçerli olanları şunlardır⁷³;

1-Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız, gelir ve servetin harcanması aşamasında alınan vergiler ise dolaylı vergilerdir. Özel tüketim vergisi gelir ve servetin kullanımı üzerinden alınan dolaylı bir vergidir.

2-Dolaylı vergiler mali anestezi ilkesi ile uyum içindedirler. Dolaylı vergiler (özel tüketim vergisi) mal ve hizmetlerin fiyatları içine gizlenmiş olmaları nedeniyle mükelleflerin psikolojisine daha uygundur.

3-Dolaylı vergiler uygulamasında vergi adaletinin gerçekleştirilmesi güçtür. Bu vergiler bir kişiden değil, bir işlemde alınmaktadır. Bu nedenle, bireylerin fiili satın alma güçlerini dikkate almaz. Paranın marjinal yararı ne olursa olsun, vergi aynı kaldığından, özellikle talebi esnek olmayan ihtiyaç maddelerinde verginin adaletsizliği daha belirgindir.

4-Dolaylı vergiler gayri şahsi, objektif vergilerdir. Tüketicilerin şahsi ve ailevi durumlarını dikkate almaz, buna bağlı olarak muafiyet ve istisnalara, indirimlere ve artan oranlı vergi tarifelerine yer vermedikleri için, bu vergilerin sosyal amaçlı kullanımı zordur.

⁷² DPT, Türkiye-AT Mevzuat Uyum, Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, C.:2, Vergilendirme Alt Komisyonu, Ankara, Kasım 1995, s.15.

⁷³ Soner Ülgen, Özel Tüketim Vergisi ve Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Ankara. 2000, ss.7-8.

5-Yansıyan vergiler dolaylı, yansımayan vergiler dolaysız vergilerdir. Vergiler asıl mükellef olarak düşünülmüş olan kişinin ekonomik unsurlarından doğrudan alınmıyorsa ve aktarılamıyorsa vergi dolaysız yapıdadır. Mükelleflerin vergi yüklerini, başkalarına devretmesi halinde vergi dolaylıdır.

6-Dolaylı vergilerde vergi tabanı dolaysız vergiler kıyasla daha geniştir. Özel tüketim vergisinin mahiyeti itibariyle geniş tabanlı olması oldukça güçtür. Talep esnekliğinin düşük olduğu ürünlerin verginin konusuna dahil edilmesi bile verginin tabanının yeterince genişletilmesini sağlayamaz.

Aşağıda belirtilen idari ölçütler de ÖTV'nin bir dolaylı vergi olduğunu göstermektedir;

1-Dolaylı vergilerin idaresi dolaysız vergilere göre daha kolaydır, maliyetleri ise daha düşüktür. Özellikle üretim veya toptan satış aşamalarında uygulama yapıldığı zaman, az sayıda mükellefin muhatap alınmasına olanak sağlayacağından, idari açıdan güçlüklerle karşılaşılmasına neden olunmaz.

2-ÖTV uygulamasında en önemli özelliklerden biri, ürünlerin tüketim aşamasında vergilendirilmesidir. AB uygulamasında, işleyiş şekline ait düzenlemelerde, tüketim aşamasından önce vergi yükünün işletmelere hissettirilmesi eğilimidir. En önemli usule ilişkin düzenlemeleri, üye ülkeler arasındaki ticarete vergi sorumluları belirleyerek ve vergiyi teminat altına alarak, verginin nihai tüketime sunulmasına kadar ertelenmesidir⁷⁴.

E. Özel Tüketim Vergisinin Alınma Nedenleri

ÖTV'ye geçiş nedeni olarak, dağınık halde bulunan bir çok vergi, fon ve payların, tek bir vergi çatısı altında toplanması amaç edinilmektedir. Ekonomik ve mali açıdan bazı mal ve hizmetlerin yüksek oranda vergilendirilmesi, bazı kamu kuruluşlarına ve fonlarına kaynak aktarılması için yapılmıştır. Bazı vergi, fon ve payların yürürlükten kaldırılması ve tek bir çatı altında toplanması, AB'de gerçekleştirilmeye çalışılan vergi uyumlaştırma çalışmaları için önemli bir nedendir. ÖTV kapsamına alınan mallar, bugün AB'ye üye ülkelerin hemen hepsinde benzer vergi ile kapsama alınmıştır. Böylece Türkiye uluslararası ticari ilişkilerinde vergi, fon ve paylar nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklardan kurtulmuştur. Türkiye 1 Ocak 1996

⁷⁴ Kulu, Nisan 2002, s.22.

tarihinde AB'ye üye ülkelerle gerçekleştirilen Gümrük Birliği'ne üye olmakla, vergisel alanda uyumlaştırma çalışmalarını yapmak durumundadır. Gümrük Birliği'ne geçiş ile AB'ye üye ülkelerden yapılacak sanayi ürünü ithalinde gümrük vergisi ve diğer eş etkili vergi, fon ve paylar uygulamadan kaldırılmıştır. Diğer ülkelerle yapılacak ithalatta, ortak gümrük tarifesi oranlarında gümrük vergisi alınacaktır. Böylece ithalatta alınan gümrük vergisinden doğan kaybın, ÖTV ile telafisi amaçlanmaktadır⁷⁵.

Gelirin kullanılmasını tümüyle kavramayı amaçlayan muamele vergilerinin yanı sıra, özel tüketim konusu mallardan çeşitli amaçlar doğrultusunda vergi alınmaktadır. Bunlar⁷⁶;

1-ÖTV belirli kişi gruplarının bazı devlet hizmetlerinden diğer kişilere oranla daha fazla yararlandıkları varsayımından hareket ederek konulabilir. Örneğin, akaryakıt vergilerini yollardan daha fazla yararlananların ödediği kabul edilir.

2-ÖTV ile vergi yükü dağılımında artan oranlılığın gerçekleştirilmesi istenir. Artan oranlılık gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için önemlidir. Örneğin, yüksek gelir sahiplerinin bütçelerinde ağırlığı olan ürünlerin vergilendirilmesi artan oranlı bir yük dağılımına yol açar. Bu nedenle, artan oranlı bir gelir vergisinin uygulamasının zor olduğu durumlarda, özellikle az gelişmiş ülkelerde lüks maddeler üzerinde yoğunlaştırılan ÖTV, gümrük vergileri ile birlikte gelir dağılımını düzeltici etkin bir araç olarak kullanılabilirler. Ancak alışkanlık ve keyif veren maddeler üzerinden alınan yüksek oranlı ÖTV'nin gelir dağılımını düzeltici etkisi olumsuzdur. Çünkü belirli keyif verici maddelerin (sigara, bira şarap v.b.) tüketiminin özel bir ödeme gücünün göstergesi olduğu görüşü belki eski dönemler için bir dereceye kadar geçerli olmakla beraber, modern sanayi toplumları için kitle maddesi niteliğinde olan bu malların çoğu, kullanılabilir gelirin yüzdesi itibariyle düşük gelirliler tarafından diğer gelir gruplarına kıyasla daha fazla tüketilirler.

Bu tür mallara ilişkin talebin fiyat esnekliğinin de bütün gelir grupları için zayıf olduğu düşünülürse, tüketicilerin ödeme gücü ile taban tabana zıt olan tersine artan oranlı bir etkinin meydana gelebileceği ve böylece piyasa ekonomisinde oluşan gelir dağılımının daha da bozulabileceği sonucuna varılabilir. Bu nedenle, ÖTV'nin konulması sırasında her zaman geleneksek kriterlere dayanmak doğru değildir.

⁷⁵ Müjdat Bozkır, Özel Tüketim Vergisi, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Şubat 1999, s.51.

⁷⁶ Ülgen, 2000, ss.8-10; Doğan, Ağustos 2002, ss.13-14; Suer, C.:I, ss.364-365.

3-Vergilemenin idari güçlüklerle karşılaştığı durumlarda, belli ürünler vergilemenin konusu olarak seçilebilirler. Bu durum, özellikle vergi idaresinin örgütlenmediği ve ürünlerin az sayıdaki işletmeler tarafından üretildiği az gelişmiş ülkeler için söz konusudur.

4-ÖTV, sosyal faydaları düşük veya sosyal zararları yüksek olduğu kabul edilen maddelerin tüketimini kısıtlamak için konabilir. Alışkanlık verici maddeler yüksek oranda vergilendirilerek, topluma olan zararları azaltılabilir. Örneğin; alkollü içkiler ve sigara gibi alışkanlık veren maddeler üzerinden alınan yüksek vergilerin büyük ölçüde geriletici etkiye sahip olmalarına rağmen, ‘düzenleyici’ amaç açısından tercih edilirler. Çünkü vergilemenin kapsamına alınan bu tür keyif verici maddelerin tüketiminin, ahlaki değerler veya sağlık açısından olumsuzlar taşıdığı kabul edilir. Vergi nedeniyle fiyatta meydana gelen artışla bireylerin talepleri kısılanabilir Siyasal karar süreci gereğince toplumu oluşturan kişilerin tüketim tercihlerine müdahale edilmekte ve bu tür maddeler sosyal zararı olan mallar olarak kabul edilmektedir.

AB’de ÖTV kapsamında yer alan bütün mallar ya sağlığa zararlıdır, ya çevreye zararlıdır veya temel gereksinim değil tamamen lüks niteliklidir⁷⁷. AB’ye üye ülkelerde; tütün, alkollü içkiler, şarap, bira üzerinden alınan ÖTV, toplam ÖTV gelirlerinin %90’ını oluşturmaktadır⁷⁸. ÖTV sayesinde tüketimden vazgeçenler, sağlıklarına kavuşurlar⁷⁹. Sigara ve alkollü içkiler ve benzerleri gibi alışkanlık verici maddelerin talebi bütün gelir düzeylerinde fiyat değişmelerine karşı pek esnek olmadığı için, bu vergilerin tüketim üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilecekleri savunulamaz.

Alışkanlık verici maddelerin ÖTV kapsamına girmesiyle, alışkanlık verici madde tüketiminin düşük gelir gruplarınca da gerçekleştirildiği düşünülürse, gelir dağılımının daha da bozulacağı ve bu nedenle tüketimlerini kısımayan bireylerin talebin daha düşük fiyatla satılan mallara doğru kayacağı ileri sürülmüştür. Bu vergilerden sağlanan gelirin büyüklüğü, bu görüşü kanıtlamaktadır.

5-Davranışları etkilemek için ÖTV’nin bir başka uygulama alanı, ‘çevre kirliliğine karşı savaşmak’ ile ilgilidir. Belirli üretim ve tüketim faaliyetlerinin neden

⁷⁷ Aydın Ayaydın, “Yorumlar”, Özel Tüketim Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998, ss.37-38.

⁷⁸ Cihat Madanoğlu, Avrupa Topluluğunda Dolaylı Vergilerde Uyumlaştırma Çalışmaları ve KDV, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.29.

⁷⁹ İlhan Özer, “Tüketim Vergileri”, Maliye Tetkik Kurulu Araştırmaları, Cilt:II, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Yayın No:1978/197, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.14.

olduğu dış zararları i maliyet haline sokmak üzere konulan tkretim vergileri, kaynakların rasyonel olmayan bir şekilde kullanılmasını önlemek bir başka deyişle topluma daha yüksek fayda sağlamak amacının gerçekleşmesine yardımcı olabilirler.

TVK’de herhangi bir vresel amacın ve yönlendirmenin hedeflenmesi yapılmamıştır. Yalnızca Kanun’un 12.maddesinin c fıkrasında “II sayılı listedeki mallar için belirlenen oranları bir katına kadar artırmaya, sıfıra kadar indirmeye; uygulanmakta olan oranları EURO normlarını sağlayan katalitik konvertör sistemi ile teçhiz edilmiş taşıtlarda yarısına kadar indirmeye” denilerek, Bakanlar Kurulu’na, vresel amaçla bağdaşabilecek değişiklik yapma yetkisi verilmiřtir⁸⁰.

6-İthal rnler özel tüketime konu olarak değerlendirilirse, ithal malların vergilendirilmesi halinde alınan bu vergi, bir tür gümrük engeli oluşturacak ve dış ticaret dengesinin sağlanmasında önemli bir role sahip olacaktır.

7-Olağanüstü durumlar ve enflasyonist ortamlarda kıt kaynakların tüketimini kısmak için bu mallardan yüksek oranda alınan ÖTV’nin, talebi azaltıcı bir etkisi vardır.

8-Özel tüketime vergilendirilmesinin en önemli nedenlerinden biri de devlete gelir sağlamaktır. Günümüzde devletler fiskal ve ekstra-fiskal amaçların gerçekleştirebilmek için, çeşitli vergi uygulamalarına yer vermektedirler. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, üretim ve tüketime aşamalarında alınan vergiler devletin en önemli gelir kaynaklarını teşkil etmektedir. OECD’de olsun AB’de olsun TV’nin temel amacı gelir sađlamaktır⁸¹.

F. Özel Tüketime Vergisinin Vergi İlkeleri Karşısındaki Durumu

Verginin fiskal ve ekstra fiskal olmak üzere iki amacı vardır. Fiskal içerikli amaç, verginin mali amacını yerine getirebilmesi için dikkate alınması gerekli unsurları ifade ederken; ekstra fiskal içerikli amaç, verginin sosyo-ekonomik amaçlarını ön plana çıkarmaktadır. Ancak bazı vergi ilkeleri çift karakterli olabilir. Her bir vergi açısından mali ve mali olmayan amaçların optimum seviyede uyulaştırılabilmesi, toplumsal refahın en st seviyede mümkün kılınması için gereklidir.

⁸⁰ Ali Değerimendereli, “Türk Vergi Sisteminde Uygulanan Bazı Vergilerin vresel Vergi Kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, ss.126-127.

⁸¹ Nevzat Saygılıoğlu, “Gündemdeki Tasarı”, zel Tüketime Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998, s.27.

1. Genellik ilkesi açısından

Vergide adalet bakımından göz önünde bulundurulması gereken husus, vergi önünde herkesin eşit olması, vergi yüküne ilke olarak, tüm toplum bireylerinin katılmasıdır. Adalet ilkesi ile koparılamaz bir ilişkisi olan genellik ilkesi 19. yy.ın ortalarına kadar bir kısım sınıf ve zümrelere sağlanmış olan imtiyazların ortadan kaldırılması ve tüm vatandaşların vergi ödemesi öngörülmektedir. Bu ilke, bir ülke sınırları içerisinde bulunan herkesi, toplam vergi yüküne katılmasını öngörmektedir. Vergi ödeme gücüne göre herkesin vergi ödemesi, vergide genellik ilkesinin özünü oluşturmaktadır. Anayasanın 73.maddesinde “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle görevlidir” şeklinde ifadesini bulan genellik ilkesinin en önemli iki sapması istisna ve muaflıklardır. Her ne kadar genellik ilkesi karşısında ÖTV'nin durumu uygunsuzluk gösteriyor olsa da esas itibariyle genellik ilkesinin öngördüğü şekilde her nevi gelir, harcama ve servetin vergilendirilmesinde tamamlayıcı bir işlev gördüğü savunulabilir.

2. Adalet ve eşitlik ilkesi açısından

Vergide adalet ilkesi, bir takım değer yargılarını içermesi nedeniyle, objektif temellere oturan bir vergileme ilkesi niteliğine kavuşmamaktadır⁸². Adalet kavramı; toplumlara, bireylere, içinde bulunulan yer ve zamana göre farklılık arz etse de, aynı durumda bulunanlardan aynı (yatay vergi adaleti), farklı durumda bulunanlardan farklı vergi alınmasını (dikey vergi adaleti) ifade eder.

Vergide adaletin gerçekleştirilmesi bakımından önemli bir fonksiyonu bulunan eşitlik ilkesi, vergi yükünün, mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre eşit bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır. Vergide eşitlik; yatay eşitlik ve dikey eşitlik olarak incelenebilir. Aynı ya da benzer durumda olan mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesine yatay eşitlik denilmektedir. Dikey eşitlik ise sosyal ve ekonomik durumları birbirinden farklı bulunan kişilerin, biri diğerinden farklı boyutta vergi ödemesini öngörür. ÖTV bazında gelir esnekliği yüksek olan malların vergilendirilmesiyle, artan oranlılığın sağlanması vergi adaletinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Verginin konusu bakımından vergi ödeme gücüne ulaşılması dolayısıyla vergi adaletinin sağlanması için söz konusu gücün göstergesi olarak kabul

⁸² Tülin Kıranoglu, “Vergi Adaleti”, Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.141.

edilen gelir, servet veya harcamaların tek başına ele alınması hakkında bir çok görüş bulunmasına rağmen uygulamada ortaya çıkan olumsuzluklar her üç vergi konusundan da yararlanmayı gerekli kılmaktadır. ÖTV'nin ancak vergi ödeme gücüne ulaşmayı sağlayacak şekilde düzenlenmesi koşulu ile vergi adaletine katkıda bulunması mümkündür. Vergi adaletine belli koşullar altında en uygun vergi tarifesi artan oranlı olanıdır. ÖTV'de artan oranlılığın sağlanabilmesi için vergiye tabi malların belirlenmesinde ve farklı vergi oranlarının uygulanmasında talebin gelir esnekliğine dikkat etmek gerekmektedir. Mallar gelir esnekliğine göre zorunlu ve lüks mallar olarak sınıflandırılabilir. Bu çerçevede artan oranlılığın sağlanabilmesi için ÖTV'nin özellikle sadece gelir ve talep esnekliği yüksek mallara konması gerekmektedir.

3. Verimlilik ilkesi açısından

Verginin, belli bir dönem içinde karşılanması gereken kamu giderleri açısından yeterli finansmanı sağlamaya yönelik olması anlamına gelen bu ilke, vergiden beklenen hasılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olmasını öngörür. Bazen iktisadilik ilkesi olarak ta ele alınabilen ilke ile vergi maliyeti dikkate alınarak vergi hasılatı üzerinde durulmaktadır. Verimlilik ilkesi verginin fiskal amacı çerçevesinde büyük önem taşımaktadır.

ÖTV'nin verimlilik ilkesi bazında değerlendirilmesinde olumlu sonuca varılması olasıdır. Ancak bunun olabilmesi için genellik, iktisadilik ve mali anestezi ilkelerinin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Vergilendirme ile ortaya çıkan maliyet açık ve gizli olarak iki yönü ile incelenmelidir. Gelir örgütünün merkez ve taşra kuruluşlarının ilgili vergiye düşen payı ifade eden sabit ve değişken maliyetler ile mükelleflerce katlanılan değişken ve sabit maliyetler verginin toplam maliyetini oluşturmaktadır. Doğal olarak bunlara alternatif maliyetleri de eklemek gerekmektedir. Gerek kayıtsal ve gerekse alternatif maliyetler birlikte düşünüldüğünde toplum olarak katlanmak zorunda kalınan ve sosyal refahı etkileyen bu olgunun mutlaka dikkate alınması ve buna göre vergilendirmeye gidilmesi gerekmektedir. Vergilendirme kararı verilirken verimlilik ve iktisadilik ilkesi beraber düşünülmelidir. İşlem hacminin artması, vergi idaresinin iş yükünün ağırlaşması, vergi mükelleflerinin ve sorumlularının sayısının artması maliyeti artıran etkenlerdir. ÖTV'nin çoğunlukla perakende satış aşamasında meydana gelmesi vergi maliyetini artırmaktadır. Ancak, özellikle KDV gibi bir verginin varlığı, toplam sabit ve değişken maliyetlerde fazla bir

artış olmaksızın ÖTV uygulamasını mümkün kılabilir.

4. Belirlilik ilkesi açısından

Mükelleflerin verginin konusu, matrahı, tarifesi, ödeme zamanı, ödeme esasları ve benzeri konularda bilgi sahibi olmalarını öngören belirlilik ilkesi, kamu finansmanında ve piyasada şeffaflık için gereklidir. ÖTV'nin tarafsızlığı söz konusu olmadığından vergi tüketim, yatırım, ihracat ve ithalat fonksiyonları üzerine fiyat mekanizması yoluyla doğrudan etkilidir. ÖTV'ye tabi mal ve hizmetlere ilişkin harcama kararları vergi ile yakından ilişkilidir. Bu niteliği vergiyi, sosyo-ekonomik amaçlar dahilinde kullanılan bir araç özelliğine sokmaktadır.

5. Tarafsızlık ve müdahale ilkeleri açısından

Bütün vergilerde olduğu gibi ÖTV'nin de tarafsızlığı söz konusu olmamaktadır. Verginin eşit ve hafif olması ile sağlanan tarafsızlık, tam ve mükemmel rekabet piyasasının mevcut olmaması ve fiyat mekanizmasının kendisinden beklenen görevi yerine getirememesi nedeniyle kamu müdahalesini ve dolayısıyla müdahale ilkesinin belli bir sınıra kadar kabulünü beraberinde getirmiştir.

Fonksiyonel maliyenin gereklerinden vergilemede müdahale prensibi ÖTV bazında özellik arz eden konulardan birisidir. ÖTV'nin niteliği itibariyle fiyat mekanizması ile doğrudan olan ilişkisi, verginin fiyat mekanizması aracılığı ile ekonomiye müdahaleyi mümkün kılmaktadır. Doğal olarak verginin oranının ve konusunun tespitinde öngörülen esaslar aracılığıyla belirlenen amaçlara ulaşmak mümkündür. Temelde talep yönlendirmesine dayalı bir politikayı ifade eden bu yöntem konjonktürel hareketlerin istenmeyen sonuçlarının ortadan kaldırılması için yararlanılan araçlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır. ÖTV'nin nispi fiyat yapısında yaratacağı etki ile toplam tasarruf, yatırım ve tüketim harcamaları yönlendirilmektedir.

6. Açıklık ilkesi açısından

Açıklık ilkesi ile vergi yasalarının açık ve herkes tarafından anlaşılabilir nitelikte olması anlatılmak istenmektedir. Doğal olarak burada ÖTV de dahil olmak üzere tüm vergiler için hem mükelleflerin görevlerini yerine getirirken haksızlıklar önlenmeye, hem de vergi idaresinin rekabeti bozucu, güveni sarsıcı ve keyfi nitelikteki tasarruflarını ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

7. Uygunluk ilkesi açısından

Uygunluk ilkesi ile vergilerin mükelleflere en uygun biçimde ve zamanda alınması sağlanmaktadır. ÖTV’de genellikle vergilendirme dönemi bir aydır. İzleyen ayın belirli bir gününde beyan edilerek, vergi dairesine ödenir. Böylece mükellefler tarafından hesaplanan veya sorumlular tarafından mükelleflerden tahsil olunan verginin ödenmesi için, uygun bir süre verilmiş olmaktadır. Ödeme süresinin yakın olması ile verginin enflasyonist ortamlarda reel değerinde meydana gelen azalmalar, asgariye indirilmekte ve hazineye sürekli bir gelir kaynağı sağlanmış olmaktadır⁸³.

8. Mali anestezi ilkesi açısından

Mali yükümlülüklerin, muhatapları tarafından farkına varılmadan yerine getirilmesini ifade eden mali anestezi; özellikle dolaylı vergilerin fiyat içerisine gizlenmiş olmaları nedeniyle, verginin ödeyici tarafından hissedilmemesi en iyi örneği oluşturur. ÖTV’nin mali anestezi ilkesine uygun olduğu söylenebilir. Verginin vergi idarelerine bir ay sonra yatırılması ve fiyatların içinde gizlenmesi mükellefler bazında vurgu etkisi yaratmamakta ve söz konusu ilkelere uygunluk sağlanmaktadır.

9. İktisadilik ilkesi açısından

İktisadilik ilkesi verimlilik ilkesine benzer bir şekilde amaçlanan hasılatın en az masrafla karşılanabilmesi ya da tarafsızlık ilkesinde olduğu gibi ekonomik birimlerin tercihlerini etkilenmemesi şeklinde ele alınmaktadır. ÖTV, ticaret zincirinin ne kadar ileri aşamasında çıkarsa, maliyet de o kadar artmaktadır. Bu da işlem hacminin, vergi yönetiminin yükünün ve vergi mükellef ile sorumlularının artması sonucunu doğurur. Verginin genellikle perakende satış aşamasında alınması, talep koşulları ile ilgili olması, ÖTV gelirleri ile konjonktürel hareketler arasında yakın bağın varlığına işaret etmektedir⁸⁴.

G. Özel Tüketim Vergisinin Etkileri

ÖTV’nin etkilerinden ekonomik, mali ve sosyal etkilerinden söz edilecektir.

⁸³ Funda Musaoğlu Şahin, Avrupa Birliği İle Entegrasyon Sürecinde Özel Tüketim Vergisinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Kasım 2000, s.31.

⁸⁴ Musaoğlu Şahin, s.30.

1 Ekonomik etkileri

ÖTV'nin ekonomik etkileri içinde; gelirin yeniden dağılımına, kaynak dağılımına, yansımaya, ekonomik kalkınmaya ve ekonomideki dengesizliklere etkisi anlatılacaktır.

a Gelirin yeniden dağılımına etkisi

ÖTV yatırım ve tüketim mallarının fiyatlarını etkileyerek gelir dağılımını değiştirir. Yatırım ve tüketim harcamalarının seviyesini daraltarak etkilemesine ÖTV'nin gelir etkisi denir. Tasarruf, yatırım ve tüketim kararlarının nispi payının etkilenmesi halinde ise ÖTV'nin ikame etkisinden söz edilebilir. Gider vergilerinin özellikle mutlak tüketim fonksiyonu modelinde tersine artan oranlı özellik arz ettiği kabul edilir. Sübjektif ve artan oranlı bir tarife özelliğine sahip dolaysız vergiler, vergi adaleti ve dolayısıyla adil gelir dağılımı için uygun araçlar iken; dolaylı vergiler ve dolayısıyla ÖTV söz konusu özelliğe sahip değildir. Ancak belirli malların vergi oranlarını nispeten yüksek belirlemek veya amaca uygun bazı malları ÖTV'nin konusuna dahil etmek yoluyla, adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesinde ek katkı sağlanabilir. Bu doğrultuda talebin fiyat esnekliğinin yüksek olduğu mallar tercih edilmelidir. Aksi halde mevcut gelir dağılımı daha da adaletsiz bir hale gelir. Özellikle mali amaç doğrultusunda zorunlu tüketim malları üzerinden alınacak ÖTV ile düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükü artırılabilecektir. Tersine artan oranlı yapı desteklenmiş olacak ve böylece gelir dağılımını olumsuz etkileyecektir.

b Kaynak dağılımına etkisi

Vergilerin kaynak dağılımına etkisi üretici ve tüketici üzerinde yaratacağı etkidir. ÖTV uygulaması verginin konusuna dahil edilmiş mallar ile vergi dışı bırakılmış mallar arasında nisbi fiyat yapısını değiştirir. Dolayısıyla tüketici ve müteşebbislerin her iki mal grubu arasındaki tercihleri farklılaşır. Ortaya çıkan sapma kaynak dağılımında etkinlik kaybına neden olur. Bu etkinin gücü ÖTV'nin fiyat mekanizması üzerindeki etkisine bağlıdır.

ÖTV'nin kaynak dağılımı üzerindeki etkisini dolaysız vergilerden gelir vergisi ile karşılaştırılarak ortaya konabilir. Her iki verginin de belli bir ekonomik değeri eksilmesi nedeniyle tüketici refahı üzerinde olumsuz etkileri mevcuttur. Fiyat

mekanizmasının kendisinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için gelir vergisini tercih etmek gerekir. Ancak tam ve mükemmel rekabet piyasasının varlığını kabul eden Joseph-Hicks yargısı dikkate alınmadığında ÖTV'nin gereğine uygun bir uygulaması ile kaynak dağılımındaki etkinsizliğin giderilebileceği de bir gerçektir⁸⁵.

Tam rekabet şartları altında marjinal maliyet, marjinal hasılat ve fiyat eşitliği⁸⁶ aracılığıyla kaynaklar etkin bir şekilde dağıtılır. Ancak aksak rekabet piyasalarında bu denklik bozulur ve ortalama hasılat marjinal maliyetin üstünde yer alır. Etkin kaynak dağılımı için toplam sosyal maliyet ve toplam özel maliyetlerin birbirine eşit olması gerekir ki bu doğrultuda dışsallıkların da dikkate alınması gereği vardır. Tütün, alkol ve çevre kirliliği yaratan tüketim ve üretim malları taşıdıkları negatif dışsallıklar nedeniyle fiyat mekanizması kaynak dağılımı konusunda kendisinden beklenen işlevi yerine getiremez. Söz konusu malların ÖTV ile özel maliyetleri sosyal maliyetleri seviyesine yakınlştırılabilir. Genele mahsus mal ve hizmetlerden özel yarar sağlayan kişilerden sağladıkları faydaya mahsuben ÖTV ile belli bir bedel alınabilir. Bu uygulamanın en yaygın örneklerinden birisi otoyolların finansmanında kullanılmak üzere alınan akaryakıt tüketim vergisidir.

c Yansıma etkisi

ÖTV, genel yapısı itibariyle yansıtılabilir nitelikte bir vergidir. Mükellefleri üzerinde doğrudan bir mali yük oluşturmamakta ve nihai olarak vergiye tüketici katlanmaktadır⁸⁷. Yansıma analizi, verginin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini kısmen gösterir. Yansıma ile verginin üretici ile tüketici ve bu ikili arasındaki ticari ilişkiye aracılık edenler bazında vergi yükünün, dolaysız parasal yükün nispeti belirlendiğinden, zaman zaman verginin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından tek referans noktası olarak kabul edilebilmektedir. ÖTV'nin spesifik veya ad valorem nitelikte olması, yansıma bakımından benzer sonuçları yaratır. Ancak maliyetler üzerinde yarattıkları etkiler bakımından birbirinden ayrılırlar. Spesifik vergilerde birim başına marjinal maliyete eklenen vergi miktarı sabittir. Ad valorem vergilerde ise satışlar artıkça birim başına düşen giderler ve dolayısıyla fiyatlar düşer. Bu nedenle satış miktarı artıkça marjinal maliyete eklenen vergi miktarı azalır.

⁸⁵ Ülgen, 2000, s.20.

⁸⁶ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, 1.b., Bursa, 1995, ss.181-182.

⁸⁷ Burhan Gezgin, "Akaryakıt Ürünlerine İlişkin Özel Tüketim Vergisinde TEF E Uygulaması ve Verginin Kimlere İade Edileceği Sorunu", *Vergi Dünyası*, Nisan 2003, Sayı:260, s.31.

d Ekonomik kalkınmaya etkisi

Ekonomik kalkınma için gerekli olan finansman kaynakları iç ve dış tasarruflardan, vergilerden ve hatta enflasyondan sağlanmaktadır. Ekonomideki her türlü tüketimi kısıtlayıcı önlem, tasarrufları artıracığı için⁸⁸, tüketim üzerindeki etkisinden dolayı ÖTV, ekonomik kalkınmada önemli bir rol üstlenebilir. Ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan kaynaklar iç tasarruf ve dış tasarruflardan, vergilerden hatta enflasyondan oluşmaktadır. Bir ekonomide tasarruf, gelirin mümkün olduğu kadar az tüketilmesine bağlı olduğuna göre, tüketimi kısıtlayıcı her türlü vergi önlemi tasarrufu artırır. Özellikle ithal ve lüks mallar kategorisine giren mallar üzerinden alınacak olan ÖTV ekonomik kalkınma için gerek duyulan fonların sağlanmasını kolaylaştırabilir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin büyük bir ekonomik sorunu olan kalkınma, döviz çıkışının azaltılmasını gerekli kılar. Nitekim ithal edilen ve lüks nitelikteki mallar üzerinden alınan bir vergi, hem gelir getiren hem de döviz çıkışını engelleyen bir yapıdadır. Yüksek oranlı ÖTV, üzerine konuldukları malların fiyat esnekliğine bağlı olarak talebi hedefleyen şiddette kısıtlayıcı olabilir. Talebin bu denli kısılması bazı sektörlerde duraklamaya neden olabilir ki; bu da finansman sağlama fonksiyonu ile ekonomik kalkınma arasında bir çelişki yaratır.

e Ekonomik dengesizliklerde etkisi

Başlıca ekonomik dengesizlikler deflasyon, enflasyon ve stagflasyondur.

Deflasyon devrelerinde toplam harcamalardaki düşüşü engellemek doğrultusunda vergi politikasının amacı, vergi yükünün düşürülerek toplam harcamaların artmasının sağlanmasıdır. Ancak 1929 bunalımı da dahil olmak üzere Monetaristlerin ve Keynesyenlerin, resesyonların temelinde yatan nedenlere ilişkin görüşleri farklılık arz etmektedir. Monetaristler deflasyonu, para arzında meydana gelen ani ve aşırı düşüşlere bağlarken. Bu durumda vergi politikası etkinliğini kaybetmektedir. Keynesyenler, ise firmaların stoklarını eritmek doğrultusunda yatırım harcamalarını kısımlarını ve net ödünç alımların azalmasını deflasyonun nedeni olarak almaktadırlar. Bu doğrultuda, özellikle genel nitelikli bir gider vergisi görüntüsündeki ve talebi kısıtlayıcı mahiyetteki özel tüketim vergilerinin, efektif talep üzerinde doğurduğu kısıtlayıcı etkinin azaltılması gerekmektedir. Böylece ya hareket başlamadan stok

⁸⁸ Vural F. Savaş, Ekonomik Kalkınma, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986, s.80.

birikimleri önlenir veya resesyona başlangıcında stokların erimesi hızlandırılarak ekonomik gelişim sürecindeki denge korunmuş olur.

ÖTV'nin enflasyona karşı mücadelesinde bir araç olarak kullanılabilmesi için ise ilk başta enflasyonun nedenlerinin iyi tespit edilmesi gerekir. Enflasyonun niteliğine göre özellikle kaynak dağılımına müdahale vasıtasıyla anti-enflasyonist bir politika yürütülmesi mümkündür. Dengeli gelişmenin biri teknik ve mali, diğeri ise tam istihdam olmak üzere iki sınırı vardır. İlk kapasite sınırında uzun süre kalan ekonomilerde ortaya çıkan esnek emek ve arz eksikliği nedeniyle stagflasyonist bir ortam ile karşılaşılır. Bu koşullar altında söz konusu ortamı hazırlayan nedenler ortadan kaldırılmalıdır. Bu doğrultuda, makine-teçhizat ve finansman darlığı nedeniyle sermaye birikiminde karşılaşılan zorlukların kaldırılması çerçevesinde nispi fiyatlara müdahale ile kaynak kullanımının yönlendirilmesi ve sermaye mallarının nispeten ucuzlatılması mümkün gözükmektedir⁸⁹.

2 Mali etkileri

Vergilerin en önemli fonksiyonu, kamu giderlerinin karşılanması amacıyla gelir sağlamaktır. ÖTV'ye bir çok fonksiyonlar yüklenmiş olsa da; gerek idaresinin ve gerekse tahsilatının kolaylığı nedeniyle hükümetlerin sürekli gözdesi konumunu korumuştur. Özellikle ortaçağda ÖTV, önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur.. ÖTV'nin toplam kamu gelirleri içinde ağırlığını kaybettiği görüntüsü, esasen kamunun faaliyet alanının genişlemesi ile çok daha fazla kamu gelirin ihtiyacı duyulması ve buna paralel olarak vergi ve vergi dışında yeni gelir kaynaklarının oluşturulmasında yatmaktadır. Ancak bu vergi her zaman vazgeçilemeyecek kadar fiskal önem taşımaktadır. Ayrıca ÖTV AB normlarına uyum çerçevesinde gümrük vergilerinin kaldırılması ya da oranlarının düşürülmesi sonucunda ortaya çıkan kamu finansman açığının giderilmesinde bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'de tütün, alkollü içkiler, lüks tüketim malları ve madeni yağlar üzerinden ÖTV alınmaktadır. Böylece çevre, sağlık ve lüks tüketime müdahale olanağı doğmaktadır. Ancak Türkiye'de durum farklıdır. Akaryakıt tüketim vergisi, taşıt alım vergisi ve ek taşıt alım vergisi yerine de geçecek olan ÖTV daha kapsamlı olmakta ve

⁸⁹ Ülgen, 2000, s.22.

böylece Türkiye'deki ÖTV mali açıdan daha önemli hale gelmektedir⁹⁰.

3 Sosyal etkileri

Bugün itibariyle anayasal dayanaklarda da mevcut olan verginin asıl amacı, mali nitelikli olmasıdır.⁹¹ Ancak kentleşme, nüfus artışı, işsizlik, yoksulluk gibi olguların gelişmesi ile, devletin görevlerinde olduğu gibi doğal olarak vergilerin de amaç ve etkilerini değiştirmiştir. Vergilerin sosyal etkileri ile anlatılmak istenen, genellikle gelir dağılımını düzenleme ve vesayet altındaki malların tüketiminin yönlendirilmesine ilişkin normatif yaklaşımlardır. ÖTV konusuna giren mallardan sigara ve alkollü içkilerin tüketimi sağlık harcamalarını, benzin ve diğer akaryakıt ürünlerinin tüketimi çevre kirliliği ve karayolu yapımı harcamalarını artırmaktadır. Bu nedenle bu ürünlerin tüketimini azaltmak ve bunları tüketen kişilerden ek kamu harcamalarının finansmanına katkıda bulunmalarını sağlamaktır⁹².

Çevresel vergi araçları, kirleticilerin faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkilerini dikkate almalarını sağlayarak, nispi fiyatları değiştirebilmektedirler⁹³. Bu bağlamda çevresel vergi özelliği vardır ve fiyatlar üzerinde etkin rol oynayabilir. ÖTV, AB'de sigara, benzin ve alkollü içkiler başta olmak üzere KDV'ye ek olarak alınmaktadır ve tüketimi vergilendirilmektedir. Ancak bunun sadece mali amaçlı olduğunun düşünülmesi yanlıştır. Verginin konusu malların tüketimi ile kamu harcamalarının artışı arasında bir paralellik vardır. Sigara ve alkol tüketimine ilişkin olarak sağlık harcamalarında gözlenen artış ve benzin tüketimine ilişkin olarak ta çevre temizliği ve ulaşım altyapı harcamaları, buna örnek olarak gösterilebilir. Burada amaç her ne kadar kamu harcamalarında tasarruf sağlamak olarak görünse de; sosyal amaçlı olarak bazı malların tüketiminin azaltılması da öngörülen amaçlardan birisidir. Böylece devletin vesayeti altındaki malların tüketimi neticesinde ortaya çıkan negatif dışsallıkların, ÖTV aracılığıyla tüketiminin kısılması ve dışsallıkların neden olduğu sağlık harcamaları gibi bazı harcamaların finansmanına tamamen veya kısmen kaynak oluşturması söz konusu

⁹⁰ Fazıl Aydın, "Özel Tüketim Vergisinin Etkileri ve Avrupa Birliği Uygulaması", Vergi Sorunları, Nisan 2002, Sayı:163, s.43.

⁹¹ Ali Rıza Akbulut, "Verginin Mali Amacı ve Türkiye'de Sonuçları", Vergi Dünyası, Kasım 2000, Sayı:231, s.126.

⁹² Seçil Başmanav, Avrupa Birliği Terminolojisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerle İlgili Sözcük ve Kavramlar, KOSGEB Yayınları, Ankara, 2001, s.47.

⁹³ Birol Kovancılar, "Çevresel Kirliliğin Kontrolünde Standartlara Alternatif Olarak Vergileme ve Çevresel Vergi Araçları", Prof.Dr.Adnan Tezel'e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:13, İstanbul, 2000, s. 330.

olabilecektir.

ÖTV sigara ve içki gibi genelde zararlı olduğu kabul edilen mallar üzerine konuldukları için bu vergilere Günah Vergileri ya da petrol ürünleri gibi malların çevreye neden oldukları olumsuz dışsallıkları (sosyal maliyetler) azaltmak amacıyla konuldukları için Düzeltici Vergiler ya da ünlü ekonomist Pigou tarafından ortaya atılan Pigouvian Vergiler olarak da adlandırılabilir⁹⁴.

H. Özel Tüketim Vergisinin Sakıncaları

Gelirin tam ve etkin olarak vergilendirilemediği hemen hemen bütün ülkelerde dolaylı vergilere ağırlık verilmektedir. Tüketim vergilerinin tüketici tercihlerini ve davranış kalıplarını etkileme gücü vardır. ÖTV uygulanan mallarda talebin fiyat esnekliğinin yüksek olması durumunda sorun yoktur. Ancak esnekliğin düşük olması durumunda miktar veya oranın artırılmasının vergi gelirini ve tüketici tercihlerini etkilememesi özelliği nedeniyle, vergide mali etkinlik ile adaletin sağlanamaması nedeniyle adalet ilkeleri çakışmaktadır. Tersine artan özellikte olması dolayısıyla vergi yükü düşük ya da sabit gelirli kesim üzerinde kalmaktadır⁹⁵.

ÖTV'nin ekonomide bir çok avantajları olabildiği gibi, bazı olumsuz yönleri de vardır. Bunlardan bazılarını aşağıda değinilmiştir⁹⁶.

-ÖTV ile vergilenen ve vergilenmeyen ürünlerin tüketicileri arasında bir ayırım yapılmış olmaktadır. Bu ise vergi yükü üzerindeki yeknesaklığı bozmaktadır. Ancak ÖTV konusu mal ve hizmetleri tüketenlere daha fazla vergi yüklemek, kanun koyucunun da isteğidir. Örneğin: alkol ve tütün ürünlerinin vergilendirilmesi gibi.

-ÖTV kapsamına giren mal ve hizmetlerin tek tek tanımlanması gerekir. Bu durum vergi yönetiminde bir çok zorluğa ve karışıklığa neden olur. Sanayi ve hizmetler sektörünün büyümesi ile vergi konusu genişlemekte ve uygulamada sorunlara yol açmaktadır.

-ÖTV ile vergilendirilmiş ürünlerin sektörlerinde, sektörler arası kaynakların yeniden dağılımı söz konusu olmaktadır. Vergiden sonra vergilendirilmiş ve vergilendirilmemiş sektörlerde kaynak dağılımı, ürünlerin arz ve talep esnekliklerine

⁹⁴ Mustafa Durmuş, "ÖTV Çıkarken", Yaklaşım, Haziran 2002, Sayı:114, s.232.

⁹⁵ Bülent Demirağ, "Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz 2002, Sayı:7, s.10.

⁹⁶ Edizdoğan, 1981, ss.13-14.

bağlı olarak toplam refahın azalması yönünde etkide bulunur. Bu durumda ÖTV, deflasyonist bir etki yaratmaktadır.

Ashında Türkiye'nin vergisel kayıpları, Gümrük Birliği'ne katılması ile başlamıştır. Bu kayıplardan bazıları şunlardır⁹⁷;

-Aşamalı olarak indirilen ve gümrük birliğine girişle birlikte AB'den yapılan ithalatta gümrük vergilerinin kaldırılması, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta daha düşük olan AB ortak Gümrük Tarifesine geçilmesi,

-İthalde alınan rıhtım resmi, damga resmi, ve belediye hissesinin kaldırılması,

-İthalat taleplerinden alınan ithal talep harcının kaldırılması,

-Sanayi ürünleri üzerinden Toplu Konut Fonunun kaldırılmasıdır.

III. TÜRKİYE'DE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ

A. Özel Tüketim Vergisi'nin Nitelikleri

Bu konu başlığı altında Türk ÖTV'sinin konusu, matrahı, vergiyi doğuran olayı, mükellef ve sorumlusu, tarifesi, tahsili, indirim ve istisnaları anlatılacaktır.

1. Özel Tüketim Vergisi'nin konusu

ÖTV kapsamına giren mallar, ülkelerin değer yargılarının, gelişme düzeylerinin, ekonomik yapılarının ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak üretilen mal ve hizmet çeşitlerinin farklı olmasından kaynaklanan bir takım nedenlerle değişiklik göstermektedir. Vergiler genel olarak adlarını, üzerine konuldukları konulardan almaktadırlar. Verginin konusu; verginin üzerene konulduğu, doğrudan veya dolaylı olarak kaynağını oluşturduğu iktisadi unsurdur. Genel olarak üzerinden vergi alınan şey verginin konusunu oluşturmaktadır. Bir servet unsurunun, gelirin ya da hizmetin vergilendirilmesi yoluna gidilebileceği gibi, bir hizmetin, üretimin veya hukuki bir işlemin ya da harcamanın da vergi konusu olarak seçilme olanağı vardır.

ÖTVK'da yer alan mallar, dört liste halinde verilmiştir. I sayılı liste akaryakıt ürünleri, II sayılı liste motorlu taşıtlar, III sayılı liste tütün mamulleri, alkollü ve kolalı içecekler ve IV sayılı liste ise lüks malları içermektedir.

⁹⁷ Mürüfet Nohut, "Özel Tüketim Vergilerinin Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Uygulanma Biçimi ve Bu Alanda Meydana Gelen Son Gelişmeler-I", Yaklaşım, Mayıs 2002, Sayı:113, s.217.

I sayılı listede yer alan akaryakıt ürünleri kapsamına ÖTVK yürürlüğe girmeden önce Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV)'ne tabi olan benzin, motorin, gazyağı, likit petrol gazı (LPG), doğal gaz ve bunların türevleri olan ürünler (solventler) girmektedir.

II sayılı listede yer alan motorlu taşıtlar kapsamına ÖTVK yürürlüğe girmeden önce Taşıt Alım Vergisi ve Ek Taşıt Alım Vergisi'nin konusu içine giren binek otomobiller, karavanlar, motosikletler, uçaklar, helikopterler, yat ve kotralar girmektedir.

III sayılı listeye tütün içeren puro ve sigaralar, kolalı gazozlar, biralar, şaraplar, içkiler ve tarifede belirlenmiş olan diğer alkollü içkiler girmektedir.

IV sayılı listeye ÖTVK yürürlüğe girmeden önce KDV'ye tabi mallardan beyaz ve kahverengi eşyalar, silahlar, kürkler, değerli taşlar, cep telefonları, süs eşyaları, parfüm ve deodorantlar gibi lüks mallar girmektedir.

Listelere bakıldığında ÖTV'nin kapsamının sadece mallardan oluştuğu, hizmetlerin ise kapsama girmediği görülmektedir. Ayrıca kanun kural olarak malları yerli ve yabancı olarak bir ayırma tabi tutmamıştır⁹⁸.

Yatay direktif, KDV ve AB tarafından öngörülen vergilerin dışında, ÖTV ve diğer dolaylı vergilerle vergilendirilen ürünler hakkındaki düzenlemeleri kapsar. Vergilerin yapıları ve oranları kapsam dışı bırakılarak, başka direktiflerde yer almıştır. Yatay Direktif ile vergilerin yapıları ve oranları ile ilgili direktifler, AB düzeyinde ve her üye devlette uygulanmaktadır. Yatay direktif; madeni yağlar, alkol ve alkollü içkiler, işlenmiş tütün ürünlerine uygulanır. Ayrıca üye devletler matrahın tayini, verginin hesaplanması, vergiyi doğuran olay ve verginin tahsili konularında AB'de uygulanan kurullarla uyum içerisinde olmak ve ticarete sınır formaliteleri getirmemek koşuluyla, sayılan ürünlerin dışındaki ürünler, ÖTV veya diğer dolaylı vergilerden yükümlülük getirebilir⁹⁹.

Her ülkede lüks mallar üzerinden özel tüketim vergisi alınabilir. Ancak lüks mal kavramına giren ürünler ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin ulaşımı kolaylaştıracak bireye ait bir otomobil, bir ülkede temel ihtiyaç olarak kabul edilirken, diğer bir ülkede lüks mal olarak görülebilir. Bu durum ülkelerin gelir düzeyleri ile

⁹⁸ Soner Ülgen, "Özel Tüketim Vergisinin Kapsamı", Yaklaşım, Ağustos 2002, Sayı:116, s.113.

⁹⁹ Gürcan Öno, Türk Özel Tüketim Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Özel Tüketim Vergisi Sistemine Uyum Sorunu, DPT Yayını, No:2482, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Ankara, Ekim 1997, ss.30-31.

yakından ilgilidir. Alışkanlık verici maddelerin ise bireyde bağımlılık yarattığı bilimsel olarak kabul edildiğinden, her ülkede bu maddelerin alışkanlık verici maddeler kategorisinde ele alınmasında bir görüş birliği vardır. Sigara, alkol ve uyuşturucu, alışkanlık verici maddeler olarak ÖTV'nin konusunu oluşturabilmektedir. Yine aynı şekilde ülkelerin teknolojik ve ekonomik gelişme düzeyine bağlı olarak sürümü yüksek olan hammaddeler ülkeden ülkeye farklı olabilmektedir. Sürümünün yüksek olduğu ülkede kömür ÖTV kapsamına alınırken, diğer ülkede fuel oil ya da LPG ÖTV'ye tabi tutulmaktadır. ÖTV'ye tabi olan mallar zaman içinde teknolojik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak buldukları kategoriden uzaklaşmaktadır. Örneğin, lüks mallar zaman içinde temel ihtiyaç maddeleri haline dönüşebilir. Bu nedenle, vergilemenin amacına ulaşabilmesi için ÖTV'ye giren malların zamanla yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

2. Özel Tüketim Vergisi'nin matrahı

Verginin matrahı; verginin üzerinden hesaplandığı değer veya miktar olarak tanımlanabilir. Her verginin bir matrahı vardır ve bu matraha vergi tarifesi uygulanır. ÖTV'nin matrahı verginin hesaplanması bakımından dikkate alınan miktar ya da değerdir. Dolayısıyla matrah verginin ad valorem veya spesifik olmasına bağlı olarak karşımıza değer veya miktar olarak çıkmaktadır.

ÖTV'nin vergilendirme tekniği iki esasa dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, vergilemeye konu olan malların teknik-fiziki tutarlarının (hacim, ağırlık, uzunluk, yüzölçümü, sayı v.b.) oluşturduğu matrahlar üzerinden birim başına mutlak miktarlar halinde belirleyen miktar esasına dayalı (spesifik) vergilerdir. İkinci ilke ise, vergiye konu malların satış değerinin matrah olarak esas alan değer esasına dayalı (ad valorem) vergilerdir. Ad valorem vergileme tekniğinde özel tüketim vergisinin matrahını, vergiye tabi mal veya hizmet için harcanan bedel oluşturmaktadır. Spesifik vergileme tekniğinde ise verginin matrahı özel tüketim vergisine tabi mal veya hizmetin fiziki-maddi nitelikleridir.

ÖTVK'nın 11.maddesine göre verginin ölçü ve matrahı şöyledir;

-I sayılı listedeki mallar için belirlenen maktu vergi tutarları ile III sayılı listedeki mallar için topluca veya ayrı ayrı maktu vergi tutarları tespit edilmesi halinde vergileme ölçüleri; alkol derecesi, kilogram, litre, metre, metreküp, kilokalori veya

bunların alt ve üst birimleri ile gerektiğinde büyüklükleri de dikkate alınarak kap, ambalaj veya adet olarak uygulanır.

-II, III (tütün mamûlleri hariç) ve IV sayılı listelerdeki mallar için verginin matrahı; bunların teslimi, ilk iktisabı ve ithalinde, hesaplanacak özel tüketim vergisi hariç katma değer vergisi matrahını oluşturan unsurlardan teşekkül eder.

-III sayılı listedeki mallardan tütün mamûllerinde matrah; bunların nihai tüketicilere perakende satış fiyatıdır.

ÖTV ile, izlenmek istenen maliye politikalarının uygulanması daha etkin hale getirilmiştir. Örneğin; tütün mamulleri ve alkollü içkilerde 8 ayrı vergi, fon ve pay alınmakta ve bunların bazılarının oranı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenirken, bazıları kanun değişikliği ile gerekli düzenlemelere tabi tutulmakta idi. ÖTVK'nın "Oran veya Tutar" başlıklı 12.maddesinde Bakanlar Kurulu'na vergi oran ve tutarlarını değiştirerek, bu vergi kapsamına giren sektörlerle ilgili maliye politikalarını uygulama olanağı doğmuştur¹⁰⁰.

AB'de özel tüketim vergileri spesifik olarak birkaç ürünü kapsamaktadır. Türkiye'de ise bu vergilerin kapsamı oldukça geniş tutulmuştur. ÖTV, bazı durumlarda çok sayıda mal ve hizmetleri kapsadığında verginin, genel tüketim vergisi ile farkı oldukça azalır. AB'de özel tüketim vergileri sigara dışında ad valorem vergi uygulanmamasına karşın; Türkiye'de ek vergi ile birlikte ek ödentilerin büyük bir kısmı ad valorem yükümlülük esasına dayanmaktadır¹⁰¹. Genellikle bugünün vergi idareleri, idari açıdan güçlükleri söz konusu olsa bile, ekonomide konjonktürel hareketlere ve dolayısıyla vergilemenin mali ve sosyal amacına uygun olan, değer esasına dayalı ad valorem vergileri tercih etmektedirler. AB'de sigaralar dışında ad valorem vergi uygulanmamaktadır. Türk ÖTV'sinin, ekonominin sürekli enflasyon tehlikesi altında olmasından dolayı daha çok ad valorem özellikli olduğu göze çarpar¹⁰².

Miktar esasına dayalı spesifik vergilerin, matrahın kolayca belirlenmesi ve idare ile yükümlü arasında herhangi bir anlaşmazlığa neden olmaması, dolayısıyla vergi kaçırma olanağını sınırlandırması gibi yararlarına karşılık; konjonktürel hareketleri

¹⁰⁰ Uğur Doğan, "Özel Tüketim Vergisi", *Vergi Sorunları*, Mart 2003, Sayı:174, s.23.

¹⁰¹ Nagihan Oktayer, "Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Dolaylı Vergilerin Avrupa Birliği Modeline Uyumu", *Gümrük Birliği Dergisi*, Eylül- Aralık 1996, s.42.

¹⁰² Arif Şimşek, "Avrupa Birliği'nde Dolaylı Vergi Politikaları", *Vergi Dünyası*, Mart 2002, Sayı:247, s.41; Nagihan Oktayer, "Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Dolaylı Vergilerin Avrupa Birliği Modeline Uyumu", *Gümrük Birliği Dergisi*, Eylül-Aralık 1996, s.42.

yakından izleyememektedir. Bu nedenle vergilemenin gerek sosyal politikaya ilişkin amacına, gerekse mali amacına ters düşmesi gibi sakıncaları vardır. Miktar esasına dayalı ÖTV’de vergi yükü, konjonktürün genişleme döneminde hafiflerken, daralma döneminde ağırlaşır¹⁰³.

Bugün daha çok istisnai durumlarda uygulanan miktar esasına dayalı ‘spesifik’ vergilerin, matrahın kolayca belirlenmesi ve idare ile yükümlü arasında herhangi bir anlaşmazlığa neden olacak nitelikte olmaması, dolayısıyla vergi kaçırma olanağını sınırlandırması gibi faydalarına karşılık, konjonktürel hareketleri yakından izleyememesi bakımından vergilemenin gerek sosyal politikaya ilişkin amacına, gerekse mali gayesine ters düşme gibi sakıncaları vardır. Çünkü miktar esasına dayalı özel tüketim vergilerinin vergi yükü, konjonktürün genişleme dönemlerinde hafifler, daralma dönemlerinde ağırlaşır. Hemen bütün ülkelerde konjonktürün, bir genişleme eğilimi içinde olduğu düşünülürse miktar esasına dayalı bu vergilerin matrahının gitgide azalacağı görülür. Bu nedenle, genellikle çağımızda idari bakımdan gösterdikleri güçlülere rağmen ekonomideki konjonktürel hareketlere uymaya ve vergilemenin fiskal amacının yanı sıra, sosyal politikaya ilişkin amacına da uygun, değer esasına dayalı özel tüketim vergileri uygulanmaktadır.

3. Özel Tüketim Vergisi’nde vergiyi doğuran olay

Vergiyi doğuran olay; vergi kanunlarının verginin doğumunu bağladıkları olayın gerçekleşmesi veya hukuki bir durumun oluşması olarak tanımlanabilir. Özel tüketim vergisini doğuran olay özel tüketim vergisinin konusu ile yükümlüsü arasında ilişki kuran olaydır. Başka bir deyişle vergiyi doğuran olay özel tüketim vergisi mükellefini vergi borçlusuna haline getiren olay veya fiildir.

ÖTVK’da vergiyi doğuran olay halleri şöyle sıralanmaktadır;

- Mal teslimi veya ilk iktisap hallerinde malın teslimi veya ilk iktisabı,
- Malın tesliminden önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi hallerinde, bu belgelerde gösterilen miktarla sınırlı olmak üzere fatura veya benzeri belgelerin düzenlenmesi,
- Kısım kısım mal teslim edilmesi mutad olan veya bu hususlarda mutabık

¹⁰³ N.Yalçın Kaya-Müjdat Bozkır, Özel Tüketim Vergisi ve Gelişim Süreci, Vergi Sorunları-Özel Ek, Temmuz 2002, Sayı:166, s.8.

kalınan hallerde, her bir kısmın teslimi,

-Komisyoncular vasıtasıyla veya konsinyasyon suretiyle yapılan satışlarda malların alıcıya teslimi,

-İthalatta, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre gümrük yükümlülüğünün doğması, ithalat vergilerine tabi olmayan işlemlerde ise gümrük beyannamesinin tescilidir.

ÖTV'nin konusunu, kapsama giren malların teslimi, ilk iktisabı veya ithali oluşturmaktadır. Kapsama giren malların daha sonraki el değiştirmelerinde ÖTV uygulanmaz. Bu durumla ÖTV'nin toplu muamele vergisine benzeyen bir özelliği vardır¹⁰⁴. Ancak ÖTVK'nun 9. Maddesinde ÖTV'ye tabi malların yer aldığı listedeki başka bir malın imalinde kullanılması halinde ödenmiş olan ÖTV'nin ödenecek ÖTV'den indirileceği hükmü yer almaktadır. Böylece vergi piramitleşmesi vergi indirimi yoluyla önlenmiş olmaktadır. ÖTV, kapsamına giren her mala bir kez uygulanacaktır. Verginin kapsamına giren malların, vergi uygulandıktan sonraki el değiştirmeleri, verginin konusuna girmeyecektir¹⁰⁵.

Vergi kapsamı içinde yer alan ürünlerin tüketime sunulması ÖTV'de vergiyi doğuran olaydır. Bir ürün bir üye devlette tüketime sunulmuş ancak, ticari amaçlarla başka bir üye devlet tarafından tüketime sunulmak üzere elde bulunduruluyor ise, o ürün ikinci üye devlette vergilendirilecektir. Ayrıca bireysel kullanım için alınıp, yine kendileri tarafından sınırdan geçirilen ürünler, satın alma işleminin gerçekleştiği ülkede vergilendirilir. Madeni yağlarda durum farklıdır. Madeni yağ, aracın deposu ya da yedek deposunda tipik bir şekilde taşınıyorsa, vergilendirme satın alınan ülkede yapılır. Eğer atipik bir şekilde taşınıyorsa, vergilendirme bu madeni yağın tüketileceği üye devlette yapılır¹⁰⁶.

4. Özel Tüketim Vergisi'nin mükellefi

ÖTV'de her vergide olduğu gibi devlet ve mükellef olmak üzere iki taraf vardır. Devlet, yüklenmiş olduğu görevleri yerine getirebilmek için egemenlik gücüne dayanarak vergi uygulamak yoluna gitmektedir. Vergi uygulamasında diğer tarafı, vergi borçlusu yani vergi mükellefi oluşturur. Mükellef, vergi kanunları gereğince üzerine

¹⁰⁴ D.Erkan Ateşli, "Özel Tüketim Vergisinin İndirimi", Yaklaşım, Eylül 2002, Sayı:117, s.82.

¹⁰⁵ Soner Ülgen, "ÖTV'de İndirim Mekanizması Var mı?", Yaklaşım, Ekim 2002, Sayı:118, s.81.

¹⁰⁶ Önoğlu, s.33.

vergi borcu düşen kimsedir. Vergi mükellefi; kanuni mükellef ve aracı mükellef olmak üzere iki çeşittir. Kanuni mükellef, vergi kanunlarında yasa koyucunun mükellef olarak tanımladığı kimsedir. Aracı mükellef ise kanuni mükellef durumunda olan kişinin ödediği vergiyi başkasına aktarması sonucu karşılaştığı durumu belirtmektedir.

ÖTVK'nın 4. maddesinin (a) bendinde I,II,IV sayılı listelerdeki mallar ile II sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tabi olmayanları imal ve inşa edenler, ithal edenler veya müzayede yoluyla satışını gerçekleştirenler mükellef olarak belirlenmektedir. Böylece verginin takip kolaylığının yanı sıra, listedeki malların ilk aşamasından itibaren belge düzeni içerisinde el değiştirmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Aynı maddenin (b) bendinde II sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tabi olan taşıtların mükellefleri sayılmaktadır. Buna göre Türkiye'de kayıt ve tescil edilmemiş araçların;

-Motorlu araç ticareti yapanlardan kullanılmak üzere alımında motorlu araç ticareti yapanlar,

-Kullanılmak üzere ithalinde, ithalatı gerçekleştirenler,

-Kullanılmak üzere müzayede yoluyla alımlarda, müzayede yoluyla satışını gerçekleştirenler, ÖTV mükellefi sayılacaklardır.

Ayrıca imal veya inşa ettiği ya da satmak amacıyla satın aldığı aracı kullanan, işletmenin aktifine alan veya kayıt ve tescilini yaptıran motorlu araç ticareti yapanlar, ilk iktisap kapsamındaki bu işlemleri nedeniyle ÖTV mükellefi olacaklardır.

Getirilen bu düzenleme ile motorlu araçlarda verginin mükellefi daha önceki uygulamada alıcılar iken, şimdi satıcılar da mükellef olabilmektedir. Bu şekilde mükellef sayısı daha az olacağından hem alıcıların tek tek vergi dairesine giderek zaman kaybetmeleri, hem de vergi dairelerinde özellikle yıl sonlarındaki yığılmalar önlenmeye çalışılmaktadır¹⁰⁷.

5. Özel Tüketim Vergisi'nde vergi sorumlusu

Mükellefin Türkiye içinde ikametgâhının, işyerinin, kanuni ve iş merkezlerinin bulunmaması halleri ile gerekli görülen diğer hallerde Maliye Bakanlığı, vergi alacağının emniyet altına alınması amacıyla vergiye tâbi işlemlere taraf olanları

¹⁰⁷ Mürüfet Nohut, "Özel Tüketim Vergilerinin Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Uygulama Biçimi ve Bu Alanda Meydana Gelen Son Gelişmeler-II", Yaklaşım, Haziran 2002, Sayı:114, s.199.

verginin ödenmesinden sorumlu tutabilir. Başkasına ait vergi dolayısıyla, alacaklı vergi dairesine muhatap olan ve verginin ödenmesinden sorumlu olan kişiye vergi sorumlusu denilmektedir. Vergi sorumlusu mükellefe yapılan ödemelerden vergiye kesmekte ve yasal süreler içerisinde, usulüne uygun olarak ilgili vergi dairesine yatırmaktadır. ÖTV’de vergi sorumlusu, kanuni mükellefe ait verginin ilgili vergi dairesine yatırılması bakımından sorumlu tutulan ve ödediği vergi nedeniyle kendi mal varlığında değil, kanuni mükellefin mal varlığında azalmaya sebebiyet veren aracı ödeyicidir. Vergi sorumluları ÖTV’yi yasaların öngördüğü şekilde kanuni mükelleften kesilmesi ve ilgili vergi dairesine ödenmesinden sorumludurlar.

6. Özel Tüketim Vergisi’nde vergi tarifesi

Vergi tarifesi vergi tutarını hesaplayabilmek için matraha uygulanan ölçüler olarak tarif edilebilir. Vergi tarifesinin asli unsurunu vergi oranı oluşturmaktadır. ÖTV'nin oranları muamele vergilerinden farklı olarak genellikle yeknesak değildir. Bu oranlar tüketilen maddelerin sosyal faydası hakkında siyasal organların değer yargılarına göre değişebilmektedir. ÖTV'nin mali amacının yanı sıra faydası düşük olan tüketim türlerine ilişkin harcamaların kısılması amacına da hizmet eder. Dolayısıyla vergide adaletin ve vergi vasıtasıyla adil gelir dağılımının sağlanması mümkün olur. Aksine talep esnekliği düşük malların salt veya nispeten ağır bir şekilde vergilendirilmesi ile tersine artan oranlı bir vergi tarifesini uygulamak ta mümkündür.

7. Özel Tüketim Vergisi’nin tahsili

Verginin tahsili bakımından, genel tüketim vergisine benzeyen ÖTV, üretim, dağıtım ve tüketim aşamalarından yalnızca birinde de vergi alınabilir (toplu muamele vergisi gibi), bütün aşamalardan da (yayıllı muamele vergisi gibi) alınabilmektedir.

Örneğin; Türkiye’de 1970 yılında uygulanan ziynet eşyası, sağlık ve hırdavat malzemesi, otelcilik ve lokantacılık hizmetlerini kapsayan İşletme Vergisi, perakende satışlardan alınan bir ÖTV’dir¹⁰⁸. Üretimin belli bir aşamasında ÖTV’nin tamamı tahsil edilebilir (toplu muamele vergilerinde olduğu gibi) ya da üretimden tüketiciye gelene kadar olan aşamalardan alınabilir (yayıllı muamele vergilerinde olduğu gibi). Ancak ikinci tahsil şekli uygulamada görülmemektedir. Çünkü ÖTV genel olarak, üretim-

¹⁰⁸ Nihat Edizdoğan, *Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergisi*, Bursa İTİA İşletme Fakültesi, Yayın No:6, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1981, s.8.

dağıtım aşamalarından sadece birinde alınmaktadır ve bu şekilde yaygın olarak uygulanmaktadır.

ÖTV, yayılı muamele vergisi olan KDV'nin tersine toplu muamele vergisi özelliğini yansıtmaktadır. Sadece ürünlerin toptancı ve tüketiciye satılması aşamasında bir defa alınmaktadır. Fabrikadan çıkan ürünler, vergi idaresinin kontrolündeki antrepodan alınmaktadır. Antreпода bekleyen malların vergisi ertelenmektedir. Daha sonra ürünün tüccara veya tüketiciye satılması halinde ÖTV tahsil edilmektedir¹⁰⁹. ÖTV, her ne kadar toplu muamele vergisi görüntüsü verse de, indirim müessesesinin varlığı, bu görüntüyü silmektedir.

8. Özel Tüketim Vergisi'nde indirim müessesesi

ÖTVK'nın 9.maddesine göre, ÖTV'ye tâbi malların, yer aldığı listedeki başka bir malın imalinde kullanılması halinde ödenen vergi, Maliye Bakanlığınca belirlenen esaslara göre ödenecek vergiden indirilir.

ÖTV, kapsamına giren her mala bir kez uygulanacaktır. Verginin kapsamına giren malların vergi uygulandıktan sonraki el değiştirmeleri veya iktisapları, verginin konusuna girmeyecektir. ÖTV'ye tabi tutulmuş bir malın ait olduğu listedeki vergiye tabi bir başka malın imalinde kullanılması halinde, daha önce ödenen verginin, ödenecek vergiden indirilmesi imkanı var iken, özel tüketim vergisine tabi tutulmuş bir malın ait olduğu liste dışında yer alan vergiye tabi bir başka malın imalinde kullanılması halinde, daha önce ödenen verginin, ödenecek vergiden indirilmesi imkanı olmayacaktır¹¹⁰.

Genellikle devletin gelir sağlamak amacıyla vergilendirdiği, talep esnekliği yüksek olan lüks tüketim maddeleri ile alışkanlık veren keyif maddelerini hedef almakla beraber, özel tüketim vergisi kapsamı genişletildiğinde, çok sayıda muafiyet ve istisnalar ile kapsamı daraltılan genel tüketim vergisine benzediği görülür. Hatta geniş ölçüde sanayi ürünü ve hizmetleri de kapsamına almakla genel tüketim vergisi görünümü kazanabilir. Gelişmekte olan birçok ülkede özel tüketim vergileri genel tüketim vergileri yerine uygulanmaktadır.

¹⁰⁹ Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği'nde Vergilendirme ve Türkiye'nin Uyumu*, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.22.

¹¹⁰ Soner Ülgen, "ÖTV'de İndirim Mekanizması Var mı?", *Yaklaşım*, Ekim 2002, Yıl:10, Sayı:118, s.81.

ÖTV'nin indirimi, ÖTVK'nın 1.maddesinin 1.fıkrasının son cümlesinde yer alan; "Bir defaya mahsus olmak üzere Özel Tüketim Vergisi'ne tabidir" ifadede yerini bulmaktadır. Bu hükme göre bir mal üzerinden bir defa ÖTV alınmalıdır. ÖTV'nin tercih konusu olmasına şöyle bir örnek verilebilir: "...sigara gibi talebinin fiyat esnekliği -0.2 olan bir maldan alınan özel tüketim vergisinin oranı %10 artırıldığında, vergi gelirleri %8 kadar artabilecektir. Bu ise vergi reformuna gitmek ya da esnek bir vergi yapısı oluşturmaktansa vergi oranlarını artırmayı tercih eden hükümetler için ideal bir çözüm oluşturur"¹¹¹. ÖTVK ile %26 ve %40 oranında KDVK'ya ekli III ve IV sayılı KDV listelerindeki mallar ÖTV kapsamına alınmıştır. Böylece sadece indirimli ve genel oranda KDV uygulaması ile, KDV sistemi de sadeleştirilmiştir. Daha önce %26 ve %40 oranında KDV'ye tabi mallar ve hizmetler, genel oran olan %18 KDV'ye tabi olmuştur. Yüksek oranlı KDV'nin ÖTV ile ortadan kaldırılması, üretim veya ithalattan tüketime kadar her aşamada uygulanan KDV oranının yüksekliğinden kaynaklanan kayıt dışı kalma eğilimlerinin önüne geçilmiş olmaktadır¹¹².

9. Özel Tüketim Vergisi'nde istisna müessesesi

ÖTV'ye konu olan ürünler için getirilen genel istisnalar şunlardır¹¹³;

- İhracat istisnası,
- Diplomatik ya da konsolosluk istisnası,
- Ev sahibi üye devlet kamu yetkililerince tanınmış olan uluslar arası organizasyonların düzenlenmesinden doğan istisna,
- Nato'ya üye olan devletlerin, bu özelliklerinden doğan istisna,
- AB'ye üye olmayan devletler ya da uluslar arası kuruluşlarla imzalanan ve KDV istisnasını öngören anlaşmalardan doğan istisna,

a. İhracat istisnası

Bu Kanuna ekli listelerdeki malların ihracat teslimleri 5.maddede aşağıdaki koşullarla vergiden istisna tutulmuştur;

- Teslim yurt dışındaki bir müşteriye yapılmalıdır. Yurt dışındaki müşteri tabiri; ikametgâhı, işyeri, kanuni ve iş merkezleri yurt dışında olan alıcılar ile yurt içinde bulunan bir işletmenin, yurt dışında faaliyet gösteren şubelerini ifade eder.

¹¹¹ Durmuş, s.231.

¹¹² Doğan, Ağustos 2002, s.54.

¹¹³ Önel, s.36.

-Teslim konusu mal, Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesinden çıkmış olmalıdır. Malın ihraç edilmeden önce yurt dışındaki alıcı adına hareket edenlere veya bizzat alıcıya işlenmek ya da herhangi bir şekilde değerlendirilmek üzere yurt içinde teslimi ihracat sayılmaz.

-İhraç edilen malların alış faturaları ve benzeri belgeler üzerinde gösterilen ve beyan edilen özel tüketim vergisi ihracatçıya iade edilir. Maliye Bakanlığı, ihraç edilen malların vergi iadesine ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.

b. Diplomatik istisna

ÖTVK'nın 6.maddesine göre, bu kanuna ekli I, II ve III sayılı listelerde yer alan malların, karşılıklı olmak kaydıyla yabancı devletlerin Türkiye'deki diplomatik temsilcilikleri, konsoloslukları ve uluslararası anlaşmalarla vergi muafiyeti tanınan uluslararası kuruluşlar ve bunların diplomatik haklara sahip mensupları tarafından kendi ihtiyaçları için ilk iktisabı, ithali veya bunlara teslimi vergiden müstesnadır.

c. Diğer istisnalar

ÖTVK'nın 7.maddesine göre;

-I sayılı listede yer alan malların; Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilâtının ihtiyacı için bu kuruluşlara veya bunların gerek göstermeleri üzerine ve işlemlerin bu kuruluşlar adına yapılması koşuluyla akaryakıt ikmalini yapanlara teslimi ve 6326 sayılı Petrol Kanunu hükümlerine göre petrol arama ve istihsal faaliyetlerinde kullanılmak üzere bu faaliyetleri yapanlara teslimi¹¹⁴,

-II sayılı listedeki kayıt ve tescile tâbi mallardan, münhasıran aracı sakatlığına uygun hareket ettirici özel tertibatı bulunanların malûl ve sakatlar tarafından beş yılda bir defaya mahsus olarak bizzat kullanılmak üzere ilk iktisabı,

-II sayılı listede yer alan mallardan; uçak ve helikopterlerin Türk Hava Kurumu tarafından ilk iktisabı,

-IV sayılı listedeki 9302.00 ve 93.03 tarife pozisyonunda yer alan malların Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli İstihbarat Teşkilâtı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Gümrükler Muhafaza Genel

¹¹⁴ Burhan Gezin, "ÖTV'de Askeri Amaçlı İstisna ve İstisnanın Uygulanması", Vergi Dünyası, Şubat 2003, Sayı:258, ss.61-66.

Müdürlüğüne teslimi veya bunlar tarafından ithali,

-IV sayılı listede yer alan malların genel ve katma bütçeli dairelere, il özel idarelerine, belediyelere, köylere ve bunların teşkil ettikleri birliklere bedelsiz teslimi veya bunlar tarafından bedelsiz olarak ithali,

-Kanuna ekli listelerdeki mallardan 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 167. maddesi [(5) numaralı fıkrasının (a) bendi ile (7) numaralı fıkrası hariç], geçici ithalat ve hariçte işleme rejimleri ile geri gelen eşyaya ilişkin hükümleri kapsamında gümrük vergisinden muaf veya müstesna olan eşyanın ithali (Bu Kanunun 5 inci maddesinde düzenlenen ihracat istisnası ile 8 inci maddesinin (2) numaralı fıkrasında düzenlenen ihraç kaydıyla teslimlerde verginin tecil ve terkin edilmesi uygulamasından yararlanılarak ihraç edilen, ancak 4458 sayılı Gümrük Kanununun 168, 169 ve 170. maddelerinde belirtildiği şekilde geri gelen eşyanın ithalat istisnasından faydalanabilmesi için, bu eşya ile ilgili olarak ihracat istisnasından veya tecil-terkin uygulamasından faydalanılan miktarın gümrük idaresine ödenmesi veya bu miktar kadar teminat gösterilmesi şarttır.),

-4458 sayılı Gümrük Kanununun transit, gümrük antrepo, dahilde işleme, gümrük kontrolü altında işleme rejimlerine tâbi tutulanlar ile serbest bölgeler ve geçici depolama yerleri hükümlerinin uygulandığı mallar, vergiden müstesnadır.

ÖTV, ithalat ya da imalat evresinde ilk kez uygulanacak ve bu evreden sonra bir daha özel tüketim vergisi alınmayacaktır¹¹⁵. İstisnaların sınırı ve yetkisi konusunda ÖTVK'nın 10.maddesi uyarınca;

-ÖTV'ye ilişkin istisna ve muafiyetler ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir. Diğer kanunlarda yer alan istisna veya muafiyet hükümleri bu vergi bakımından geçersizdir. Uluslararası anlaşma hükümleri saklıdır.

-Maliye Bakanlığı, bu Kanunda yer alan istisna ve muafiyetlerin uygulanması ile verginin tecilinde alınacak teminatların türü ve miktarları ile tecil edilen verginin terkinine ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.

10. Verginin tecili

ÖTVK'nın 8.maddesine göre ÖTV'nin tecili halleri şöyledir:

¹¹⁵ Şeh Ömer Bekar-Mehmet Baydemir, "Kuyumculuk Sektöründe Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", Vergi Sorunları, Aralık 2002, Sayı:171, s.85.

-I sayılı listenin B cetvelindeki malların, I sayılı listeye dahil olmayan malların imalinde kullanılmak üzere ithalatçıları veya imalâtçıları tarafından tesliminde tarh ve tahakkuk ettirilen özel tüketim vergisinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek kısmı, teminat alınmak suretiyle tecil olunur. Söz konusu malların tecil tarihini takip eden aybaşından itibaren on iki ay içinde I sayılı listeye dahil olmayan malların imalinde kullanılması halinde tecil olunan vergi terkin edilir. Bu hükümlere uyulmaması halinde tecil olunan vergi, vade tarihinden itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 51. maddesinde belirlenen gecikme zammı ile birlikte alıcıdan tahsil edilir. Ancak, tecil edilen verginin 213 sayılı Vergi Usul Kanununda belirtilen mücbir sebepler dolayısıyla terkin edilememesi halinde bu vergi, tecil edildiği tarihten itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 48.maddesine göre ilgili dönemler için geçerli tecil faizi ile birlikte alıcıdan tahsil edilir.

-İhraç edilmek şartıyla ihracatçılara teslim edilen mallara ait özel tüketim vergisi, mükelleflerce ihracatçılardan tahsil edilmemesi şartıyla, bu mükelleflerin talebi üzerine vergi dairesince tarh ve tahakkuk ettirilerek tecil olunur. Söz konusu malların ihracatçıya teslim tarihini takip eden aybaşından itibaren üç ay içinde ihraç edilmesi halinde tecil edilen vergi terkin olunur. İhracatın yukarıdaki şartlara uygun olarak gerçekleştirilmemesi halinde, tecil olunan vergi vade tarihinden itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 51.maddesine göre belirlenen gecikme zammı ile birlikte tahsil olunur. Ancak, ihraç edilmek şartıyla teslim edilen malların 213 sayılı Vergi Usul Kanununda belirtilen mücbir sebepler nedeniyle ihraç edilememesi halinde, tecil edilen vergi, tecil edildiği tarihten itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 48.maddesine göre ilgili dönemler için geçerli tecil faizi ile birlikte tahsil edilir.

-III sayılı listede yer alan malların tamamının ya da bir kısmının tesliminde veya ithalinde tahakkuk eden vergiyi, teminat alınmak suretiyle, bu malların tüketiciye teslimine kadar tecil ettirmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

B. Özel Tüketim Vergisi İle Kaldırılan Mali Yükler

Türkiye’de 1985 yılından itibaren KDV’ye geçilmiş, tek tek uygulanmakta olan belli özel tüketim vergileri, yürürlükten kaldırılmış ve KDV Kanunu içinde Ek Vergi adıyla bir araya getirilmiştir. Damga vergisi ve harçlar gibi hukuki muamele vergileri

bir yana bırakılırsa, KDV sistemi dışında kalan iki vergi vardır. Bunlar; Akaryakıt Tüketim Vergisi ve Taşıt Alım Vergisi'dir. Bunların dışında ÖTV kapsamına alınan vergi ve fonlar şeklinde mali yükümlülükler de vardır. Bu ödentiler, ek vergi konuları üzerindeki vergi yükünün ağırlığını bir ölçüde gizleyip, bol gelir sağlarlar. Ayrıca bütçede adem-i tahsis ilkesinden soyut olarak, belli hizmetlere kaynak aktarımını güvence altına alan mali yükümlülüklerdir.

Özel Tüketim Vergisi'nin yürürlüğe girmesi ile aşağıdaki mali yükler uygulamadan kalkacaktır¹¹⁶:

- 1-Akaryakıt Tüketim Vergisi,
- 2-Ek Vergi,
- 3-Taşıt Alım Vergisi,
- 4-Ek Taşıt Alım Vergisi,
- 5-Özel İşlem Vergisi (taşıtların kayıt, tescil ve devrinden alınır),
- 6-Trafik Tescil Harcı (araçların tescil işlemlerinden alınır),
- 7-Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi,
- 8-Federasyonlar Fonu (tütün mamulleri ve alkollü içeceklerden alınır),
- 9-Savunma Sanayi Destekleme Fonu (tütün mamulleri ve alkollü içeceklerden alınır),
- 10-Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçecekler Piyasası Düzenleme Kurumu Payı,
- 11-Şehit, Malul, Dul ve Yetimlerin Payı,
- 12-Mera Payı (tütün mamulleri ve alkollü içeceklerden alınır),
- 13-Eğitime Katkı Payı (taşıtların kayıt, tescil ve devrinden alınır),
- 14-Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu,
- 15-Çevre Kirliliğini Önleme Fonu (TAV'ın ¼'ü oranında alınır),
- 16-Toplu Konut Fonu (tütün mamulleri ve alkollü içeceklerden alınır),

ÖTVK kapsamına dört listeden toplam 210 mal çeşidi girmektedir ve yaklaşık 1500 kadar mükellefi vardır¹¹⁷. Türkiye'de 1985 yılında KDV'ye geçilerek, tek tek uygulanmakta olan özel tüketim vergileri yürürlükten kaldırılarak, KDVK içinde Ek

¹¹⁶ Mürüfeth Nohut, "Özel Tüketim Vergilerinin Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Uygulanma Biçimi ve Bu Alanda Meydana Gelen Son Gelişmeler-II", Yaklaşım, Haziran 2002, Sayı:114, s.201.

¹¹⁷ Uğur Doğan, "Özel Tüketim Vergisi", Vergi Sorunları, Mart2003, Sayı:174, s.22.; Ahmet Kavak, "Özel Tüketim Vergisi Uygulamasına İlişkin Sorunlar", Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.13.

Vergi adıyla eritilmiştir. Damga Vergisi ve Harçlar gibi hukuki muamele vergileri bir tarafa bırakılırsa, KDV sistemi dışında başlangıçta Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV) ve Taşıt Alım Vergisi (TAV) kalmıştır. Ancak zamanla Ek Vergi adıyla anılan vergi, fon ve paylar da özel tüketim vergisi olarak düşünülmelidir. Bu ek mali yükler, Ek Vergi konuları üzerindeki vergi yükünün ağırlığını bir ölçüde gizleyip, bol gelir getiren, bir ölçüde de bütçe ademi tahsis ilkesinden sıyrılıp, belli hizmetlere bir miktar kaynak aktarımı güvence altına alan mali yükümlülüklerdir¹¹⁸.

C. Özel Tüketim Vergisi'nde Yetki

Oran veya tutar konusunda ÖTVK madde 12'ye göre şunlar yer almaktadır;

1-ÖTV, bu kanuna ekli listelerde yazılı malların karşılarında gösterilen tutar ve/veya oranlarda alınır.

2-Bakanlar Kurulu, topluca veya ayrı ayrı olmak üzere;

-I sayılı listedeki mallar için uygulanan maktu vergi tutarlarını, her bir mal itibarıyla en yüksek vergi tutarının yarısına kadar artırmaya, sıfıra kadar indirmeye, bu sınırlar içinde mal cinsleri, özellikleri, kullanım yerleri veya ithalatın şekline göre farklı tutarlar tespit etmeye,

-III sayılı listedeki mallar için belirlenen oranları; yarısına kadar indirmeye, tütün mamulleri için yarısına, diğer mallar için dört katına kadar artırmaya, bu oranlara isabet eden vergi tutarlarını dikkate alarak mal cinsleri, özellikleri, alkol derecesi itibarıyla maktu vergi tutarları belirlemeye, maktu vergi tutarları ile vergi oranlarını aynı mal için birlikte veya ayrı ayrı uygulatmaya, mal cinsleri veya özellikleri itibarıyla en çok satılan mamule isabet eden özel tüketim vergisi miktarının beş katına kadar asgari vergi tutarları belirlemeye, aynı cinsteki mallar için nispî ve/veya maktu tutarda hesaplanacak vergi toplamının asgari vergi tutarından az olmaması şartını koymaya,

-II sayılı listedeki mallar için belirlenen oranları bir katına kadar artırmaya, sıfıra kadar indirmeye; uygulanmakta olan oranları EURO normlarını sağlayan katalitik konvertör sistemli taşıtlarda yarısına kadar indirmeye, kanunî oranına kadar çıkarmaya,

-IV sayılı listedeki mallar için belirlenen oranları sıfıra kadar indirmeye,

-Listelerde gümrük tarife pozisyonu veya tarife alt pozisyonu olarak yer alan

¹¹⁸ DPT, *Türkiye-AT Mevzuat Uyumu*, Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt:2, Vergilendirme Alt Komisyonu, Ankara, Kasım 1995, s.24.

malların her biri için belirlenmiş olan oran veya tutarların alt ve üst sınırları içinde kalmak suretiyle, bu pozisyonların altında yer alan mallar itibarıyla farklı vergi tutarları veya oranları belirlemeye, yetkilidir.

3-I sayılı listedeki mallar için belirlenen maktu vergi tutarları ile III sayılı listedeki mallar için maktu ve/veya asgarî vergi tutarları belirlenmesi halinde bu tutarlar, her ay, bir önceki ayda uygulanan vergi tutarları esas alınmak suretiyle Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından aylık olarak ilân edilen toptan eşya fiyatları indeksinde bir önceki aya göre meydana gelen değişim oranında, bu değişimin ilânını izleyen günden itibaren değişir. Bakanlar Kurulu belirleyeceği mallar ve aylar itibarıyla bu değişimi uygulatmamaya, maktu vergi tutarlarını Avrupa para birimi veya yabancı para birimleri karşılığı Türk Lirası olarak uygulatmaya, uygulama dönemlerini gün veya ay olarak belirlemeye, vergileme ölçülerini değiştirmeye de yetkilidir.

ÖTVK'ya göre Bakanlar Kurulu'na ve Maliye Bakanlığı'na yukarıdaki kanun maddesinde görüldüğü gibi bazı yetkiler verilmiştir. Verginin artırılıp-azaltılmasına yönelik yetkiler, Bakanlar Kurulu'na aittir. Kanunun uygulanması ile ilgili usule ilişkin detayları belirlemek için verilen yetkiler ise Maliye Bakanlığı'na aittir¹¹⁹.

Aşağıda Tablo 1.1'de ÖTVK'da yer alan yetki makamları verilmiştir.

Tablo 1.1
ÖTVK' da Yetki Makamları

Ürün Grubu	Yetki Verilen Üst Sınır	Yetki Verilen Alt Sınır	Kanunun İlgili Maddesi	Vergileme Şekli
I Sayılı Liste (Akaryakıt Ü.)	En Yüksek Tutarın Yarıısı	Sıfıra Kadar	12/1/a	Maktu
II Sayılı Liste (Taşıt Ar.)	Bir Katına Kadar	Sıfıra Kadar	12/1/c	Nispi
III Sayılı Liste (Tütün Ür.)	Yarisına Kadar	Yarisına Kadar	12/1/b	Nispi
III Sayılı Liste (Tütün Ü. Dış.)	Dört Katına Kadar	Yarisına Kadar	12/1/b	Nispi
IV Sayılı Liste	—	Sıfıra Kadar	12/1/d	Nispi

Kaynak: Bahattin Kulu, "ÖTV Kanunu'nun Yetki Verdiği Konular ve Bunların Sınırı", Yaklaşım, Ekim 2002, Sayı:118, s.56.

¹¹⁹ Bahattin Kulu, "ÖTV Kanunu'nun Yetki Verdiği Konular ve Bunların Sınırı", Yaklaşım, Ekim 2002, Sayı:118, s.52.

Tablo 1.1'e göre yetkiler incelendiğinde, ürün gruplarına göre çok farklı yetkiler verildiği görülmektedir. Hatta aynı listedeki (III Sayılı) ürün gruplarına farklı yetkiler verilmiştir. Bütün ürün grupları için artırma yetkisi ile birlikte, azaltma veya tamamen verginin alınmaması yönünde yetkiler de mevcuttur. Bu yetkileri değerlendirirken sadece mutlak olarak verilen rakamlardan hareketle yorum yapmak yanıltıcı olabilir. Çünkü maktu olarak çok düşük belirlenmiş olan bir tutarın 4 katı yetki verilmesi, daha az öneme sahipken, yüksek tutarlı (örneğin akaryakıt ürünlerinde) maktu vergili bir ürün grubunda iki kat yetki, çok önemli bir yetki verilmesi anlamına gelmektedir.

D. Özel Tüketim Vergisi Hasılatı ve Paylaşımı

Kanunun 17.maddesinde, toplanan hasılatın nasıl paylaşılacağı yer almaktadır;

-Bu Kanuna ekli I sayılı listede yer alan mallardan tahsil edilen ÖTV hasılatının tamamından, II sayılı listede yer alan mallardan tahsil edilen ÖTV hasılatının %28'inden ve III sayılı listede yer alan mallardan tahsil edilen özel tüketim vergisi hasılatının %60'undan, 2380 sayılı Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun hükümlerine göre mahalli idarelere pay verilmez.

-Bu Kanuna ekli III sayılı listede yer alan mallar üzerinden tahsil edilen ÖTV hasılatından; 3238 sayılı Kanunla kurulan Savunma Sanayii Destekleme Fonuna %7,9 oranında pay ayrılır. Bu hükme göre ayrılacak pay, Maliye Bakanlığı'nca, tahsilatın yapıldığı ayı takip eden ayın sonuna kadar T.C.Merkez Bankası'ndaki fon hesabına yatırılır. %18 oranında hesaplanarak Maliye Bakanlığı merkez saymanlığına yatırılan paylar 15 gün içinde, Maliye Bakanlığı'nca bir yandan bütçeye gelir, diğer yandan %16'sı dağılımı Başbakan onayı ile belirlenmek suretiyle Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü bütçelerinde, %52'si Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinde, %32'si ise Sağlık Bakanlığı bütçesinde açılacak özel tertiplere ödenek kaydedilir ve parası merkez saymanlığınca aynı süre içinde bir kamu bankasında anılan kurumlar adına açılacak özel hesaplara yatırılır. Bu kaynaktan yapılacak harcamalar 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'na ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 30-37.maddelerinde yer alan vize ve tescil hükümleri ile 180 sayılı Bayındırlık ve İskan

Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 32.maddesi hükümlerine tabi değildir. Bu ödeneklerden yılı içerisinde harcanmayan miktarlar ertesi yıl bütçelerine devren gelir ve ödenek kaydolunur. Bu hükümlere göre yapılacak harcamalardan yatırım niteliğinde olanlar yıllık programla ilişkisi kurulmak üzere yılı içerisinde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'na bildirilir. 4342 sayılı Mera Kanunu'nun 30.maddesinde belirtilen harcamalarda kullanılmak üzere %1 oranında pay ayrılır. Bu pay hakkında da anılan madde hükümleri uygulanır. 13.10.1988 tarihli ve 3480 Sayılı Kanun hükümlerine göre hak sahiplerine ödenmek üzere %3,4 oranında pay ayrılır. Bu hükme göre ayrılacak pay, Maliye Bakanlığı'nca bir kamu bankası nezdinde "Maluller, Şehit Dul ve Yetimleri Hesabı" adıyla Maliye Bakanlığı adına açılacak hesaba, verginin tahsil edildiği ayı izleyen ay içinde merkezden aktarılır. Bu paralar, Maliye Bakanlığı'nca vadeli, vadesiz bir veya birden fazla hesapta bulundurulabilir ve cari faiz oranından az olmamak üzere yatırıldığı günden itibaren faize tabi tutulur. Bankalara, bu hesapla ilgili hizmetler için masraf veya komisyon adı altında herhangi bir ödeme yapılmaz. Diğer kanunlarda, 13.10.1988 tarihli ve 3480 sayılı Kanununun 1 ve 2.maddelerine yapılan atıflar bu bende yapılmış sayılır. Bakanlar Kurulu bu bentte yer alan oranı bir katına kadar artırmaya yetkilidir. 3.1.2002 tarihli ve 4733 sayılı Kanununun 5.maddesinde yer alan giderlerde kullanılmak üzere %0,2 oranında pay ayrılır.

-Bu Kanuna ekli II sayılı listede yer alan mallar üzerinden tahsil edilen özel tüketim vergisi hâsılatından %28 oranında hesaplanarak Maliye Bakanlığı merkez saymanlığına yatırılan paylar onbeş gün içinde, Maliye Bakanlığınca bir yandan bütçeye özel gelir, diğer yandan bu maddenin (2) numaralı fıkrasının (b) bendinde sayılan kurumların bütçelerinde açılacak özel tertiplere aynı hükümler çerçevesinde ödenek kaydedilir. Bu kaynağın paylaşımı ve yapılan harcamalar da anılan bent hükmüne tâbidir.

-Bakanlar Kurulu, bu madde uyarınca ÖTV hasılatından verilecek paylara ilişkin oranları topluca veya ayrı ayrı sifıra kadar indirmeye, (2) numaralı fıkranın (b) bendi ile (3) numaralı fıkrada belirtilen kurumların alacakları payları kendi içinde yirmi puana kadar artırmaya veya indirmeye yetkilidir. ÖTV'nin vergi gelirleri içindeki hasılatı %23'e ulaşmıştır. Bunun anlamı; gelir vergisi kadar ÖTV'nin toplanmasıdır¹²⁰.

¹²⁰ Ö. Faruk Batirel, "Vergi Düzenimizin Bugünkü Yapısı", Yaklaşım, Ocak 2003, Sayı:121, s.7.

ÖTV'nin %70 kadarı akaryakıttan alınmakta, %10 taşıt araçlarından, %17 tütün ve alkollü içeceklerden ve %3 dolaylarında lüks tüketim mallarından tahsilat edilmektedir¹²¹. Eğer ÖTV 1 Ocak 2002'den 31 Aralık 2002 tarihine kadar uygulanmış olsaydı, 15.2 katrilyon TL. bir gelir beklenmekte idi. Bu rakam ise 2002 yılı toplam vergi gelirleri içerisinde %22'lik bir pay demektir. %33'lük KDV ile ÖTV'nin toplamı %55 dolaylarında seyredecek idi. Bu ise dolaylı vergilerin hasılatının yüksekliğini ortaya koymaya yetmektedir¹²². Türkiye'de ÖTV alanında büyük bir potansiyel vardır¹²³.

Türkiye'nin dolaysız vergilerde adil ve dengeli bir sistem kurmadan, dolaylı vergilerden ne vazgeçme ne de azaltma lüksü görünmemektedir. Dolaysız vergiler ekonomide daha uzun vadede adaleti sağlamak için iyi bir enstrümandır. Kısa vade içinde dolaysız vergilerde büyük sıçramalar yapmak olanaksızdır. ÖTV ile KDV'nin yanı sıra ithalat, imalat veya ilk iktisap aşamasında tek bir dolaylı vergi uygulanmaktadır¹²⁴. ÖTV ürünün tüketime sunulduğu anda ödenebilir duruma geldiği için, ÖTV'ye tabi ürünlerin üretimi, elde bulundurulması ve işlenmesi sıkı bir denetimi gerektirir. Aksi durumda tüketime sunulma anı ve vergiden sorumlu kişiyi tespit zorlaşacaktır¹²⁵.

E. Türk Vergi Sistemi İçinde Özel Tüketim Vergisi'nin Yeri

Ülkelerin vergi yapıları birbirlerinden farklı olmakla beraber, özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra milli gelir içinde vergilerin ve kamu harcamalarının payı aşırı artmıştır¹²⁶. Bu bağlamda Türkiye'de de özellikle 1980'den itibaren vergi kanunları, hemen her yıl kaynak sağlamak amacıyla değiştirilmiştir, Bu değişiklikler ile sistem tahrip edilmiş, borçlu mükellef ve alacaklı devlet açısından kargaşa yaratmış, vergileme ile ilgili genel ilkeler göz ardı edilmiş, her ne şekilde olursa olsun halktan para toplamak, vergicilik olarak lanse edilmiştir. Dolayısıyla reform adına yapılan

¹²¹ Adnan Nas, "Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri" (18 Haziran 2002), Banka- Mali ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:39, Temmuz 2002, ss.8-9.

¹²² Mehmet Ali Özyer, "Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz 2002, Sayı:7, s.18.

¹²³ Şaban Erdikler, "Yorumlar", Özel Tüketim Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998, s.46.

¹²⁴ R.Emre Büyüksık, "Özel Tüketim Vergisi Planlamasında Karşılaşılabilecek Sorunlar", Vergi Dünyası, Ekim 2002, Sayı:254, s.144.

¹²⁵ Stefano Fontorini- Hakan Uzeltürk, Avrupa Birliği'nin Vergileendirme Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci, 3.Kitap, İKV Yayını, Temmuz 2001, s.39.

¹²⁶ J.M. Buchanan, "Vergilemenin Sınırları", Yeni Türkiye, Kasım-Aralık 2001, Sayı:42, s.1331.

değişiklikler, vergi toplama aracı olarak toplumda yer bulmuştur. Nitekim yapılan değişiklikler ile arzu edilen vergi toplanamayınca, bunun nedenleri ile ilgilenmek yerine, tekrar vergi kanunlarında değişiklik yapmaya gidilmiştir. Yeni kanunlarla kaynak toplanamamış ve bu da diğer vergi kanunlarının uygulanmasını güçleştirmiştir.

Vergi politikaları saptanırken, öncelikle milli gelirden ne kadar bir bölümünün kamuya aktarılacağı sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bir başka anlatımla vergi yükünün sınırının belirlenmesi gerekir. İkinci sorun tespit edilen bu vergi yükünün adaletli ve dengeli bir şekilde toplum katmanlarına nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir. Gerçekten vergi yükünün sektörler, bölgeler ve kişiler arasında nasıl dağıtılacağı konusu, vergi politikalarının tespitinde büyük bir öneme sahiptir. Çünkü ülkelerin gelişmişlikleri, coğrafi ve kültürel yapıları, stratejik durumları gibi faktörler, vergi yükünün dağılımı konusunda etkilidirler.

1. Türkiye'nin vergi yapısı

Türkiye'de 2001-2005 dönemini kapsayan VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde vergisel alanda bir çok hedef çizilmiştir. Bunlar; vergi sisteminin basit ve anlaşılır duruma getirilmesi, yeterli ve etkin belge düzeni ve oto kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi, istisna, muafiyet ve vergi indirimlerinin yeniden düzenlenmesi, tevkif yoluyla vergi tahsilinden vazgeçmeksizin, gelir vergisinin kişiselliği ve mali güce göre vergilendirme ilkelerinin dikkate alınarak, üniter vergilemeye ağırlık verilmesi gibi önlemlerdir¹²⁷. Verginin mali güçle orantılı olması ilkesi, bir sistem prensibidir ve vergi yükünün adil ve eşit olarak dağıtılmasını sağlar. Mali güç kriterleri ile vergi matrahının mali güce uygun olarak hukuk kuralları ile belirlenmesi, devletin vergileme yetkisini sınırlandırarak, mükellefi devlete karşı korur.

Türk vergi sistemi esas itibariyle beyan esasına dayanmaktadır. Ancak gelirlerin doğru bir şekilde beyan edilmemesi; vergi gelirlerinin azalmasına, bütçe açıklarının artmasına, dürüst beyanda bulunanlar aleyhine bir ortam yaratılmasına, gelir dağılımının bozulmasına, devletin fonksiyonlarını tam ve zamanında yerine getirememesine neden olacaktır¹²⁸. Vergi sisteminin karmaşık oluşu, vergilerin

¹²⁷ Seyhun Doğan, "Türkiye'de Vergi Yükünün Gelişimi (1980'lerden 2000'e)", *Vergi Dünyası*, Şubat 2002, Sayı:246, s.160.

¹²⁸ Süleyman Güçlü, "Türk Vergi Sisteminde Vergilendirmeyi Etkileyen Faktörler", *Vergi Sorunları*, Ekim 2000, Sayı:145, s.44.

çeşitliliği ve çokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu ise vergiden kaçırılmayı teşvik etmektedir¹²⁹. Türk Vergi Sistemi adil değildir. Vergi yükünün çok büyük bir kısmı vergisini ödeyen beyannameli mükellefler ile ücretliler üzerindedir. Vergi tabanı olması gerekenden çok küçük olduğu gibi, bu taban içinde farklı gelirler farklı oranlara tabidir. Tabanın küçük olması, istisna ve muafiyetlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca götürü usulün varlığı bu adaletsizliği artırmaktadır. Vergi harcaması kapsamında sayılan uygulamalar; istisnalar, muafiyetler, indirimler, mahsuplar, vergi kolaylıkları ve vergi ertelemeleridir¹³⁰. Vergi sistemi yoluyla devletin vazgeçtiği gelir olarak tanımlanan vergi harcaması, Türkiye’de oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır. Vergi kanunları dışında bir çok kanunda vergi harcaması niteliğinde teşvik ve korumaların varlığı, vergi gelirini azaltan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Anayasanın 73.maddesi içinde vergilemenin temel ilkeleri ayrıştırılabilir. Bu ayrıştırma şöyle yapılabilir¹³¹;

- Verginin yasallığı ilkesi (m.73/3),
- Mali güce göre vergilendirme ilkesi (m.73/1),
- Verginin genelliği ilkesi (m.73/1),
- Vergilemede eşitlik ilkesi (m.73/1),
- Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı (m.73/2),
- Vergilemenin kamu giderlerine özgülenmemesi ilkesi (m.73/1).

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden beri sistemli bir vergi politikasına sahip olamamıştır¹³². Türkiye’de vergi kanunları çok sık değişmektedir¹³³. Bu konuda VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda vergi sisteminin basit ve anlaşılır hale getirilmesi öngörülmektedir. AB müktesebatına uyum çalışmaları, sadece uygun mevzuatın çıkarılması olmayıp, aynı zamanda bunların uygulamaya geçirilmesini güvence altına alacak hukuksal ve yönetsel yapıları da kapsamaktadır¹³⁴. Türkiye’de vergisel

¹²⁹ Gökhan Çapoğlu, Vergi Uzlaşma Taslağı ve TOBB Vergi Uzlaşma Çağrısına Çeşitli Meslek Kuruluşlarının Gönderdiği Görüşler, TOBB Yayını, Yayın No:252, Ankara, 1992, ss.9-10.

¹³⁰ Kemal Coşkun-Yasin Bilen, “Vergi Harcaması Kavramı ve Günümüz Türkiye’sinde Vergi Harcamaları”, Vergi Dünyası, Şubat 2002, Sayı:246, s.161.

¹³¹ Yılmaz Güneş, “Verginin Yasallığı İlkesi ve Bir Anayasa Mahkemesi Kararı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları, Haziran 2003, Sayı:177, s.196.

¹³² Nezih Varcan, Türkiye’de Vergi Politikalarının Oluşumu (Cumhuriyet Dönemi), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:208, Eskişehir, 1987, s.145.

¹³³ Adnan Gülerman, “AB’ye Tam Üyelik Müzakerelerinde Mali Politikalar ve Türkiye”, Yaklaşım, Aralık 2000, Sayı:96, s.34.

¹³⁴ DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayını, Ankara, Haziran 2000, ss.29,53.

problemlerle ilgili olarak vergi gelirlerinin yetersizliği ve vergi adaleti üzerinde yoğunlaşırken, vergilerin ekonomik etkilerinin ihmal edildiği gözlemlenmektedir¹³⁵. Türk Vergi Sistemi, dar tabanlı Gelir ve Kurumlar Vergileri ile geniş tabanlı KDV ve ÖTV'ye dayalıdır. Bu yaklaşımın vergi adaletini ve vergileme yoluyla adaleti bozmaktadır. Bu yaklaşımın düzeltilmesi için, belirli sınırlar çerçevesinde iki tür reform gerçekleştirebilir. Bunlardan birincisi; gelir vergisinde taban genişletilmesi, vergi teşviklerinin sübvansiyonlar haline dönüştürülerek şeffaf hale getirilmesidir. İkincisi; dar tabanlı gelir vergisinin regresif etkisini giderecek bir dolaysız vergileme ya da lüks tüketim vergilemesidir¹³⁶.

Vergi sisteminin ekonomik, kültürel ve diğer koşulların değişmesine cevap verebilecek dinamik bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla ÖTV sistemine geçmek, sadece vergi tekniğine ait AB ile uyum konusundaki ilkeler değil, ekonomik yaşamın gereği olan vergi yapısının gerçekleştirilmesi de sağlanmış olacaktır¹³⁷. Türk Vergi Sisteminin basit olduğunu söylemek zordur. Özellikle vergi, fon ve payların sayılarının fazlalığı nedeniyle dolaylı vergiler daha karmaşıktır. Örneğin; ÖTV'den önce alkollü içkiler üzerinden KDV dahil altı adet farklı vergi ve fon alınmış, tütün ürünleri üzerinden KDV dahil sekiz adet farklı vergi ve fon alınmıştır. ÖTV, dolaylı vergiler alanında KDV'den sonra önemli ve kapsamlı bir sadelik ve basitlik getirmiştir. Vergilemede ödeme gücüne ulaşmak için kullanılan ayırma kuramı, en az geçim indirimi, artan oranlılık gibi teknikler, adil gelir dağılımının sağlanmasına yardımcı olacaktır. Tüketim vergilerinin tersine artan oranlı karakterde olmaları dolayısıyla, yukarıda sayılan tekniklerin kullanılması, daha adil olacaktır.

1980'den sonra toplam vergi gelirleri içinde ağırlığın dolaylı vergilere kaydırılması görüşü hakim olmuştur. Nitekim bu politika amacına ulaşmıştır¹³⁸. Dışa açık bir büyüme modeli izleyen 1980 sonrası ekonomi politikaları, ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisi izlemiştir. Enflasyonu önlemek, ihracat artışıyla ödemeler bilançosunda denge sağlamak ve serbest rekabete işlerlik kazandırmak ta ayrıca istikrar

¹³⁵ Nisfet Uzay, "Vergileme- Tasarruf İlişkisi ve Vergi Reformu Üzerine", Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1995-1997, Sayı:12, s.214.

¹³⁶ Şevket Sayılğan, "Kalkınmada Maliye Politikalarının Önemi ve Türkiye'nin Durumu", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak 1997, Sayı:34, s.40.

¹³⁷ Bahattin Kulu, "Özel Tüketim Vergisine Geçilirken, AB ÖTV Uygulamasından Nasıl Yararlanmalıdır?", Yaklaşım, Nisan 2002, s.21.

¹³⁸ Nuri Selçuk Gökalp, "Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Politikalarının Seyri", Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:16, Sayı:5-6, Erzurum, 2002, s.46.

politikasının hedeflediği amaçlardandır. Bu amaçlara ulaşmak için ise vergi politikası etkin bir araç olarak kullanılmıştır¹³⁹. 1995-1999 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret üzerinden aldığı vergiler azalma eğilimi gösterirken, mal ve hizmetlerden alınan vergilerde artış gözlenmiştir¹⁴⁰.

2. Türkiye'de mali güç ve vergi yükü

Verginin mali güçle orantılı olması ilkesi özellikle, aşırı vergilemeye karşı koruma ilkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mali gücün olmadığı hallerde vergilemeyi yasaklamakta, aşırı artan oranlılığa ve yeniden dağıtımına karşı bir tavır takınmaktadır. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin vergilendirmeye ilişkin iki maddesi, tüm dünya ülkelerinin vergilendirme alanında hukuksal düzenlemelerin temelini oluşturmuştur. Bildirgenin 13.maddesi şöyledir; "Kamu gücünün sürdürülmesi ve idare giderleri için ortak bir vergi zorunludur. Bu vergi bütün yurttaşlar arasında eşit dağıtılmalıdır". Bu madde, vergide eşitlik ilkesinin dayanağı olmuştur.

Bildirgenin 14.maddesi ise verginin yasal olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bütün yurttaşların kendileri ya da temsilcileri aracılığı ile ortak verginin gerekliliğini saptamak, buna serbest bir biçimde rıza göstermek, kullanılmasını izlemek, miktarını, matrahını, tahakkuk biçim ve sürelerini belirlemek hakları vardır.¹⁴¹

Vergi yükünün kişiler arasındaki dağılımını hakça gerçekleştirmek için, ödeme gücü kavramının ortaya çıkarılması gerekir. Bu ilişki 16.yy.da Guicciardini ve Bodin tarafından ortaya atılmış ve kendilerinden sonra gelen Rousseau, Sismond, Say, Mill ve Wagner gibi yazarlar tarafından geliştirilmiştir¹⁴². Herkesin vergi ödeme gücüne göre vergi ödemesi gereği, ödeme gücü olmayanların vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır¹⁴³. Mali güç, vergi ödeme gücünü ortaya koyan ekonomik değerler toplamıdır. Bu ekonomik değerler, gelir, servet ve harcama olarak belirlenir ve bunlar aynı zamanda verginin konusunu oluştururlar. Mali güç, ödeme gücünün kaynağı,

¹³⁹ Mehmet Yüce, "1980 Sonrası Türk Vergi Politikasında Ana Yönelişler", Maliye Yazıları, Temmuz-Eylül 1994, Sayı:44, s.74.

¹⁴⁰ Osman Küçükahmetoğlu, "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri", İktisat Dergisi, (Avrupa Birliği-Gümrük Birliği Özel Sayısı), Aralık 2000, Sayı:408, s.44.

¹⁴¹ Nihal Saban, "Yeni Yüzyılın Eşiğinde Yeniden Sorgulanan Adalet:Özü Eşitlik, Vergi Adaleti:Özü Vergide Eşitlik", Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu(14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, s.70.

¹⁴² Uluatam, 2001, s.292.

¹⁴³ Aykut Herekman, Genel Vergi Teorisi, E.İ.T.İ.A.Yayınları No:99/55, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.54.

dayanağı, nedeni ve varlık koşuludur. Vergi yükümlülüğünün uygulamadaki ölçütü sayılan mali güç, ekonomik değer düzeyine göre kişi ve kuruluşların yükümlülüğünü belirler. Yasa koyucu buna göre vergi koyar, değişik önlem ve yöntemlerle vergilendirmeyi düzenler, toplanmasını gerçekleştirir. Mali güce göre vergilendirmeyi sağlamak için; en az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, emek gelirinin sermaye gelirlerine oranla daha düşük vergilendirilmesi (ayırma prensibi), sosyal amaçlı vergi muafiyetleri, istisna ve indirimleri, zorunlu tüketim mallarının düşük, lüks tüketim mallarının yüksek oranlı vergilere tabi tutulması gibi vergilendirmede sosyal adaleti sağlayan önlemlere başvurulabilir.

Devletin, bireylerin her geçen gün cebine daha fazla el atan vergi devletine doğru gelişimi, artan oranlılık ilkesi ve yeniden dağıtım ilkesi şeklinde anlaşılan verginin mali güçle orantılı olması ilkesini gözden düşürmüştür. Aslında keskin bir artan oranlılık uygulaması ve ekonomi ile toplumun devlet tarafından yönlendirilmesi, vergi kanunlarının hukuki yapısına derin zararlar vermektedir. Bütün vergi devletlerinde şikayet edilen konuların başında, vergi kanunlarının sosyo-politik düşüncelerle şekillendirilmesi gelmektedir.

Toplam vergi yükü, bir ekonomide toplanan bütün vergilerin, o ekonomi üzerinde oluşturduğu parasal yükü anlatır¹⁴⁴. Vergi yükünün adaletli dağılımı ilkesi, hem pratikte hem de kamu ekonomisi teorisinde net olmayan bir kavramdır¹⁴⁵. Bir ülkede vergi yükü iç tasarruf hacminden büyük ise, o ülkenin vergi yükü ağır demektir¹⁴⁶. Vergi yükü incelemeleri bir ülkenin maliye politikası, gelir dağılımı, kalkınma plan ve programları, yatırım, ihracat, teşvik mevzuatı gibi makro düzeydeki ekonomi politikalarının saptanması ve uygulanması için büyük önem taşımaktadır. Adil bir vergi sisteminin ve gelir dağılımının olmadığı bir ülkede, milli gelir seviyesindeki yükselmelerden ve ekonomideki genel iyileşmelerden düşük gelirlilerin yaşam standartlarını yükseltme olanağı yoktur.

Vergi yükü hesaplanırken vergi gelirleri ve GSYİH verileri, gerek dönemsel olarak gerekse ülkeler arası kıyaslamada birçok bakımdan uyumlaştırma gerektirir.

¹⁴⁴ Rosen, ss.275-292.

¹⁴⁵ Karakaş, s.51.

¹⁴⁶ Güneri Akalın, "Yeni Vergi Düzenlemeleri Paneli", Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, s.326.

Ülkelerin uyguladıkları bütçeleme sistemlerinin farklı yapıda olmaları, bazı ülkelerde sosyal programların vergi harcaması yoluyla gerçekleştiriliyor olmasına karşın, diğerlerinde kamu harcamaları yoluyla karşılanması, sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanında ve uygulanmasında farklı modellerin uygulanması vb. diğer faktörler, vergi yükü karşılaştırmalarını anlamlı olmaktan çıkarabilmektedir¹⁴⁷. Vergi yükü hesaplamalarında ülkeler arasında belli bir standardın olmaması, beraberinde bir takım sorunları da getirmektedir. Bunlar içinde en önemlileri şunlardır¹⁴⁸;

-Ülkeler arasında kurumsal yapılanmalarda ciddi farklılıklar vardır. Bu farklılıkların varlığı, vergilemeye ilişkin standardizasyonun sağlanmasında ve karşılaştırmasında ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Doğal olarak bu da vergi yükü hesaplamalarını etkilemektedir.

-Her vergi türünün mükellefler üzerinde yarattığı etki aynı değildir. Bu etki farklılıkları gerçek vergi yükü hesaplamalarını etkileyebilmektedir.

-Vergi yükünün kamu sektörü tarafından yapılan düzenlemeler nedeniyle, özel sektör üzerinde oluşan tüm yükü kavrayacak şekilde geniş bir açısı yoktur.

Türkiye’de vergi tabanının genişletilmesi, kamunun öncelikle savunma, adalet, eğitim, sağlık ve alt yapı gibi asli görevlerine dönmesine bağlıdır. Vergilerin yerinde kullanıldığı inancı kişilerde yerleşirse, vergi bilinci geliştirilerek vergi tabanının yaygınlaştırılması sağlanabilir. Vergi tabanı, bir ülkede mevcut vergi sisteminin üzerinden vergi alınabilecek unsurların ne kadarını vergilendirdiğini anlatmak için kullanılır¹⁴⁹. Ekonomide kayıt dışılığın büyüklüğü ve vergi tabanının darlığı nedeniyle Türkiye’de sürekli belirli bir kesim vergi ödemektedir¹⁵⁰. Değişik bir açıdan bakıldığında, Türkiye’de kamu gelirlerinin yetersizliği ve enflasyonu önlemek gibi ekonomik amaçlarının gerçekleşmemesi, vergi yükünün adil dağıtılmamasının bir sonucudur. Onun için vergi gelirlerini artırmaktan çok, eşit dağıtmak gereklidir¹⁵¹.

¹⁴⁷ Naci Ağbal, “OECD Üyesi Ülkelerde Vergi Yükünün Gelişimi-II”, Yaklaşım, Ağustos 2001, Sayı:104, s.92.

¹⁴⁸ Yüksel Karaca, “OECD Alanında Vergi Yüküne İlişkin Değerlendirmeler”, Yaklaşım, Aralık 2001, Sayı:108, s.103.

¹⁴⁹ Osman Pehlivan-Ersan Öz, “Türkiye’de Vergi Tabanının Genişletilmesi Sorunu”, Vergi Sorunları, Kasım 2000, Sayı:146, s.153.

¹⁵⁰ Seyhun Doğan, “Türkiye’de Vergi Yükünün Gelişimi (1980’lerden 2000’e)”, Vergi Dünyası, Şubat 2002, Sayı:246, s.160.

¹⁵¹ Abuzer Pınar, “Türkiye’de Kamu Gelirleri Yapısındaki Değişmeler ve Vergi Yükü (1980-1990)”, Prof.Dr. Bedri Gürsoy’a Armağan, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, , Haziran-Aralık 1992, Cilt:47, Sayı: 3-4, s.297.

Aşağıda Tablo 1.2’de Türkiye’nin vergi yükü gösterilmektedir.

Tablo 1.2
Türkiye’de Vergi Yükü

	1992	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*
Vergi Yükü P.fiskal Hariç	18.1	19.3	18.1	19.1	21.0	22.2	23.6	26.2	27.8
Vergi Yükü P.fiskal Dahil	22.8	22.3	20.5	22.2	24.7	26.1	27.9	31.3	32.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2002 Yıllık Ekonomik Rapor, Ocak 2003, s.86.

(*):Geçici.

Tablo 1.2’den görüleceği gibi Türkiye’de vergi yükü yıllar itibariyle artış göstermiştir. 1992 yılında parafiskal gelirler hariç oluşan vergi yükü GSMH’nin %18.1’i kadar iken; 1997’de bu oran %21’e ve 2001’de %28’lere ulaşmaktadır. Parafiskal gelirler dahil edildiğinde vergi yükü 1992’de %22.8 iken; 1997’de %24.7’ye ve 2001’de %33’lere ulaşmıştır. Bu tablo Türkiye’de vergi yükünün düşük veya yüksek olduğu hakkında bilgi vermez. Ancak uluslar arası verilerin de yer aldığı bir tablo yardımı ile Türkiye’deki vergi yükü hakkında bir fikir yürütülebilir.

Tablo 1.3’te, dünyadaki vergi yükü ile ilgili bazı ortalamalar verilmiştir.

Tablo 1.3
Dünyada Vergi Yükü

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000
OECD Ortalaması	22.8	23.7	24.7	25.9	26.8	26.7	27.3	27.7	27.9
OECD Amrka Ort.	25.5	25.1	20.8	20.9	22.1	21.7	22.4	22.4	22.9
OECD Pasifik Ort.	21.6	21.8	23.8	24.4	26.6	26.0	25.4	25.4	26.4
OECD Avrupa ort.	22.8	24.0	25.5	27.0	27.6	27.5	28.3	28.8	28.9
AB Ortalaması	23.3	24.2	25.8	27.9	28.5	28.4	29.7	30.2	30.1

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 2002 Yıllık Ekonomik Rapor, Ocak 2003, s.87.

Türkiye’de geçmişte vergi yükü düşük iken; bugün itibariyle vergi yükü sürekli artmış ve neredeyse OECD ülkelerinin düzeyine yaklaşmıştır¹⁵². Vergi yükü, bireylerin ve kurumların katlanmış oldukları yükün belirlenmesi açısından olduğu kadar, ekonomik kalkınma, ekonomik istikrar, gelir dağılımı gibi makro hedeflerin

¹⁵² Mustafa Özyürek, “Açılış Konuşmaları”, Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI.Vergi Kongresi (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.11.

belirlenmesi açısından da önem arz etmektedir¹⁵³. Vergiler, tasarruflar ile birlikte bir ekonomideki iktisadi veya yatırılabilir fazlayı oluşturur. Dolayısıyla vergiler ve tasarruflar toplamının milli gelir içerisindeki toplam payı yaklaşık olarak sabit bulunmakla birlikte, birbirlerine rakip makro büyüklüklerdir. Vergi yükünün artması, aslında kısa dönemde tasarruf hacminin düşmesi, dahası uzun dönemde büyümenin yavaşlaması nedeniyle, iktisadi fazlanın artışının azalması demektir. Nitekim vergi yükü, tasarruf hacmini yutacak ölçüde artırılırsa; milli gelir de düşebilir. Dahası kısa dönemde vergi yükünün, tasarruf hacmini yutacak ölçüde artırılması; uzun dönemde vergi hasılatı artışlarının da feda edilmesi anlamındadır. Bir başka deyişle vergi yükü, uzun dönemde vergi hasılatında artış demektir.

Gelir, servet veya harcamanın sadece vergiye konu olmasıyla adaletin sağlanması kuşkusuz beklenemez. Önemli olan verginin, kişilerin gerçek ödeme güçlerini ortaya koyacak şekilde gelir, servet veya harcama üzerine konulmasıdır. Bu, ödeme gücü gözetilerek verginin farklı ödeme gücü olanların, farklı vergi yüküyle karşı karşıya kalmaları (dikey adalet), aynı ödeme gücündekilerin de aynı vergi yüküne tabi kılınmalarıyla (yatay adalet) sağlanılmaktadır. Vergi yükünün, o verginin istisna, muafiyet, indirim, matrah ve tarife yapısına bağlı olduğu düşünüldüğünde, bu unsurların mükellefin vergi ödeyebilme gücünü ortaya çıkarabilecek şekilde (örneğin; en az geçim indirimi, ayırma ilkesi vb.) düzenlenmesi oldukça önemlidir¹⁵⁴.

Türk Vergi Sistemi'nde yer alan vergi güvenlik önlemleri, konuluş gerekçelerinden farklı bir yapıya bürünerek, vergi adaletini bozucu, gelirin adil olmayan dağılımına katkı yapan bir fonksiyon üstlenmiştir. Vergi politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkinliği, kuşkusuz mükellef tabanının genişliğine bağlıdır. Ancak Türk Vergi Sistemi'nde yer alan yoğun istisna ve muafiyetler ile birlikte vergi konusunun dar tutulması ve kayıt dışı ekonominin büyük boyutlara varması, vergi yükünün ödeme gücü olan herkese adaletli bir şekilde dağıtılmasını öngören 'verginin genellik ilkesi' ne aykırılık ederek, vergide adaletsiz bir yapının meydana gelmesinin bir diğer nedenidir. Mali gücün yasa koyucunun, yükümlülerin ekonomik ve kişisel durumlarını göz önünde tutarak, bir sistem çerçevesinde belirlenmesi gerekir.

¹⁵³ Fazıl Aydın, "Vergi Yükü ve Türkiye Açısından İncelenmesi", Yaklaşım, Ağustos 2002, Sayı:116, s.68.

¹⁵⁴ Doğan Şenyüz, "Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisi Tarifelinin Değerlendirilmesi", Bursa Bilanço Dergisi, Sayı:17, Aralık 2000, s.9.

Belirlenen bu sistemde olması gereken özellikler şunlardır¹⁵⁵;

-Mali güç unsurunun, açık bir direktif verecek şekilde yasada yer alması ve uygulayıcıların anlayış ve yorumuna mahal vermemesi gerekir.

-Verginin konusu, matrahı ve oranı mali güce uygun belirlenmelidir.

-Yükümlülerin gerçek gelirinin saptanması gerekir.

-Yükümlülerin kişisel durumları yasada açıkça gösterilmelidir.

-Uygulanan vergi tekniği vergi adaletini yansıtmalıdır.

3. Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımı

Türkiye 1980’lere kadar vergi hasılatının büyük bir kısmını dolaysız vergilerden sağlamakta idi. Ancak bu tarihten sonra vergi sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Dolaysız vergilerin ağırlığı, izlenen ekonomi politikaları paralelinde dolaylı vergiler lehine değiştirilmiştir. Dış ticaret rejimi çerçevesinde uygulanan miktar kısıtlamaları yavaş yavaş terk edilerek, yerine ithalat vergisi ve fon kesintileri getirilmiştir¹⁵⁶.

Türkiye’de 1980’lerden sonra dolaylı vergilere doğru bir yöneliş vardır¹⁵⁷. Bunda 1985’ten sonra yürürlüğe giren KDV’nin payı, sanıldığı kadar fazla bir etkisi yoktur. 1990’lardan itibaren dolaysız vergilerin gelir esnekliğinin düşmesi ve daha ziyade dolaylı vergi ağırlıklı gelir kaynaklarına sahip olan fonların içine alınmasıyla dolaylı vergilerin ağırlığı artmıştır¹⁵⁸. 1980 sonrası Türkiye’de dolaylı vergilerin artmasının nedenleri olarak başka bir görüş de şöyledir¹⁵⁹; 1980’li yıllarda uygulanan özel sermaye birikiminin güçlenmesi için sermayenin dolaysız vergi yükünün azaltılması yolunda çıkarılan ‘gönüllü tasarruf modeli’ vergi gelirlerini azaltmıştır. 1985 sonrasında artan kamu alt yapı yatırımlarının kaynak gereksinimi de artmış ve bütçe açığı beklenenin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin dolaysız vergilerde adil ve dengeli bir sistem oluşturmadan, bugün

¹⁵⁵ Yaltı Soydan, 2000, ss.95-96.

¹⁵⁶ DPT, 1980’den 1990’a Makro Ekonomik Politikalar- Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Değerlendirmeler, Temmuz 1990, Ankara, s.22.

¹⁵⁷ Geniş bilgi için bkz; İsrail Aydın, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı”, Maliye Yazıları, Eylül-Aralık 1988, Sayı:14-15, s.115.

¹⁵⁸ Oğuz Oyan, “Kamu Maliyesi ve Politikası”, Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz, (ed.:Ahmet Şahinöz), İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, ss.271-304.

¹⁵⁹ Oğuz Oyan, “Türkiye’de Kamu Gelirleri Sisteminde Yapı Değişimi ve Reform Gereksinimi”, 3.İzmir İktisat Kongresi, Cilt:2, 4-7 Haziran 1992, İzmir, s.159.

için dolaylı vergilerden vazgeçme lüksü olağan dışı görünmektedir¹⁶⁰. Türkiye’de dolaylı vergilerin ağırlığı gittikçe artmakta ve bu da vergi adaletini bozmaktadır¹⁶¹. Türk Vergi Sistemi’nde dolaylı vergilerde ilk önce genel sistem olarak KDV yönünde tercih kullanılmış ve uygulanan vergi kanunları arasında en başarılılardan birisi olmuştur¹⁶². Ardından ÖTV’nin ile dolaylı vergilerin önemi daha da artmıştır.

Bir ülkede, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artması, o ülkede vergi adaletinin giderek ortadan kalktığını gösterir¹⁶³. AB devletlerinde yapılan vergi reformlarına göre, vergi oranları düşürülürken, vergi birimleri de geliştirilmektedir. Ancak böyle bir uygulamanın bütçe açığına yol açmaması için, dolaylı vergilerin oranı artırılmaktadır. Böyle bir uygulama gelişmiş devletler açısından tutarlı olurken, Türkiye için aynı şeyin söylenmesi pek mümkün görülmemektedir. Türkiye’deki dolaylı vergilerin toplam bütçe gelirlerine olan oranı, AB ülkelerine göre son derece yüksektir¹⁶⁴.

1980 sonrası uygulanan iktisat politikası anlayışını; dış ticarete liberalleşme ve ihracata yönelik kalkınma stratejisi olarak belirtmek mümkündür. Bu politikaların gerçekleştirilmesi için öncelikle uygulanan vergi politikası vergi yükünü sermaye kesimi üzerinde en aza indirerek, bu yükün ücretliler üzerine kaydırılmasıdır. Dolayısıyla öncelikle uygulanan vergi politikası, vergi adaletinin tam anlamıyla bozulmasını sağlamıştır. Daha çok alt gelir gruplarının vergi yükünü arttıran dolaylı vergi sistemine öncelik verilmesi ve bu amaçla, arz yönlü iktisadın temel anlayışı olan, toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin aleyhine dolaylı verginin payının artırılması, hem gelir dağılımını daha fazla çarpıklaştırmış, hem de vergi yükünün dağılımını daha adaletsiz hale getirmiştir¹⁶⁵.

1980’lerden bu yana sermaye gelirlerindeki iyileşmenin bedelini büyük oranda

¹⁶⁰ Adnan Nas, “Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz 2002, Sayı:7, s.6.

¹⁶¹ Mircan Yıldız, “Türkiye’de Kamu Maliyesinin Avrupa Birliği’ne Uyumu”, Yeni Türkiye, (Avrupa Birliği Özel Sayısı), Kasım-Aralık 2000, Sayı:36, s. 1366; Ejder Ayanoglu, “Özel Tüketim Vergisi” Vergi Sorunları, Nisan 1996, Sayı:91, s.102; Erkan Ateşli, “Dolaylı Vergilerin Artışının Vergide Eşitlik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi”, Yaklaşım, Mart 2001, Sayı:99, ss.131-140.

¹⁶² Bahattin Kulu, “Dolaylı Vergilerin Teorisi ve Uygulamasına İlişkin Hususlar”, Yaklaşım Ağustos 2000, s.84.

¹⁶³ http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=593&id=36 (01.08.2003)

¹⁶⁴ Kamil Güngör, “Gümrük Birliği Sürecinde Türk Vergi Sistemine Genel Bir Bakış”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 1998, Sayı:129, s.51.

¹⁶⁵ Haydar Lütfü Ejder, Türkiye’de Vergi Politikaları, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, Bahar 2000, s.130.

emek ödemiştir. Bu dönemde enflasyonla mücadele programı adı altında izlenen ücret politikalarının katkısıyla, emek faktörünün milli gelirden aldığı pay oransal olarak azalırken, ücret üzerine bindirilen vergi yükü genel anlamda giderek artış göstermiştir. Gelir Vergisi şekil değiştirerek adeta ‘Ücret Vergisi’ne dönüşmüştür. Buna karşın vergiye tabi ücret matrahının tespitinde ayırma kuramı çerçevesinde tek düzenleme olarak yer alan ‘Özel İndirim’ tutarı ise, çok düşük bir düzeyde tutulmuştur. Böylece ikincil gelir dağılımının bir takım uygulamalarla düşük gelirliler lehine gerçekleştirilmesi adına, Gelir Vergisi Kanunu adil bir düzenleme içermemektedir¹⁶⁶.

Dolaysız vergilerin her koşulda yatay ve dikey vergi adaletini sağlayamayacağı ve dolayısıyla gelir dağılımını düzeltici sonuç oluşturmaktan uzak olabileceğidir. TVS’deki yaygın olarak sağlanan ayrıcalıklar, vergi yapısının enflasyon nedeni ile erozyona uğraması (vergi matrahının ve indirimlerin aşınması) dolaysız vergilerin vergi adaletini sağlamadaki yetersizliğine yol açan ciddi nedenlerdir¹⁶⁷. Türkiye’de vergilerin etkinlik veya refah kaybını minimize etmek, vergi sistemine vergileme ilkelerinin hakim olmasını sağlamak ve sistemi istikrarlı hale getirmek için basit, anlaşılır ve kolay uygulanabilir bir sistemin oluşturulması gerekir¹⁶⁸.

Vergi indirimleri nedeniyle ortaya çıkacak olan gelir kaybı, uzun dönemde vergi tabanının genişlemesi ile giderilebilir¹⁶⁹. Türk Vergi Sistemi’nde yer alan ve vergi harcaması kavramı ile açıklanan vergi istisna, muafiyet ve indirimleri, oluşacak vergi kaybı ile sağlanacak ekonomik ya da sosyal yarar karşılaştırılarak değerlendirilmelidir. Vergi erozyonuna yol açacak istisna ve muafiyetlerin sınırları amaç dışına çıkmayacak şekilde tespit edilmelidir.

TVS’de vergileme ilkeleri göz önünde tutularak değerlendirildiğinde, fayda-maliyet karşılaştırmasının, maliyet lehine bozulduğunu göstermektedir. Bu nedenle istisna, muafiyet ve indirimlerin büyük bir kısmının kaldırılması ve diğerlerinin reorganizasyonu gereklidir¹⁷⁰. Türkiye’de dolaylı vergilerin payı gün geçtikçe artış

¹⁶⁶ Palamut-Yüce, s.391.

¹⁶⁷ Gülten Kazgan- İzzettin Önder- Hasan Kirmanoğlu,- Nihal Tuncer, Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar- Çözüm Önerileri Dizisi, TOBB Yayını, Yayın No:222, Ankara, 1992, s.118.

¹⁶⁸ Ekrem Karayılmazlar, Düz Oranlı Gelir Vergisi ve Alternatiflerin Türkiye Açısından Tartışılması, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2001, s.258.

¹⁶⁹ Suer, Cilt:II, s.563.

¹⁷⁰ Ersan Öz, “Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal Vergileme İlkeleri Açısından Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.29.

göstermektedir. Tablo 1.4'te yıllar itibariyle dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki ağırlıklı yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 1.4
Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Ağırlığı

Yıllar	Dolaysız Vergi(%)	Dolaylı Vergi(%)	Yıllar	Dolaysız Vergi(%)	Dolaylı Vergi(%)
1977	53	47	1990	52	48
1978	57	43	1991	52	48
1979	58	42	1992	50	50
1980	63	37	1993	49	51
1981	60	40	1994	48	52
1982	60	40	1995	41	59
1983	57	43	1996	39	61
1984	57	43	1997	40	60
1985	47	53	1998	47	53
1986	52	48	1999	45	55
1987	50	50	2000	41	59
1988	50	50	2001	40	60
1989	53	47	2002	34	66

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor (2002), Ocak 2003, Ankara, 2003, s.82.

Yukarıdaki tabloya göre Türk Vergi Sistemi'nin vergi adaleti açısından kötü bir gelişme içinde olduğunu göstermektedir. 1980 yılında toplam vergilerin içinde dolaysız verginin %63, dolaylı verginin %47 oranında bir paya sahip iken; 1992 yılında bu oranlar %50 ve %50 olarak gerçekleşmiştir. Dolaylı vergilerde 13 puanlık artış, dolaylı vergilerde aynı oranda kayba neden olmuştur. 1996 yılına gelindiğinde dolaysız verginin payı %39 gerçekleşirken, dolaylı verginin payı %61 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılına gelindiğinde ise kolay vergi toplama aracı olarak görülen Akaryakıt Tüketim Vergisi gibi vergilere ağırlık verilerek, dolaylı vergilerin payı %66'ya çıkarken, dolaysız vergilerin payı da %34'e gerilemiştir.

Türkiye'de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içinde payının giderek artmasının bir nedeni, KDV'nin genel oranının %10'dan %18'e çıkarılmasıdır. Bir diğer neden ise, yüksek enflasyon nedeniyle dolaysız vergilerin reel olarak değer kaybetmeleridir¹⁷¹. Vergi gelirlerini artırmak için yapılan tüm vergisel düzenlemeler, istenilen sonucu vermemiştir. Vergi toplamadaki adaletsizliğe rağmen vergi gelirleri kamu harcamalarını

¹⁷¹ Ahmet Kamil Tunçel, "Vergi Yükünün Adil Paylaşımı: Bir Çözüm Önerisi", Vergi Sorunları, Nisan 2003, Sayı:175, s.133.

karşılayamamış ve devlet iç borçlanma yolunu artarak tercih etmeye başlamıştır. İç borçlanma vergide adaletsizliği ve eşitsizliği daha da artırmış, Türkiye rant geliri elde edenler için, zahmetsizce kolay para kazanılan bir cennet konumuna gelmiştir. Bu durum kamu harcamalarının tüm yükünün düşük ve orta gelirli kesimlere yüklenmesi ile, gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha da büyümesine neden olmuştur.

Gelir vergisi tahsilatının çok önemli bir kısmı, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinden sağlanmaktadır. Ücret geliri elde edenler genellikle alt ve orta gelir gruplarından oluşmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilerin diğer önemli kalemi, kurum kazançlarıdır. Ancak kurumlar vergisi sermaye şirketlerinden alındığı için, alt ve orta gelir grupları ile gelir vergisinde olduğu kadar sıkı bir bağlantısı yoktur. İstatistiksel veriler, mükellef başına gelir vergisi artışının, mükellef başına kurumlar vergisi artışından kat kat fazla olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni olarak, kurumlar vergisindeki vergi kaçığının, gelir vergisindekine göre daha fazla olması gösterilebilir. Bu nedenle kurumlar vergisi çok önemli bir vergi kaçağı kapısı olarak görüldüğü için, mükellef başına kurumlar vergisi artışı çok yavaş bir seyir izlemektedir.

Halbuki aşağıdaki Tablo 1.5’den de görüleceği gibi en düşük kurumlar vergisi tahsilatı Türkiye’de gerçekleşmektedir.

Tablo 1.5
Türkiye’nin Toplam Vergi Gelirlerinin Karşılaştırılması (%)

	OECD	AB	Türkiye	ABD	Japonya
Gelir Vergisi	30	24	27	41	19
Kurmlar Ver.	9	7	6	9	13
Sos. Gv. Pay.	28	32	14	24	38
Tüketim Ver.	24	30	35	16	19
Emlak ve diğ. ver.	9	8	18	11	11

Kaynak: Cihan Terzi, “Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Politikaları”, Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu, (28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.153.

Türkiye’nin vergi yapısının OECD lkeleri, AB, ABD ve Japonya ile karşılaştırma olanağı tablodan izlenebilmektedir. Gelir vergisi ABD en yüksek paya sahipken, sırasıyla OECD lkeleri, Türkiye, AB ve Japonya arkasından gelmektedir. Türkiye, AB ortalamasından yüksek ancak OECD lkeleri ise Türkiye’den daha yüksek bir paya sahiptir. Kurumlar vergisinde başı Japonya çekmektedir. OECD lkeleri ile

ABD aynı paya sahipken, Türkiye AB ortalamasından 1 puan daha düşük bir paya sahiptir. Sosyal güvenlik payları açısından bakıldığında yine Japonya en yüksek paya sahiptir. Ardından AB, ABD, OECD ülkeleri ve en düşük payla Türkiye gelmektedir. AB’de nüfusun yaşlanması, emeklilik ve sağlık harcamalarının artması gibi nedenlerden dolayı, 1960’lardan itibaren sosyal güvenlik katkı paylarına daha fazla önem vermeye başlamaları, sıralamada birinciliğe çıkarmıştır. Tüketim vergilerinde Türkiye %35’lik bir payla birinci sırada yer almaktadır. Tüketim vergileri %30 genel, %5 özel tüketim vergilerinden oluşmaktadır. Sıralama AB, OECD ülkeleri, Japonya ve ABD şeklinde devam etmektedir. Emlak ve diğer vergilerde de Türkiye en yüksek paya sahiptir.

4. Dolaylı bir vergi olarak Türk Vergi Sistemi içinde Özel Tüketim Vergisi’nin yeri

ÖTVK ile %26 ve %40 olan KDV oranı uygulanan KDVK’ya ekli III ve IV sayılı KDV listelerindeki mallar ÖTV kapsamına alınmıştır. %26 ve %40 oranlarının iptal edilmesi, üretim ve/veya ithalattan tüketime kadar her safhada uygulanan KDV oranının yüksekliğinden kaynaklanan kayıt dışı kalma eğilimleri azalmıştır. Ayrıca daha önce %26 ve %40 oranlarına tabi olan mallar, genel oran olan %18’e tabi olacaklardır. Böylece KDV sisteminde oran sayısı %1 ve %8 indirimli oranlar ile %18 genel oran olmak üzere üçe inmiştir¹⁷². ÖTV ile gelen bu düzenleme, TVS’de sadelik ve basitliğin sağlanması için önemli bir adımdır.

ÖTVK ile sistem içerisinde bulunan 16 adet vergi, fon ve paylar ortadan kaldırılmıştır. 2003 yılı bütçe kanununda ÖTV’nin vergi gelirleri içerisindeki payı %23 olarak hedeflenmiştir. Bütçenin gelir kalemleri içinde büyük bir paya sahip olması ÖTV’nin, hedeflenen ekonomi politikaları açısından ne denli önemli olduğunu da göstermektedir. Türkiye, henüz AB’ye üye bir ülke olmadığı ve üye olmak için çaba gösterdiği için AB Hukuku’na dayanması, verginin uygulanmasında kolaylık sağlayacaktır¹⁷³.

¹⁷² Uğur Doğan, “Özel Tüketim Vergisinin Katma Değer Vergisine Etkisi”, Yaklaşım, Ağustos 2002, Sayı:116, ss.145-146; DPT, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2002, s.76.

¹⁷³ Serdar Koyutürk, “Gümrük Birliği’ne Geçiş ve Özel Tüketim Vergisi”, Vergi Dünyası, Haziran 1994, Sayı:154, s.30.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARININ ADİL GELİR DAĞILIMINI SAĞLAMADAKİ ROLÜ

I. GENEL OLARAK GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

A. Gelir Dağılımının Tarihsel Gelişimi

Ekonomistler ve sosyal bilimciler, gelirin kişiler ve sınıflar arasında adil dağılmadığı yolundaki gözlemleri, devlet adamları, politikacılar ve ekonomistleri gelir dağılımındaki eşitsizliğin ve adaletsizliğin giderilmesi konusunda çözüm bulmaya itmiştir¹⁷⁴. Makroekonomik anlamda gelir dağılımı üzerinde duran ilk bilimsel okul mensupları, fizyokratlardır. Klasik iktisatçılar da gelir dağılımının önemini kabul etmişler ve zaman zaman iktisat bilimi tanımına bu konuyu da sokmuşlardır. Modern çağlarda ekonomi biliminin insanlığa sunduğu ekonomik optimizasyonlar, gereği kadar önem verilmeyen gelir dağılımı hakkında yeterli ve detaylı önermelerde bulunamamıştır¹⁷⁵.

Gerçekten de bugüne kadar yazılan ekonomi kitaplarında, öğretilen ekonomik ekol ve sistemlerde üzerinde durulan konular daha çok arz, talep, enflasyon, ekonomik büyüme, tam istihdamdır. Klasikler ekonomide her şeyi arza bağlarken, Keynesyenler daha çok efektif talep üzerinde durmuşlardır. 19.yy.ın başında Pareto, gelir dağılımında eşitsizliğin önemli olduğunu ve ülkeden ülkeye benzerlikler gösterdiğini ortaya koymuştur¹⁷⁶. Dağılım sorununa en çok önem veren klasik düşünür Ricardo'dur.

Ricardo'nun Malthus'a yazdığı 9 Kasım 1820 tarihli mektubundan şu cümleler yer almaktadır: "Size göre iktisat bilimine, üretime katılan sınıflar arasında toplam ürünün dağılımını belirleyen kanunları inceleyen bir bilim demek, daha doğrudur. Gün

¹⁷⁴ Zuhâl Daşkıran, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlarına Göre 19 Seçilmiş İl Merkezi Bazında Gelir Dağılımı Göstergelerinin İncelenmesi, (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), DİE Tez No:332-2002, Ankara, 2002, s.24.

¹⁷⁵ İbrahim Güran Yumuşak-Mahmut Bilen, "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2000, Sayı:1, s.77.

¹⁷⁶ DPT, Gelir Dağılımı ve Politikaları, VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2370, Ankara, 1994, ss.1-2.

geçtikçe, birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını belirttiği ve daha çok inanmaktayım¹⁷⁷.

Dağıtılacak olan gelir pastasının büyütülmeden gelir dağılımı konusuna eğilmek daha önceden benimsenen görüşlere göre uygun düşmemektedir. Son zamanlara kadar geçerli olan bu görüş, politik baskılar nedeniyle önemini kaybetmiştir. Uluslararası ekonomi kuruluşlarının da etkisiyle, ekonomik gelişme için düzenlenen makro modellerde yer alan kamu harcamaları ve vergi değişkenlerinin gelir dağılımında adalet amacına hizmet edecek şekilde düzenlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Gelir dağılımı konusunda birçok esaslar ortaya atılmıştır. John Smith'in katkı esasına göre 'çalışmayan yiyemez'. Buna göre marjinal verimliliklerine göre üretim faktörleri gelirlerini sağlarlar. Louis Blanc'ın gereksinim esasına göre 'herkese gereksinimi kadar' gelir dağıtılmalıdır. Eşitlik esasında ise gelirin nüfusa eşit dağılımı söz konusu olmaktadır¹⁷⁸. Sosyalist ekonomik sistemde gelir dağılımı sorunu ile pek ilgilenilmemiştir. Çünkü bu ekonominin bütün bireyler işçi sınıfı içindedirler. Sermayedar sınıfı yoktur ve üretim yapma sorumluluğu ve bütün üretim araçlarının sahipliği kamunundur. Bununla birlikte kamu, tüketim harcamalarında bulunmaz, bu harcamalar yalnızca bireyler tarafından yapılmaktadır. Bireyler, ücret geliri yanında, kamuya verdikleri borçlardan bir faiz geliri elde etmektedirler.

Gelir, üretim ve hizmet süreçlerinin sonucu olarak, gerçek ve tüzel kişilerin elde ettikleri parasal (ya da nesnel) kazanımdır. Mal ve hizmet üretiminde kullanılan tüm girdilerin, araç ve gerecin aşınma payları satış fiyatından çıkarıldığında geriye kalan fazlanın, yani net katma değer, sürece katılan işçilere ve sermaye sahiplerine düşen bölümü, onların gelirini oluşturur. Mal ve hizmet üretimine katılan işgücü ve sermayenin, bu süreçte yaratılan değer artışını kendi aralarında nasıl bölüşecekleri, teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan, çok yönlü ve karmaşık bir konudur. İnsanlar arasında gelir dağılımı konusunda sosyal adaletin sağlanması fikri, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte; 1789 Fransız İhtilali'nden sonra siyasal ve hukuksal eşitliğin ekonomik eşitlikle tamamlanması fikri olarak ön plana çıkmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Erdoğan Alkin, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2751, İstanbul, 1981, s.193.

¹⁷⁸ İlker Parasız, *İktisada Giriş (Premsipler ve Politika)*, 6.b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s.203.

¹⁷⁹ Alptekin Erdoğan, *Gelir Dağılımı Araştırmasında Çağdaş Hayat Standardı Göstergelerinin Önemi ve Gelir-Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi İlkeleri*, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı Ücretler ve Gelirler Dairesi, Ankara, Aralık 1986, s.1.

Gelirin ve servetin adaletli bir şekilde yeniden dağılımının gerçekleştirilebilmesi için, mali güce göre vergilendirmeye yönelik önlemleri yoğun biçimde kullanmak gerekir. Örneğin; gelir vergisi tarifesine daha belirgin bir artan oranlılık kazandırılabilir, geliri belli bir düzeyin altında olanlara devlet yardımı yapılabilir (negatif gelir vergisi), lüks mallardan alınanlar dışında muamele ve özel tüketim vergileri hafifletilebilir, zorunlu tüketim maddeleri üzerinden alınanlar vergiler kaldırılabilir, veraset ve intikal vergilerinin oranları yükseltilebilir, sosyal amacın ön planda tutulduğu vergisel muafiyet ve istisnalarının kapsamı genişletilebilir¹⁸⁰.

B. Gelir Dağılımı Tanımları

Ekonomi literatüründe kullanılan bir çok gelir dağılımı tanımları mevcuttur. Aşağıda en sık kullanılan kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı tanımları açıklanacaktır.

1. Kişisel gelir dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, hane halkının yüzde dağılımıyla, gelirin yüzde dağılımını karşılaştırılarak tespit edilir. Burada hane halkının toplumun hangi kesimlerinden oluştuğu belirsizdir. Kişisel dağılım bu nedenle sınıfsal açıdan nötr sayılır. Hane halkının yüzdelere ayrılması, ya da dilimlenmesi veri elde edilebildiği ölçüde istenildiği gibi yapılabilir. Bununla birlikte beşli ayırım olarak adlandırılan % 20'lik bölümlere, en yaygın biçimde kullanılan yaklaşımdır¹⁸¹. Kişisel gelir dağılımı konusunda yapılan araştırmalar, bir ülkede belli bir sürede yaratılan tüm gelirin haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüne ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zamanla meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından önemlidir¹⁸².

Bir ülkede gelir dağılımının adil olup olmadığı, kişisel gelir dağılımı ile ölçülür. Kişisel gelir dağılımı ölçüsü, adil gelir dağılımını mümkün kılan bir ölçüdür. Söz konusu ölçüye göre; herhangi bir ekonomide gelir dağılımı sosyal barışı sağlıyor, toplumsal refahı artırıyor, herkese fırsat eşitliği sağlıyor ve konjonktürel dalgalanmalara neden olmuyorsa, gelir dağılımının adil olduğu söylenir¹⁸³. Kişisel gelir dağılımı gelirin nasıl, nerede, ne yaparak elde edildiğini değil, sadece bireylerin veya tüketici

¹⁸⁰ Öncel-Kumrulu-Çağan, s.54.

¹⁸¹ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 11.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.415.

¹⁸² Daşkiran, s.22.

¹⁸³ Ahmet Ulusoy, s.257.

birimlerinin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarlarını göz önünde tutar. Bireyler arasındaki gelir eşitsizlikleri araştırılmak isteniyorsa, kişisel gelir dağılımı kavramına başvurulur.

Refah seviyesinin tespitinde sınırları belli ve açık bir ölçü birimine gereksinim vardır. Bulunan ölçü ne kadar basite indirgenebilirse, karışıklıkların açıklığa kavuşması da o derece kolaylaşır. Bu konuda indirgenebilecek en iyi kavram kişi başına düşen gelirdir¹⁸⁴. Kişisel gelir dağılımı ile fonksiyonel gelir dağılımı arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Bir kişinin belirli bir dönemde elde ettiği ücret gelirinden faiz, rant ve hatta kar geliri elde etme olanağı vardır. Dolayısıyla bir ekonomide kişisel gelir dağılımı, ücret farklılıkları ile sahip olunan diğer üretim faktörlerinin gelirlerine de bağlıdır¹⁸⁵.

2. Fonksiyonel gelir dağılımı

Üretim, ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin değeri¹⁸⁶ olarak tanımlanır. Belli bir üretimin yapılabilmesi için de üretim faktörlerine gereksinim vardır. Üretim faktörleri emek, sermaye, toprak ve girişimciden oluşur. Üretim süreci, üretim faktörlerinin birleştirilmesi suretiyle yapılır¹⁸⁷. Üretim sonucunda üretim faktörlerinin almış olduğu gelirler sırasıyla ücret, faiz, rant ve kardır. Fonksiyonel gelir dağılımı, üretime katılan üretim faktörlerinin, üretim sonucunda elde edilen toplam gelirden aldıkları payı konu edindir. Toplumda emeği ile para kazanan ücretliler ile, diğer üretim faktörleri aracılığıyla kar, faiz ve rant geliri elde edenler arasında bir karşılaştırmanın yapılması, fonksiyonel gelir dağılımının konusuna girmektedir. Sosyal tabakalaşma, fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşık olduğu için fonksiyonel gelir dağılımı ile sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar, ancak kaba hatlarla gösterilebilir. Çünkü bu sınıflandırmaya göre: küçük çiftçi ile büyük çiftçi, küçük tüccar ile büyük tüccar, tarım ve sanayi işçisi ile memur arasında bir sınıflandırma farkı bulunmamaktadır.

3. Sektörel gelir dağılımı

Ekonomide üç sektör bulunmaktadır. Bunlar tarım, sanayi ve hizmetler

¹⁸⁴ Sabri F.Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 5.b., Der Yayınları, No:2, İstanbul, 1976, s.56.

¹⁸⁵ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, 1.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1995, s.260.

¹⁸⁶ İlker Parasız, *Makro Ekonomi*, Ezgi Kitabevi, 5.b., Bursa 1995, s.15.

¹⁸⁷ Aziz Köklü, *İktisat İlmine Giriş*, 3.b., Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s.117.

sektörüdür. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında bir ekonomide önce tarım sektöründen sanayi sektörü, sanayi sektöründen sonra da hizmet sektörünün gelişme gösterdiği gözlenmektedir. Ancak son zamanlarda ise tarım ve sanayide yaşanan özellikle teknolojik gelişmeler, tarımdan hizmet sektörüne sıçramalara neden olmaktadır¹⁸⁸. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde izledikleri seyir, sosyal hasılaya katkısı, devletin hangi sektörler aleyhine ve hangileri lehine milli gelirin dağılımını etkilediği, sektörler göre gelir dağılımı kavramı ile incelenir. Gelişmiş ekonomilerde sanayi ve hizmetler sektörünün milli gelir içindeki payı fazla, tarımın aldığı pay düşüktür. Az gelişmiş ülkelerde ise tarımın payı, sanayi ve hizmetler sektörü aleyhine fazladır.

4. Bölgesel gelir dağılımı

Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farkları bulmada kullanılabilir. Genellikle ekonomik yönden kalkınmış ekonomilerde bölgeler arasındaki gelir dağılımı dengesizlikleri az, az gelişmiş ekonomilerde ise fazladır. Bir ülkedeki milli gelir, o ülkenin bölgelerine eşit olarak dağılmamıştır. Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların milli gelirden aldıkları payı gösteren gelir dağılımı türüne coğrafi gelir dağılımı denir. Bölgesel gelir dağılımı sayesinde ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki gelir dağılımı farklılıkları bulunur ve bu sorunun giderilmesine yönelik önlem ve teşvikler alınabilir. Bir bölgede ekonomik gelişme gözlemleniyor ise, diğer bölgelerden iş gücü ve sermaye bu bölgeye doğru kayar. Buna yatırımların geriye doğru etkileri denir. Örnek olarak Güney İtalya'nın Kuzey İtalya'ya, Doğu Almanya'nın Batı Almanya'ya, Türkiye'de de Doğu Anadolu'nun Batı Anadolu'ya kayması gösterilebilir.

Ekonomik kalkınmayı hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışan ülkelerde, sanayileşmeye yeni başlamış şehirlerle, diğer şehirler arasında açık bir gelir ve servet uçurumu görülmektedir. Bu dual yapıyı ve oluşan politik gerginliği kısmen de olsa ortadan kaldırmak için, özel hazırlanmış kalkınma programları uygulanmaktadır¹⁸⁹. Türkiye'de gelir ve servet dağılımı farkının en aza indirilmesi konusu, kalkınma planlarında yer almaktadır. Gelirin bölgesel dağılımının farklı olmasının en önemli nedeni, sermayenin yeterince olmayışıdır. Daha sonra girişimci, teknoloji ve talep

¹⁸⁸ Şevki Özbilen, Maliye Politikası, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.377.

¹⁸⁹ John R.Meyer, "Bölgesel İktisat: Bir Araştırma", (çev.: Erol Tümer), İktisadi Kalkınma-Seçme

eksikliği gelir¹⁹⁰. Yatırımların o bölgede iş hacmini artırması, hammaddeye, konuta ve gıda maddelerine olan gereksinimin de artmasına neden olur. Yeni iş ortamlarının yaratılması, dağıtım ve pazarlama birimlerinin faal hale gelmesi tıpkı bir taşın durgun suya atıldığında meydana getirdiği dalgalar gibi, bir çok olumlu gelişmeleri beraberinde getirir. Buna da yatırımların ileriye doğru etkileri denir. O halde bölgesel gelir dağılımının, bölgesel gelişmeyle paralel olarak artacağı veya azalacağı kaçınılmazdır.

C. Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen birçok faktör vardır¹⁹¹. Milli gelir esas itibariyle üretim faktörlerinin gelirlerinin bir toplamıdır. Üretim faktörleri, üretim içinde yer aldığı sürece gelir elde edilecektir. Dolayısıyla herhangi bir kişinin üretim faktörlerinden birisine sahip olmaması, milli gelirden pay alamayacağını gösterir. Genel ve kabaca bir sınıflandırma ile üretim faktörleri emek ve diğerleri de servet olarak adlandırılırsa; milli gelirden payı emek ve servet olacaktır. Bir ülkede gelir dağılımının bozuk olmasının bir çok nedeni vardır. Bunlardan en önemlileri şöyle sıralanabilir¹⁹²; nüfus artışı, işsizlik ve enflasyon, vergileme politikaları, piyasa yapısı ve fiyatlandırma politikaları, sosyal yardım politikalarıdır. Genel olarak bir ekonomide kişiler arasındaki gelir dağılımının eşitsiz adaletsiz olmasının nedenleri; emek fiyatının eşitsizliği, servet dağılımının eşitsizliği ve faktör fiyatlarına devletin müdahale etmesi olarak üç başlık altında toplanabilir.

1. Emeğin dağılımı

Emeğin geliri ücrettir ve kişilerin almış olduğu ücretlerde tek düzelik mevcut değildir. Esas itibariyle kişilerin emeğinin karşılığı olarak aldıkları ücretin farklılık göstermesi, işgücünün niteliğinde yatmaktadır. Bir işyerinde çalışan tüm işçilerin aynı işi aynı titizlik ve beceriyle yapmaları mümkün değildir. Dolayısıyla ücretlerin farklı olması doğaldır. Geçen yüzyıla kadar tarım kesiminin ekonomideki yeri ve önemi dolayısıyla, toprak sahibi olma gelir dağılımının en önemli belirleyicisi durumunda

Yazılar, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, No:6, Ankara, 1966, s.376.

¹⁹⁰ John H.Habakkuk, "Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma", (çev.: Selim İlkin), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, No:6, Ankara, 1966, s.27.

¹⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Nejla Adanur Aklan, "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler", Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık 2001; Erkan Işığışok, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık 2001.

¹⁹² "Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995,

iken; bugün itibariyle sanayi ve hizmetler sektörünün büyümesi nedeniyle artık tarım kesimi gelir dağılımının belirleyicisi konumunda değildir. Artık beşeri sermaye olarak adlandırılan insan faktörü, en önemli üretim faktörü konumundadır. Eğitim alanındaki eşitsizlikler, gelir dağılımındaki eşitsizliklere yol açan unsurların başında yer almaktadır. Arazi ve fiziki sermaye konusunda kişinin sahip olacağı miktar sınırlı iken, kişinin sahip olacağı bilginin bir sınırı yoktur. O nedenle toplumu oluşturan bireylerin eğitim düzeyi arttıkça, gelir dağılımındaki adaletsiz yapı, olumlu yönde değişecektir¹⁹³.

Emek faktörünün gelirlerinin farklı olmasına etki eden faktörler aşağıda açıklanmıştır¹⁹⁴;

-Yetenek: Farklılıkları: İnsanlar arasında yetenek farklılığı vardır. Bazıları daha güzel konuşur, daha güzel şarkı söyler, daha hızlı koşar, daha pratik zekalıdır vb. Bu etmenler insanları, diğerlerinden farklı kılar ve bu farklılık- piyasa koşullarının uygun olduğu da varsayılarak- ücretlerine olumlu yansımalar yapabilir.

-Çalışma: Yoğunluğundaki Farklılıklar: Bazı insanların gerek fizyolojik ve gerekse psikolojik olarak uzun süre çalışmaya yatkın olabilir.

-Risk Üstlenimi: Riskin büyüklüğü ile elde edilecek gelirin büyüklüğü arasında genelde bir paralellik olduğu bir gerçektir. Menkul kıymetler borsasında hisse senedi alıp-satmak veya yer altında çalışmak gibi.

-Eğitim: Okul yıllarında alınan kaliteli bir eğitim, insanların beşeri sermaye yatırımlarıdır. Meslek ile ilgili alınan meslek öncesi eğitim programları da aynı kategori içindedir. Emeğin niteliğinin dağılımındaki eşitsizlikler, emek gelirleri arasındaki en önemli nedendir. Bu nedenin arkasında da, eğitim olanaklarının tüm bireyler arasında eşit bir şekilde dağıtılmamış olması yatmaktadır.

-İş Deneyimi: Daha fazla iş deneyimine sahip olanlar, diğerlerine göre daha avantajlı durumdadırlar.

-Şans: İnsanların kontrol edemedikleri bazı faktörler ve rastlantılar, zengin veya yoksul olmalarına neden olabilir. Örneğin, su bulmak için tarlasında kuyu açan bir kişi, petrol bularak zengin olabilir. Kendisinin neden olmadığı bir ekonomik durgunluk sonucunda bir işçi, işsiz kalabilir.

Sayı:6, s.319.

¹⁹³ Coşkun Can Aktan-İstiklal Yaşar Vural, "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, (ed.:Coşkun Can Aktan), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.8.

¹⁹⁴ Ufuk Başoğlu-Nalan Ölmezogulları-İlker Parasız, Gelir Bölüşümü-Teori ve Politika, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999, ss.190-193; William Baumol, Alan Blinder, Economics: Principles and Policy, Fourth

Gelir dağılımı ekonomik büyüme, bütçe fazlalığı ve enflasyon gibi makro ekonomik değişkenlerin dışında, teknolojik gelişmeler ve göç sürecinden de etkilenmektedir. Teknolojik gelişmeler, üretimde eğitilmiş emeğin payını artırmaktadır. Emeğin eğitim düzeyi, çalışanlar arasındaki ücret farkını belirleyen unsurlardandır. Eğitilmiş emeğe olan talep, emek arzının üzerinde artış gösterdiğinde, eğitilmiş emek ile eğitimsiz emek arasındaki ücret farkı açılmaktadır.

2. Servetin dağılımı

Servet kişiler arasında eşit bir dağılım göstermemektedir. Sahip olunan servet, kişiler için bir gelir kaynağı demektir. Eşit dağılmayan bir servet, eşit dağılmayan bir gelir meydana getirir. Tüm dünyanın servetini ellerinde bulduran kişilerin sayısı, servet sahibi olmayanlara göre çok az sayıdadır. Servet sahibi bireylerin diğerlerine oranla gelir elde etmeleri daha kolaydır. Aynı şekilde yüksek gelirli kişilerin servet biriktirmeleri düşük gelirli kişilere nazaran daha kolaydır. Servet ile gelir düzeyi arasındaki bu pozitif ilişki nedeniyle, servetin toplumun tüm sosyal tabakaları kapsayacak şekilde yayılması ve servetten elde edilen kazançların, gelir eşitsizliğini sağlamaya yönelik olarak daha ağır bir şekilde vergilendirilmeleri gerekmektedir¹⁹⁵.

Servetin tüm dünyada az sayıdaki bir insan grubu elinde bulunmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi; emeğin niteliğinin artırılmasının bir sınırı vardır. Ancak servet edinmenin bir sınırı yoktur. İkincisi; gelirler arasında da eşitsizliğin bir üst sınırı vardır. Gelirsiz yaşam da mümkün olmadığı için bu üst sınır aşılamaz¹⁹⁶. Gelir farklılığının temel belirleyici nedeni, üretim araçlarının mülkiyeti ve bunların zaman içindeki evrimi ile ilgilidir. Örneğin; tarımsal gelirle toprak mülkiyeti arasında sıkı bir ilişki vardır. Bunun yanı sıra toprağın niteliği, kullanılan girdiler ve fiyatı gelirin oluşumunda ve dağılımında etkili faktörlerdendir. Benzer bir yargı, ekonominin diğer kesimleri için de geçerlidir. Enflasyonun gelir ve servet dağılımını bozucu, paranın değerini düşürücü, yatırımları azaltıcı, ödemeler bilançosunu kötüleştirici ve bunlar gibi ekonomide daha birçok olumsuz etkileri vardır¹⁹⁷.

Edition, Harcourt Brace Jovanovich, 1988, s.830

¹⁹⁵Ahmet Ulusoy, s.264.

¹⁹⁶ Türk, 2001, s.321

¹⁹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Özhan Uluatam, Enflasyon ve Devlet Gelirleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:462, 1981, Ankara, ss.9-15.

3. Faktör fiyatları

Bir ekonomide tam rekabet koşullarından daha çok aksak rekabet koşulları geçerlidir. Bu tür piyasalarda mal ve hizmet üreten firmalar üretimlerini bilinçli olarak azaltarak, fiyat yükseltip, aşırı kar elde edebilirler. Bu durum gelirin monopolcü ve oligopolcü firma sahiplerinin lehine dağılımı demektir¹⁹⁸. O halde devlet ya da faktör sahipleri (firmalar), faktör fiyatlarını etkileyebilmektedir. Bunların yanı sıra sivil toplum örgütleri, uluslar arası kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, uluslar arası entegrasyonlar, tekelleşmeler gibi nedenler de faktör fiyatlarının belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Bir ekonomide gelir eşitsizliğinin diğer bir nedeni faktör fiyatlarıdır. Bilindiği gibi üretim faktörlerinin fiyatı ücret, faiz, rant ve kardan oluşmaktadır. Gelir ve servetin dağılımı veri olarak alındığında, faktör fiyatlarında meydana gelen değişimler, tüketiciler arasında gelir dağılımını, fiyatı değişen faktörün lehine veya aleyhine değiştirir. Faktör fiyatlarının sifıra düştüğü bir ekonomide servet birikimi, tek başına gelir artışını neden olmaz. Devletin faiz hadlerini durdurması, binaları kontrol altına alması, gelir dağılımını belirli bir kesim lehine değişmesini önlediği gibi, belirli sosyal tabakaların gelirlerini de reel olarak yükseltebilir. Devlet, elinde bulunan kontrol mekanizmaları ve araçlar aracılığıyla, faktör fiyatlarının belirlenmesinde etkili olabilir.

D-Gelir Dağılımının Tespitinde Kullanılan Yöntemler

Gelir dağılımını piyasada fiyat belirler iken; kamu sektöründe politik ve sosyal nedenlerle fiyat değil seçimler belirlemektedir¹⁹⁹. Kişisel gelir dağılımının söz konusu olması durumunda, adalet ve eşitlik kavramları da gündeme gelmektedir. Gelir eşitsizliği belirli bir nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile, aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir. Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen kişi, aile ya da tüketici birimin sayılarını gösteren frekans dağılımlarıdır. Kişisel gelir dağılımını gösteren frekans dağılımlarıdır. Kişisel gelir dağılımını ölçmek için kullanılan çok sayıda ölçü bulunmaktadır. Değişim aralığı, aralık ölçüsü, göreceli ortalama sapma, varyans, standart sapma, logaritmik varyans, değişim katsayısı, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, yüzde paylar analizi, Atkinson eşitsizlik ölçüsü ve Pareto katsayısı bunlardan bazılarıdır Şimdi bu ölçülerden en önemlileri olan Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

¹⁹⁸ Başoğlu-Ölmezogulları-Parasız, s.192.

¹⁹⁹ Harvey S.Rosen, Public Finance, Mc Graw Hill Companies, New York, 2002, s.115.

hakkında bilgi verilecektir.

Lorenz Eğrisi, ülke nüfusu arasında, milli gelirin kümülatif dağılımını göstermektedir²⁰⁰. Gelir dağılımı çok defa Lorenz Eğrisi ile ifade edilir. Bu eğri, dikey ekseninde milli gelirin, yatay ekseninde de nüfusun % (yüzde) oranları olarak gösterilmiş olduğu bir diyagram üzerine çizilir. Gelirler, bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa, Lorenz eğrisi 45°'lik bir doğru biçimindedir. Gelir dağılımı eşit değilse, Lorenz Eğrisi 45° doğrusunun altında bir yay oluşturur. Dağılım, eşitlikten ne kadar uzaklaşmışsa, yay da o kadar büyük olur. Bireylerin ya da grupların gelir durumlarının değişmesi, yani eskiden fakir olan kimselerin şimdi zengin ve eskiden zengin olan kimselerin şimdi fakir olmaları olanaklıdır. Eğer eğriler birbirleriyle kesişiyorlarsa, o zaman hangi ülkenin daha büyük eşitsizlikten acı çektiğini söylemek zordur..²⁰¹

Bir ülkedeki gelir dağılımının adaletli olup olmadığının derecesini gösteren Lorenz Eğrisi, geometrik bir yöntemdir. Ancak eşitsizliğin yıllar itibariyle değişimini izlemek veya diğer ülkeler ile karşılaştırmasını yapmak için bir katsayıya gereksinim vardır. Gini Katsayısı, gelir dağılımındaki eşitsizliği bir oranla gösteren ve eşitsizliğin derecesini ölçen bir katsayıdır²⁰². Gini Katsayısı, belli gelir dilimlerine ilişkin bir göstergedir. Ancak bununla birlikte bilinmesi gereken birçok yapı unsurları da vardır. Bunlardan bazıları; grup içi dağılım, bölgesel ve sektörel dağılım, yaşa, cinsiyete ve eğitim durumuna göre dağılım, meslek grupları arası dağılım, gelir dağılımı ve servet ilişkisi gibi önemli yapı unsurlarıdır²⁰³. Gelir eşitsizliğini bir tek değerinde özetleyen Gini Katsayısı, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan en çok yöntemlerden biridir. Gini Katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır. Gini Katsayısı 0 ile 1 değerleri arasında değişen bir katsayı olma özelliğine sahiptir.²⁰⁴ Katsayı 0'a eşit ise, herkes aynı geliri elde ediyor demektir. Eğer katsayı 1'e eşit olursa, geliri bir kişi elde ediyor demektir.

E. Adil Gelir Dağılımının Ölçüsü

Bir toplumdaki eşitsizliği ve adaletsizliği görebilmek, hatta istatistiksel verilerle

²⁰⁰ Ercan Dülgeroğlu, *Kalkınma Ekonomisi*, 2.b., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991, s.15.

²⁰¹ Başoğlu-Ölmezogulları-Parasız, s.188.

²⁰² Dinler, 1995, s.261.

²⁰³ "Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", *Yeni Türkiye*, Eylül- Ekim 1995, Sayı:6, s.283.

²⁰⁴ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı,

kavrayabilmek ne kadar kolay ise, adil bir toplum kurabilmekte o derece zordur. Toplumlarda eşitlik veya eşitsizlik konusu mutlak olarak değil daha çok oransal olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu oransal ilişki sayesinde adalet kavramı ortaya çıkmaktadır. Eğer mutlak eşitlik konusunda ısrar edilirse, mutlak adaletsizlik sonucu ile karşılaşılabilir.

Toplumdaki gelirin adil olup olmadığı, daha çok politik, ahlaki ve ekonomik gücü ellerinde bulunduran yöneticilerin tutum ve davranışları sonucunda belirlenmektedir. Gelir dağılımının adil olup olmadığı konusunda kesin bir ölçü tespit edilemediği için, daha çok saptanan adaletsizliğin ve eşitsizliğin giderilmesi yoluna gidilmektedir. Bugün itibariyle gelirin ve de servetin belirli kesimlerde birikmesi sonucunda adil olmayan bir dağılım söz konusudur. Bu adaletsizliğin giderilmesi konusunda yapılan, adaletsizliğe maruz kalanlara eğilinmektedir. Adaletsizlik kavramının karşıtı olan, adil bir gelir dağılımından hareket edilmemektedir²⁰⁵. Adil dağılım için ekonomi bilimi belirli bir ölçü saptayamamasına rağmen, adaletsizliklerin belirtileri üzerinde durulması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim yapılan çalışmalarda da karşılaşılan sonuç; bir yanda tekelleşmeler ve gelirin belirli ellerde yığılması, diğer yandan da düşük gelirli kimselerdir.

Devletin gelir dağıtıcı faaliyetlerinin optimumunu teknik yöntemlerle belirtmek olanağı yoktur. Çünkü adil bir gelir dağılımının nasıl olması gerekeceği, sübjektif değer yargılarına bağlıdır. Dolayısıyla adil bir gelir dağılımının nasıl olması gerekeceğinin ekonomik analiz yolu veya diğer teknik yöntemlerle tespit etmek olanaksızdır. Ancak yine de her toplum için belirli bir anda adil olduğu genellikle kabul edilen bir gelir dağılımı şekli vardır. Buradaki genellik deyimini, bir eğilimi ifade eder.

Devlet, vatandaşlarına asgari bir geçim ve yaşama seviyesi sağlamalıdır. Herkesin bu noktada görüş birliği içinde bulunmasına rağmen, sözü geçen asgari tabanın ne olması gerekeceği konusundaki fikirler, zamanla değişmiştir. Bir zamanlar kişilerin ölmemeleri için asgari bir geçimin sağlanması için gelirin dağılımını değiştirmek amaç iken; bugünün gelişmiş ülkeleri, insan onur ve haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyinin yakalanması için çareler aramaktadırlar. Dolayısıyla gelirin dağılımı konusunda da net ve statik bir ölçüt tespit edilememektedir.

Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2559, Ankara, 2001, ss.5-8.

²⁰⁵ Aksu, ss.95-96.

F. Adil Gelir Dağılımının Önemi ve Sonuçları

Adil bir gelir ve servet dağılımı için kişisel gelirin dağılımının büyük bir önemi vardır. Bir ekonomide oluşan gelirin, kişiler arasında nasıl bir dağılım gösterdiği, mutlu ve huzurlu bir toplum yaratmak isteyen yönetsel ve ekonomik yetkili birimler tarafından bilinmesi gerekmektedir. Çünkü adil olmayan bir dağılım, gerek ekonomik ve gerekse toplumsal bakımdan birçok önemli sakıncaları da beraberinde getirir. Kişiler arasında adil bir gelir dağılımının bilimsel bir ölçütünün olup olmadığı uzun zamandan beri tartışılan bir konudur. Bu konuda atılan en önemli fikir, marjinal fayda bağlamında olmalıdır. Buna göre bütün tüketici birimlerin gelirlerinin marjinal faydaları birbirlerine eşit olduğu durumda gelir dağılımı adildir. Bu ölçüt, pragmatik bir yaklaşımla bulunmaktadır. Çünkü marjinal fayda sübjektiftir ve belli bir ölçüsü yoktur.

Kişi başına düşen milli gelir düzeyinin önemli bir duruma gelmesinin başlıca nedenleri şunlardır; refah ölçüsü olması, ekonominin yapısı hakkında bilgi vermesi, diğer ekonomilerle karşılaştırılmasına olanak sağlaması, geleceğe ilişkin öngörülere dayanak olması ve gelişmişliğin ölçüsü olmasıdır²⁰⁶. Mutlu ve huzurlu bir toplumun oluşumunu sağlamak için bugünün devletleri, bir takım planlar yapmakta ve araçlar tespit etmektedirler. Ekonomide istikrarın ve tam istihdamın sağlanması, gelir ve servetin adil dağılımını, ödemeler bilançosunun dengeye getirilmesi, ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi gibi amaçlar için birçok araç devlet tarafından kullanılmaktadır. Toplumlar çağdaş yaşam standartlarına ulaşmanın yollarını ararken, gerçekleştirilmek istenen amaç, ekonomi literatüründe değinildiği gibi gülen yüzlü insanların sayısını artırmaktadır. Gülen yüzlü insanlar demek, toplumun mutlu ve huzurlu olması demektir. Böyle bir toplumda kavga, anarşizm, suistimal, soygunculuk, ahlaksızlık gibi huzursuzluk belirtisi eylemler asgari düzeye iner.

Ulusal refahın artışında, bu refahın üretime katılanlar arasında dağılımı en önemli role sahiptir; bu dağılım uygun değilse ulusal refah artışı da olanaksız hale gelir²⁰⁷. Aristo'ya göre adalet, onurun, paranın ya da bireyler arasında bölüştürülebilen her şeyin dağıtılmasında söz konusu olabilmektedir²⁰⁸. Bireyin mutluluğuna katkıda bulunan ve parayla satın alınabilen mal ve hizmetler, ekonomik refahın kaynağını

²⁰⁶ Muter, s.27.

²⁰⁷ Erdoğan Alkin, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.141.

²⁰⁸ Tülin Kıranoglu, "Vergi Adaleti", Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.130.

oluşturur. Eşyanın doğası gereği geçim maddeleri, rahatlık ve lüksten önce gelir²⁰⁹. Bireysel ve toplumsal gereksinimler; sürekli bir şekilde değişim ve gelişim göstermektedir. Bu değişim ve gelişimler; ekonomik ve sosyal koşullar, teknolojik gelişmeler, gereksinimlerin tatmin düzeyi ve refah anlayışındaki değişimlerdir. Söz konusu gereksinimlerin karşılanmasına olanak tanıyacak ortam ve koşulların yaratılması, bireysel ve toplumsal tatmin bakımından büyük önem taşımaktadır²¹⁰.

“Gelirin paylaşımı, kendisine bazı temel işlevler atfedilen devletin saptayıp uyguladığı gerçekçi ekonomi ve maliye politikaları ile sağlanır. Diğer bir deyişle devlet, gelir dağılımındaki adaletsizliği, yürürlüğe koyduğu ekonomi, vergi, bütçe ve harcama politikaları ile gidermeye çalışır ve buna dönük etkin ve tutarlı önlemleri alır. Milli gelirin sürekli artırılması ve bunun toplumu oluşturan sosyal katmanlar, değişik bölgeler ve sektörler arasında adilane bölüşümü, o ülke toplumunun sıhhat derecesinin, bireylerin gelecekle ilgili iyi ya da kötü beklentilerinin, alınabilecek kollektif kararların etkinliğinin, o toplumun içerisinde yaşadığı veya yaşayacağı bazı sosyal, siyasal, ekonomik ve psikosomatik sorunların boyutlarının da işaretidir. Çünkü; milli gelirin paylaşımında gözlemlenebilir şaşırtıcı çarpıklık ve hür vicdanları paralayan aşırı dengesizlik, yakın gelecekte ülkenin karşı karşıya kalacağı bir çok istikrarsızlığın ve büyük çaplı sosyo-ekonomik çalkantıların yalın habercisidir”²¹¹.

Yolsuzluk az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak görülmektedir. Bunun nedeni, bu ülke insanların farklı olmasından değil, yaşadıkları ülke koşullarının uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde gelirin düşük olması, ek gelir elde etme motivasyonunu yükseltir.²¹² Öncelikle gelir dağılımı ile servet dağılımı kavramlarının farklı anlamlara geldiğini söylemek gerekir. Gelir bir ‘akım’ kavram olduğu halde servet bir ‘stok’ kavramdır. Servette meydana gelen bir artış gerçekte bir gelir unsurudur.

Servet dağılımı ile gelir dağılımı arasında sıkı bir ilişki bulunur. Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise o ülkede oluşan servetin büyük bir kısmı yüksek gelirli grupların elinde birikir. Düşük gelirli grupların yeni oluşan servetten alacakları pay ise çok küçük

²⁰⁹ Adam Smith, Ulusların Zenginliği, (çev.: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı), Alan Yayıncılık, 1997, İstanbul, s.309.

²¹⁰ Abdurrahman Akdoğan, Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması, 3.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2001, s.1.

²¹¹ Mehmet E. Palamut, “Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye, Temmuz- Ağustos 1999, Sayı:28, s.838.

²¹² Selçuk Akçay, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluğun Ekonomik Nedenleri ve Etkileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Temmuz 2000, Cilt:II, Sayı:1, s.114.

miktarda olmaktadır²¹³. Ek gelir yoksula, zenginden daha fazla şey ifade eder. Diğer herşey eşit iken fazla gelir ve servet insanları mutlu kılar. Servetin özel kesimde belirli ellerde ve kamu sektöründe toplanmasının engellenerek, geniş halk kitlelerine yayılmasının başlıca faydalarını şöyle sıralayabiliriz. Toplumdaki sınıf farklılıklarının giderilmesi mülk alacağının kaldırılması kişilerin uzun süreli düşünme, planlama ve daha rasyonel bir davranışa yönlendirilmesi, kişisel gelir dağılımı yanında, fonksiyonel gelir dağılımının düzeltilmesi ve kararlı bir sosyal dengenin kurulmasıdır.

Ekonomik sistemler içerisinde de gelir dağılımının önemi yerini korumaktadır. Sosyalistler, Klasikler, Keynesyenler ve Neo-klasikler gelir dağılımı sorununa çok önem vermişlerdir²¹⁴. Düşük gelirli grupların korunması veya az etkilenmesi amacıyla artan oranlı vergileme daha optimal olacaktır²¹⁵. Konfüçyüs'e göre servet merkezleştiğinde insanlar dağılır, servet dağıtıldığında ise insanlar bir araya gelir²¹⁶. Ekonomik eşitsizliklerin iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef, hane halkları arasındaki gelir eşitsizlerinin belirlenmesidir. Kişisel gelir dağılımı bireysel ve statiktir. Burada gelir eşitsizlikleri, kişilerin ya da hane halklarının gelirlerinin büyüklüğüne göre belirlenir. Hane ya da kişisel gelirin dağılımı, gelir büyüklüğü dışında gelirin türüne, sosyo-ekonomik gruplara, mesleklere, sektörler, bölgelere, yaş ve cinsiyete, eğitim durumlarına vb. göre sınıflandırılmaktadır. Kişisel gelir dağılımı araştırmaları, bir ülkede belirli bir sürede yaratılan tüm gelirin, haneler veya kişiler arasında nasıl bölüştüğüünün ortaya konulması, hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi açısından önemli çalışmalardır²¹⁷. Gelir dağılımındaki farklılıklar, verginin yansımaları, paranın değeri, demografik yapı, vergi türlerinin ekonomik etkileri ve vergi gelirlerinin kullanıldığı kamu hizmetleriyle birlikte, nispi vergi ödemelerinin karşılaştırılmasından sonuç çıkarılmasını sınırlayıcı faktörlerden biri olan kişi başına gelir, vergileme kapasitesi ile pozitif yönlü bir ilişki içindedir²¹⁸

Ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizlikleri genelde gelirlerin oluşumu sürecinde

²¹³ Sait Dilik, *Servet Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1985, Ankara, s.7.

²¹⁴ Paul Davidson, *Money and The Real World*, Mac Millan, London, 1972, s.6.

²¹⁵ Süleyman Özmucur, *Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, No:582, İstanbul, 1996, s.10.

²¹⁶ Parasız, 2000, s.202.

²¹⁷ DPT, 2001, s.4.

²¹⁸ Seyhun Doğan, "Vergi Yükü- Kişi Başına Gelir İlişkisi ve Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama", *Vergi Dünyası*, Mayıs 2002, Sayı:249, s.1.

ortaya çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin vergileme, kamu harcamaları ve kamu borçlanması gibi yeniden gelir dağıtıcı politikalarının, oluşan ilk gelirleri düşük gelirli gruplar lehine iyileştirmemesi, genellikle geçimlerini sağlamak zorunda kalan geniş kitlelerin kendi başlarına verimli olmayan istihdama yönelmelerinin de nedeni olmaktadır. Sosyal düşüncelerle, ekonomi yazarları, politikacılar ve düşünürler, toplum içinde ekonomik yönden zayıf gruplara karşılık sorumluluk duygusunun artması nedeniyle, bu grupların yaşam koşullarını yükselterek, kişiler arasındaki gelir farklarını azaltmak konusunda görüş birliği içindedirler. Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, bir takım ekonomik ve sosyal sorunlarda olduğu gibi yalnızca bilim adamları ve teorisyenlerin ilgisini çekmemiştir. Filozoflardan ideologlara oradan din adamlarına kadar toplumsal adaleti düşünen her kafada yer etmiş olan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgilidir.

Gelirin kişiler arasındaki bölüşümü, ekonomik ve sosyal açıdan önem arz eder. Kişilerin tasarruf ve tüketim eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği, gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiğinden; gelir dağılımı bir ülkedeki tüketim ve tasarruf hacmini, tüketimin bileşimini etkiler. Bu nedenle ülke tasarruf hacminin ve yatırımların miktarının tahmininde kişi başına gelirle birlikte, gelir dağılımının da incelenmesinde yarar vardır.

Dağılım konusu, yalnızca var olanı paylaşmak değil, ülkede toplam kaynakların dengeli dağılması sonucunda piyasa genişlemesinin sağlanacağı, ekonomide üretim potansiyelinin artması olarak ta görülmelidir²¹⁹. Bu nedenle gelir dağılımı çok yönlü ve boyutlu etkileri olan bir olgudur. Konunun öncelikle ‘pazar’ boyutu vardır. Sınai gelişmede, önce iç pazar için üretimle ve teknoloji ile maliyetin düşürülmesi sağlanır. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir durumda doğal olarak genellikle gelir dağılımı da adaletsizdir ve bu da, iç pazar, dolayısıyla sınai gelişmeyi sınırlı kılar. Gelir dağılımının diğer boyutu ise, insan gücünün yeterli eğitim ve sağlığa kavuşabilmesiyle ilgilidir. Geliri çok düşük olan ailelerde beslenme, eğitim ve sağlık koşullarının sınırlı olması, piyasaya niteliksiz işgücünün arz edilmesi demektir. Bu da en çok gerek duyulan beşeri sermayenin heba olması demektir. Diğer taraftan niteliksiz işgücünün milli gelirden alacağı pay düşük olacağından, gelir dağılımındaki bozukluk ta kuşkusuz daha da artacaktır. Böylece bu işleyiş ‘gelir dağılımı bozukluğu-niteliksiz işgücü-gelir

²¹⁹ DPT, 2001, s.2.

dağılımı bozukluğu' kısır döngüsünü oluşturacaktır²²⁰.

1. Ekonomide istikrarı sağlamak

Ekonomide istikrar, tam istihdam ve fiyat istikrarı ile sağlanır. Tam istihdam Abba Lerner tarafından kullanılması önerilen üç çift aletle –satmak-satın almak, borçlanmak-borç ödemek, vergilemek-vergi indirimlerine gitmek- sağlanmış olur. Fiyat istikrarının sağlanması ise ortalama fiyatların yükseliş ve azalışlarını ortadan kaldırmak veya en aza indirmekle olur²²¹. Gelir dağılımının eşit olmadığı ekonomilerde tasarruf-yatırım dengesi bozulmuştur. Bu ise istikrarsızlık nedenidir. Tasarruflar ile yatırımların arasındaki dengesizlik, enflasyonist veya deflasyonist baskılar doğurur. Örneğin; tasarrufların yatırımlardan fazla olması durumunda talep azalacaktır. Bu da arzı etkileyerek ekonomiyi bunalımların ve durgunlukların eşiğine hatta bir adım daha ileriye gidilirse krizlere götürecektir. Halbuki adil bir gelir dağılımı, harcamalar gelirin bir fonksiyonu olması nedeniyle piyasalarda efektif talep yükselecektir. Bu ise ekonominin talep düşmesinden doğan krizlere girmesini engellemiş olacaktır.

2. Toplumsal refahı artırmak

Bir ekonomide kişisel gelir dağılımının adil olarak dağıtılması yüksek gelirli sosyal sınıflardan, düşük gelirli sosyal sınıflara devlet aracılığıyla gelir transferi ile mümkün olacaktır. Yüksek gelirli sosyal sınıftaki bir kişinin, gelirin son birime verdiği önem ile düşük gelirli sosyal sınıftan bir kişinin, gelirin son birimine verdiği önem arasında çok büyük bir fark vardır. Düşük gelir sahibi kişiler gelirlerinin büyük bir kısmını yaşamları için gerekli tüketim mallarına harcamaktadırlar. Dolayısıyla düşük gelirli sosyal sınıflar lehine yapılacak gelir transferleri, yüksek gelirli sosyal sınıfların yaşam biçiminde herhangi büyük bir değişiklik meydana getirmeyecektir, onların gelirlerini etkilemeyecektir. Ancak dar gelirli insanların sosyal refah düzeyini olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan sosyal maliyet, neden olduğu sosyal faydadan düşük olacaktır. O halde yapılan gelir transferi ile toplumsal refah artmaktadır.

Ancak gelir dağılımının adaletsiz dağılımı ile, ekonomik büyümeye ve sonuçta toplumsal refaha katkı sağlayacağı konusunda görüşler de mevcuttur. Milli gelirin

²²⁰ Gülten Kazgan, Türk Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler, "Giriş", Cilt:1, Tüses Vakfı Yayını, İstanbul, 1991, ss.2-3.

²²¹ Ahmet Gökdere vd. İktisadın İlkeleri, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996, s.550.

dağılımında büyük bir eşitsizliğin varlığı, tasarruf bolluğuna olanak tanıyarak, hızlı bir sermaye oluşumuna katkı sağlayacaktır. Hatta bu konuda “zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapınız” şeklinde reçeteler de sunulmuştur²²². Gelir seviyesi düşük olan kişilerin tüketim meyli yüksektir. Oysa zengin kişilerin tasarruf meyli yüksektir. Dolayısıyla milli gelirden oluşan artış, zengin kişilere aktarılmalı ki, sermaye teşekkülü oluşturulabilsin. Ancak bu genelleme, büyüme sürecinin her aşamasında ve her toplumda aynı sonucu doğuracağını sanmak gibi yanlış bir sonucu doğurur.

3. Sosyal barışı sağlamak

Bir toplum, çeşitli sosyal sınıflardan oluşur. Toplumbilimcilere göre toplumun sınıflara ayrılmasında birçok etken rol oynamaktadır. Bu etkenler hayat tarzı, eğitim ve kültür, ekonomik güç, sınıf bilinci, gelenekler ve göreneklerdir²²³. Adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi, kişiler arasındaki büyük refah farklarını ortadan kaldırır ve böylece toplumsal refah artar. Ayrıca ekonomik güç birikimleri önlenmiş ve rantıye sınıfının büyümesine olanak verilmemiş olur. Demek oluyor ki; adil gelir dağılımı tüketici birimler arasında refah, ekonomik ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan para kazanan bir sosyal tabakanın oluşmasına meydan vermediği için sosyal barışı sağlamaktadır Modern toplumsal yaşamda işçi, memur, esnaf, çiftçi, tüccar gibi sınıflandırmalar vardır. Bu sınıflar aslında üretimi gerçekleştiren dört üretim faktörü içinde yer alırlar. Hatırlanacağı gibi üretim faktörleri emek, sermaye, toprak ve girişimciden oluşmaktadır. Milli gelirden aldıkları paylara ise sırasıyla ücret, faiz, rant ve kar denir. Gelirin bunlar arasındaki bölüşümünün adil olmaması, toplumda huzursuzluklara neden olur.

4. Fırsat eşitliği tanımak

Toplumda adil bir gelir dağılımının olmaması demek, sınıflar arasında gelir uçurumunun olması demektir. Yüksek gelirli kesimin sahip olduğu olanaklar, onları bu olanaklardan yararlanarak daha iyi bir ortama taşımaya yardımcı olmaktadır. Daha iyi bir eğitim alınabilir, teknolojik gelişmenin nimetlerinden azami yararlanılır, bir takım yeni olanaklara daha hızlı ulaşılabilir. Yüksek gelirli kesimdeki kişilerin sahip olduğu bu gibi olanaklardan, düşük gelirli kesim ise yoksundur. Ancak adil bir gelir dağılımını

²²² Kenan Bulutoğlu, Vergi Politikası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:956, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962, s.36,48.

²²³ Mustafa Erkal, Sosyoloji (Toplumbilimi), 7.b., Der Yayınları, No:84, İstanbul, 1996, s.199.

var olduğu toplumlarda, insanların asgari düzeydeki ihtiyaçları karşılanmış durumdadır. Mevcut olanaklar, tüm toplum bireyleri için geçerlidir. Dolayısıyla düşük geliri kesimdeki kişiler, yüksek geliri kesiminde var olan fırsatlara sahip olabilmektedirler. O halde adil bir kişisel gelir dağılımı, toplumun tüm bireyleri için fırsat eşitliği sağlar.

G. Az gelişmiş ve Gelişmiş lkelerde Gelirin Dağılımı

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelirin adaletsiz dağılımı, bir tarafta lüks içinde yaşayan küçük bir zenginler grubu ile diğer tarafta sefalet içinde yüzen büyük fakirler kitlesini yaratmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile gelirlerinin dağılımı arasında sıkı bir ilişki vardır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde oluşan milli gelir hem düşük düzeyde gerçekleşmekte ve hem de gerçekleşen gelir, gerek kişiler ve gerekse faktörel bazda adil paylaşılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde oluşan gelirin yüksek düzeyde gerçekleşmesi, bir çok problemin de doğumunu başlangıçta engellemektedir. Şimdi az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı anlatılacaktır.

1. Az gelişmiş ülkelerde gelirin dağılımı

Bu konu başlığı altında az gelişmiş lkeler(AG) ile son zamanlarda adı sıkça duyulan gelişmekte olan ülkeler de anlatılmak istenmektedir. Az gelişmiş ülkelerde sosyal devlet anlayışından uzak bir biçimde, uygun olmayan bir görünüşte gelir dağılımı mevcuttur. Dağılımın bozukluğu, hem üretim faktörleri payları bakımından, hem de bölgeler bakımından söz konusudur. Az gelişmiş ülkelerde en büyük kamu gelir kaynağını dolaylı vergiler olarak isimlendirilen mal ve hizmetlerden alınan vergiler oluşurmaktadır. 1980 sonrasında dünyada izlenen politikalar öyle gelişmiştir ki; gelişmiş ekonomiler daha zenginleşmiş, az gelişmiş ekonomiler zor durumda bırakılmışlar ve hatta bazı bölgeler marjinalleřmiřtir²²⁴. Az gelişmiş ülkelerde oluşan milli gelirin yarısından fazlasını, nüfusun %20'lik dilimini oluşturan üst gelir grubu elde etmektedir. Orta sınıfın oluşması için paylaşılacak gelir oldukça düşüktür.

Az gelişmiş ülkelerin hemen hepsi bazı ortak mali sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu lkeler vergi gelirlerini tüketim vergileri yoluyla yükseltme olanağına sahipken; hala dış ticarettten alınan vergilere bağımlılık duymaktadırlar. Bu ise bu ülkelerin uzun dönemde uluslar arası rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu lkelerde

²²⁴ Erol Kutlu-Muharrem Afşar, "Yeni Dünya Ekonomik Düzeni ve Güç Dengeleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:I, Aralık 1999, Sayı:2, s.100.

tarımsal kazançlar, arızı kazançlar ve bazı ülkelerde kamu kesimi ücretleri vergilendirilmezken; kazanılmamış gelir, gayri menkuller ve servet üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı çok küçüktür. Kişisel gelir ve kurumlar vergisi, dar bir vergi tabanı üzerinden yüksek oranda tahsil edilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı verilerinin eksik olması, vergi yükü yanında diğer çalışmaları da güçleştirir²²⁵. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin vergi hasılatı içinde büyük bir paya sahip olmalarının başlıca nedenleri şunlardır²²⁶: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dolaysız vergilerin içinde en büyük paya gelir vergisi sahiptir. Maaş ve ücretlerin milli gelir içinde düşük bir paya sahip olmaları, dolaysız vergi tabanının sınırlı olmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ve AGÜ'lerin vergi sistemleri incelendiğinde ilk dikkati çeken, kamu gelirlerinin ve dolayısıyla vergilerin GSMH içindeki paylarıdır. Gelişmiş OECD ülkelerinde vergi gelirlerinin GSMH' ya oranı %30, AGÜ'lerde %18 dolaylarındadır.

Geleneksel dolaylı vergiler, dış ticaret vergileri ve vergi dışı gelirler, gelişmeyle birlikte oransal önemini kaybederken, modern dolaylı ve dolaysız vergilerin ağırlığı artmaktadır. Gelişmenin ilk aşamalarında dolaylı vergiler, dolaysız vergilere nazaran daha baskın iken, ilerleyen aşamalarda durum tersine dönmektedir. Gelişmiş ülkelerin vergi gelirleri içinde dolaysız vergiler ağırlığa sahipken, AGÜ' de dolaylı vergilerin ağırlığı daha büyüktür. Özellikle gelir ve kurumlar vergisi gelişmiş ülkelerde geniş ölçüde uygulama alanı bulurken, AGÜ' de gelir vergisini uygulama olanağı daha dardır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde üniter gelir vergisi uygulanırken, AGÜ' de daha çok sedüleri gelir vergisi uygulanır. Kurumlar vergisi ise kurumlaşma düzeyinin düşüklüğü nedeniyle vergi sisteminde ancak önemsiz bir parça durumundadır

2. Gelişmiş ülkelerde gelirin dağılımı

Gelişmiş ülkelerde gelirin daha adil dağılmasında en önemli etken, uygulanan sosyal politikalar çerçevesinde bütçe harcamaları içerisinde sosyal güvenlik paylarının yüksek olmasıdır. Bunun yanında ücretliler kesiminin payının, ekonomi içerisinde artmış olması ile şirketlerin halka açılarak, servetin alt ve orta gelirli gruplara dağılması

²²⁵ Mustafa Çelen-Abdülkadir Işık, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformu", Prof.Dr. Adnan Tezel'e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:13, İstanbul, 2000, s.122.

²²⁶S.Ghatak, Development Economics, New York, 1978, s.94; Nisfet Uzay, "Vergileme-Tasarruf İlişkisi ve Vergi Reformu Üzerine", Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 1995-1997, Sayı:12, ss.208-209.

da gelişmiş ülkelerde adil gelir dağılımını sağlamada önemli etkenlerdir. Gelişmiş ülkelerde en düşük gelirli nüfusun %20'lik kesimi, gelirin %7.8'ini alırken; en yüksek gelirli kesim gelirin yaklaşık %40'ını almaktadır. Bu ülkelerde son dönemlerde en yüksek gelirli kesimin gelirin daha aşağıya çekilmesi için hedef ve politikalar izlenmektedir²²⁷.

Gelişmiş ekonomilerde nüfusun büyük bir çoğunluğunu 'orta tabaka' meydana getirir. Orta tabaka yaratılan milli gelirden çok büyük bir yüzdesini alır. Gelişmiş Batı ekonomilerinin bu düzeye ulaşmaları, özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra 'sosyal devlet', 'refah devleti' oluşturma yolunda getirmiş olduğu önlemler sonucu olmuştur. Sosyal devlet veya refah devleti genel bir ifadeyle, milli gelirin büyük bir payını nüfusun büyük bir çoğunluğunun alması demektir.

Gelişmiş ülkeler ürettikleri mal ve hizmetleri ihraç ederek kendilerine büyük ölçüde kaynak transferi gerçekleştirirken, ithalat yoluyla da hammaddeleri ve daha iyi mal ve hizmet kullanma olanağı elde etmektedirler. Böylece maddi refahlarını daha fazla artırmak imkanına kavuşmaktadırlar. Öte yandan bu ülkeler, sahip oldukları yüksek teknolojiler üzerinde yoğunluğu artan ölçüde araştırma-geliştirme faaliyeti yürüterek, globalleşen dünyada daha ileri boyutları yakalamaya çalışmaktadırlar²²⁸.

Gelişmiş ülkelerle, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vergi yapıları arasında bir takım farklılıklar göze çarpar. Gelişmiş ülkelerde gelir üzerinden alınan dolaysız vergilerin ve sosyal güvenlik katkı paylarının toplam vergi gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturmasına karşılık; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde satış vergileri, KDV ve ÖTV adları altında tüketim üzerinden alınan dolaylı vergiler, toplam vergi gelirlerinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir dağılımı istatistikleri önemli farklılıklar içerir. Şöyle ki; gelişmiş ülkelerde hemen herkes gelir vergisine tabi oldukları için, beyannamelerden yararlanılarak, gelir dağılımı tespit edilmektedir. Ancak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ve doğal olarak Türkiye'de herkesin gelir vergisi mükellefi olmaması, (dolayısıyla vergi kaçakçılığının boyutunun büyük olması), kayıt dışı ekonominin milli gelir içerisinde büyük paya sahip olması, denetimin zayıflığı gibi

²²⁷ İlhan Dülger, Türkiye'nin AT'ye Girişinin Gelir Dağılımı Üzerine Beklenen Etiketleri, Ankara Üniversitesi, Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1989, s.2.

²²⁸ Salih Şimşek, "Ekonomik Refahın Batı Toplumu Üzerindeki Erozyon Etkisi", Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.193.

nedenlerden dolayı gelir dağılımı istatistikleri, anket yoluyla çıkarılmaktadır²²⁹.

II. MALİYE POLİTİKASI İLE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığında adil olmayan bir gelir dağılımı meydana gelmektedir. Kamuoyunu tedirgin bu durum, devletin bir takım önlemler almasını gerekli kılar. Bir kısım mal ve hizmetleri düşük gelir tabakasındaki kişilere karşılıksız veya maliyetinin altında bir karşılıkla sunarak, gelir dağılımındaki adaletsizliği giderme yönünde bazı adımlar atılabilir. Yüksek gelirli kişilerden vergi yoluyla elde ettiği satın alma gücünü, düşük gelirli kişilere aktarır. Böylece, devlet vergi aracılığıyla yüksek gelirler belli ölçüde azaltılırken, düşük gelirler de programdan yararlandıkları ölçüde artar. Devletin hangi kesimden ne kadar vergi aldığı ve hangi kesime ne kadar vergi aktardığı, gelir dağılımı probleminin düğüm noktasını oluşturur. Piyasa mekanizmasının otomatik olarak oluşturduğu gelir ve servet dağılımındaki adaletsiz dağılımın düzeltilmesi, tüm devletlerin ortak bir sorunu haline gelmiştir. Dünyada, ülkeler içindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin yanı sıra, ülkeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği de giderek artmaya devam etmektedir.

Bir piyasa ekonomisinde servet ve gelir dağılımı; miras kanunları, doğuştan kazanılan yetenek ile eğitim olanaklarının dağıtımı, sınıflar arasındaki mobilite ve piyasanın yapısı gibi bir çok faktöre bağlı bulunmaktadır. Bu faktörlere bağlı olarak, belli derecelerde olmak üzere gelir dağılımı eşit veya eşit olmayan bir biçimde ortaya çıkmaktadır²³⁰. Devlet sadece vergi politikaları ile değil, fiyatlandırmadan üreticinin desteklenmesine kadar uzanan bir dizi politikayla gelir dağılımını düzenler. Ne var ki bu düzenleme, gelirden pay alan gruplar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesinden çok, kaynakların etkin kullanımını amaçlamaktadır. Düşük gelirlilerin marjinal tüketim eğilimi, marjinal tasarruf eğilimine göre daha yüksek olmaktadır. Kaynakların etkinliği için izlenen politikalar, genellikle yatırım eğilimi yüksek gelirliler lehine gerçekleşir. Dolayısıyla devletin politik tercihi, eşitliklerin yönü üzerinde belirleyicidir²³¹.

²²⁹ Adnan Şenel, "Korkut Boratavla Gelir Dağılımı Üzerine" (Mülakat), *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.264.

²³⁰ Richard A. Musgrave, *Kamu Maliyesi Teorisi-I (Temel İlkeler)*, (çev.:Orhan Şener), Marmara Üniversitesi Yayınları, No:451, 1987, İstanbul, ss.23-24.

²³¹ İTO, *Türkiye'de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri*, İTO, Yayın No:2001-35, İstanbul, 2001, s.73.

Modern kapitalizm, karma bir ekonomik sistemdir. Bu sistemde milli gelirin önemli bir kısmı özel tüketici ve yatırımcılar tarafından satın alınmakta olup, yine önemli bir kısmı ise, özel firmalar tarafından üretilmekte ve arz edilmektedir. Milli gelirin dağılımı ise, büyük ölçüde üretim faktörleri mülkiyeti ile, bu faktörlerin piyasada elde ettikleri paylar tarafından saptanmaktadır. Diğer yandan milli gelirin önemli bir kısmı özel gereksinimlerin giderilmesinde kullanılırken; özel gelirlerin önemli bir kısmı da devlet bütçesine girmektedir. Böylece devlet vergi ve transfer ödemeleriyle gelir dağılımını büyük ölçüde etkilemektedir. Her üretim faktörünün bir piyasası ve bir fiyatı vardır. Bu fiyat ve faktörün satılan miktarı, faktör sahibinin üretimden alacağı payı belirler. Bu nedenle faktör fiyatları konusu, ayrıca bir gelir dağılımı konusudur²³².

Felsefe anlayışları ve kişisel değer yargılarına bağlı olarak gelir dağılımına ilişkin yargılar, birbirinden farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Ancak adil gelir dağılımının her yerde, her zaman ve herkes tarafından kabul edilen bazı normları vardır. Çocukların sütsüz bırakılmamaları, ihtiyarlara bakılması ve fakirliğin kontrol edilmesi konularında toplum bireyleri genellikle anlayış içindedirler. Gelir dağılımı eşitsizliğini doğru algılamak gerekir.

Vergi, devletin işlevlerini yerine getirmesinde ve programlarını uygulamasında kamusal; öteki yönüyle de kişilerin ceplerine uzanan ve onların ekonomik yaşamlarına yön veren devlet eli olması dolayısıyla, bireysel bir etkinlik olmaktadır. Vergi, dayanağını kamu hukukundan almaktadır. Etkisini ise kamusal alanda ve kişilerin özel ekonomik yaşamlarında göstermektedir. Devletin vergilendirme yetkisi, egemenliğinin mali alandaki görünümü olan mali egemenlikten doğmaktadır. Vergi alma, devletin sahip olduğu bir hukuki ve fiili güçtür. Artık bugünün anlayışı içinde sosyal devlet olarak kendini gösteren devlet için, vergi alma bir hak ve yetki olarak kalmamakta, fonksiyonlarını gerçekleştirmesi için bir görev oluşturmaktadır²³³.

Afrika ya da Asya ülkelerinin bir bölümü gibi çok yoksul ülkelerde, milli gelir seviyeleri düşük olmasına rağmen, çok daha eşit bir bölüşüm gerçekleşir. Gerçekten de, Dünya Bankası'nın 1992 raporuna göre Bangladeş'te 1985-1986'da nüfusun en düşük

²³² Orhan Türkay, İktisat Teorisine Giriş-Mikroiktisat, 10.b., İmaj Yayıncılık, 1995, Ankara, s.192.

²³³ Bumin Doğrusöz, "Yargı Kararlarının Işığında Vergilerin Kanuniliği İlkesi Açısından Türk Vergi Mevzuatının Değerlendirilmesi", Anayasal Mali Düzen, XIII.Maliye Sempozyumu, Bodrum, 14-16 Mayıs 1998, s.2.

gelirli %20'si gelirin %10'unu, en yüksek gelirli %20'si de gelirin %37.2'sini almaktaydı. Buna karşılık Brezilya'da (1983) en düşük gelirli nüfusun %20' si de gelirin %2.4'ünü almakta iken en üst gelir dilimi, toplam gelirin %62.6'sına sahiptir²³⁴.

M.Ö. IV.yy.ın ortalarında 'orta hallilik daima en iyidir' diyen Aristo (M.Ö.388-322), vatandaşları fakirlikten kurtarmak üzere devlet yöneticilerinin bu konuda her türlü önlemi almaları gerektiğini savunmuştur. 'Fakir insan mutlu olamayacağı gibi, iyi insan da olamaz' diyen Aristo, devletin gelir ve giderleri aracılığıyla, fakirlikle mücadele etmesi gerektiğini, fakir insanlara iş olanağı tanıyarak veya toprak sahibi yaparak, gelir dağılımının olumsuzluklarının giderilebileceğini vurgulamıştır. Maliye politikasının ekonomide ve dolayısıyla gelir dağılımını sağlamada rolünün artması, dünya savaşları sonucunda imar ve sosyal yardım faaliyetlerine girmesi, devletlerin sosyal devlet olma özelliğini zorunlu kılmıştır. Şimdi sosyal devlet kavramı hakkında bilgi verilecektir. Ardından birincil ve ikincil gelir dağılımında devletin yeri ve önemi irdelenecektir. Son olarak maliye politikası araçları olan vergi, harcama ve borçlanma ile gelirin adil dağılımının sağlanması anlatılacaktır.

A. Sosyal Devlet Kavramının Gelişmesi

Devletin fonksiyonlarının giderek artması verginin yüklendiği fonksiyonların çeşitlenmesine ve artmasına neden olmuştur²³⁵. Kamu hizmetlerine olan talep büyümüş, kamu hizmetleri ve giderleri buna paralel olarak siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenlerle artmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesi artmış, bir önceki yüzyılın liberal anlayışının ürünü olan 'jandarma devlet' anlayışı terk edilmiştir²³⁶. Sosyal devlet, toplumdaki eşitsizlikleri en az düzeye indiren, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, herkese asgari bir gelir sağlayan ve bunun için ekonomik ve sosyal yaşama şekil veren, sosyal çelişkileri gideren ve sosyal adaleti gerçekleştiren, etkin ve sorumlu bir devlet tipidir. Sosyal devlet, geleneksel devlet veya diğer devlet türlerinden farklı olarak, sosyal sorumluluk yüklenmiştir. Sosyal devletin güçlü olması, hukuk devletinin yerleşmesini de kolaylaştıracaktır²³⁷.

Sosyal adaletten uzaklaşan, insanlık onuruna yakışmayacak farklılıklar doğuran

²³⁴ Kepenek-Yentürk, s.425.

²³⁵ Aytaç Eker-Kamil Tügen, Kamu Maliyesine Giriş, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1987, s.154.

²³⁶ Binnur Çelik, Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000, s.1.

²³⁷ Abdulhalim Çelik, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye, Kamu-İş Yayını, Ankara, 2002, ss.31-33.

bir kalkınma yöntemi anayasaya ters düşer. Ulusal gelirin artması, bu gelirin daha iyi paylaşılmasını öngören sosyal adalet önlemleriyle eşanlı yürütülmelidir²³⁸.

Sosyal devlet kavramı, kapitalist güdümlü sanayileşmeyle, gelirden meydana gelen aşırı eşitsizliklere karşı gelişen tepkilerin bir ürünü olmuş, devlete bireyi ve toplumu koruma amacı yüklemiştir²³⁹. Sosyal devlet veya bir ileri boyutu olan refah devleti, üstlendiği görevler itibariyle 'sosyal hizmetler devleti' olarak ta tanımlanır²⁴⁰. Vergiler küreselleşmiş bir dünya ekonomisindeki değişikliklere her zamankinden daha fazla cevap vermek durumundadır. Vergi sistemlerinin yeniden yapılandırılması konusunda ilgi, vergi yapılarının toplum üzerindeki yükten de öte, vergilerin ekonomik kararlar üzerindeki bozucu etkileri, adaletsizliği, gereksiz ölçüde karmaşıklığı, büyük vergi kayıp ve kaçakları konuları üzerinde yoğunlaşması üzerinedir²⁴¹.

Vergilerde gelir elde etme amacı, sosyal adaleti gerçekleştirme amacının önüne geçmemelidir. Vergilerin sağlam temellere dayanması, hükümetlerin daha kolay kamuoyu desteğini almaları anlamına gelir. Ancak bunda dikkat edilmesi gereken konu, devlet politikalarının ve özellikle vergi uygulamalarının toplumun istek ve ihtiyaçlarını yansıtacak şekilde oluşturulmasıdır. Bir bakıma vergi sistemi ulusal özelliklere uygun olmalı ve toplumun sosyo-ekonomik yapısı ile şekillenmelidir. Kişi başına milli gelirin yüksek olduğu ülkelerde vergi hasılatı da yüksek gerçekleşmektedir. Dolayısıyla vergileme kapasitesi ile gelirdeki artış arasında bir paralellik söz konusudur²⁴².

Refah devleti, sosyal refahın en elverişli bir şekilde kişilere sunmak amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışıdır. Refah devletinin en genel anlamda amacı, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmaktır²⁴³. Özel mülkiyete dayalı bir piyasa ekonomisinde üretim teknolojisi ilerledikçe, önemli boyutlara varan bir işsizlik ve gelir dağılımı sorununa karşı devletin; işsize iş bulmak, çalışmayanı sigortalamak

²³⁸ Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 10.b., İstanbul, 1993, s.155.

²³⁹ Doğan Özlem, "Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek", Doğu Batı Dergisi, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001, s.13.

²⁴⁰ Bülent Nuri Esen, Anayasa Hukuku-Genel Esaslar, Ay-yıldız Matbaası, Ankara, 1970, s.213.

²⁴¹ Ali Rıza Gökbnar, Türk Vergi Sisteminin Mali ve İktisadi Vergileme İlkeleri Açısından Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s.217

²⁴² Cüneyt Tüzgen, Kalkınma Sürecinde Vergi Sisteminin Ekonomideki Yapısal Değişime Uyumunun Sosyo-Ekonomik Sonuçları (Türkiye Örneği), Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s.37.

²⁴³ Çelik, 2002, ss.33-34.

gibi yeni görevler almasını gerekli kılmıştır²⁴⁴.

Adil gelir dağılımının sağlanması amacı ile, aslında düşük gelirli kişilere dikkat çekilmektedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için öncelikle alt gelir grubunda bulunanların tüketim artışları karşılanmalı, güvenlik ve gelecek ile ilgili tasarruf oluşturmaları sağlanmalıdır. Daha sonra daha geniş amaçlara yönelinerek prodüktif servet veya yatırımların katılımları teşvik edilmelidir. Ülkelerin sanayileşme ve gelişme süreçlerine uygun olarak, insanların temel ve zorunlu gereksinimleri ne kadar fazla güvence altına alınır ve eğitim seviyesi yükseltilirse; gerek kişiler ve gerekse gruplar arasındaki gelir dağılımı sorunu da o derece azaltılmış olmaktadır.

Gelir dağılımı bozulduğu ölçüde siyasi istikrar da bozulma eğilimine girer ve demokratik yönetim biçiminden uzaklaşan bir zemine doğru kayar²⁴⁵. Devletler, sosyal devlet olma fonksiyonlarını yürütürlerken, ekonomik yaşama kambiyo politikası, maliye politikası ve vergi politikası gibi araçlardan yararlanarak müdahale ederler. Her ülkenin farklı tarihsel gelişim süreci ve koşullarını taşıması, kendi özelliklerine uygun, fakat birbirlerinden farklı maliye ve vergi politikalarını benimseyip uygulamalarına yol açmıştır²⁴⁶. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için, ancak geçimini sağlayacak fizyolojik gereksinimi karşılayacak miktardan gelirin vergi dışı tutulması, dolayısıyla kişilerin mali gücüne göre vergilendirilmesi şarttır²⁴⁷.

Sosyal devletin yaygınlaşmasının ardından refah devleti kavramı gelişmeye başlamıştır. Refah devleti, II.Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş ülkelerde çalışan kesim, işveren ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya dayanak olarak ortaya çıkmıştır. Refah devleti bir açıdan çalışan kesimlerin siyasi örgütlerinin liberal dogmalarla başkaldırısıdır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun bir uygulama alanı bulan Refah Devleti, kamu kesiminin sosyo-ekonomik yaşama müdahalesin içermektedir²⁴⁸. Milli gelirin sosyal adalet ilkelerine göre topluma dağıtılması amacıyla devletin üretici ya da satıcı olarak ekonomik yaşama karışması, enflasyon gibi istikrarsızlık hallerine neden

²⁴⁴ Kenan Bulutoğlu-Erciş Kurtuluş, Bütçe ve Kamu Harcamaları, 2.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.6.

²⁴⁵ İzzettin Ulusoy, Gelir Dağılımı: Genel Olarak Türkiye'de ve Malatya Örneğinde, İnönü Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 2000, s.230.

²⁴⁶ Mehmet Tosuner, "Türk Katma Değer Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Uygulanan Katma Değer Vergisi Sistemine Uyumlaştırılmasının Ekonomik Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:9, Sayı:II, Yıl:1994, s.272.

²⁴⁷ Ömer Bosnalı, Gelir Dağılımı Açısından Mali Araçlar ve Asgari Geçim İndirimi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997, s.161

²⁴⁸ Gençay Saylan, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.60.

olması yüzünden, tam ters etkisi yaratabilmektedir. Ancak bu açıklama, devletin kesinlikle herhangi bir üretim fonksiyonunda bulunmaması anlamına gelmemelidir²⁴⁹. Devlet vergi toplamalı, para basmalı, ekonomik yaşamı düzenleyen kurallar koymalı ki; sosyal adalet devlet eliyle sağlanmış olsun.

B. Birincil ve İkincil Gelir Dağılımında Devletin Rolü

Adil bir gelir dağılımının hangi durum ve koşullarda oluşacağı sorunu, tarih boyunca insanlığı sürekli meşgul eden konuların başında gelir. Ancak bugüne kadar gelirin dağılımı konusunda yapılan analizlerin büyük çoğunluğu, belli bir ideolojiye dayandırıldığı için, bu konu hakkında yazılanlara çekingen yaklaşılmaktadır²⁵⁰. Bütün bu güçlülere rağmen, bölüşüm kaygıları, kamu politikalarının oluşturulmasında önemli bir mesele olmaya devam etmektedir. Artık dikkatlerin, nispi gelir durumu ve tam eşitlik konumundan ölçeğin tespitindeki aşırı gelirden, ölçeğin dibindeki gelirin yetersizliğine yani yoksulluk sorununa kaydığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, mevcut bölüşüm adaleti tartışmaları bir zamanlar çok popüler olan, gelir dağılımının tepesine bir tavan koymak yerine, dibinde yer alanlara bir taban ve izin verilecek bir sınır koyularak, yoksulluğun önlenmesine kaymıştır²⁵¹.

Piyasa ekonomisi kendi işlerliğine bırakılırsa, kişilerin farklı yetenekleri ve servetleri gibi faktörlerden dolayı gelir adil olarak dağıtılmaz. Piyasa ekonomisinin bu konuda başarısızlığa uğraması sonucu devletin vergi ve transfer mekanizmalarıyla geliri yeniden dağıtması gerekecektir. Adil bir gelir dağılımının oluşup oluşmamasında etkili olarak emek faktörü ve üretim araçlarının dağılımı yatmaktadır. Özel kesimdeki üretim ve dağıtım, kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımına yol açar. Böylece kullanıma arz edilen üretim faktörlerinin fiyatları oluşur. Kişisel gelir dağılımı, kişilerin sahip oldukları üretim faktörlerinin çeşit ve miktarına bağlıdır. Bu nedenle hiçbir şekilde fonksiyonel gelir dağılımı tarafından belirlenemez. Aksine üretim faktörlerinin tesadüfi dağılımına bağlıdır. Fonksiyonel gelir dağılımı, piyasadaki arz ve talebe göre oluşan fiyattan bağımsız olarak, daha çok belli grupların etkisi sonucunda belirlenir.

Eğer devletin özel bir girişimci gibi davranması beklenirse, yapmış olduğu

²⁴⁹ Şinasi Güçeri, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli, İş Dünyası Vakıf Yayınları, Yayın No:3, İstanbul, 1993, s.215.

²⁵⁰ Peggy Musgrave-Richard Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, New York, Mc Graw Hill, 1984, s.20

²⁵¹ Güneri Akalın, Kamu Ekonomisi, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, 2002, s.13

hizmetlerin finansmanı için bütün gelir sahiplerinden vergi adıyla eşit oranda nakit sağlaması gerekir. Bilindiği üzere kamunun toplum için yapmış olduğu kolektif hizmetlerden, herkes eşit olarak yararlanmaktadır (özel hizmetlerin karşılığında harç ve şerefiye alınmaktadır). Devletin bu şekilde özel sektör mantığıyla davranması belki eşitlik anlayışına az da olsa uyar. Ancak böyle bir davranış adalet kavramı ile bağdaştırılamaz. Bugün itibarıyla gelirin adil olarak dağılmadığı konusunda tüm kişi ve gruplar aynı görüştedirler. İstatistiksel veriler bu yargıyı doğrulamakta ve bu konuda hiçbir spekülasyon da yapılmamaktadır. Bütün spekülasyon ve tartışmalar, bu adil olmayan dağılımın nasıl düzeltileceği ile ilgili öneri ve önlemlerde yoğunlaşmaktadır. Toplumdaki tüm çıkar grupları, bilim adamları, politikacılar bu konu üzerine eğilmektedirler. Ancak bu konuda en yetkili ve sorumlu kurum, hiç kuşkusuz devlettir.

Başlangıçta sosyal, politik ve ahlaki değerlere dayandırılan gelirin adil dağılımı argümanı, daha sonraları Keynesyen ve Neoklasikler tarafından ekonomik esaslara dayandırılmıştır. Keynes, ekonomik buhran dönemlerinde, tam istihdamın sağlanabilmesi için, tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli sosyal sınıfların lehine gelirin yeniden dağıtılmasını önermiştir. Neoklasikler ise, marjinal fayda teorisi ve fedakarlık teorilerini geliştirmişlerdir. Bu teorilere göre gelir arttıkça, gelirin marjinal faydası azalmaktadır. Bu nedenle devlet yüksek gelirli grupların gelirlerinin bir kısmını, düşük gelirli gruplara transfer ederek, gelirin yeniden dağılımını sağlamalıdır. Böylece toplumsal fayda ve refah olumlu yönde etkilenecektir²⁵². Bir ülkenin refahı, ürettiği mal ve hizmetlerin toplamıyla belirlenir. Nüfus artmasa bile toplam üretimin artması, o ülkenin refahının arttığı sonucunu doğurmaz. Çünkü üretimin adil olarak dağılımı da önemlidir. Eğer gelir adil olarak dağıtılmamış ise, toplam üretim artsa bile, toplam refah artmaz²⁵³.

Devletin milli gelirin dağılımını değiştirmesi iki şekilde olur.

- 1-Milli gelirin tüketiciler arasındaki dağılımını belirleyen faktörleri değiştirmek,
- 2-Milli geliri gelir ve gider politikaları yoluyla yeniden dağıtmaktır.

Milli gelirin tüketici birimler arasındaki dağılımını belirleyen asli faktörler servet, eğitim ve üretim faktörleridir. Servetin dağılımı, eğitim olanakları ve üretim faktörlerinin fiyatları devlet tarafından değiştirilerek, birincil gelir dağılımına etkide

²⁵² Turhan, 1982, s.340-341.

²⁵³ Erol İyibozkurt, Küreselleşme ve Ekonomimiz, 3.b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993, s.141.

bulunabilmektedir. Diğer şekilde ise, vergi ve gider politikalarıyla gelirin ikincil (yeniden) dağılımı gerçekleştirilir.

1. Birincil gelir dağılımı

Gelirin dağılımı konusunda temel sorun, gelirin mutlak olarak eşit dağılımı değil, sosyal devlet anlayışının bir sonucu olarak toplumun refah seviyesinin en üst düzeyde gerçekleştirilmesidir²⁵⁴. Etkin rekabet, ekonomik başarının ödüllendirilmesine dayandığı için daha verimli olanlar daha çok kar ve dolayısıyla daha yüksek gelir sahibi olurlar. Ancak gelirin oluşumunun ve onun dağılımının yalnızca piyasa koşullarınca belirlenmesi genellikle istenmeyen sonuçlar doğurur. İşte bu nedenle, gelişmiş ekonomilerde dahi piyasanın sağladığı bu birincil gelir dağılımı sosyal güvenlik ve sosyal politikalarla desteklenen gelirler politikası ile yeniden dağıtılmaktadır²⁵⁵. İktisat teorisinde genel olarak gelir dağılımı, birincil gelir dağılımı çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra devletin, ekonomide artan görevleri arasında gelir dağılımını düzeltmek, önemli bir amaç haline gelmiştir²⁵⁶. Birincil gelir dağılımını etkilemek için devletin elinde birçok olanak vardır. Bu olanakların başlıcaları; faktör fiyatları, eğitim olanakları ve servet dağılımını değiştirmektir.

a. Faktör fiyatlarını değiştirmek

Devlet, üretim faktörlerinin gelirleri olan ücret, faiz, rant ve kar üzerinde adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmek üzere değişiklikler yapabilir. Üretim faktörleri olan emek, sermaye ve girişimci, serbest rekabet koşulları içinde üretimden belli bir pay almaktadır ve buna gelir adı verilir. Devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesinin zorunluluk arz etmesi üzerine fiskal amaçları dışında ekstra-fiskal amaçları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu müdahaleler içinde üretim faktörlerinin fiyatlarını değiştirmek de sayılmaktadır. Her ne kadar bu müdahaleler serbest piyasa mantığına ters düşse de, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Basit bir anlatımla gelir dağılımında adalet, etkin bir şekilde üretime katılan kıt kaynakların ortaya çıkan üretimden adil bir şekilde pay almasıdır²⁵⁷. Etkin kaynak dağılımının gerçekleştirilmesinde önemli bir veri olarak kabul edilen gelir dağılımı,

²⁵⁴ Macit İnce, Maliye Politikası Ders Notları, Olgaç Matbaası, Ankara, 1980, s.123.

²⁵⁵ Han, Haziran 2002, s.12.

²⁵⁶ Bilen-Es, 1998, s.376.

²⁵⁷ Ömer Faruk Batirel, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, 3.b., Marmara Üniversitesi, Yayın No:492, İstanbul, 1990, s.9.

politikacılar ve ekonomistler için önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Devlet gelir dağılımını etkilemede ve değiştirmede en çok olanaklara sahip bir kurumdur. Piyasa koşullarında oluşan birincil gelir dağılımı, adil bir şekilde olmayabilir. Devlet, üretim sonucunda oluşan gelirin üretim faktörleri tarafından paylaşılmasına müdahale edebilmektedir. Burada en etkili araç, vergidir. Sermayenin fiyatı olan faizin izlenen ucuz para politikasıyla ekonominin tam çalışma düzeyinde oluşmasına yardımcı olması sağlanmış olur. Kaldı ki; son yarım yüzyılda devletler, faiz haddini başarılı bir şekilde tespit etmektedirler. Faiz haddine paralel olarak izlenen asgari ücret politikası farklı iş kollarında çalışanların ücretlerini birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Bu arada ücretlerin adil bir hale getirilmesinde toplu sözleşmelerin gelişmesi önemli bir rol oynamıştır. Kar hadlerinin durdurulması ve kira kontrolünün yapılması, devletin uyguladığı fiziki kontroller içinde yer almaktadır. Böylece kar ve kiralarda aşırı artışları önlenmiş olmaktadır. Tarım ürünleri üzerinde taban ve tavan fiyat uygulamaları ile tarım kesiminde çalışanların belli bir gelir aralığında tutulması sağlanmaktadır. Tarım kesiminin aşırı zenginleşmesi veya fakirleşmesi önlenmiş olmaktadır.

b. Eğitim olanaklarını değiştirmek

Gelir dağılımının eşitsizlik nedenleri içerisinde emeğin niteliği olduğu daha önce anlatılmış idi. Emeğin niteliğini belirlemede eğitimin önemli bir yeri vardır. Eğitim olanaklarının toplumun tüm bireylerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması, gelirin dağılımını da olumlu yönde etkilemektedir. Çağdaş bir toplumda nitelikli bir işgücünün sağlanabilmesi, yeterli bir eğitim almaya bağlıdır. Yüksek gelir getiren mesleklere girmeye engel teşkil eden nedenleri ortadan kaldıracak bir eğitim reformu, emek gelirleri arasındaki eşitsizlikleri en aza indirmektedir. Bu yüzden devletin her isteyen ve yetenekli olan vatandaşlarına, yüksek gelir getiren mesleklere girme olanağı sağlayan bir eğitim sistemini kurması zorunludur. Bunu gerçekleştirmek için eğitimi parasız olarak sunması ve düşük gelirli ailelerin çocuklarına burs olanakları tanıması gerekmektedir²⁵⁸.

c. Servetin dağılımını değiştirmek

Modern maliye anlayışı içerisinde servetin dağılımını değiştirmek vergiler aracılığıyla yapılmaktadır. Vergi politikalarıyla yüksek gelirli kişilerin gelir ve servet

²⁵⁸ Türk, 2001, ss.326-327.

vergilerini artırmak servet dağılımındaki eşitsizliklerin hafifletilmesinde etkili olmaktadır. Bugün itibariyle servet birikiminin en önemli kaynağı tasarruftur. Tasarruf eğilimi yüksek olanlar genellikle yüksek gelir sahibi kişilerdir. Bu kişilerin artan oranlı vergiye muhatap tutulmaları ve servet büyüklüğüne göre vergilendirilmeleri servet birikimini azaltabilir ve hatta gelir eşitsizliğini hafifletebilir. Düşük gelirli bir kişinin varsa sahip olduğu veya olabileceği ev ve araba ile yüksek gelirli bir kişinin sahip olduğu veya olabileceği ev ve araba farklı olacaktır. Sahip olunan gayrimenkulun semti ve kullanılan malzemesi gibi faktörlere göre farklı vergi oranlarına tabi tutulabilir. Yine sahip olunan taşıtın yaşı, silindir hacmi ve aksesuarları gibi faktörler göz önünde tutulabilir. Böylece farklı servet vergisi uygulaması ile servet dağılımındaki dengesizlikler törpülenmektedir.

Servetin dağılımındaki eşitsizlikleri gidermenin en radikal, en eski ve en kestirme yolu, gelir getiren serveti özel mülkiyetten çıkarıp, kamunun mülkiyetine geçirmektir. Böylece kişilerin servetten doğan gelirleri ortadan kalkmış ve gelir dağılımı eşitsizliğinin tek nedeni olarak emek gelirlerinin dağılımı olacaktır.

Kuşkusuz böyle bir uygulamanın demokratik bir toplumda gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Gerek insanın doğası ve gerekse toplumsal yaşamın gereği olarak böyle bir uygulama mümkün değildir. O halde servet dağılımını değiştirmek gerekecektir. Servetin dağılımını değiştirmek için kullanılan bir diğer yöntem verasetin sınırlandırılmasıdır. Servet sahibi olanların servet sahibi olmayanlara göre servet artırımını yapmaları daha kolay olmaktadır. Bu yüzden servetin nesilden nesile artarak devredilmesi, gelir dağılımını daha da eşitsiz hale getirmektedir. Bu yüzden veraset, birçok düşünür tarafından büyük bir adaletsizlik kaynağı olarak görülmüş ve verasetin sınırlandırılması veya kaldırılması önerilmiştir. Doğaldır ki; böyle bir uygulama da demokratik toplumlarda mümkün görülmemektedir.

2. İkincil gelir dağılımı

Vergilemenin temel amacı kamusal mal ve hizmetlerin finansmanıdır. Ancak bugün itibariyle etkin bir maliye politikası aracı olarak kullanılması söz konusudur²⁵⁹. Vergilerin ekonomi içerisindeki önemi ve ağırlığı arttıkça, gelir dağılımına müdahale etme özelliği de ön plana çıkmıştır. Piyasanın oluşturduğu birincil gelir dağılımının

²⁵⁹ Şener, s.192.

arzu edilmeyen bir biçim alması halinde kamu otoritesi, gelir dağılımını etkilemeyi ve onu değiştirmeyi amaçlayabilir²⁶⁰. Gelirin yeniden dağılımı bir ülkedeki GSMH'nın kamu gelirleri aracılığıyla emilip, kamu harcamaları yoluyla topluma yeniden verilmesidir²⁶¹. Gelirin yeniden dağılımındaki temel amaç gelir eşitsizliklerinin azaltılması yoluyla toplumsal refahı en üst seviyeye çıkarmaktır. Toplumsal refahın en üst seviyeye çıkarılması, yüksek gelirliden düşük gelirlilere doğru vergi ve transfer harcamaları yoluyla gelir aktarılması yapılarak, toplumsal faydanın artırılmasıdır²⁶².

Peacock'un yaptığı sınıflamaya göre devlet, gelirin yeniden dağılımını iki şekilde gerçekleştirir. Bunlar²⁶³:

- Kamu maliyesi araçlarını kullanmak,
- Kamu maliyesi dışında bazı önlemlere başvurmak.

Kamu maliyesinin araçları, gelir ve giderlerden oluşur. Gelirler içerisinde en önemli kalem ise vergilerdir. Vergilerin çeşitleri, oranları, süreleri, kapsamı, istisnaları, muafiyetleri ve indirimleri gibi mekanizmalar ile, piyasada oluşan birincil gelir dağılımı değiştirilebilir. Giderlerin yapısı ve miktarı ile ilgili olarak düşük gelirli kesim lehine gerçekleştirilecek bir düzenleme, yine adil olmayan bir şekilde oluşan gelir dağılımını olumlu yönde etkileme rolünü üstlenebilir. Kamu maliyesi dışındaki araçlarla devletin gelirin dağılımını şu şekilde değiştirebilir: Faiz haddini saptar, asgari ücreti belirler, kiralardan tespitini etkiler, kar oranlarında azami miktarı belirler, taban fiyatı uygulayıp destekleme alımları yapar. Bu tür müdahaleler piyasa ekonomisi mantığı ile bağdaşmasa da modern toplumlarda çağdaş devletin bir gereğidir ve devlet düşük gelir düzeyindeki grupların refahını düşünerek önlem alma gereği duyar.

Gelirin dağılımında hükümetler ile piyasaların karşılıklı etkileşimi büyük rol oynamaktadır. Hükümetler vergiler, transferler ve düzenleyici politikalarla fiziksel ve beşeri kaynak dağılımını etkileyebilmektedirler. Piyasalar da her aşamada kendi dinamiklerine uygun olarak kaynakları dağıtmakta, fiyatları oluşturmaktadırlar.

²⁶⁰ Ramazan Omaç, 21.Yüzyılda Potansiyel Vergi Alanları, (Yayınlanmamış Yeterlik Ettid Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Nisan 2001, s.6.

²⁶¹ Selahattin Tuncer, Gelirin Yeniden Dağılımı, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, No:23, İstanbul, 1969, s.19; Coşkun Can Aktan, Yoksullukla Mücadele Stratejisi, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, s.137.

²⁶² Orkun Özbek, Dünyada ve Türkiye'de Gelir Yoksulluğunun ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2001, s.46.

²⁶³ Gülay Yılmaz, "Refah Ekonomisi ve Gelir Dağılımı", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl:1994, Cilt:X, Sayı:1-2, s.279.

Hükümetler ise vergiler ve transferler yoluyla gelir dağılımını tekrar değiştirebilmektedirler. Gelir dağılımının kamu müdahalesi olmadan piyasa koşullarında oluşan ilk yapısı yanında, devletin uyguladığı politikalarla oluşan ikinci bir yapısı da bulunmaktadır²⁶⁴. İkincil dağılımın birincil dağılıma göre adil ve eşitçi olduğu kabul edilir. Çünkü serbest rekabet ortamında oluşan birincil dağılımın, sosyal politika araçları açısından haklı görülmeyen gelir farklılıkları ikincil dağılım ile düzeltilmeye çalışılmaktadır²⁶⁵. Ekonomik süreç içerisinde üretim sonucunda oluşan fonksiyonel gelir ile ortaya çıkan gelir, brüt gelirdir. Burada birincil gelir dağılımı söz konusudur.

Gelirin ikincil dağılımı, gelirin doğuşu ile kullanılışı arasındaki süreçte söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla ikincil dağılım, devletin devreye girerek sosyal, ahlaki ve politik nedenlerle birincil dağılımı düzeltmesidir. Devlet öncelikle adil olarak vergi almalıdır ki; bunu da adil olarak dağıtabilsin. Verginin adil salınması, ödeme gücü ilkesi ile gerçekleştirilir. Tespit edilen ödeme gücü seviyesinin altında kalan kişilere, bu seviyenin üzerindeki kişilerden gelir ve servetleri ile orantılı olarak ekonomik değerlerin transferi, devletin geliri yeniden dağıtması demektir.

C. Maliye Politikası İle Gelir Dağılımının Sağlanması

Devletin gelir dağılımını değiştirmesi adına kullanabileceği birçok politika vardır. Bunlar maliye, para, fiyat, tarım, dış ticaret politikalarıdır. Bu çalışmanın konusu; maliye politikası içinde yer alan vergilerden ÖTV'nin, gelir dağılımı ile olan ilişkisidir. Şimdi bu bağlamda maliye politikası araçları olan vergiler, harcamalar ve borçlar ile gelir dağılımının nasıl düzenleneceği anlatılacaktır. Kamu maliyesi zaten yapısı gereği geliri dağıtıcı özelliği vardır. Çünkü devlet vergiler yoluyla mükelleflerden karşılıksız olarak ekonomik değer alır. Bu ekonomik değerleri ekonomik, sosyal ve daha çok politik amaçlar için kamu harcamaları aracılığıyla dağıtır. Her iki olay zaten başlı başına bir dağıtım mekanizması niteliğindedir. Bir toplumda ürünlerin veya gelirlerin paylaşılmasını düzenleyen mekanizmaya bölüşüm, ürünlerin veya gelirlerin bireyler veya sosyal gruplar arasında paylaşımını belirleyen sosyal ilişkilere bölüşüm ilişkileri, bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak birey veya gruplara üretim sonucunda düşen paylara gelir dağılımı denir. Her ekonomik uğraşın ilk amacı, belli bir getiri sağlayan mal veya hizmet üretmektir. Yaratılan gelir düzeyi, o

²⁶⁴ www.activefinans.com/activeline/sayı22/gelirdağılımı (25.05.2003).

²⁶⁵ Ömer Aksu, Gelir ve Servet Dağılımı, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3698, İstanbul, 1993, s.82.

dönemdeki sosyal refahın belirlenmesi yönünde en iyi ölçüyü vermektedir. Sosyal refah düzeyinin ne yönde bir gelişme gösterdiğinin saptanabilmesi, ulusal gelirin nasıl dağıldığına bağlıdır. Bu tür bir bilginin bireyler açısından önemi büyüktür. Çünkü; bireyleri makro ekonomik açıdan ilgilendiren birinci derecedeki konu, üretilen mal ve hizmetler sonucunda yaratılan gelirden, ne kadar pay alacağıdır.

Bir ülkede oluşan gelir dağılımının adil olmaması durumunda yeni oluşacak servetin büyük bir bölümü, yüksek gelirli grupların elinde toplanacaktır. Gelişmiş ülkelerde üretim malları ve parasal sermayeyi ellerinde bulunduran girişimcilerin geliri, oldukça yüksektir. Buna karşın emek geliri elde eden sabit gelirli ve serbest meslek sahibi olan geniş halk kitlesinin gelirleri de çok düşüktür. Düşük gelirli grupların ortalama ve marjinal tüketim eğilimleri yüksek olduğu için, tasarrufta bulunup, servet birikimi yapmaları adeta olanaksızdır. Bu nedenle gelir dağılımı, yüksek gelirli grupların lehine bozulmaktadır. Böylece düşük gelir, düşük serveti, bu da tekrar düşük gelir döngüsüne dönüşmektedir.

Modern devlet anlayışının varlık nedeni içerisinde yer alan fiskal amaçlar, gün geçtikçe önemini kaybederek yerini ekstra-fiskal amaçlara terk etmektedir. Doğaldır ki; bu anmacın yükselme eğilimine geçmesinde en büyük etken, iki büyük dünya savaşıdır. Savaş sonrası imar ve yeniden yapılanma adına devletlere bir çok görevler düşmüştür. Şunu da belirtmekte yarar vardır ki; kapitalizmin sistemi içerisinde yer almamasına rağmen sosyal devlet anlayışına büyük önem vermesinde, sosyalizmin de çok büyük rolü olmuştur. Devlet anlayışındaki bu değişim, vergilerin amaçlarında da etkili olmuştur. ‘Yoksul, yoksul olduğu için yoksuldur’ sözü ile anlatılmak istenen gerçek, devletin tüm kurumları ile yoksulluğa karşı girişimleri sayesinde ortadan kaldırılabılır. “Yoksulların yaşamsal olanaklarının artırılması, teşvik edilmesi, devlet kurumlarının yoksullara karşı daha sorumlu ve hassas davranmasının sağlanması, kamu harcamalarının sosyal öncelikli sektörlerle ayrılması²⁶⁶. devletin yoksulluğu önlemek adına yapacağı bazı girişimlerdir. Devletin ekonomiye müdahale araçları vergiler, harcamalar ve borçlanmadır. Gelirin dağılımı piyasa mekanizmasına bırakıldığı zaman, adil olmayan bir paylaşım ortaya çıkmaktadır. Nitekim daha önce sosyal devlet kavramının ortaya çıkmasında anlatıldığı üzere, devlet gelir dağılımını daha adil dağıtmak amacıyla, sayılan bu araçları kullanmaktadır.

²⁶⁶ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.43

Bu konu başlığı altında önce gelir dağılımı kavramı hakkında genel bilgi verilecektir. Bu bağlamda ilk olarak gelir dağılımının tarihsel gelişimi ve tanımlamaları yapılacaktır. Gelir dağılımını belirleyen faktörler (dağılımın eşitsizliğinin nedenleri) ve gelir dağılımının tespitinde kullanılan araçlar anlatılacaktır. Kişisel gelir dağılımının tespitinin, bir ekonomide ne denli önemli olduğuna değinilecektir. Son olarak devletin vergiler aracılığı ile gelir dağılımını nasıl etkilediği ve bu etkileşimde farklı vergi gruplarının ve bunlar içinde de ÖTV'nin rolü anlatılacaktır.

1. Vergi politikası ve gelir dağılımı ilişkisi

Vergi politikaları ile gelir dağılımını düzenleme, verginin oranları, bileşimi, muafiyet ve istisna uygulamaları ile sağlanabilir. Devlet verginin oranları ile bileşimi (dolaylı ve dolaysız olmaları) ne bağlı olarak kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımını; bazı istisna ve muafiyet uygulamaları ile de sektörel ve bölgesel gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Çeşit yönünden aynı olan malların farklı gelir grupları tarafından satın alınmaları söz konusu olabilmektedir. Malların lüks veya zorunlu olup olmadıklarına göre vergi tarifesi tespit etmek, kuşkusuz sübjektif olmakta ve keyfiliklere neden olmaktadır. Ayrıca yüksek gelirli gruptaki kişiler sadece lüks malları değil, vergisiz veya düşük vergili zorunlu tüketim mal ve hizmetleri de almaktadırlar.

Toplumlar ilerledikçe, gelir ve refah düzeyleri yükseldikçe, kamu hizmetlerine olan toplumsal talep de artmaktadır. Artan bu talebin karşılanması için, yüksek düzeyde gelir sağlanması olasıdır. Bu da demek oluyor ki; kamu hizmetlerine olan talep yükseldikçe, vergilerin gayri safi milli hasıla (GSMH) içindeki payı da artmaktadır.²⁶⁷ Hükümetlerin ekonomik istikrarı sağlamaları, sadece ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemekle kalmaz, kamu gelirleri ve dolayısıyla sosyal harcamaları da artırmaktadır. Kamu gelirinin artması, hükümetlerin uygun ve yerinde olduğu takdirde, ekonominin tüm makro dengelerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Örneğin kamu gelirlerinin kısmen sosyal harcamalarda kullanılması, düşük gelir gruplar lehine gelirin dağılımını olumlu yönde etkileyen önemli bir faktördür. Dolayısıyla bütçelerin fazla vermesi, uzun dönemde adil gelir dağılımı açısından önemli bir yere sahiptir²⁶⁸.

²⁶⁷ Bu konuda geniş bilgi için Bkz: Adolph Wagner, Three Extracts On Public Finance Classic in The Theory of Public Finance (ed. R.A. Musgrave and A.T. Peacock), MacMillan, New York, 1958; A.T. Peacock-J. Wiseman, The Growth of Public Expenditures in the United Kingdom, Princeton, 1961.

²⁶⁸ Eduardo Aninat- Andreas Bauer- Kevin Cowan, "Adressing Equity Issues in Policy Making, Lessons from the Chilean Experience", Economic Policy and Equity, ed.: Tanzi Vito, Chu Ke-Young, Gupta Sajaaev, IMF, 1999, p.117.

Gelir ve refah dağılımını düzenlemede vergiler en çok tercih edilen araçlardır²⁶⁹. Bugünün maliye anlayışı içerisinde gelir, harcama ve servet gibi hemen her alanda varlığını hissettiren verginin, bir şekilde herkesin mükellef olması dolayısıyla gelir dağılımı üzerindeki etkisi tartışılmaz. Verginin yapısı ve teknik özellikleri dolayısıyla gelirin yeniden dağılımında da devletin etkin rol oynamaması söz konusudur.

Maliye alanında çalışmış bir çok düşünür, soyut bilimsel prensiplerden hareket ederek adil bir vergi sistemine ilişkin kriterleri ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak bu çalışmalar onların yaşadıkları dönemde geçerli olan sosyal ve politik beklentilerin, felsefi ve metafizik kavramlarla açıklanmasından öteye gidememiştir. Bugün ise vergilemede adalet ve eşitlik demek, kişilerin olanakları oranında artan oranlı vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Artan oranlı vergilemenin mantığı, sosyal adalet ve ekonomik gelişme şeklinde özetlenebilecek politik amaçlardır. Artan oranlılığın sınırlarını ise, kanunlar aracılığıyla vergilerden yararlanarak gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek isteği çizmektedir Serbest rekabete dayanan piyasa ekonomisinde çeşitli nedenlerle (ekonomik bakımdan üstünlük, tekelleşme, piyasa oyunları gibi) başarıya bağlı gelir ve servet dağılımı gerçekleşmemekte, kişiler arasında fırsat ve olanak eşitsizlikleri meydana gelmektedir. Sosyal devlet vergiyi ekonomik bakımdan tarafsız mali araç olarak ele almamakta, tersine bu aracı sosyal dengeyi sağlamak ve sosyal sınıf ve gruplar arasındaki gerginlikleri azaltmak ve dolayısıyla sosyal barışı sağlamak amacı ile kullanmaktadır.

Bazı kimseler, vergileme yolu ile ulusal gelirin yeniden dağılıma tabi tutulmasını, vergilemeyi yalnız gereksiz değil, zararlı olarak görmüşlerdir. Onlara göre vergi, kişinin çalışma isteğini kırmaktadır. Olanaksız duruma getirmese bile, kişinin birikim yapabilmesini gittikçe artan bir biçimde güçleştirmektedir. Bireylerin, mutluluğunu sağlayan politika, hükümetlerin benimseyecekleri politika olmalıdır. Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin daha net ortaya konabilmesi için, verginin yansıması kavramının irdelenmesi gerekir. Çünkü; mükellef tarafından verginin diğer kişilere aktarılması, verginin kendisinden beklenen amacı gerçekleştirmesine engel olabilmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımını düzenlemek adına bir (yansıma olayı hesaba katılmadan) vergi oranının artırılması veya yeni bir verginin konması istenilen sonuç gerçekleşmeyebilmektedir. Bu nedenle bu konunun sonunda

²⁶⁹ Sinan Sönmez, Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları, 1.b., Ankara, 1987, s.14.

verginin yansması olayı ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yer verilecektir.

Şimdi çeşitli vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelenecektir.

a. Kişisel gelir vergisi

Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 1.maddesine göre gelir, gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği gelir ve kazançların safi tutarı olarak tanımlanır²⁷⁰. Kişisel gelir vergisinin konusunu, gerçek kişilerin gelirleri oluşturur. Bu vergi, kişisel ve ailevi durumları göz önünde tutmakta, artan oranlı, sübjektif ve dolaysızdır. Bu özellikleri dolayısıyla kişisel gelir dağılımını eşitleme yönünde etkide bulunabilmektedir. Kişisel gelir vergisinin kişiler arasındaki gelir dağılımını eşitleyici yönde etkide bulunabilmesi için her çeşit kazanç ve iradı aynı vergi tarifesiyle vergilendiren, genel bir gelir vergisi olması gerekir. Bu nedenle gelir vergisi yasaları, vergiden kaçınmaya olanak tanımayacak şekilde düzenlenmelidir. İstisna ve muafiyetler, götürü usulde vergilendirmeler; sadece vergide eşitlik prensibini değil, gelirin dağılımını da bozar. Vergilendirme tekniği açısından her türlü kazanç ve iratların vergi tarhiyatı, aynı yöntemle yapılmalıdır. Verginin kaynakta kesilmesi durumunda vergi kaçakçılığı olmaz iken; beyana dayanan tarhiyatta, vergi kaçırmak daha elverişlidir. Bu nedenle beyana dayanan tarhiyatta, beyanlarının doğruluğunun denetlenmesi, gelirin daha adil dağılımında büyük önem taşımaktadır. Ayrıca kişisel gelir vergisinde asgari geçim indirimi uygulamasıyla, gelirin belli bir kısmının vergi dışı bırakılması, düşük gelirli gruplar lehine gelirin adil dağılımına yardımcı olacaktır. Asgari geçim indirimi konusu ileride ayrıca anlatılacaktır.

b. Kurumlar vergisi

GVK'nın 2.maddesinde yer alan kurumlar vergisi mükelleflerinin kazanç ve iratları kurumlar vergisine tabidir. Her ne şekilde elde edilmiş olursa olsun kurumlar tarafından elde edilen safi karın tamamı, kurum kazancı olarak adlandırılır²⁷¹. Kurumların belli bir dönemde elde ettikleri kazancın belli bir oranının kurumlar vergisi olarak devlete aktarılmasının gelir dağılımı açısından etkilerini açıklayabilmek için; kurumun sermaye yapısı ve hisse senetlerinin çeşitli gelir grupları arasındaki

²⁷⁰ Geniş bilgi için bkz.: Tuncel Atabey, Gelir Vergisi Rehberi, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Mart 2003, Sayı:174.

²⁷¹ A.Murat Yıldız-Cem Tekin, Kurumlar Vergisi Rehberi, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Nisan 2003, Sayı:175, s.16.

dağılımının bilinmesi gerekir. Örneğin; eğer şirket halka açık anonim şirket değilse, hisse senetlerinin yüksek gelirli gruplara dağılması, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gideremez. Kurumlar vergisinin yansımaları oldukça zor olmaktadır.

c. Servet vergileri

Gelir dağılımını belirleyen faktörler arasında servet dağılımının önemi büyüktür. Servet dağılımına bağlı olarak meydana gelen gelir dağılımı dengesizlikleri, arsa, arazi, bine gibi belirli servet üzerinden dolaysız olarak alınan servet vergileri önem kazanmaktadır. Bu vergiler servetteki değer artışı üzerinden, veraset ve intikallerden alındığı gibi istisnai durumlarda da alınabilmektedir.

Servet artış vergileri, kişisel çabaların dışında ekonomik konjonktür ve bazı tesadüfler sonucunda meydana gelen servet artışlarını vergilendirdiği için, mükellefler tarafından büyük bir tepkiyle karşılaşmaz. Bu vergilerin gelir dağılımına etkisi; servet sahipleri lehine bozulmuş olan servet dağılımını kısmen eşitleyici bir rol üstlenmesidir. Yoksa servet dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak kişisel gelir dağılımında adaletsizlik daha da artacaktır. Çünkü mükellefler bu vergileri servetleri ile değil, gelirleri ile öderler. Eğer bu vergiler alınmaz ise, mükellefler tasarrufa yönelerek, mevcut servetlerine ekleyecekler ve böylece dağılım daha da adaletsizleşecektir.

Veraset ve intikal vergileri, ivazlı veya ivazsız olsun servetin el değiştirmesinde kendini gösterir. Bu vergiler, devlete gelir sağlamaktan öte, servet dağılımında adaleti gözetmek ve hiçbir çaba göstermeden servet sahibi olmayı kısıtlamak için alınır. Böylece servet, el değiştirme sırasında törpülenmiş olur. Veraset ve intikal vergileri artan oranlıdır²⁷² ve yansıtılamazlar. Servet vergisi, servetin dağılımında bir dereceye kadar adaleti sağlar. İntikal vergisi, servetten alınan vergilerin belirli kişi ve gruplarda toplanmasını engelleyerek kişisel gelir dağılımı üzerinde tekrar denkleştirici bir etkiye sahiptir.

İstisnai servet vergileri de olağanüstü durumlarda, savaş döneminde ve savaş sonrası imar faaliyetlerinde artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için, servet üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergiler bir defaya mahsus olmak üzere alınabileceği gibi, uzun bir süreyi de kapsayabilmektedir. Bu verginin kişisel gelir dağılımını olumlu

²⁷² Mahmut Sayın, Vergi Kılavuzu 2003, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Mayıs 2003, Sayı:176, ss.115-116.

yönde etkilediği söylenir.

d. Gider vergileri

Gider vergileri, mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve satış aşamasında alınır. Bu vergilerin temel özelliği gelir ve servetin elde edilmesi aşamasında değil, bunların harcanması sırasında kişi ayrımı yapmadan, objektif olarak alınmasıdır. Genel tüketim vergileri, özel tüketim vergileri ve gümrük vergisinden oluşmaktadır.

Genel tüketim vergileri, nihai olarak tüketiciye yansıdığı için, hem kişisel hem de fonksiyonel gelir dağılımını olumsuz yönde etkilerler. Ancak düşük gelirli grupların bütçeleri içinde önemli bir yere sahip olan temel nitelikli tüketim mallarına düşük oranlı vergi uygulanması, gelir dağılımını daha adil hale getirmede yardımcı olacaktır.

Özel tüketim vergileri, genel tüketim vergilerinde olduğu gibi tüm mal ve hizmetlere değil, sadece belirli mal ve hizmet gruplarına uygulanmaktadır²⁷³. Daha çok lüks sayılan mallar ile madde ve malzemeler grubuna uygulanan özel tüketim vergileri selektif bir politika ile kişisel gelir dağılımını düzenlemede önemli bir rol üstlenebilir. Özel tüketim vergisi deyimi gerçekten tüketim konusu olan şeker, tuz, tütün, alkollü ve kolalı içkiler üzerindeki vergiler için kullanıldığında daha anlamlı olmakta; kürk, süs eşyası, otomobil, elektrikli ev aletleri gibi uzun süreli kullanım konusu malların kapsama dahil edilmesiyle özel tüketim vergisi yerine özel gider vergisi kavramı daha uygun düşmektedir. AB dokümanlarında ve yazınında ise özel tüketim vergisi deyimi uyumlaştırma konusu yapılmış olan beş mal grubu üzerindeki seçme gider vergisini anlatmak için kullanıldığı gibi, uyumlaştırma konusu yapılmayan diğer özel gider vergileri için de kullanılmaktadır²⁷⁴.

Gider vergileri içerisinde yer alan bir diğer vergi türü de gümrük vergileridir. Daha çok devlete gelir sağlamak, bebek endüstrileri korumak ve sosyal tabakalar arasında gelir ve servet dağılımını değiştirmek işlevlerini yerine getiren bu vergiler, insanlık tarihinin başlangıcından beri varlığını sürdürmektedir. Zorunlu tüketim malları üzerinden çok düşük oranda vergi almak veya hiç vergi almamak, lüks tüketim malları üzerinden yüksek oranda vergi almak, gelir dağılımını düzeltici bir etkide bulunur.

²⁷³ Abdurrahman Akdoğan-Sadık Kırbaş-Saygın Eyüpgiller, Açıklamalı Maliye ve Vergi Sözlüğü, Bilgi Yayıncılık, Ankara, 1986, s.138.

²⁷⁴ DPT, Türkiye-AT Mevzuat Uyum, Sürekli Özel İhtisas Komisyon Raporları, Cilt:2, Vergilendirme Alt Komisyonu, Ankara, Kasım 1995, s.15.

Gider vergileri yapıları itibariyle gayr şahsidir. Ailevi, gelir ve servet durumu göz önünde bulundurmaz, ayırma kuramı veya artan oranlı usuller uygulanamaz.

e. Diğer uygulamalar

Nitelik itibariyle vergi olmamalarına rağmen, vergisel düzenlemeler içerisinde yer alan bazı uygulamalar, gelir dağılımı konusunda etkili olabilmektedir. Bunlardan en önemlileri negatif gelir vergisi ile asgari geçim indirimi uygulamalarıdır.

(1). Negatif gelir vergisi

Negatif gelir vergisi (NGV) ile devlet her aileye yıllık gelir garantisi vermekte, ailenin gelirinin belli bir seviyenin altına düşmesine izin vermemekte ve ailenin piyasada oluşan gelirinin artış oranında garanti kapsamındaki gelirinin azaltılmasını içermektedir. NGV, geliri yetersiz olanlara devlet tarafından, dağınık ve farklı yapıdaki yardımlar yerine, aynen vergi gibi hesaplanan ödemelerin yapılmasıdır Negatif kavramının kullanılmasının nedeni; devletin mükellef, mükellefin ise alacaklı durumda olmasıdır. Ancak negatif gelir vergisini hak etmeyi sağlayan fakirlik çizgisinin hangi kriterlere göre tespit edileceği ve nasıl finanse edileceği gibi önemli iki sorunu vardır.

Örneğin; yıllık gelirin 1 milyar TL., vergi oranının %15 olduğu varsayalım. Bu durumda hiçbir geliri olmayan aileye devlet tarafından 1 milyar TL. gelir transferi yapılacaktır. Eğer ailenin piyasa geliri 2 milyar TL. olarak gerçekleşirse devlet tarafından bu aileye yine 1 milyar TL. gelir transferi yapılacak ancak piyasa geliri olan 2 milyar TL.'den %15 oranında vergi alınacaktır. Gelirin üst sınırının belirlenmesi daha çok politik bir karar olmaktadır. O halde tespit edilen sıfır ile üst sınır arasında kalan kadar gelir elde edenlere yıllık olarak yıllık gelir transferi yapılmakta, üst sınırın üzerindeki ise tümüyle gelir vergisine tabi olmaktadır.

Gelir dağılımının kapitalist sistem içinde düzenlenebileceğini veya düzenlenmesi gerektiğini savunan ekonomistlerden Nobel ödüllü Friedman, mevcut sistemin ancak NGV yoluyla düzeltilebileceğini savunmaktadır Dünyada sınırlı olarak uygulama şansı bulan NGV, 1974 yılında OECD tarafından üye ülkelere önerilmiş, ABD ve İngiltere'de pilot olarak uygulanmıştır. Kanada, Almanya, Japonya ve Fransa'da ise güçlü taraftarlar bulmuştur. Ancak metodolojik hatalar ve örgütsel muhafazakarlıklar nedeniyle yaygın olarak uygulanamamıştır. Yetersizliği konusunda

bazı eleştirilere rağmen, NGV'nin gelir dağılımını düzenlemede birçok avantajları vardır. Bunlar²⁷⁵;

-NGV, gelir dağılımı düzenlemek için tüm dünyada uygulama alanı bulabilir.

-Çok basit bir yönetsel yapıyı gerektirir.

-Program kapsamındaki kişilerin, gelirlerini artırma şansı her zaman vardır ve çalışma isteksizliği yaratmayacak şekilde dağılımı düzenleyen ender bir araçtır.

-Yapılacak transfer miktarı objektif olarak gelir ile ilgilidir.

-Nakit transferi olması, sosyal yardımlar yoluyla gelirin düzenlenmesi politikalarından daha avantajlıdır.

-Yararlananları psikolojik açıdan inciten bir uygulama değildir.

-Esnek bir yapıda olması, her koşulda uygulanabilirliğini gösterir.

-Siyasi bir enstrüman olarak kullanılamamasıdır.

(2). Asgari geçim indirimi

Asgari geçim indirimi gelir vergisine uygulanan, ülkeye ve zamana göre farklılıklar gösteren bir tekniktir. Uygulanacak indirim genellikle halkın yaşam biçimine, ülkenin gelişmişliğine, gıda maddelerinin fiyatına, emek geliri elde edenlerin ortalama kazancına, devletin gelire olan gereksiniminin boyutuna gibi çeşitli ölçülere göre saptanır²⁷⁶. Asgari geçim indirimi, kişinin gelirinin, kendisinin ve geçindirmekle yükümlü olduğu kişilerin yaşamını sürdürecekt kadar kısmının, vergi dışı bırakılmasıdır. Böylece gelirin devlet tarafından tespit edilen kısmı, vergiden muaf tutulmaktadır. Adil bir vergilendirmenin yapılabilmesi, mükellefin gerçek ödeme gücüne ulaşılmasına bağlıdır. Asgari geçim indirimi, mükelleflerin gerçek ödeme gücüne ulaşılmasında kullanılan bir tekniktir. Eğer bir kişinin maddi olanakları, ancak kendi varlığını devam ettirmeye yetecek kadar ise, bu kişinin vergi ödeme gücünden bahsedilemez. O halde kişilerin yaşamlarını devam ettirmeye yetecek kısmının üzerinde gerçekleşecek maddi olanaklarından vergi alınmalıdır.

Asgari geçim indirimi aslında asgari ücret olarak adlandırılan emeğin geliri ile yakından ilgilidir. Asgari ücret, işçi ve ailesinin günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre insanca yaşamasını mümkün kılacak, insanlık onuruyla bağdaşacak bir ücrettir. Bu yönüyle asgari ücret, bir üretim faktörü olarak emeğin bedeli olmanın ötesinde, insanın

²⁷⁵ Kabasakal, 1995, s.187.

²⁷⁶ Orhaner, s.158.

yaşaması, varlığını sürdürmesi için gerekli gelir kaynağıdır²⁷⁷. Düşük gelirli kesimin vergiden tamamen muaf tutulması, vergilemede genellik ilkesine ve devletin fiskal amacına ters düşmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bu konu oldukça önemlidir. Gelir dağılımı piramidinde tabanın çok geniş olduğu bu ülkelerde asgari geçim indiriminin yüksek tutulması, zaten düşük vergi hasılatının daha da düşmesine neden olur²⁷⁸. Dolayısıyla asgari geçim indirimi tutarının tespit edilmesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde oldukça zor bir ekonomik, sosyal ve politik bir karardır. Ayrıca uygulamada bu indirim tutarı, kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde değildir.

Asgari geçim indirimini savunanların temel görüşleri şöyledir: 1-Fizyolojik yaşamın gerektirdiği gelirden vergi alınmamalıdır. 2-Düşük gelirli mükellefleri vergilendirmek zor ve masraflı olduğu için, asgari geçim indirimi rasyonel bir uygulamadır. 3-Çeşitli sosyal problemlerin ortaya çıkması engellenmiş olmaktadır. 4-İnsanca düşüncelerin bir gereğidir. 5-Kişinin insan onuruna yakışır yaşamını sürdürmesi, devletin de anayasal bir görevidir²⁷⁹.

Bu uygulamayı yerenlerin başlıca görüşleri ise şöyledir: 1-Vergi gelirlerini azaltır. 2-Asgari geçim indirimi tutarının kesin tespit edilmesi olanaksızdır. 3-Vergide genellik ilkesine aykırıdır. 4-Konjonktürel dalgalanmaların çöküntü evresinde önemli bir gelir kaybı ve de yük oluşturur²⁸⁰. 5-Devlete önemli idari ve mali yük getirir.

Asgari geçim indiriminin tek bir oranda veya sabit bir miktarda olması halinde, adil olmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; sadece kendi geçimini sağlamakla sorumlu olan bir kişi ile kendisinden başka diğer aile bireylerinin de geçimini sağlamak durumunda olan bir kişinin, aynı indirimine tabi tutulması, adil olmamaktadır. Uygulamada geliri ve asgari geçim indirimi aynı olan bu iki farklı kişinin, farklı düzeylerde gerçekleşen ihtiyaç tatminleri, asgari geçim indirimi uygulamasının vergi ödeme gücü kavramı ile desteklenmesi zorunluluğunu doğurmaktadır.

Ödeme gücüne göre yapılacak olan doğru bir vergilendirmenin ve dolayısıyla asgari geçim indiriminin, her kişinin gelirine ayrı ayrı uygulanması, her kişi için nispi

²⁷⁷ Enis Bağdadioğlu, Asgari Ücret, Türk-İş Eğitim Yayınları, No:3, Ankara, 1999, s.1.

²⁷⁸ Turhan, 1998, s.132.

²⁷⁹ Akdoğan, 2002, s.205.

²⁸⁰ Aksoy, 1998, ss.245-246; Akdoğan, 2002, s.206.

fayda kaybı konusunda daha adil olacaktır. Eğer emeğin karşılığı olan ücret, sürekli asgari geçim indirimine yaklaşık olur ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatı artarsa, ücretin de artması zorunlu olur. Tüketim vergilerinin yükü sonuçta geliri yüksek bireylere yansıtılır ve bu bireyler tüketimlerini kısmak zorunda kalırlar²⁸¹.

2. Harcama politikası ve gelir dağılımı ilişkisi

Nitelikleri itibariyle kamu harcamaları, çeşitli sınıflandırmalara ayrılmaktadır. Burada gelir dağılımına etkileri farklı içerik ve boyutlarda gerçekleşen cari-yatırım ve reel-transfer harcamalara yer verilecektir.

a. Cari ve yatırım harcamaları

Devletin tüketim ile ilgili yaptığı harcamalar cari harcamalar denir. Cari harcamaların özellikleri; sağladıkları faydalar süresizdir, her yıl tekrarlanırlar. Memurlara ödenen maaşlar, yolluklar, harcırahlar, kırtasiye malzemeleri, ödenilen kiralar, elektrik ve su faturaları gibi idari harcamaların tümü cari harcamalar sınıfına girerler²⁸². Bu tür harcamalar efektif talep üzerinde doğrudan etkide bulunarak, istihdam ve milli gelir düzeyini yükseltirler. Ekonomik konjonktürün normal olduğu dönemlerde, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için yapılan bu harcamalar; ekonominin kriz dönemlerinde durgunluğun bir an önce aşılması ve özellikle gelir düzeyi düşük grupların gelirlerinin artırılması suretiyle gelir dağılımını etkileyebilmektedirler. Ölçülemez ve bölünemez nitelikte olan tam kamusal mallar için yapılan harcamalar, tüm bireylere aynı düzeyde yarar sağladıkları için, gelir dağılımı üzerinde nötr etkide bulunduğu konusunda görüş birliği vardır. Ancak eğitim ve sağlık gibi yarı-kamusal mallar için yapılan harcamalarda, bireyler bu hizmetlerden karşılıksız veya maliyetinin altında bir bedelle yararlanırlar. Bu hizmetlerden düşük gelirli grupların daha fazla yararlanması, gelir dağılımını olumlu yönde etkileyecektir.

Yatırım harcamaları, üretim artışına yönelik, dayanıklı ve yararı birden fazla yılı kapsayan mal ve hizmetlere yönelik yapılan harcamalardır. Otonom yatırımlara yapılan harcamaların çapan mekanizmasıyla, ekonomideki birçok makro değerlerle birlikte, gelir dağılımını da etkilemesi söz konusudur. Yapılan yatırım harcamalarının ilk etkisi,

²⁸¹ Günter Schmolders, Genel Vergi Teorisi, (çev: Salih Turhan), 4.b., İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2149, İstanbul, 1976, s.37.

²⁸² Türk, 2002, s.61.

kişisel gelir üzerinde görülür. Diğer etkileri yapılan harcamaların hangi sektör ve bölgeye yapıldığına bağlıdır. Dolayısıyla sektörel, bölgesel ve kullanılan teknolojiye bağlı olarak fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde yatırım harcamaları etkilidir.

b. Reel ve transfer harcamalar

Reel harcamalar, devletin üretim faktörleri talebi nedeniyle yaptığı harcamalardır²⁸³. Bu harcamaların efektif talep düzeyi üzerinde doğrudan etkili olmaları dolayısıyla istihdam ve milli geliri artırıcı etkileri vardır. Ekonominin durgunluk ve çöküntü dönemlerinde az gelirlili sosyal tabakalara, iş olanağı sunmak suretiyle gelir dağılımı olumlu yönde etkilenebilir. Reel harcamalar tüketicilere nihai mal, firmalara ise ara malı niteliğinde yarar sağlar. Örneğin; karayolu hizmeti, yolu kullanan tüketiciler için nihai, kamyonları aracılığıyla yolu kullanan firmalara ara malı niteliğinde yarar sağlar. Devletin bu hizmetleri yerine getirmek için üretim faktörleri sahiplerine ödemiş olduğu bedeller de, onların gelirlerini artırmaktadır. Dolayısıyla çarpan mekanizması ekonomik makro değerleri ve gelir dağılımını etkilemektedir.

Transfer harcamaları belirli kişi veya sosyal tabakalara satın alma gücü aktarırlar. Bu harcamalar karşılıksızdır ve daha çok yardım niteliğindedirler. Piyasa mekanizması gelirin adil dağılımını sağlayamadığı için, devlet bazı kişi ve sektörlerle aynı ve nakdi değer aktarımı, sübvansiyon gibi uygulamalarla, gelir dağılımına müdahale etmek zorunda kalır. Gelir dağılımını düzenlemek adına yapılan transfer uygulamalarının, toplumun hangi katmanına gittiği konusunda geliştirilen iki kavram vardır. Bunlar dikey ve yatay açıdan dağılımlardır. Toplum, belirli gelir grupları itibariyle düşünüldüğünde; yaratılan negatif ve pozitif transferler dolayısıyla, düşük gelir gruplarına gittikçe artan bir şekilde net pozitif transfer isabet ediyor ise, gelir dikey açıdan dağılıma tabi tutulmuş olmaktadır. Buna karşın, aynı gelir grubu içinde fakat farklı durumlardaki harcama birimlerine doğru net pozitif gelir akışı var ise, yatay gelir dağılımı söz konusu olmaktadır Düşük gelirliilere doğrudan ekonomik değer aktarımı sağlayan başlıca programlar şunlardır²⁸⁴

1-Sosyal Güvenlik Programları: Yaşlılara, düşkünlere, malullere, dul ve yetimlere yönelik olarak hazırlanan programlar, sağlık sigortası gibi sosyal güvenlik programları.

²⁸³ Akdoğan, 2002, s.82.

2-İşsizlik Tazminatı: İşsiz kişilere devlet tarafından doğrudan işsizlik tazminatı adı altında ödeme ile, belli bir yaşam düzeyinde olmaları sağlanır.

3-Refah Programları Oluşturulması: İhtiyaç sahibi yaşlılara, görme özürliülere, uyuşturucu bağımlısı çocuklara yardım edilmesi, çok yoksul olan ailelere yemek kuponu verilmesi ve ilaç yardımı yapılması refah programlarını oluşturan bazı faaliyet alanlarıdır.

4-Maliyetinin Altında Gıda Temin Edilmesi: Devlet, geliri düşük olanlara yönelik üretim maliyetinin altında mal ve hizmet sağlayarak, gelirin yeniden ve adalete yakın bir şekilde dağıtmaktadır.

Düşük gelirli kişilere ve tarım sektörüne verilen yardımlar, hem kişisel hem de sektörel gelir dağılımı üzerinde olumlu etkide bulunur. Üretim ve ihracata verilen destek, kolaylık ve primler, imalatçı ve ihracatçı gibi yüksek gelirli kişilerin gelirlerini artırdığı için, fonksiyonel gelir dağılımını girişimciler lehine bozmaktadır. Ancak sektörde çalışanlar ücretliler için ise olumlu etkide bulunur. Transfer harcamaları içinde faiz ödemeleri de yer almaktadır. Tasarruf eğilimi genellikle yüksek gelirli kişilerde daha fazladır. Devletin ihraç ettiği tahvil ve bonoları bu yüksek gelirli kişilerin alması, dönem sonunda tahakkuk edecek faiz dolayısıyla, fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır.

3. Borçlanma politikası ve gelir dağılımı ilişkisi

Bir zamanların maliye anlayışı içerisinde olağanüstü bir gelir kaynağı sayılan borçlanma, bugün artık vergiler gibi normal bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Borçlanmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi, gönüllü ve zorunlu olmasına göre değişir. Gönüllü borçlanmada kişi ve kurumlar, harcamalarını kısarak değil, daha önceden yapmış oldukları tasarrufları devlete borç olarak verirler. Bu olay ilk olarak ve hemen gelir dağılımını etkilemez. Tasarruf ve servetin kullanım şeklini değiştirir. Gelir dağılımı üzerindeki etkisi, bir anlamda paranın değeri olarak adlandırılan faizin, hak sahiplerine ödenmesi aşamasında görülür. Devlete borç vererek, faiz geliri elde edenler, nispeten tasarruf yapma yetkisi olan yüksek gelirli kişilerdir. Borçlanma karşılığında ödenen faiz, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı üzerinde, önemli etkilerde bulunur.

Özel kişilerin tasarruflarını devlet borç vermeleri sonucunda elde ettikleri faiz

²⁸⁴ Parasız, 2000, s.211.

geliri, onların kişisel gelirlerini artırır. Bu durum kişisel gelir dağılımını, zaten geliri yüksek olan kişiler lehine etkiler. Devletin banka ve şirketlere borçlanması durumunda, hak edilen faiz geliri bu kurumların ortakları arasında paylaşılacaktır. Bu durum fonksiyonel gelir dağılımı açısından olumsuz etkide bulunacaktır. Borçlanmanın gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Devlete borç verenler, bunun karşılığında bir faiz getirisi alacaklardır. Ayrıca vergi yasalarında vergi oranları, muafiyet ve istisnalarla ilgili kolaylıklardan yararlanacaklardır. Ekonominin enflasyon veya deflasyon içine girmesinde etkili olacaktır. Alınan borçların ana para ve faiz ödemeleri sonuçta vergi gelirleriyle karşılanacağı için devletin borçlanması gelecekte alınacak vergilerin bugünden alınması olarak tanımlanır.

Devlet borçları tekrar vergi mükellefleri tarafından ödeneceği için, etkileri farklı olacaktır. Eğer devlete borç verenler ile vergiyi ödeyenler aynı kişiler olursa herhangi bir yük getirmesi veya gelir dağılımında adaletsizliğe neden olması söz konusu olmayacaktır. Ancak devlete borç verenler ile vergiyi ödeyenler aynı kişiler değil iseler, işte o zaman gelir dağılımında adaletsizlik ortaya çıkacaktır²⁸⁵.

Borçlanmanın zorunlu olması durumunda, kişi ve kurumlar tasarruflarından değil, gelirlerinden belli bir payın ayrılması suretiyle borç verirler. Bu yönü itibariyle vergiye benzer. Zorunlu borçlanma yoluyla gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması, artan oranlı borçlanmak yoluyla yapılabilir. Ancak devletler genellikle zorunlu borçlanmaya gittiği zaman, negatif faiz haddi üzerinden borçlanır. Bu durum ise zorunlu olarak tasarruf ettirilen kişi ve kurumların tasarruflarının, zamanla reel olarak değer kaybetmesi ve gelir dağılımını olumsuz etkilemesi sonucunu doğurur.

Kamu kesiminin mali disiplini sağlayamaması nedeniyle, finansal piyasaların üretebildiği fonların hemen hepsi, kamu kesimi açıklarının finansmanına massedilmektedir²⁸⁶. Kamunun menkul kıymet ihraç yoluyla, sermaye piyasasından en fazla fon toplayan kesim olmasına rağmen, sabit sermaye yatırımları içindeki payının aynı paralellikte olmamasının nedeni; toplanan bu fonların yatırımlarda değil, daha önceden alınan borçların ana para ve faiz ödemelerinde kullanılmasıdır²⁸⁷.

²⁸⁵ Ahmet Erol, Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990), Maliye Bakanlığı A.P.K. Kurulu Başkanlığı, Yayın No:324, Ankara, 1992, s.92.

²⁸⁶ İbrahim Turhan, “Türkiye Ekonomisi’nin 1996 Yılındaki Genel Durumu”, Çerçeve, MÜSİAD Yayını, Mayıs-Temmuz 1996, s.17.

²⁸⁷ Hakkı M. Ay, Ekonomik Kalkınmanın Finansmanında Sermaye Piyasasının Rolü ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 1997, s.109.

Kamu gelirlerinin, kamu harcama kalemleri arasındaki dağılımı, gelirin dağılımında etkilidir. Ana harcama kalemlerinin alt başlıkta yer alanları arasındaki dağılımı da gelirin dağılımında farklı etkide bulunabilmektedir. Örneğin; cari harcamaların yatırım ve transfer harcamalara göre büyük paya sahip olması, gelir dağılımını farklı değiştirdiği gibi transfer harcamaları içerisinde sosyal güvenlik alt başlığının büyük paya sahip olması, gelirin dağılımını farklı etkilemektedir.

Kamu açıklarının finansmanında kullanılan araçların başında borçlanma ile birlikte enflasyon gelir. Enflasyona neden olabilecek en önemli araç ise devletin para basmasıdır. Reel milli gelir artışı oranında yapılan emisyon, devlete reel bir gelir sağlar. Buna senyoranj adı verilir. Vergi gelirlerinin yeterince artırılmamasının başta gelen nedenlerinden birisi gelir dağılımının aşırı ölçüde bozuk ve kişi başına düşen gelirin düşük olmasıdır²⁸⁸. Modern kamu maliyesi teorisinde, vergi kayıp ve kaçakları ile tahsil harcamalarının büyüklüğü oranında, kamunun enflasyon vergisine başvurmasının optimal olacağı konusunda görüş birliği vardır. Enflasyonu vergiden ayıran temel özellik, kamu kesimi yanında özel kesime de belli bir getiri sağlamasıdır. Geliri, fiyat artışlarından daha yavaş artan (sabit gelirli) kişilerin reel gelirlerinin, geliri fiyat artışlarından daha hızlı artanların lehine azalmasına neden olan enflasyon, gelir dağılımının daha hızlı ve daha büyük ölçüde bozulmasına neden olmaktadır. Devletin enflasyonu hem bir vergi hem de borçlarının reel değerini azaltıcı bir araç gibi kullanması, toplum refahı ve gelir dağılımı açısından son derece sakıncalıdır.

D. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi ve Gelir Dağılımı ile Olan İlişkisi

1. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi

Vergilerin çeşitleri, bileşimi ve milli gelir içindeki payları ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik gelişme aşaması arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Vergi gelirlerinin kamu ekonomisi içerisinde önemli bir yere sahip olması, serbest ticarete dayanan kapitalist sistemin gelişmesi ile paralellik arz eder. Çok eski bir sınıflandırma olan dolaylı ve dolaysız vergiler, vergi gelirleri içindeki payları itibarıyla sürekli bir değişim içinde olmuştur.

Dolaylı ve dolaysız vergilerden hangisinin öncelikli olması gerektiği, uzun

²⁸⁸ Süleyman Güçlü, "Türk Vergi Sistemi'nde Vergilendirmeyi Etkileyen Faktörler", Vergi Dünyası, Ekim 2000, Sayı:145, s.44.

süreden beri tartışılan bir konudur. 17. ve 18. yy.da Fobbes, Child, Petty ve Tenzel tarafından dolaylı vergilerin üstün olduğu savunulurken; 18. yy.ın ortalarından itibaren ise Looke gibi yazarların da etkisiyle dolaysız vergilerin daha üstün olduğu savunulmaya başlanmıştır. Bu tartışmalara daha sonraları Adam Smith de katılmış dolaylı vergilerin ekonomik ve sosyal açıdan zorunlu tüketim mal ve hizmetleri yerine zorunlu olmayan tüketim mal ve hizmetleri üzerinden alınmasını uygun bulmuştur. Yoksa zorunlu tüketim mal ve hizmetler yerine konan dolaylı vergilerin ekonomik ve sosyal sorunlar yaratacağına işaret etmiştir²⁸⁹.

Eski Yunan devrinde başlangıçta düzenli bir vergileme yoktur. Başlıca devlet geliri, kralın mamelek geliridir. Ancak demokrasi devrinde, M.Ö. 4-5.yy.da özellikle savaşlar nedeniyle artan kamu giderlerini karşılamak için bir vergi sistemi geliştirilmiştir. Bu sistemin başlıca özellikleri şöyledir: Dolaysız vergiler yine ihtiyaridir. Vergi sisteminin ağırlığını ise tüketim vergileri, dış ticaretten alınan gümrük resimleri şeklinde dolaylı vergiler oluşturmaktadır. Bu dolaylı vergiler de iltizam usulüyle toplanmaktadır. Zengin vatandaşlar, devletten vergi toplama hakkını açık artırma ile almakta ve bedelini de peşin ödemektedirler.

Gerçekten devlet dolaysız vergilerin toplanmasını şehirlere yüklemiş ve şehirlerin idarecilerini, vergi toplama işinden kişisel servetleri ile sorumlu tutmuştur. Bunun üzerine şehir idarecileri önceleri hem devleti, hem de idare ettiği hemşerilerini memnun etmeye çalışmış, fakat daha sonra adaletsiz davranmışlar ve kendilerinin zengin olmasına gayret etmişlerdir²⁹⁰. Roma'nın Cumhuriyet devrinde mali yük, büyük ölçüde fethedilen yerlerin vergilendirilmesi (haraç) yoluyla karşılanmaktadır. İmparatorluk Roma'sında iltizam sistemi kaldırılmış, vergi idaresi merkezileşmiş ve paralı ekonomiye geçiş hızlandırılmıştır. Bu dönemde önceden uygulanan muamele ve tüketim vergileri devam ettirilmiş, arazi vergisi ve baş vergisi gibi dolaysız vergiler konmuş ve Roma halkı vergi mükellefi kılınmışlardır. Bizans vergi sisteminin en önemli vergisi, önceleri aynı olarak, 4.yy.dan sonra ise para olarak ödenen ve köylülerden alınan hububat vergisidir. Bunun dışında savaş zamanında artan oranlı bir servet vergisi ve toplumun üst tabakalarına dönük sınıf vergileri sistemde yer almaktadır. Dolaylı vergiler olarak ise satış ve damga vergileri ile tekeller vardır.

²⁸⁹ Burhan Gündoğdu, "Joseph Modeli Çerçevesinde Dolaysız Vergilerin Üstünlüğü", Vergi Dünyası, Nisan 2003, Sayı:260, s.109.

²⁹⁰ Lütfü Güçer, İktisat Tarihi Ders Notları, Kitap:1, İstanbul, 1976, s.42

Ekonominin gelişme evreleri içinde tarım ekonomisinin var olduğu ülkelerde, tarımsal üretim ekonominin ağırlığını oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarımsal alandan alınan vergiler, vergi gelirleri içinde en büyük paya sahiptirler. Dolaysız vergi olarak ise sadece gümrüklerden ve bazı malların satışlarından alınan spesifik vergiler, düşük oranlarla yer almaktadır. Ekonominin gelişmişlik düzeyine göre tarihi seyri, tarım ekonomisi, sanayileşme ve ileri sanayileşme olarak gruplandırılacak olursa, bu gruplandırma içinde dolaylı ve dolaysız vergilerin payları Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1
Ekonomik Gelişme ve Vergiler

Vergi Türleri	Gelişme Evreleri		
	Tarım Ekonomisi	Sanayi Ekonomisi	İleri Sanayileşme
Dolaylı Vergiler	Payı az	Payı çok	Payı az
Dolaysız Vergiler	Payı çok	Payı az	Payı çok
Vergiler/GSMH	%5-10	%10-20	%20 ve üzeri

Kaynak: Kenan Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş (Devletin Ekonomik Bir Kuramı), 4.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.422.

Ekonominin gelişmesi ile dolaylı vergilerin önemi artmaktadır. Bunlar arasında gümrüklerden alınan vergiler, özel satış vergileri, mali tekeller başta gelmektedir. Bu aşamada dolaysız vergilerin payı azalmıştır ve daha çok arazi ve gelir vergilerinden oluşur. Sanayileşmenin ilerlemesi ile birlikte vergi sisteminin yapısı da değişmektedir. Gelir ve kurumlar vergisi, gerek dolaysız vergiler içerisinde ve gerekse toplam vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahiptirler. Dolaylı vergilerin payında azalma yönünde, bileşim olarak ta satış ve katma değer vergileri lehine bir gelişme görülmektedir. Gümrük ve servet vergileri, önemlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir.

2. Dolaylı ve dolaysız vergilerin adil gelir dağılımını sağlamadaki rolü

Vergiler, ekonomik ve sosyal yaşamın belirleyici unsurlarındandır. Vergilerin düzeyi; tüketimin yapısını, dolayısıyla üretimi, firmaların karlılık oranlarını, firmaların faaliyet yerini, genel bir ifadeyle rekabet koşulları dahil olmak üzere birçok faktörü etkiler. Ekonomik bütünleşme aşamasında, vergi yüklerindeki farklılıklardan anılan bu faktörlerin etkilenmemesi veya en az etkilenmesi için, mükellefiyetlerin birbirlerine yaklaştırılması gerekir²⁹¹. Vergilerin dolaylı veya dolaysız olmalarının makro ekonomik

²⁹¹ Salih Kaya, “Avrupa Birliği’nde Gelir Vergisi Uygulamaları Karşılaştırması”, Maliye Uygulamaları Dergisi, Kasım 1999, Sayı:9, s.34.

etkileri açısından üç yönden farkları vardır²⁹². Bunlar;

1-Belirli bir reel vergi hasılatının deflasyonist etkisi, dolaylı ve dolaysız vergiler arasında farklıdır.

2-Verginin fiyatlar üzerindeki etkisi, iki vergi türünde farklıdır.

3-Uluslar arası rekabet ve ihracat pazarlarında rekabet edebilmesi uluslar arası ticari anlaşmalardaki cari hükümler nedeniyle, firmaların karşı karşıya oldukları dolaylı veya dolaysız vergi oranına bağlı olabilmektedir.

Bir verginin gelir dağılımı üzerindeki etkisini bilmek için, vergiyi gerçek olarak kimin ödediğini bilmek gerekir. Bir başka deyimle, vergi yansıması teorisi, vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ortaya koyar. Verginin kime yansıdığı bilinmelidir ki; sonuçta gelir dağılımının ne şekilde değiştiği belirlenebilsin. Vergilerin yapıları ve teknik özelliklerinin yanı sıra, dolaylı ve dolaysız karakterde olmalarının etkileri çok farklıdır. Vergilerin çoğunlukla dolaylı yapıda olması halinde vergi yükünü düşük gelirliler, dolaysız olması halinde ise yüksek gelirliler toplum kesimlerinin taşıdıkları konusunda görüş birliği vardır.

Dolaysız ifadesi ile verginin doğrudan geliri vergilemesi anlatılmak istenmektedir. Bu nedenle gelirin tüketilmesi ve kristalize edilerek servet haline getirilmesi aşamasında alınan vergiler, dolaylı yoldan geliri vergilemektedir²⁹³. O halde vergilerin dolaylı veya dolaysız olmaları, gelirin doğrudan veya dolaylı olarak vergilendirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler milli gelir hesaplama yöntemlerinde saptanan ilkeye göre; tüketiciler ve kar amacı gütmeyen kuruluşların gelirleri üzerinden alınan her türlü vergi dolaysız, firmalar tarafından kullanılan çeşitli mal ve hizmetler üzerinden ya da tüketicilerin belli mal ve hizmetlere sahip olmaları ya da kullanmaları halinde tüketicilerden alınan vergiler dolaylı vergi sayılmaktadır²⁹⁴.

Kamu ekonomisinin temel amaçlarını gerçekleştirmek için dolaylı ve dolaysız vergiler etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Ağır bir dolaylı ve dolaysız vergi nedeniyle gelir dağılımı ve kaynak ayırımındaki etkinlik önemli ölçüde bozulurken; bir servet

²⁹² G.K.Shaw, Maliye Politikası, (çev.:Ömer Faruk Batırel), İstanbul İTİA Yayını, Ze Basımevi, 1975, İstanbul, s.47.

²⁹³ Ali Rıza Akbulut, "Kamu Maliyesi ve Vergi Prensipleri Açısından Vergisel Düzenlemeler", Vergi Dünyası, Nisan 2003, Sayı:260, s.96.

²⁹⁴ Özhan Uluatam, Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978), Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, No:462, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s.51.

vergisini uygulamasıyla, her iki fonksiyon da düşük gelir gurubundaki tüketiciler lehine iyileştirilebilmektedir. Öte yandan, dolaysız vergi gelirlerinin, toplam vergi gelirleri içindeki payını, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi artırarak, gelir dağılımında adalet sağlanabilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, çıkar gruplarının etkinliği nedeniyle tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı, dolaysız vergilere göre oldukça yüksektir. Ekonomide vergi yükünün dolaylı mı dolaysız mı vergiler üzerinde yoğunlaşması gerektiği konusu, bugüne dek fazla irdelenmemiş bir alandır. Bu ihmal, kısmen basit Keynesçi modellerin yapısı içinde dolaylı vergilerle yeterince uğraşmanın güçlüğünde-özellikle meşhur IS/LM yapısı içinde-kısmen de dolaylı vergilerin dolaysız vergilerde genellikle önemli kabul edilmeyen para aldatmacası, yansıma ve yerleşme gibi sorunlar doğurmasına bağlanabilir. Bunun sonucu maliye politikasının incelenmesi sırasında hemen her zaman göze çarpan, kamu harcamalarının dolaysız vergiler veya borçlanma ile finanse edildiğidir²⁹⁵.

a. Dolaylı vergiler ve gelir dağılımı

Vergide artan oranlılık; gerek gelir dağılımı ve gerekse vergilemede adaletin sağlanması için, kapitalizmin olumsuz yönlerini sınırlandıran bir kurum olduğunu savunanlar²⁹⁶ olduğu kadar; özellikle yüksek gelirli gruplarda yarattığı ikame etkisi nedeniyle, kaynak dağılımına müdahale ettiği ve böylece refah kaybına neden olduğu yönünde²⁹⁷ eleştirilere de maruz kalmaktadır.

Artan oranlılık; sadece bir verginin oranının matraha paralel olarak artması olarak değil, vergi sisteminin tümüyle gelirin dağılımına müdahale ederek, mevcut dağılımı düşük gelirli gruplar lehine değiştirme işlevi olarak ta tanımlanabilir²⁹⁸. Yalnızca işlemler üzerinden alınan vergiler kaba ve belirsiz şekilde olsa dahi, eşitlik ve adalet açısından kişiler arasındaki dağılımı değiştirebilmektedir. Şöyle ki; işlemler üzerinden alınan vergilerde nihai vergi yükünü kimin (nihai tüketici veya aradaki alıcı ve satıcıların her biri veya herkes) üstleneceği sorusunun cevabı, gelir dağılımını değiştirebilir. Bir diğer nokta vergi yükünün belli bir mal grubunun nihai tüketicisine

²⁹⁵ Shaw, s.47.

²⁹⁶ Orhan Dikmen, Maliye Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1973, s.247.

²⁹⁷ Fethi Heper, "Vergilerin Bireylerin Ekonomik Davranışları Üzerindeki Etkisi", E.İ.T.İ.A. Dergisi, Sayı:1, 1980, s.309.

²⁹⁸ Fatih Sarioğlu, "Vergi Sisteminin Bütünselliği ve Artan Oranlılık", Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Bahar 2002, s.221.

yüklenmesinde, farklılık yaratma alanı dar ve yetersiz olacaktır²⁹⁹.

Özellikle spesifik karakterli dolaylı vergiler, gelir düzeyine kıyasla tersine artan oranlı etki yaratırlar. Tüketilen mal dolayısıyla ödenen maktu vergi, yüklenicinin gelir düzeyine göre ters orantılıdır. Ayrıca bu vergiler; yüksek değerli vergi konularında oransal olarak az, düşük değerli vergi konularında ise oransal olarak yüksek etki yarattıklarından, geliri olumsuz yönde yeniden dağıtıcı rol oynarlar. Dolaylı vergiler, dolaysız vergilere kıyasla toplam vergi gelirlerini daha fazla artırır. Gelir seviyesinin düşük olmasının bir sonucu olarak, tüketime ayrılan kısmı fazladır. Gelir üzerine konacak olan dolaysız bir vergi, vergi gelirinde bir artışa neden olmaz iken,; tüketim üzerine konacak dolaylı bir vergi, vergi gelirlerinde daha fazla bir artış sağlayacaktır.

Dolaysız vergiler, mükelleflerin çalışma isteklerini kırarken, dolaylı vergilerde bu etki pek hissedilmez. Çünkü dolaysız vergiler direkt olarak ücreti hedef aldıkları halde, dolaylı vergiler genellikle fiyat içine gizlenip, anestezi etkisi yaparlar. Dolaylı vergilerin toplanması ve yönetimi, dolaysız vergilere göre daha kolay ve basittir. Dolaylı vergiler kazançtan çok harcama ile ilgili olduğu için, dolaysız vergiler gibi tasarruf ve yatırım üzerindeki olumsuz etkileri daha az olacaktır. Henüz tamamlanmamış olan yatırımlar, nihai mal ve hizmet çıktısı meydana getirmeden önce, kişisel geliri artırır. Bu da enflasyonist bir etki yapar. Üretime geçilmeyen böyle bir durumda dolaylı vergiler fiyat artışlarını önlemeye yardımcı olur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım kesimi ekonomi içinde büyük bir paya sahiptir. Dolaysız vergilerin ağırlık kazandığı bir ortamda tarım kesimi yeterince vergilendirilememektedir. Böyle bir durumda dolaylı vergiler, azalan vergi hasılatını ikame edici bir yapı oluşturacaktır.

Dolaylı vergiler, teşvik aracı olarak da kullanılırlar. Üretim teşvik edilmek isteniyorsa, ilgili mallara daha düşük oranlı vergi konulur. Yine aynı şekilde düşük gelirli kişiler tarafından çok tüketilen mallar veya tüketimi artırılmak istenen mallar üzerine ya hiç ya da düşük oranda vergi konulur. Diğer yandan lüks tüketimin, özellikle ithal malı tüketiminin kısılanması için de dolaylı vergilerden yararlanılabilir. Bir başka etkileri de; otomatik düzenleyici olarak kendilerini gösterir. Dolaylı vergiler, gelir artışına bağlı olarak talebi artan mallar üzerine konduğundan, talep artışını otomatik bir

²⁹⁹Nicholas Kaldor, Harcama Vergisi, (çev.: M.Çetin Hacıosmanoğlu), Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, No:4, y.y., 1996, ss.25-26.

sınırlayıcı olarak etkilerler³⁰⁰. Az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler/dolaysız vergiler oranı 1'den büyük, gelişmiş ülkelerde ise 1'den küçüktür. Bunun anlamı; dolaylı vergiler az gelişmiş ülkelerde daha yaygındır. Dolaylı vergilerin hem gelişmiş ve hem de az gelişmiş ülkelerde önemli bir yer tutmasının birçok nedenleri vardır. Birincisi; bu tür vergilerin varlığını ve yükünü, yükümlüler pek fark edemezler. Dolayısıyla ekonomide bulunan baskı gruplarının, dolaysız vergilerde olduğu kadar çabuk ve kesin karşı çıkmaları ile karşılaşmadan konmaları, kaldırılmaları veya oranlarının değiştirilmesi mümkündür. Bir diğer neden; dolaylı vergilerin seçimsel (selektif) olarak uygulanabilme olanağının varlığıdır. Bunun anlamı, ekonomi yönetimi, ekmeğe vergi koymayı, biraya koyabilme olanağına sahiptir. Dolaylı vergilerin düşük gelirli gruplar üzerindeki etkisi son derece önemlidir. Selektif bir uygulama olanağına sahip olmaları bu vergilerin gelir dağılımını düzenleyici bir rol oynamasına neden olabilmektedir.

Dolaylı vergiler; etkilerini daha kısa sürede gösteren, talebi emici özelliği fazla olan, uygulanması kolay ve mükelleflerin tepkilerini çekmemek açısından genellikle daha cazip vergiler olmalarına karşın, tersine artan oranlı etkiler yaratabilmeleri, vergi ödeme gücünü izleyememeleri nedeniyle, vergi eşitliği ve gelir dağılımı açısından sorunlar yaratabilmektedirler. Dolaysız vergiler ise, dolaylı olanlara kıyasla; vergi ödeme gücüne ulaşabilmek açısından uygulanan vergi çeşidine göre değişmekle birlikte (artan oranlılık, indirim uygulamaları, ayırma ilkesi, muafiyet ve istisna uygulamaları gibi mekanizmaları sayesinde) çeşitli üstünlüklere sahiptir. Etkilerini dolaylı vergilere oranla daha uzun sürede gösteren ve mükelleflerin psikolojisine uygun düşmeyen bu vergiler, özellikle vergi kaybının yoğun olduğu vergi sistemlerinde önemli yönetsel, mali ve sosyal sorunlara yol açabilmektedir.

Bilindiği gibi dolaylı vergilerin en büyük eksikliklerinden biri olarak ifade edilen, vergilemede adalet ilkesine ters olmaları, bir ekonomide zorunlu mallar vergilendirilmeyerek, lüks mallar ise dereceli olarak vergilendirilerek sağlanabilir. Dolaylı vergiler arz ve talep esnekliklerine göre ve fiyat mekanizması aracılığıyla verginin mükellefi olan firma ve satıcı tarafından en son tüketiciye aktarılır. Kurumlar vergisi ve diğer dolaysız vergiler ise belli koşullarda ve ölçüde tüketicilere yansıtılabilmektedir. İşte bu yansıma olgusu nedeniyle, bir çok vergi düşük gelir grubunda yer alan tüketicilere aktarıldığından, gelir dağılımı reel anlamda

³⁰⁰ Vural Savaş, Politik İktisat, Beta Basım-Yayın-Dağıtım A.Ş., 4.b., 1999, İstanbul, ss.68-69.

bozulmaktadır. Öte yandan, vergiyi yansıtan yüksek gelirli mükelleflerin reel gelir düzeyi, uygulanan vergi politikası sonucu olarak daha da artmaktadır. Vergi yapısının uygun bir biçimde saptanmadığı durumlarda, gelir dağılımının düşük gelir grupları aleyhine nasıl bozulduğu apaçık ortadadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemi, tüketim vergisi ağırlıklı olduğundan, vergi gelirleri arttıkça dağılım, üst gelir grubundaki mükellefler lehine değişir³⁰¹. Artan oranlılığın ideal ölçüsü, sadece o anda toplumdaki eşitlik kavramının yansımaları olarak düşünülmemelidir. Diğer bir deyişle artan oranlılığın sınırlarını, toplumun kanunlar dolayısıyla parlamento vasıtasıyla vergilerden yararlanarak, sosyal refahın dağılımındaki adaletsizliği gidermek isteği çizmektedir. Vergilemede adalet veya eşitlik, kişilerin olanakları ölçüsünde artan oranlı vergilemesi demektir. Bunun mantığı ise az kazananlardan az, çok kazananlardan çok vergi almaktır. Bu ise ancak artan oranlı bir vergi tarifesi ile olanaklıdır.

Bugün bir vergileme aracı olarak gelir vergisinin etkinliğinin genellikle kişilerin üretici ve tüketici sıfatıyla ekonomik faaliyetlere bakışına göre değiştiği kabul edilmektedir. Harca vergisinin tersine, gelir vergisinin kişilerin vergiden sonraki gelirlerini çeşitli tüketim unsurları arasında dağıtmasında rol oynayan etmenler üzerinde müdahaleci etkisinin olmamasına karşılık; gerek çalışmak, gerek tasarruf yapmak ve gerekse bir işe atılıp risk üstlenmek yoluyla, kişilerin para kazanmak irade ve istekleri üzerinde müdahaleci etkisi vardır. Bu itibarla bugün birçok maliyeciye göre etkinlik açısından her çeşit dolaylı vergiler, dolaysız vergilerden daha üstündür³⁰².

Klasiklerin öngördüğü verim ve eşitlik ilkeleri arasındaki çatışma, dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımında iyi hissedilmektedir. Verim açısından en avantajlı vergiler, dolaylı vergilerdir. Fiyat içerisinde hissedilmeden ödendikleri ve kaçırılmaları da zor olduğu için dolaylı vergiler, verimlidirler. Ancak şahsileştirilemedikleri için adil değildirlere. Maliyeciler arasında bu konu, ‘verimli vergiler adil değil, adil vergiler de verimli değildir’ şeklinde özetlenir³⁰³. Dolaylı vergilerin oranlarının yanlış ve keyfi saptanmasının da bazı sakıncaları vardır. Mal ve hizmetler üzerine farklı vergi uygulamaları, kişileri daha ekonomik davranmaya, bir başka deyişle tasarrufa yönlendirecektir. Eşitlik ve sosyal adalet adına zorunlu mal ve hizmetlere tanınan istisnaların genişlemesi, vergi yükünün lüks mallar üzerinde yoğunlaştırılmasına neden

³⁰¹ Şener, s.192.

³⁰² Kaldor, s.27.

³⁰³ Nadaroğlu, s.218.

olacaktır. Bu gelişme devletin yeterli ve istikrarlı gelir toplama şansını azaltacaktır.

Dolaylı vergiler fiyat içinde gizli olduğu için vergi yükü hissedilmez. Vergiye karşı tepki daha az olur. Vergi idaresinin vergiyi yaygınlaştırma ve oranlarını yükseltme olanakları artar. Dolayısıyla hazine için daha yüksek gelir sağlamak mümkün olur. Buna karşılık dolaylı vergiler adil değildir. Çünkü vergide adaleti sağlayacak artan oranlılık, en az geçim indirimi vb. gibi unsurları uygulamak imkanı azalır. Bu vergilerde vergi adaletini sağlamada tüketimin farklı oranda vergilendirilmesi, lüks mallara yüksek oranda vergi uygulamak veya zorunlu tüketim mallarını vergi dışı bırakmak gibi çok sınırlı imkanlardan ancak yararlanılmaktadır. Bunun için dolaylı vergiler regresif (gerileyici) vergilerdir. Ayrıca dolaylı vergiler, yüksek gelir sağlama imkanını vermekle beraber, durgunluk dönemlerinden daha çok etkilenir ve dolayısıyla sağladığı gelir dolaysız vergilere göre daha az devamlılık arz eder.

Gelirin, toplumun varlıklı tabakası ile varlıksız tabakası arasında yeniden dağılımına tabi tutulması ve servetin belirli ellerde ölçsüz derecede birikimine imkan verilmesi de A. Wagner'in tavsiyeleri arasında yer almaktadır. Alman sosyalist yazar, bütün bu amaçların gerçekleşmesi için, etkin bir araç olarak artan oranlı vergilerden yararlanılmasını ısrarla savunmaktadır. Verginin yeniden dağıtıcı etkisi, günümüzde artık verginin gelir sağlama fonksiyonu gibi doğal karşılanmakta ve sosyal bazı amaçların gerçekleştirilmesinde verginin bu özelliğinden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Gelir sağlama açısından önem taşımadıkları halde servet vergileri üzerinde bugün de ısrarla üzerinde durulmasının nedeni, mali olmaktan çok sosyaldir. Gelirin tam ve etkin olarak vergilendirilmediği hemen hemen bütün ülkelerde (az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde) dolaylı vergilere ağırlık verilmektedir³⁰⁴. AGÜ'lerde dolaylı vergiler vergi gelirleri içinde önemli bir yere sahiptirler. Bunun nedenleri arasında teknik açıdan kolay bir vergi olması ve ekonomik kalkınma amacına uygun düzenlemelere olanak vermesi sayılabilir.

Dolaylı vergilerin her koşulda adaletsiz olduğunu ileri sürmek doğru değildir. Örneğin, dışsallık yaratan üretim veya lüks mallar üzerine salınan dolaylı vergiler gelir dağılımı açısından düzeltici vergilerdir. Her ne kadar bugün gelişmiş ülkelerdeki vergi sistemleri dolaysız vergilerden dolaylılara bir trend gösteriyorsa da, o ülkelerdeki gelir

³⁰⁴ Bülent Demirağ, "Özel Tüketim Vergisi , Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar" Semineri (18 Haziran 2002), Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:39, Temmuz 2002, s.10.

düzeyinin yüksekliği, sosyal nitelikli transfer harcaması uygulamaları, sosyal güvenlik sisteminin yaygınlığı, KDV oranlarının harcama kalemlerinin aile bütçesindeki önemlerine göre kategorize edilerek saptanması ve minimum geçim düzeyi altında bulunan sosyal katmanlara, gelirlerin artırılması bağlamında geliştirilen direkt müesseseler ve bu mahiyetteki diğer uygulamalar nazara alındığında, harcama vergileri şahsileştirilmekte ve vergilerin gelir bozucu özelliği ortadan kalkmaktadır.

Bütün ülkelerde dolaylı vergiler, toplam vergi gelirlerinde önemli bir yer tutar. Az gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler/dolaysız vergiler oranı 1'den büyük, gelişmiş ülkelerde ise 1'den küçüktür. Bunun anlamı dolaylı vergilerin, az gelişmiş ülkelerde daha yaygın olduğudur. Dolaylı vergilerin, hem gelişmiş ve hem de az gelişmiş ekonomilerde önemli bir yer tutmasının ilk nedeni; bu tür vergilerin varlığını ve yükünün, bireyler tarafından fark edilmemesidir. Dolayısıyla baskı gruplarının dolaylı vergilerde olduğu kadar çabuk ve kesin karşı koymaları ile karşılaşmadan konmaları, kaldırılmaları veya oranlarının değiştirilmesi mümkün olur. İkinci neden; dolaylı vergiler seçimsel (selektif) bir tarzda uygulanabilirler. Hükümet ekmeğe vergi koymayıp, sigaraya koyabilme olanağına sahiptir. Bu nedenle hükümetler, gelir dağılımının düzenlenmesine ters düşmeden, çeşitli mallar üzerine vergi koyabilirler. Hükümetlerin dolaylı vergileri tercih etmelerinde bu özelliklerinin önemli olmaktadır. Bu konuda yasal bir engelin olmaması da hükümetlere büyük bir hareket serbestisi sağlamaktadır.

Düşük gelirliler üzerinde ağırlığı da daha çok hissedilir. Buchanan ve Wagner'e göre; "harcamalar direkt vergilemenin dışında başka yollarla finanse edildiğinde kamu sektörü büyür. Çünkü bu durumdan halk, kamu harcamalarının fiyatının dolaylı vergileme durumunda, dolaysız vergilerden daha az olacağını algılar. Yani, insanlar mali illüzyon dolayısıyla mal ve hizmetlerin fiyatlarını gerçeğinden daha az algırlar. Oylarını maksimize etmeye çalışan politikacılar, artan dolaysız vergilerden çok, emisyon ve borçlanma yoluyla finanse etmektedir. Mali illüzyon, dolaylı vergiler veya stopaj yöntemine göre tahsil sonucunda vergi mükelleflerinin vergi ödediklerinin farkına varmamaları, dolayısıyla kendilerine sağlanan kamu hizmetlerinin fiyatını doğru olarak saptayamama durumunu ifade etmektedir"³⁰⁵.

³⁰⁵ İhsan Günaydın, "Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensel İlişkiler", Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2000, s.58.

Bilindiği gibi dolaysız vergiler, varlıklı kesime mükellefiyet yüklemekte olup, gelir ve servet üzerinden alınırken; dolaylılar yalnızca harcamaları vergilendirmektedir. Kamu gelirleri içindeki dolaysız vergilerin nispi büyüklüğü, bir bakıma zengin kesimden orta ve fakir tabakaya doğru yapılan transfer mahiyeti taşır ve gelir dağılımındaki çarpıklığı düzeltici ve fakir ailelerin giderlerini artırıcı bir işlev üstlenir. Dolaylı olanlar ise, aksine söz konusu sosyal katmanların yaşam koşullarını daha da zorlaştırıcı ve çarpık gelir bölüşümünü hızlandırıcı niteliktedirler.

b. Dolaysız vergiler ve gelir dağılımı

Dolaysız vergiler önceden belirlenebilecek nitelikteki vergi konularından alınmakta ve belirli zamanlarda isme bağlı olarak tarh ve tahsil olunmaktadır³⁰⁶. Dolaysız vergiler, gelir vergisi ve bazen kurumlar vergisinde olduğu üzere, artan oranlı tarifeler üzerinden alınabilmeleri, muafiyet, istisna ve indirim uygulamalarına yer verilmesi, vergi türlerine göre değişen boyutlarda şahsileştirmenin yapılabilmesi nedeniyle, gelir dağıtıcı ve düzenleyici etkiler yaratabilmektedir.

Dolaylı vergilerin yansımaları ve bunun sonucu olarak genel fiyat düzeyinde yükselmeye ve piramitleşmeye yol açabilmesi problemleri, dolaysız vergilerde söz konusu değildir. Buna bağlı olarak, bir taraftan alınan vergi büyük ölçüde mükellefin üzerinde kalmakta, diğer taraftan da fiyatlar vergiden dolayı fazla etkilenmemektedir. Bununla birlikte, gerek tarifenin ve gerekse muafiyet, istisna ve indirimlerin bilimsel göstergelerin ve sosyo-ekonomik koşulların ışığı altında belirlenmiş olması, yasa koyucunun amaçları doğrultusunda uygulanması, uygulamadan kaynaklanan sapmaların giderilmesi büyük önem taşır. Bu mali mevzuatıyla, idaresiyle ve yapısıyla tüm mali yönetim rasyonel bir şekilde düzenlenmiş ve uygulanmakta olmasını zorunlu kılar. Dolaysız karakterde olmaları yanı sıra vergilerin mali yönetimden kaynaklanan nedenlerle gelir dağılımını bozucu etkiler yaratılması olasılığı da vardır.

Dolaysız vergilerin dolaylı vergilerden üstün olduğunu A. Marshall, Hicks gibi yazarlar, tüketiciler arası fayda karşılaştırmaları ve ekonomik fazla aracılığıyla savunmuşlardır. Brochier, Tabatoni ve Dichamps gibi yazarlar, buradan hareketle, dolaylı verginin tüketiciye fazla bir yük getirdiğini ispatlamaya çalışmışlardır. Ayrıca paretocu yazarlar da kayıtsızlık eğrilerinin yardımıyla bu sava katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Söz konusu yazarlar, dolaylı vergilerin daha çok yarar kaybına yol

³⁰⁶ Fazıl İ. Pelin, Finans İlimi ve Finansal Kanunlar, 3.b., İsmail Akgün Basımevi, İstanbul, 1995, s.193.

açtığı savunmaktadırlar³⁰⁷. İlk olarak dolaysız vergilerin başarılı olarak uygulanabilmeleri için, kişi başına gelir seviyesi yüksek olmalıdır. İkinci olarak, gelir ve kurumlar vergisinde vergi tabanı dardır. Kurumlaşma düzeyi de düşüktür. Üçüncüsü, gelir vergisi, artan oranlılıkla uygulanabilmekte, hatta bazen mümkün olmamakta, gelir vergilerinin tersine artan oranlı bir yapıya bürünmesi bile mümkün olabilmektedir.

Dolaysız vergilerin en ideal bir vergileme olduğunu düşünen yazarlar da vardır. Onlara göre gelir, bir kişinin vergileme kapasitesinin, dolayısıyla ödeme gücünün ölçülmesinde en kapsamlı ve en etkin bir araçtır. Diğer taraftan kişilerin gelirleri vergilendiğinden, ödenen vergi normal olarak yansıtılamaz. Bu nedenle gerçekte kim vergilenmek isteniyorsa, sonuçta vergi yükünün onun üzerinde kalması söz konusudur. Ayrıca gelir vergisi, mükelleflerin şahsi durumlarına göre, (aile büyüklüğü) farklılaştırma yapma olanağını sağladığından, artan oranlı vergi tarifesi uygulayarak, sosyal eşitlik veya sosyal adalet gerçekleşecektir. Tüm bunların yanı sıra gelir vergisi, harcama vergilerine göre daha nötr (tarafsız) bir vergidir. Çünkü vergi nedeniyle geliri azalan şahıs, harcama alternatifleri karşısında, sanki hiç vergi ödememiş gibi kalan net gelirin göre hareket edebilir. Aynı malların, farklı gelir elde eden kişiler tarafından satın alınmaları söz konusu olabilir. Malların lüks ve zorunlu olup olmadıklarına göre bir vergi tarifesi hazırlamak oldukça subjektif olup, birçok keyfiliklere yol açacaktır. Kaldı ki varlıklı kesim, vergisiz veya az vergili mal ve hizmetleri de satın alabilir.

Dolaysız vergiler, gelir toplama açısından yeterli ve aynı zamanda ekonomik kararlar üzerinde adil ve duyarlı etkiye sahip fazlaca keskin olmayan bir araç niteliğindedirler. Yalnızca işlemler üzerinden alınacak vergiler, kaba ve belirsiz bir şekilde olsa dahi, eşitlik açısından vergi yükünün şahıslar arasında dağılımını farklılaştırabilir³⁰⁸. Mal ve hizmet üzerine konan vergiler, kişileri yüksek oranda vergilenen mal ve hizmetleri alırken ekonomik davranmaya, tasarrufa teşvik edecektir. Harcama kalıplarının bu şekilde düşmesi, devlet hazinesinde meydana gelen gelir artışıyla giderilemeyen boyutlarda refah kaybına neden olacaktır. Eşitlik ve sosyal adalet çerçevesinde zorunlu mal ve hizmetlere tanınan vergisel kolaylıklar, hazinenin yeterli ve istikrarlı gelir toplamasını engelleyecektir. Oysa gelirin vergilendirilmesi, kişilerin vergileme kapasitesi olan ödeme gücünün ölçülmesinde en kapsamlı ve etkin bir araçtır. Gelir vergisinin yansıtılamaması ise, kimin vergilendirilmesi isteniyorsa

³⁰⁷ Sönmez, 1987, s.99.

³⁰⁸ Kaldor, ss.25-27.

vergi onun üzerinde kalacağı için etkisi hemen gözlemlenebilir. Dolaysız vergiler devlete dolaylı vergilere göre daha devamlı bir gelir sağlar. Özellikle dolaysız vergiler içerisinde, emlak vergisi gibi matrahı az çok sabit olan vergiler ile yine ücret ve maaşlar gibi sabit gelirlere dayanan vergilerin oranı yüksekse, kamu gelirleri depresyon dönemlerinde daha az etkilenir. Buna mukabil tüketim ve muamele vergileri gibi dolaylı vergiler iktisadi buhranlardan daha çok etkilenirler.

Dolaysız vergilerde ödenen, genel olarak matrahın elde edilmesinden sonraki bir dönemde olmaktadır. Dolayısıyla ödemede bir gecikme olmaktadır. Ayrıca yükümlünün ödememesi veya cezalı ödemesi durumunda gelir tahminlerinde yanılmaya yol açar. Yine dolaysız vergilerde vergi yükü ve etkisi açık olduğundan daha çok sosyal tepki doğurur. Bu vergiler demokratik rejimlerde oy kaygısı ve gelir dağılımında adalet gibi gerekçelerle bir takım bağışıklıklar ve muafiyetleri de beraberinde getirmeye mütemayildirler. Bu nedenler de vergi matrahının daralması gibi sakıncalar doğurmaktadır³⁰⁹.

³⁰⁹ Korkmaz, 1982, s.25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE

ADİL GELİR DAĞILIMININ SAĞLANMASINDA

ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN ETKİNLİĞİ

I. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YENİDEN DAĞITIM

POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ

Türkiye'de gelirin adil bir şekilde dağılımı sorunu, uzun süredir ihmal edilmiş bir konudur. Gerek ekonomi politikalarının kalkınmaya endekslenmesi ve gerekse bu konudaki literatürün zayıflığı, gelir dağılımına yeterli ilgiyi toplayamamıştır. Türkiye'de gelir dağılımının son yıllarda nasıl değiştiğini gösteren istatistikler şimdilik mevcut değildir. Sadece enflasyona göre gelirini ayarlayamayan ailelerin oldukça zor durumda oldukları söylenebilir. Ancak ne yazık ki; bunların da nüfusun ne kadarını oluşturdukları hakkında kesin bir bilgi yoktur. Oysa gelir dağılımını düzeltmek için önce adaletsizliğin derecesini ve nereden kaynaklandığını tespit etmek gerekir. Yalnızca ücret ve maaşların enflasyona ayak uyduramadığını, tarım kesiminin milli gelirden aldığı payın giderek küçüldüğünü söyleyerek gelir dağılımına doğru teşhis konulamaz. Son yıllarda fakirlik çizgisi adı altında, ülkenin koşullarına göre değişen bir en az geçim düzeyi tespit edilip, bu düzeyin altında kalan ailelerle ilgili araştırmalar da ağırlık kazanmaktadır.

Özellikle gelir dağılımı bozukluğu bir takım sosyal ve sonuçta siyasal sorunlara yol açabileceğinden, öncelikle ve olabildiği kadar doğru biçimde, gelirin hane halkı arasındaki dağılımı ve bu dağılımın zaman içindeki seyrini tespit, bir zorunluluktur. Türkiye'de bu konuda yapılan sınırlı sayıdaki araştırma, gelir dağılımı hakkında ne statik ne de dinamik anlamda kesin bulguları ortaya koyamamıştır. Araştırmaları yöneten, sonuçları analiz eden kişi ve kurumlardan değil, veri toplama güçlüğünden kaynaklanan bu durumun, DİE tarafından yürütülen son çalışmaların bulguları

kamuoyuna sunuldukça, olumlu yönde değişeceği kesindir³¹⁰.

Bu konu başlığı altında hukuki metinlerden anayasa ile politik çizginin belirlendiği kalkınma planlarında gelir dağılımına verilen önem anlatılacaktır. Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili yapılan çalışmalara değinilecektir. Daha sonra Türkiye ile dünyadaki gelir dağılımı karşılaştırması yapılacaktır. Gelir dağılımını bozan başlıca etmenlerin neler olduğu anlatılacaktır. Son olarak Türkiye’de yeniden dağıtım politikalarının ne kadar etkili olduğu konusu anlatılacaktır.

A. Anayasa ve Kalkınma Planlarında Adil Gelir Dağılımının Yeri

Gelirin adil paylaşımı problemi bir ekonomi politikası olması yanında, hukuki dayanaklara da gereksinimi vardır. Bu konuda en önemli dayanak ise doğaldır ki; devletin işleyişini, rejimini, kurumlarını, kurumlar arası ilişkilerini ve kurumların kişiler arasındaki ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü olan anayasadır. Gelirin adil paylaşımı ile ilgili diğer önemli metin, devletin ekonomi politikasının çizgilerini gösteren kalkınma planları gelir. Türkiye’de gelirin adil dağılımı konusunda bu iki olgunun önemi büyüktür.

1. Anayasada adil gelir dağılımı hakkındaki düzenlemeler

Gelirin yeniden dağıtılmasının hangi ölçütlere göre yapılacağı ve adil dağılımın ne olduğu, ahlaki ve siyasi ilkeler ışığında değişebilmektedir³¹¹. Anayasada yapılacak değişiklikler, siyasi bir karar olarak ortaya çıkar. 1982 tarihli Türk Anayasası, temel değerlerinin içeriği bakımından Batı Avrupa anayasalarıyla uyumludur. Bu uyumun ortak kaynağı 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’dir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik unsurları üzerine kurulmuştur. Aynı Batı Avrupa anayasaları gibi Türk Anayasası’nda da özgürlük haklarının kamu yararıyla ilişkilendirilmesi anlayışı hakimdir. Türkiye Cumhuriyeti yalnızca bireysel özgürlükleri ön planda tutmamakta, Batı Avrupa ülkeleri gibi sosyal bir devlet anlayışına da sahiptir³¹².

1982 Anayasası’nın 2.maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti adalet anlayışı

³¹⁰ Alkin, 1995, ss.142-143.

³¹¹ Ramazan Gökbunar-Birol Kovancılar, “Sosyal Refah Devleti ve Değişim”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 1998-Güz, Sayı:3, s.254.

³¹² Joachim Lang, “Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri”, (çev.:Funda Başaran), Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, ss.3-4.

içinde insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Bu madde ile maddi hukuk devleti açık bir şekilde ilan edilmektedir. Devletin temel amaç ve görevlerinin yer aldığı anayasanın 5.maddesi şöyledir³¹³; “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” 5.maddede sosyal devlet ile; kişinin temel hak ve hürriyetini bağlayıcı siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması ve maddi ve manevi bütünlüğünün gelişmesinin sağlanması anlatılmak istenmektedir. Sonuçta kişi ve toplumun huzuru ve mutluluğu sağlanacaktır.

Anayasa Mahkemesi kararlarında da, gelirin adil dağılımı konusuna değinilmiştir. Bu bağlamda sosyal hukuk devleti en geniş anlamıyla şöyle tanımlanmıştır: “...insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişiyle toplum arasında denge kuran, esnek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlet”³¹⁴ olarak tanımlanır.

Güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği sosyal adaleti ve böylece toplumsal dengeyi sağlamak yükümlü devlet³¹⁵, sosyal hukuk devleti tanımlamasına girer.

Anayasanın 65.maddesinde devletin ekonomik ve sosyal ödevlerinin sınırlarını

³¹³<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/AnayasaMetni.htm> (06.08.2003).

³¹⁴ Anayasa Mahkemesi, 18.02.1985, 9/4 RG.T.26.06.1985; Billur Yaltı Soydan, “Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta: Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak”, Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), M.Ü. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, ss.91-92.

³¹⁵ Anayasa Mahkemesi, 17.10.1972, 16/49;Yaltı Soydan, 2000, s.92.

açıklanmıştır³¹⁶; “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” Bu maddeye göre devletin gerçekleştirmek durumunda olduğu ekonomik ve sosyal görevleri, mali kaynakları ile doğrudan ilişkilidir ve bunun sınırı da mali kaynakların yeterliliğine ve büyüklüğüne bağlıdır.

Vergi ödevinin yer aldığı 73.madde şöyledir³¹⁷; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir”. Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak anayasanın 73.maddesinin ikinci fıkrasında “vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır” denilmek suretiyle, verginin kişiler arasında eşit ve dengeli dağıtılması gereği vurgulanmıştır³¹⁸. 73.madde öncelikle vergilemeyi mali güç ile ilintilendirmektedir. Buna göre vergi, ödeme gücü olandan alınmalıdır ve vergi yükünün adil dağılımı, maliye politikasının bir amacı olarak gösterilmektedir. O halde vergi henüz konmadan önce, gelirin adil dağılımına hizmet etmektedir.

Vergi ödeme gücü olmayandan vergi alınmamasının anayasal bir hüküm olarak yer alması; gelirin adil dağılımı konusunda politika üretecekler için, önemli bir dayanak oluşturmaktadır. 1982 tarihli Türk Anayasası, Batı Avrupa anayasalarıyla uyumlu bir temel değerler düzeni içermektedir. Bu düzenin ortak kaynağı özgürlük, eşitlik ve kardeşlik temel değerlerini içermekte olan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’dir. Bireysel özgürlüğü en üst sıraya koyan kuzey Amerikan anlayışıyla şekillendirilmiş anayasaların tersine Türk Anayasası, Kıta Avrupası Anayasaları gibi esas itibarıyla, özgürlük haklarının kamu yararıyla ilişkilendirilmesi anlayışıyla da şekillendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sadece bireysel özgürlüğü garanti altına almamaktadır. Aynı zamanda Fransa, İtalya, İspanya, Almanya ve diğer Kıta Avrupası

³¹⁶ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=65 (06.08.2003).

³¹⁷ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=73 (06.08.2003).

³¹⁸ Sakıp Şeker, *Türkiye’de Ücretler Üzerindeki Vergi Yükü*, Türk Harb-İş Sendikası, 2.b., Ankara, 1997, s.4

lkeleri gibi bir sosyal devlettir³¹⁹.

2. VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda adil gelir dağılımı

VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, yapısal sorunların üzümünü hızlandıracak, ekonomik ve sosyal yapıdaki dönüşümü kolaylaştıracak bir anlayışla hazırlanmıştır. Özellikle gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele alanında öngörülen önlemler, bu amaca en etkili bir biçimde ulaşmak için tasarlanarak hazırlanmıştır. Plan'da yer alan önlemler, temel olarak ekonomik büyümenin sosyal kesimler açısından daha adil gerçekleşmesini, sosyal ve beşeri sermayenin güçlendirilmesini, sosyal devletin daha etkin çalışmasını ve hem ekonomik hem de sosyal yapının daha verimli bir yapıya dönüşmesini hedefleyen politikalar öngörmektedir.

Yoksulluk kavramı, kişinin yaşam standardının toplumda genel kabul görmüş bir standardın altında olması durumunda ortaya çıkan bir statdr³²⁰. DPT, yoksulluk ile ilgili olarak 'mutlak yoksulluk sınırı' kavramını kullanmaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı, Türkiye'de bir kişinin sağlıklı ve sosyal bir yaşamdan dışlanmadan hayatını sürdürebilmek için gerekli olan minimum harcama düzeyini gstermektedir³²¹. VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımının düzeltilmesi ve yoksullukla mücadele konusunda bazı amaç, ilke ve politikalar benimsenmiştir. Bunlar aşağıda sayılmıřtır³²²;

-Gelir dağılımının iyileştirilerek yoksulluğun azaltılması ve ekonomik refah artışından toplumun bütün kesimlerinin adil pay alması esastır.

-Ekonomik büyümeyi esas alan, mutlak yoksulluğu giderecek, göreli yoksulluğu azaltacak ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştıracak iktisadi ve sosyal politikaların uyum içinde uygulanması temel ilkedir.

-Transfer sistemi, yoksullar ve yoksullaşma riskiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulacaktır.

-Kırsal kesimde yaşayan nüfusun verimliliğini artıracak ve tarımsal üretim yelpazesini zenginleştirecek mesleki yönlendirme programlarına ve projelere ağırlık verilerek, ilgili yöre halkının katılımı sağlanacaktır.

³¹⁹ Joachim Lang, "Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri", (ev.: Funda Başaran), Anayasal Mali Düzen XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-16 Mayıs 1998, Bodrum, s.3.

³²⁰ Raziye Selim, "Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı Eşişsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk", İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, s.35.

³²¹ Akın İzmirlioğlu, "Gelir Dağılımı Sorunu Kronik ve Yapısal zellikler Taşıyor", İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, ss.31-33.

³²² <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/taslak.pdf> (04.08.2003).

-Küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesine özel önem verilecek ve yeni girişimcilerin ortaya çıkması teşvik edilecektir.

-İşgücü piyasasına girişi kolaylaştıracak ve sektörler arası işgücü mobilitesini artıracak tedbirlere ağırlık verilecektir.

-Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak üzere, ekonomik yatırımlar yanında, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet yatırımlarına hız kazandırılacaktır.

-Sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılması sağlanacaktır. Bu çerçevede, merkezi idare ile işbirliği içinde mahalli idarelerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı yoksullukla mücadele programlarında etkili bir şekilde yer almaları teşvik edilecektir.

-Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin dar gelirli ve yoksul kesimler için ulaşılabilir ve kullanılabilir olması sağlanacak, bu kesimlerin konut ihtiyacını gidermeye yönelik projeler teşvik edilecektir.

-Yoksul kesimlere gıda güvencesi sağlayacak bir sistem geliştirilecektir. Ekonomik kriz ve doğal afet zamanlarında kitlelerin yoksulluğa düşmesini ve yoksul kesimlerin daha da yoksullaşmasını önleyici bir sistem oluşturulacaktır.

İnsanlar üzerine büyük yatırımlar yapılmaz ise, modern tarım ve sanayinin nimetlerinden yararlanılamayacaktır³²³. Az gelişmiş ülkelerin sermaye birikimini artırması, emek verimliliğini yükseltmesi, teknolojik gelişmeyi kullanması, nüfus artış hızını düşürmesi için önünde yapısal engelleri vardır³²⁴. Bu engeller, gelirin düşüklüğü, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, köyden kente göçüşün hızlanması, işsizlik oranının yüksekliği, nüfus artış hızının ve ölüm oranının yüksekliği, üretimin ithalata dayalı olmasıdır. Türkiye de henüz gelişmiş bir ülke olmaması dolayısıyla, yukarıda anılan bu özellikleri kısmen veya tamamen taşımaktadır.

B. Gelir Dağılımı Konusunda Yapılan Çalışmalar

Bugüne kadar Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili olarak birçok çalışma yapılmıştır Bunlardan ilki oldukça kapsamlıdır ve DPT tarafından yapılmıştır³²⁵.

³²³ Theodore W.Schultz, “Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım”, İktisadi Kalkınma-Seçme Yazılar, (der.:Metin Berk-Fikret Görün-Selim İlkin), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi, Yayın No:6, Ankara, 1966, s.423.

³²⁴ Michael P.Todaro, Economic Development, Fifth Edition, New York: Longman, 1994, p.38.

³²⁵ Tolgay Çavuşoğlu-Yusuf Hamurdan, Gelir Dağılımı Araştırması 1963, DPT, Yayın No:500, Ankara, 1966; “Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.283.

İkincisi Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen bir ankete dayanmaktadır³²⁶. Üçüncü çalışma da Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından ülke çapında gerçekleştirilen anket sonuçlarına dayandırılmıştır³²⁷. Dördüncü çalışma DİE tarafından 1978-1979 yıllarında yapılan anket sonuçlarına dayanmaktadır³²⁸. Gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan bir diğer araştırma DİE tarafından 1987 yılında yapılan bir çalışmadır³²⁹. Bunların dışında 1978 ve 1983 yıllarında Merih Celasun³³⁰, 1986'da TUSİAD³³¹, ve 1988'de Kamar³³² tarafından yapılan çalışmalar da vardır. Ancak Türkiye'de en kapsamlı gelir dağılımı anketleri, DPT tarafından 1987 ve 1994 yıllarında yapılanlardır.

1. İlk çalışmalar

Türkiye'de ilk defa DPT tarafından 1963 yılında T.Çavuşoğlu ve Y.Hamurdan'a yaptırılan gelir dağılımı araştırmasında tarım ve tarım dışı sektörlerde aile sayısı beşte birlik dilimlere bölünerek, her dilime düşen gelir miktarı verilmiştir. Bu çalışmaya göre hanelerin en alt gelirdeki %20'si, gelirden %4.5, en üst gelirdeki %20'si %57 oranında pay aldığı bulgusu ortaya çıkmıştır. 1968'de T.Bulutay ve arkadaşlarının yapmış olduğu "Türkiye'de Gelir Dağılımı Araştırması"na göre en alt gelirdeki %20'lik dilimin gelirin %3'ünü, en üstteki %20'lik dilimin ise gelirin %60'ını aldığı ortaya çıkmıştır.

1973'te DPT tarafından yapılan milli gelir istatistiklerine dayanılarak hazırlanan gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en alttaki %20'lik dilimi gelirin %3.5'ini, en üstteki %20'lik dilim ise gelirin %56.5'ini aldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın ortaya koyduğu sonuç, III.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir dağılımına ilişkin yer alan şu savı doğrulamaktadır; Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak, ülkenin

³²⁶ Tuncer Bulutay,-Hasan, Ersel, Türkiye'de Gelir Dağılımı 1963, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, No:325, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

³²⁷ DPT, Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Yayın No:1495, Yayın ve Temsil Şubesi Matbaa Birimi, Ankara, 1976

³²⁸ DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-1979, Yayın No:999, DİE Matbaası, Ankara, 1982

³²⁹ DİE, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları- Gelir Dağılımı, Yayın No:1441, DİE Matbaası, Ankara, 1990.

³³⁰ Merih Celasun. "Income Distribution and Domestic Term of Trade in Turkey 1978-1983" ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 13, 1986

³³¹ H.Ersel-H.Fişek-E.Kalaycıoğlu, Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt:2, TUSİAD, İstanbul, 1986

³³² Emre Kongar, Kamuoyu Araştırmalarına Göre Gelir Dağılımı, İstanbul, Temmuz 1989

gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir. Bu nedenle çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir³³³. Gelir dağılımı konusunda yapılan bir diğer çalışmada, Alptekin Erdoğan tarafından 1983 yılında ücretlilerin milli gelirden aldıkları payın gelişimini göstermiştir. Çalışmanın verdiği sonuca göre ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay, Planlı dönemin başı olan 1963'ten 1983'e kadar sürekli artış göstermiştir. Bu pay, 1963'te %33 iken 1983'te %41 olarak hesaplanmıştır. Bir diğer araştırma Erdoğan Özitin ve Süleyman Özmucur tarafından yapılan çalışmalardır. Erdoğan Özitin 1968-1976 yılları arasındaki gelir dağılımı düzenlemelerini esas alarak, Boğaziçi Üniversitesi'nden Süleyman Özmucur tarafından TÜSİAD'ın ekonomik modeli kullanılarak yapılan bu araştırmaya göre, maaş-ücret gelirleri düşerken, kar, faiz ve kira gelirleri artmıştır.

Gelir Dağılımı konusunda yapılan diğer çalışmalar; T.Karahasanoğlu tarafından 1960-1975 yılları için beşer yıllık aralarla yurt içi faktör gelirleri (ücret, faiz, kar, rant) yüzdelerini ayırarak, sendikalaşmanın etkinliğinin incelendiği çalışmaya göre ücret ve maaş gelirlerinin toplam içindeki payı %36,78 iken diğerlerinin payı %63,44 olarak ortaya çıkmıştır. A.Beyaslan'ın çalışması Türkiye'de Gelir Dağılımı ve ücretlerin seyri adı ile 1978 enflasyonunun baskısı ile milli gelir dağılımının işçiler aleyhine bozulduğu, 1980'den sonra YHK'nın keyfi ve haksız kararlarıyla bu adaletsizliğin artarak devam ettiği gerçeğini ortaya koymuştur. Ayrıca Kemal Kasaroğlu, gelir eşitsizlik endekslerini vererek, bu endeksler üzerinde gelir dağılımındaki farklılıkları analiz etmiştir³³⁴.

1973-1974 DİE Kırsal Yerler Gelir Anketleri MEB ve DPT işbirliği ile kırsal yerlerin sosyo-ekonomik yapısını tespit için yapılmıştır. Kırsal alandaki gelir dağılımını 1968'den 1974'e doğru olarak bir gelişme eğiliminde bulunduğunu yansıtmaktadır³³⁵. 1978-1979 DİE tarafından kentsel hane halkı gelir ve tüketim anketi ile gelir dağılımının olumlu yönde geliştiği gözlenmiştir.

³³³ Selver Korkut, Türkiye'de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Başlıca Araştırmalar, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Haziran 1986, Ankara, s.5.

³³⁴ Korkut, ss.28-32.

³³⁵ İsmail Karaman, Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları (1959-1986), DPT, Yayın No:2076, Ankara Şubat 1987, s.31.

2. 1987 ve 1994 gelir dağılımı anketleri

Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili 1987 ve 1994 yılı istatistik çalışmaları, gelir dağılımının giderek bozulduğunu kanıtlamaktadır. Alt gelir gruplarının milli gelirden aldığı payın azaldığını, üst gelir gruplarının da arttığını göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 3.1’e göre 1987’den 1994’e kadar Türkiye’de gelir dağılımı önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Tablo 3.1
Hane ve Gelirlerinin %20’lik Dilimlere Göre Dağılımı (%)

Hane halkı Yüzdeleri	Türkiye		Kent		Kır	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Birinci% 20	5,2	4,9	5,4	4,8	5,2	5,6
İkinci % 20	9,6	8,6	9,3	8,2	10,0	10,1
Üçüncü % 20	14,1	12,6	13,6	11,9	15,0	14,8
Dördüncü % 20	21,2	19,0	20,7	17,9	22,0	21,8
Beşinci % 20	49,9	54,9	50,9	57,2	47,8	47,7
Gini Katsayısı	0,44	0,49	0,44	0,52	0,42	0,41

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-35-1.htm>. (11.08.2003)

Toplumun en alt gelir düzeyindeki %20’lik kesim, 1987’de milli gelirin %5.2’sini alırken; 1994 yılında bu gelir grubunun payı %4.9’a düşmüştür. Toplumun en üst düzeyindeki %20’lik kesim 1987’de milli gelirden aldığı pay %49.9 iken; 1994 yılında bu pay %54.9’a yükselmiştir. Aynı dağılıma göre toplumun en alt gelir düzeyindeki %80’lik kesimin milli gelirden aldığı pay 1987’de %50.1 iken; 1994 yılında bu oran %45.1’e düşmüştür. Bu dengesizlik durumunun 1994 yılından sonra da giderek arttığını ve alt gelir gruplarının gelirlerinin sürekli olarak düştüğünü söylemek zor olmasa gerek. Gini katsayılarına göre 1987’de 0.437 iken, 1994’te 0.492’ye çıkmıştır. Bu durum eşitsizliğin arttığının göstergesidir.

DİE 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi’nin³³⁶ sonuçlarına göre Türkiye toplumunda hem hane halkları arasında hem de bölgeler arasında gelir dağılımı eşitsizliği giderek artmaktadır³³⁷. Gelir dağılımı konusunda yapılan ilk çalışmaları da kapsayacak biçimde genel bir ifadeyle söylemek gerekirse uzun dönemi kapsayan bu

³³⁶ DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara, Eylül 1997.

³³⁷ www.cagridogan.com/fak.htm (25.06.2003).

çalışmalarda en düşük gelirli %20'lik kesimin gelirden ancak %5'in altında bir pay almasına karşılık; nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimin ise gelirden %50'lik bir paydan daha fazla aldığı gözlenmiştir. Buna göre gelirin yarıdan fazlası, nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, en düşük gelirli nüfusun %20'lik kesimi gelirin %7-8'ini alırken, en yüksek gelirli kesim, gelirin %40'ını almaktadır. Hatta son dönemlerde, bu ülkelerde en yüksek gelirli kesimin gelirdeki payını %40'ların altına indirmeye yönelik hedef ve politikalar izlenmektedir³³⁸. 1987 ve 1994 yıllarına ait her iki anket çalışması sonucunda, gelir yükseldikçe yiyecek harcamalarının esnekliği azalmaktadır. Tüm gelir gruplarında yiyecek ve giyim harcamalarında, ölçek ekonomilerinin varlığı ortaya çıkmıştır. İki anket döneminde tüketim kalıplarında bir değişimin olup olmadığı, istatistiki test ile araştırılmış ve giyim harcamaları ve tüketim kalıbının gelir gruplarında değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Birinci ve dördüncü gelir grubunda kültür ve eğlence mal demetinde bir benzerlik ortaya çıkmıştır. Ayrıca gelir seviyeleri yükseldikçe zorunlu mallara olan talep azalırken; lüks mallara olan talep te artmaktadır³³⁹.

C. Türkiye'de Gelirin Dağılımı

Türkiye'de gelir dağılımı sorunu kronik ve yapısal özellikler taşımaktadır. Son yirmi yılda gelir dağılımı yapısında, belirli zamanlarda ekonomide ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalara rağmen, önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. 20 yıl, hatta 30 yıl önce gelir dağılımı ne ise, bugün hemen hemen aynı görünümündedir. 1973 yılında DPT tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında 0.51 olan Gini Katsayısı, 1994 yılında 0.49 düzeyindedir³⁴⁰. Büyümenin her koşulda gelir dağılımını olumlu etkilediği yanlış bir varsayım ise, gelir dağılımını düzeltmenin de büyümeyi artıracığı varsayımı da yanlıştır³⁴¹.

Türkiye'de gelir dağılımı çok uzun bir süredir bozulma eğilimindedir. Ancak buna rağmen diğer toplumlarda gerçekleştiği gibi herhangi bir toplumsal krize neden olmamaktadır. Bunun iki nedeni olabilir: Birincisi, bazı gruplar aleyhine nispi anlamda bozulurken, aynı grupların mutlak (reel) gelirlerinde aynı ölçüde bir bozulma

³³⁸ Güçlü-Bilen, s.161.

³³⁹ Murat Nişancı, "Gelir Grupları İtibariyle Harcama Kalıpları:1987-1994 Türkiye Kentsel Kesim Verileri", Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.s.127, 137.

³⁴⁰ İzmirlioğlu, s.32.

³⁴¹ Özlem Onaran, "Yüksek Karlar Toplumsal Meşruluğunu Nereden Alır?", İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, s.29.

olmamıştır. İkinci neden, gelir dağılımının hem nispi hem de mutlak anlamda aleyhlerine değiştiği grupların (örneğin işsizlerin) toplumsal ve siyasal örgütlenme ve seslerini duyurma gücünün bulunmaması olabilir.

Son yirmi yılda kaydedilen ekonomik büyümeden, özellikle düşük gelirli ve yoksul kesimler yeterince yararlanamamıştır. Ekonomik ve sosyal yapıda kökleşmiş bulunan yapısal sorunların hala devam etmesi, ekonomik büyümenin gelir dağılımını düzeltici etkisini son derece sınırlandırmıştır. Türkiye son yirmi yılda ekonomisini yeteri ölçüde değiştirecek yaklaşımlara ve dönüşümlere ilişkin önlemleri bir bütün olarak zamanında uygulamaya koyamamıştır. Resmi kurumlar dışında yapılan araştırmalarda milli gelirin %80'inin yaklaşık 2200 ailede toplandığı³⁴² sonucu, bir tahmin de olsa gelir dağılımının ne derece adaletsiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Şimdi Türkiye'de kişisel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı konuları anlatılacaktır.

1. Kişisel gelir dağılımı

Tablo 3.2'de 1977'den 2001'e kadar kişi başına düşen milli gelir, reel ve 1998 yılı fiyatlarına göre TL. ve \$ olarak verilmiştir. 1977 yılında kişi başına düşen milli gelir 1500 \$ iken, 2001 yılına gelindiğinde 2700 \$ civarındadır. 1990 yılından önce 2000 \$'ın altında olan kişi başına düşen milli gelir, 1990 yılından itibaren 2500-3000 \$ arasında gerçekleşmektedir.

2000 yılı itibariyle, istihdamın %75'inin ortaokul ve ilkokuldan mezun olan veya herhangi bir okuldan mezun olmayan ile okuma-yazma bilmeyen kişilerden oluşması, ekonomik verimliliği ve dolayısıyla kişi başına düşen geliri artırarak gelir dağılımını iyileştirmek için, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi gereğine işaret etmektedir Türkiye için yapılan araştırmalarda eğitimde bir yıllık artışın, geliri %7.8 oranında artırdığı hesaplanmıştır. İlkokul eğitimi geliri %12-18 oranında azaltırken, lise eğitimi geliri %11-12 oranında artırmakta, lisans ve lisansüstü eğitim ise geliri %64-65 oranında artırdığı hesaplanmıştır³⁴³. Yaygın eğitimin özelliği, sadece geliri artacak kişiye değil, dışsal yararları yoluyla üretim süreci içinde ve dışında tüm topluma yarar sağlamasıdır.

³⁴² Fatih Acar, "2002 Yılı Başı İtibariyle Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi", Vergi Sorunları, Mart 2002, Sayı:162, s.26.

³⁴³ İzzettin Önder-Hasan Kirmanoğlu-Nihal Tuncer, Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, TOBB Yayını, No:222, Ankara, 1992, s.5.

Tablo 3.2
Kişi Başına Düşen Milli Gelir

	Yıl Ortası	Cari Fiyatlarla			1998 Fiyatlarıyla		
	Nüfusu (*)	GSMH	Kişi Başına GSMH		GSMH	Kişi Başına GSMH	
	(Bin Kişi)	(Milyar TL)	(Bin TL)	(Dolar)	(Milyar TL)	(Bin TL)	(Dolar)
1977	41.768,0	1.108,0	26,5	1.488,0	23.301.775,0	557.885,8	2.145,6
1980	44.438,0	5.303,0	119,3	1.570,0	22.819.798,0	513.519,9	1.975,0
1985	50.306,0	35.350,0	702,7	1.356,0	28.704.948,0	570.606,8	2.194,5
1990	56.098,0	397.178,0	7.080,1	2.710,0	37.947.102,0	676.443,0	2.601,6
1995	60.500,0	7.854.887,0	129.832,8	2.841,0	44.423.200,0	734.267,8	2.824,0
1996	61.425,0	14.978.067,0	243.843,2	3.005,0	47.586.459,0	774.708,3	2.979,5
1997	62.411,0	29.393.262,0	470.962,8	3.110,0	51.531.558,0	825.680,7	3.175,6
1998	63.391,0	53.518.322,0	844.257,4	3.247,0	53.518.332,0	844.257,6	3.247,0
1999	66.106,0	78.282.967,0	1.184.203,7	2.836,0	50.261.878,0	760.322,5	2.924,2
2000	67.461,0	125.596.128,8	1.861.759,1	2.986,0	53.447.165,0	792.267,6	3.047,0
2001	68.610,0	176.483.953,	2.572.277,4	2.103,0	48.350.535,9	704.715,6	2.710,3

Kaynak : <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-33.htm>. (13.08.2003)

(*) DİE Yıl Ortası Nüfus Tahmini.

2. Sektörel gelir dağılımı

Aşağıdaki Tablo 3.3'ten cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımın payının gittikçe düştüğü görülmektedir.

Tablo 3.3
Sektörlerin GSMH İçindeki Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1923	43,1	10,6	46,3
1930	46,8	10,0	43,2
1940	44,8	14,6	40,6
1950	40,9	13,1	45,9
1960	37,5	15,7	46,8
1970	31,2	18,5	50,2
1980	24,8	22,0	53,1
1990	16,8	26,4	56,9
2000	13,5	28,3	58,3

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/IstTablolar/25mh406t.xls>. (11.08.2003); Temel Göstergeler, DPT, Ankara 2003.

1923 yılında tarım GSMH'den %43.1, sanayi ise %10.6 pay almaktadır. 1970 yılına gelindiğinde, hizmetler sektörünün payı değişiklik göstermez iken; tarımın payı

sanayinin lehine düşmektedir. 1970 yılından itibaren tarımın payı sanayi ve hizmetler lehine gittikçe düşmüş ve 2000 yılına gelindiğinde nüfusun %40'ına yakınına barındıran tarım sektörü, GSMH'den ancak %13.5'lik bir pay almaktadır.

Bütün bu gelişmeler nedeni ile destekleme kapsamına giren tarımsal üretimin yeniden düzenlenmesi gereği doğmuştur. Böylece, söz konusu ürünlerin üretiminin piyasa kuralları kapsamında yapılması sağlanacak, üretimlerinde etkinlik ve verimlilik artırılmış olacaktır. Ayrıca, kamu maliyesi üzerinde önemli bir yük oluşturan ve siyasi bir araç olarak görülen destekleme politikalarının sona ermesi ile mali disiplinin sağlanması yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Gelir dağılımının gelecekle ilgili eğilimleri şu şekilde olacağı tahmin edilebilir³⁴⁴; Sanayici, tüccar, serbest meslek sahibi, teknisyenler, düz ve nitelikli işçinin milli gelirden alacağı pay artacaktır. Küçük ve büyük bürokratlar ve memurlar, durumlarını koruyacaklardır. Çiftçiler, tarım işçileri, küçük esnaf ve zanaatkarların gelecekte milli gelirden alacakları paylar, giderek düşecektir.

3. Bölgesel gelir dağılımı

Türkiye'de kişisel ve sektörel bazda gelirin adaletsiz dağılımı, bölgesel alanda da kendini göstermektedir. GSMH'den en büyük payı alan Marmara Bölgesi ile, en küçük payı alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında büyük uçurumlar vardır. Bu uçurumun belki de en önemli nedeni; yeryüzü şeklini ve hava koşullarını yansıtan coğrafi özelliklerdir. Türkiye'nin doğusunda kış mevsiminin uzun ve şiddetli geçmesi, burada sanayi kuruluşlarının faaliyetlerini ve ulaşımı olumsuz etkileyeceği için, sanayiciler buralarda tesis kurmaktan kaçınmaktadırlar. Gelirin sadece tarım ve hayvancılık olması dolayısıyla, kişi başına düşen gelir oldukça düşük düzeydedir. Gün geçtikçe tarım sektörünün milli gelirden aldığı payın da sürekli olarak düşmesi, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini daha da artırmaktadır.

Tablo 3.4'te bölgeler arası gelir dağılımı dengesizliği net bir şekilde görülmektedir.

³⁴⁴ Kongar, 2002, ss.642-643.

Tablo 3.4
Türkiye’de Bölgelerin GSMH’den Aldıkları Paylar (%)

Bölgeler	GSMH’den Aldıkları Pay
Marmara	37,1
İç Anadolu	16,9
Ege	15,3
Akdeniz	12,1
Karadeniz	9,7
G.D. Anadolu	4,8
Doğu Anadolu	4,0
Toplam	100

Kaynak:Gazi Özhan-Meral Özhan, “Regional Planning in Turkey Eastern Anatolian Project (2000-2020)”, 10.Inforum World Conference 2002, July 28 to August 3, 2002, University of Maryland, USA, s.4; <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-35-II.htm> (08.08.2003).

Tabloya göre bir sanayi bölgesi olması nedeniyle GSMH’den %37,1 pay alan coğrafi bölge, Marmara Bölgesi’dir. İstanbul-İzmit koridoru, ülkenin bütün büyük firmalarının faaliyet yeridir. Bu bölgeden sonra İç Anadolu Bölgesi GSMH’den %16,9 payla ikinci sırayı almaktadır. Daha sonra sırayla Ege, Akdeniz, Karadeniz, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri gelmektedir. Tablodan görüleceği gibi Marmara Bölgesi GSMH’den %37.1 pay alırken, Doğu Anadolu Bölgesi GSMH’den %4 pay almaktadır. Bu veriler, bölgeler arasında gelirin paylaşımında büyük uçurumlar olduğunu göstermektedir. Bölgeler arasındaki gelir eşitsizliği, bölge halkları arasında sosyal barışı da zedelemektedir. Bu nedenle, geliri düşük bölgelerin coğrafi özelliklerine uygun girişimlerin (tarım ve hayvancılıkta yeni tekniklerin kullanılması, alternatif turizm ve doğa turları gibi) geliştirilmesi bir çözüm olabilir.

D. Türkiye’nin Gelir Dağılımının Diğer Ülkeler İle Karşılaştırması

Gelirin dağılımı, giderek hem dünyanın hem de Türkiye’nin ilk sıralarına oturmaktadır³⁴⁵. Gelişmiş ülkelerin en yoksul %40’lık diliminin gelir dağılımından aldığı pay, %17-20 arasındadır. BM Kalkınma Programının geçimlik düzeyde geliri ölçen insani yoksulluk indeksine göre, yoksulluk sınırının altındaki nüfus, gelişmiş ülkelerde %7-10 arasında iken; işsizlik oranı ortalama olarak %1-5 arasında değişmektedir. Birçok nedenlerden dolayı gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu

³⁴⁵ Mustafa Sönmez, “Dağılamayan Gelir”, Görüş, Kasım-Aralık 2001, Sayı:49, s.60.

oranlar, gelişmiş ülkelerden yaklaşık olarak 2-3 katıdır. Gini katsayısı gelişmiş ülkelerde 0.25 dolayında iken; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde 0.5-0.6 dolayındadır³⁴⁶.

Türkiye’de Gini katsayısı 0.5 dolayındadır. Toplam nüfus içerisinde kırsal nüfusun %40 gibi büyük bir paya sahip olması, tarım kesiminde istihdamın yüksek olması, henüz sanayileşememeleri, eğitimin ve dolayısıyla nitelikli işgücünün yeterli düzeyde olmaması gibi yapısal etkenlerden dolayı Gini katsayısı Türkiye’de yüksek çıkmaktadır. Toplam nüfus içerisinde kırsal nüfusun yoğun olmasından dolayı, istikrarlı ve sürekli gelire sahip olmadıklarından gelir dağılımının bu kesim aleyhine sonuçlanması ile karşılaşmaktadır.

Dünya Bankası, benimsemiş oldukları ve uyguladıkları ekonomik sistem ve yönetim anlayışlarına göre devletleri üç gruba ayırmaktadır³⁴⁷. Birinci gruptakiler minimal devlettir. Bunlar klasik öğretilerde olduğu gibi iç ve dış güvenlik, bürokrasi ve adliye hizmetleri ile sınırlı fonksiyonları içerir. Minimal devlet, gelir dağılımında adaletsizliği önlemek adına yoksullukla, doğal afet ve felaketlerle mücadele etmektedir. İkinci grupta sınırlı devlet vardır. Sınırlı devlet, gelir dağılımında adaletsizliği önlemek adına sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri sunmaktadır. Üçüncü grupta aktif devlet yer alır. Aktif devlet piyasa başarısızlıklarının ortadan kaldırılması için önemli roller üstlenir. Adil bir gelir dağılımı konusunda gelirin yeniden dağılımını etkin bir şekilde gerçekleştirir.

1. Dünyada Gelirin Adaletsiz Paylaşımı

Dünya hasılatının %78’inin yaratıldığı ve dünya nüfusunun %15’ini oluşturan 24 ülke içerisinde ilk sırada 38.350 dolarlık kişi başına düşen milli gelirle İsviçre gelmektedir. Bundan sonra sıralamada Norveç, Japonya, Danimarka ve ABD gelmektedir. ABD, 8.3 trilyon dolarlık GSMH ile dünyanın en büyük ekonomisine sahipken; Japonya 4 trilyon dolar ile ikinci, Almanya 2 trilyon dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu üç ülkenin dünya gelirinden aldıkları payların toplamı %47 olarak

³⁴⁶ Metin Toprak, Ömer Demir vd, *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, ss.299-300. (Hatırlanacağı üzere Gini katsayısı 1’e yaklaştıkça gelir dağılımı aşırı derecede bozulmakta, 0’a yaklaştıkça ise tam eşitlikçi hale gelmektedir.)

³⁴⁷ World Bank, *World Development Report*, The State in a Changing World, Oxford University Press, Oxford, 1997, p.27

gerçekleşmektedir³⁴⁸.

Gelişmiş bir çok ülke, uzun yıllardır ellerinde tuttıkları sömürge kaynaklarından ileri gelen zenginlikleri sayesinde, dünya sermayesinin kontrolünü önemli ölçüde ellerinde bulundurmaktadırlar. Dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, bu gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmeleri için gereksinim duydukları başlıca iki faktör, teknoloji üretebilme yetisinin ve sermaye birikiminin varlığıdır. Adaletsiz gelir dağılımı, beraberinde başka ekonomik ve sosyal sorunları getirmesi, konunun önemini artırmaktadır. Bu sorunun geleceğe taşınması, sorunun giderek büyümesine, iç barış ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyeceği açıktır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, eğitimden sağlığa kadar ülkede var olan eşitsizliklerin giderek artmasına ve insan kaynaklarının niteliğinin düşmesine neden olmaktadır. Bu ise, kalkınmanın önünde büyük bir engeldir³⁴⁹.

Dünyada gelirin ülkeler arasındaki dağılımında da büyük bir eşitsizlik ve adaletsizlik vardır. Bu fark, küreselleşme süreci ile daha da artmaktadır. 1999'da dünyada 30.2 trilyon dolarlık gelir yaratılmıştır. Dünya nüfusunun sadece %15'ini oluşturan yüksek gelirli 24 ülke, bu yaratılan gelirden %78'lik pay alırken; dünya nüfusunun %40.5'ini (2.4 milyar) oluşturan düşük gelirli ülkeler, bu gelirin ancak %3'ünü alabilmiştir. Zengin ülkelerde kişi başına düşen milli gelir 25.730 dolar olarak gerçekleşirken; düşük gelirli ülkelerde 410 dolar dolaylarında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla aradaki fark 1530 kattır³⁵⁰.

Piyasa mekanizmasının otomatik olarak oluşturduğu gelir ve servet dağılımındaki adil olmayan yapının düzeltilmesi, bütün devletlerin ortak bir sorunu haline gelmiştir. Dünyada, ülkeler içindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin yanı sıra, ülkeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği de artmaya devam etmektedir. BM Beşeri Gelişme Raporu'na göre 1990'ların sonunda dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan %20'lik bölümü, dünya hasılasının %86'sına, en alt dilimdeki %20'si de %1'ine sahip bulunmaktadır. Gerçekten dünya genelinde teknolojik gelişmenin de etkisiyle ekonomik gelişme sürerken, yoksulluk sorunu giderek daha ciddi boyutlar kazanmaktadır. Bu durum 21.yüzyılın başlangıcında da değişmemiş ve en yoksul

³⁴⁸ Mustafa Sönmez, "Dağılamayan Gelir", *Görüş*, Kasım-Aralık 2001, Sayı:49, s.6.

³⁴⁹ TÜGİAD, *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlara Yaklaşımlar-Gelir Dağılımı*, İstanbul, 1997, s.61-64.

³⁵⁰ Sönmez, Kasım-Aralık 2001, s.61.

ülkelerin konumunda bir iyileşme olmamıştır. Uluslar arası gelir dağılımındaki adaletsizlik, bir takım kaygılara neden olmakta ve bunun düzeltilmesi gerektiği, bütün kurum ve kuruluşlarda sıkça ifade edilmektedir.

Gelir dağılımında meydana gelen adaletsiz dağılım hükümetleri, geliri düşük olan gruplar lehine önlemler almaya yönlendirmiştir. OECD ülkelerinin 1990'lardan itibaren ekonomiye sosyal amaçlı olarak müdahaleleri artmıştır. Bu bağlamda hükümetlerin toplam harcamalarının yaklaşık olarak 3/4'ü ücret ve maaş ödemeleri ile transfer harcamalarından oluşmaktadır³⁵¹.

2. Diğer ülkelerde gelirin dağılımı

a. AB ülkelerinde gelirin dağılımı

Türkiye'de gelir eşitsizliğinin boyutu AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, daha net gözlenecektir. Aşağıdaki tabloda Portekiz, İspanya ve Yunanistan dışında kalan 12 AB üyesi ülke ile Türkiye'nin Gini Katsayıları verilmiştir.

Tablo 3.5
AB Ülkeleri ile Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Ülkeler	Gini Katsayısı		Ülkeler	Gini Katsayısı	
	1980'ler	1990'lar		1980'ler	1990'lar
Danimarka (1983-1994)	0.229	0.217	Almanya (1984-1994)	0.265	0.282
İsveç (1983-1995)	0.216	0.230	Fransa (1984-1990)	0.296	0.291
Finlandiya (1986-1995)	0.212	0.231	İtalya (1986-1993)	0.310	0.345
Hollanda (1985-1994)	0.234	0.253	İngiltere (1986-...)	0.304	-
Lüksemburg (1985-...)	0.236	-	İrlanda (1987-...)	0.330	-
Belçika (1983-1995)	0.259	0.272	Türkiye (1987-1994)	0.466	0.463

Kaynak: Seyfettin Gürsel vd., Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD Yayını, No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000, s.115.

³⁵¹ Alberto Alesina, "Too Large and Too Small Governments", Economic Policys and Equity, ed. Tanzi Vito, Chu Ke-Young, Gupta Sanjjaev, IMF, 1999, s.219.

Tablo 3.5’de yer alan 12 ülke arasında 1990’larda gelir dağılımı en eşitsiz ülke İtalya için Gini Katsayısı 0.345 olarak gerçekleşmekte iken; Türkiye’nin katsayısı 0.463 olarak gerçekleşmiştir. OECD standartlarına göre %34 oranında gerçekleşen bu fark çok yüksektir. OECD standartlarına göre %15’in üzerindeki bir fark, ‘eşitsizlikte dikkate değer bir artış’ olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’nin AB ülkeleri ile gelir dağılımı eşitsizliği açısından önemli bir farkın olması ile birlikte, AB ülkelerinin kendi içinde farklılaştığı da gözlenmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri gelir dağılımında görece olarak daha eşitlikçi bir yapıya sahipken; güneye doğru eşitsizlik artmaktadır. Türkiye’de gelir dağılımı, Avrupa Birliği ülkelerinin gelir dağılımı ile karşılaştırıldığında; bu ülkeler arasında gelirleri en eşitlikten uzak dağılan Portekiz’e (Gini Katsayısı 0.37) göre çok daha eşitlikten uzak bir dağılım sergilemektedir³⁵².

b. ABD’de gelirin dağılımı

Gelir dağılımının ülkelerarası karşılaştırmasını yapmak için bir başka değerlendirme, ABD’nin kişi başına düşen gelirini 100 kabul edilip, satın alma gücü paritesine göre yapılandır. Düşük gelirli ülkelerin kişi başına düşen geliri, ABD ile karşılaştırıldığında %10’dan daha aşağıdadır. Düşük orta gelirli ülkelerin geliri ise %10-%20 arasındadır. Üst orta gelirli ülkelerin geliri ise %24 ile %39 arasındadır. Yüksek gelirli ülkelerde bu oran %70’in üzerine çıkmaktadır. Satın alma gücü paritesine göre yapılan bu değerlendirmenin yararı, baz alınan malların ülkeler açısından mal gruplarının karşılaştırılabilir olmasıdır³⁵³.

E. Gelir Dağılımını Bozan Başlıca Etkenler

Türkiye’de 1970’li yıllardan beri ağır bir biçimde yaşanan ve toplumu olumsuz yönde etkileyen sosyo-ekonomik bunalım giderek şiddetini artırmıştır. Kuşkusuz bunda, 1973, 1974 ve 1991 petrol şokları ile ticaret ilişkisinde bulunulan ülkelerde yaşanan enflasyonun rolü olmakla birlikte; iç politikadaki istikrarsızlıklar, çağdaş yönetim anlayışına kapalılık, ekonomik ve toplumsal alanda birtakım yapısal değişimleri sergileyememe de etkindir. Nitekim, uygulanan kur politikalarıyla TL’nin

³⁵² Raziye Selim, “Türkiye’de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk”, *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, ss.35-38.

³⁵³ “Dünya Bankası Raporu:Dünyada Gelir Dağılımı”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.273.

aşırı değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Dengelerin sağlanmasına yönelik olarak ithalat baskı altına alınmış, döviz kontrolleri artırılmıştır. 1980 yılına kadar görel olarak dışa kapalı bir ekonomik model uygulanmış, ama yine de dış konjonktürün yarattığı krizlerden ya da durgunluktan uzak kılınamamıştır³⁵⁴.

Türkiye'nin 1980 ve özellikle 1990'lı yıllardaki gelir dağılımı profili, artarak daha adaletsiz olmaya başlamıştır. Bunda sürekli yaşanan enflasyonun, ücretli ve ödeme gücünden yoksun sosyal tabakalara yönelik vergi uygulamalarının, kamusal harcamaların vergi yerine yüksek faiz oranlı borçlanmalarla finanse edilme sürecine girilip, bunun süreklilik kazanmasının, 1/3 oranlarına ulaşan bütçe açıklarının, sosyal güvenlik kurumlarının kendi öz kaynaklarının kurutulmasının, verimli ve yatırım harcamaları yerine verimsiz, politik ve zengin bir azınlığın gelir aktaran transfer giderlerinin öncelik kazanmasının, istikrar ve toplumsal içerikten yoksun devlet bütçelerinin ve hatta halkın geniş destek ve iradesiyle eş uyum göstermeyen iktidarlarca hazırlanıp, dayatmacı bir biçimde yürürlüğe konan mali mevzuatın rolü büyüktür³⁵⁵.

Bu bağlamda Türkiye'de gelir dağılımının bozulmasında etkili olan başlıca faktörler; reel ücretlerdeki düşüş ve fiyat artışları, uygulanan vergi politikaları, tarım gelirindeki değişim, faiz oranlarının yükselmesi, popülist kamu harcamaları ve enflasyonist ekonominin izlenmesidir. Bu faktörlere şimdi başlıca değinilecektir.

1. Reel ücretlerin düşmesi

1980'den önce izlenen ithal ikameci kalkınma stratejisi, dış ticaret açıklarını, dış borçlarla gidermiştir. Üretilen mal ve hizmetlerin, ülke içinde tüketilmesi, reel ücretlerin artmasına neden olmuştur. Reel ücret artışlarının meydana getirdiği maliyet artışları, TL'nin aşırı değerlenmesi ve negatif faiz uygulamalarıyla giderilmiştir. Fakat ücretlerin milli gelir içindeki payı sürekli artış göstermiştir. 1980 sonrasında izlenen strateji, sanayi ürünlerine dayalı ihracat artışıdır. Bu dönemde giderek artan reel ücretlerin düşürülmesi ve yüksek faiz politikasıyla, sabit sermaye yatırımları ve özellikle tüketim azaltılarak, ihracata yönelme amaçlanmıştır. Bu bağlamda TL'nin reel değeri düşürülmüştür. Yükselen faiz ve ithal girdi maliyetlerinin artışı, ücretlere ayrılan

³⁵⁴ Mehmet E.Palamut-Mehmet Yüce, "Türkiye'de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi ile Eğitim ve Sağlık Harcamaları İlişkisi", Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 28-31 Mayıs 2001, s.379.

³⁵⁵ Palamut, Temmuz-Ağustos 1999, s. 840.

payın düşürülmesiyle giderilmeye çalışılmıştır³⁵⁶.

Türkiye ücretli ortalamasının işçi ücreti ortalamasına nazaran yüksek olması sosyal güvenlik ve sendikacılık dışında kalan ve tarım kesiminde olan ücretlilerin sayıca çok, fakat ücret açısından memurlara nazaran düşük olmalarından ileri gelmekte ve memur ücretleri Türkiye ücret ortalamasını az da olsa yukarı çekmiş olmaktadır. 1980 öncesinde çalışanların reel ücretlerinin, milli gelir içerisindeki payı gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Ancak 1980 sonrasında çalışma yaşamına getirilen hukuki düzenlemelerle birlikte, çalışanların ücret ve maaşlarının düşük tutulması, ücret gelirlerinin payının milli gelir içindeki payının düşmesine neden olmuştur. Ücret ve maaşların nominal değerinde önemli artışlar gözlemlenirken, ücretli kesimin aslında özellikle 1989 yılına kadar artmadığı, tam tersine devamlı azaldığı dikkati çekmektedir. Her ne kadar 1989'dan sonra popülist ekonomi politikaları çerçevesinde ücret gelirleri artsa da; 1994 yılından sonra tekrar ciddi reel gelir düşüşleri yaşanmıştır.

Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği sorunu, emek geliri elde edenlerle sermaye geliri elde edenler arasında yaşanmaktadır. Çünkü sermaye geliri elde edenler, yurtiçi gelirin büyük bir kısmını almaktadırlar³⁵⁷. Türkiye'de varolan gelir dağılımındaki adaletsizlik, 1980 sonrasında gerek kişisel ve gerekse fonksiyonel dağılım bazında daha da artmıştır. Bu artışın nedenleri olarak birçok faktör gösterilmektedir. Bunlar; nüfus artışıyla beraber artan işsizlik, reel ücretlerdeki gerileme ve fiyat artışları, sendikal faaliyetlerin kısıtlanması, vergi politikalarındaki değişiklik, vergi gelirlerinin GSMH içindeki payının iç borçlanmanın lehine azalması, dolaylı vergilerin payının artması, fonksiyonel gelir dağılımı bazında ücretlilerin azalan gelirlerine rağmen 1987-1993 dönemi ortalaması olarak net faktör gelirlerindeki payların toplam faktör paylarına oranla tarım kesiminde 2.2, kira gelirlerinde 0.6, faiz gelirlerinde 0.9 ve diğer faktör gelirlerinde 1.9 puan artarken; maaş ve ücretlerin payı, 5.7 puan gerilemiştir³⁵⁸. Daha fazla vergilere muhatap olmaları, faiz oranlarının yükselmesi, tarım kesimi gelirlerindeki reel düşme³⁵⁹ nedenleridir.

³⁵⁶ Hasan Kirmanoğlu, "Makro Ekonomik Popülizm ve Kriz", Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi, İstanbul, Ekim 1994, Sayı:7, s.86.

³⁵⁷ Gülten Kazgan-İzzettin Önder-Hasan Kirmanoğlu, vd., Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar; TOBB Yayını, Ankara, 1992, s.3.

³⁵⁸ Adil Temel-Mehmet Ali Kelleci, "Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler (1980-1994)", Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.176.

³⁵⁹ Geniş bilgi için bkz.;Emin Haluk Ayhan, "Türkiye'de Bölgelere Göre Tarımsal Reel Endeksindeki Gelişmeler (1974-1995)", Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, ss.177-182.

Kamunun içine düştüğü yüksek orandaki iç borçlanma gereksinimine bağlı olarak izlenen düşük kur ve yüksek faiz politikaları ile, yurt içine büyük oranlarda sıcak para girişine neden olmuştur. Ancak TL'nin değer düşüklüğüne uğraması ve dövize yönelme eğilimleri, maliyet artışlarına neden olmuştur³⁶⁰. Böylece düşük ücret ve fiyat artışları bir kısır döngü haline gelmiştir. Devlet tarafından ücretlerin kontrol altında tutulması, fonksiyonel gelir dağılımının ücretliler aleyhine bozulması sonucunu doğurmuştur. KİT ürünlerine yapılan zamların da genel fiyat düzeyindeki yükselişe katkısı olmuş ve ücretli kesimin satın alma gücü giderek azalmıştır³⁶¹. Türkiye ekonomisinde ücret ve maaşlı çalışanların GSYİH'daki payları, istihdamdaki payları ile bir gelişim göstermemektedir. 1990'lı yılların başında gerek kamu ve gerekse özel sektörde çalışan işgücünün verimliliği ile ücretleri arasında bir yakınlık mevcut iken; son yıllarda verimlilik ve ücretler arasındaki ilişkide uçurumlar meydana gelmiştir³⁶².

Gelir dağılımının adaletsiz olmasına etki eden bir diğer vergisel politika da, zaten satın alma gücü azalan ücret ve maaşlı kesimin, toplam vergi yükünün yüksek tutulmasıdır. DİE, Türkiye İşverenleri Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'nin kayıt dışı ekonomisinin büyüklüğü 2000 yılı rakamlarına göre 80.8 ile 101 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamlar ise Türkiye'nin GSMH yaklaşık %50'sinin kayıt dışı olduğu anlamına gelmektedir³⁶³. Bu haliyle mevcut yapı, sistem dışındakini cezalandırmak ve sistem içine almak yerine, sistem içerisinde olan mükellefleri bir nevi cezalandırmaktadır. Ekonomik paylaşımı, herkesin ürettiğine uygun bir biçimde piyasada yapmak yerine, üretken olmayan kalabalıklara oy kaygısı ile para dağıtmak anlayışı, devleti bugün müflis duruma getirmiştir³⁶⁴.

2. Enflasyon oranının yüksek olması

İstikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon, gelir dağılımının adaletsiz olmasına neden olan önemli unsurlardan biridir. Enflasyon, sermaye geliri ile emek

³⁶⁰ Bilen-Es, s.81.

³⁶¹ Mete Törüner, Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1990), TÜSES Yayınları, İstanbul, s.26.

³⁶² Süleyman Özmucur, "500 Büyük Kuruluşta Mali ve Ekonomik Göstergeler", İSO Dergisi, Ağustos 2000, s.185; Temel Göstergeler, DPT, Ankara 2003.

³⁶³ Falih Acar-İbrahim Türkiş, "Kayıt dışı Ekonomi Konusunda Vergi Boyutlu Tespit ve Öneriler", Yaklaşım, Aralık 2001, Sayı:108, s.180.

³⁶⁴ Mehmet Atlan, "Bölüşüm Piyasada Olmalı", Görüş, Nisan 2001-II, Sayı:47, s.34.

geliri arasında emek faktörü aleyhine dengesizliğe yol açmaktadır³⁶⁵. Son yirmi yıla damgasını vuran enflasyon, gelir dağılımını bozan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Enflasyonun ivme kazandığı kriz dönemlerinde, gelirlerin giderek en zengin nüfus grupları elinde toplandığı, geri kalan tüm kesimlerin yoksullaştığı gözlenmiştir. Özellikle 1980 sonrasında uygulanan borçlanmaya dayalı kamu finansman modelinin de etkisiyle, bütçe içerisinde özellikle iç borç faiz ödemelerinin payının giderek büyük boyutlara ulaşması, devletin genel sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar uygulama imkanlarını daraltmıştır. Buna karşılık, uygulanan kamu finansman modelinin de, önemli ölçüde rant geliri elde eden kesimin gelir dağılımı içerisinde avantajlı duruma geçmesini sağlamıştır.

3. Faiz oranlarının yükselmesi

Devlet tarafından faiz oranlarının yüksek tutulmasında beklenen amaç, tasarrufların teşvik edilmesidir. Bilindiği gibi yatırımların finansmanında tasarrufların tartışmasız bir yeri vardır. Enflasyon oranının üzerinde bir getiri sağlamak amacıyla yüksek faiz oranlarının uygulanması, ile tasarrufların artması; ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlar yanında enflasyon oranının istenilen düzeye indirilmesi gibi kısa vadeli amaçları da kapsamaktadır. Buna göre alternatif bir yatırım aracı kısıtlı olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birikimler, yüksek enflasyon ortamında dövize kaymaktadır. Türkiye’de 1980 sonrasında gerek kamu ve gerekse özel sektör sabit sermaye yatırımları yavaşlama eğilimine girmiştir. Kuşkusuz bundan en çok etkilenen imalat sanayi olmuştur. Devlet tahvil ve hazine bonolarına verilen yüksek faiz oranları, ülkedeki genel faiz oranının da belirleyici olmuştur. Kamu kağıtlarının cazip faizleri, banka ve sanayi kuruluşlarını devlete borç verip, onun faiz ile birikim yapmaları yoluna itmiştir. Özellikle kamu kağıtlarına sağlanan vergisel teşvikler üretken kesimin de rant peşine düşmesine yol açmıştır³⁶⁶. Dolayısıyla tasarrufların artırılması gayesiyle yükseltelen faizler, gerçek amacına uygun bir etki göstermemiştir.

Gelirin adil dağılımını gerçekleştirmede faiz oranlarının yükseltilmesi, oldukça

³⁶⁵ Geniş bilgi için bkz.: Anna Ales Bulir-Marie Gulde, *Inflation and Income Distribution: Further Evidence on Empirical Links*, IMF Working Paper, WP/95/86, August 1995.

³⁶⁶ Mustafa Sönmez, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği*, İletişim Yayınları, Cep Kitapları Serisi, İstanbul, 1992, s.65.

dolaylı ve uzak bir politikadır. Çünkü geliri düşük kesimin geliri ancak temel gereksinimlerini karşılayacak düzeydedir. Orta ve daha çok yüksek gelirli kesimin tasarruf eğilimi vardır. Dolayısıyla faiz oranlarının yükselmesi en çok bu kesimin lehine sonuçlanmaktadır. Devlet tahvil ve hazine bonolarının alıcıları genellikle bankalar olduğu için, gelir dağılımına katkı sağladığı söylenemez. Tam tersine belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Böylece faizlerin yüksek tutulması, bir yandan sanayi kuruluşlarının el değiştirmesi ve tekelleşmeye ortam hazırlarken, diğer yandan bir rantiyer sınıfının doğmasına ve bu kesime olağanüstü servet oluşumuna neden olmaktadır.

4. Tarımda gelirin düşmesi

Türkiye’de nüfusun yarısının tarımla uğraştığı ve en önemlisi ‘Türkiye’nin bir tarım toplumu ya da ekonomisi’ olduğu yolundaki genel kanaata değinmekte yarar bulunmaktadır. 2000 yılında GSMH içinde tarımın payı yalnızca yüzde 14.4, sanayiinin payı ise (yüzde 5.2’lik paya sahip inşaat sanayii sektörü hariç olmak üzere) yüzde 23 olmuştur. Bunun yanı sıra, 1997 Genel Nüfus Tespiti’ne göre il ve ilçe merkezlerinin toplam nüfus içindeki oranı yüzde 65.03, köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ise yüzde 34.97’dir. Tarım, beslenme odaklı bir sektör olduğu için tüm dünya nüfusu için büyük önem taşımaktadır. Türkiye de coğrafi konumu ve iklim avantajları nedeniyle, geçmiş dönemde tarımsal açıdan kendi kendine yeterlilik kriterlerini karşılayan sınırlı sayıda ülke arasında yer almıştır.

Gelir dağılımının çarpıklığı düzelme yerine giderek daha da bozulma eğilimindedir. Çalışan nüfusun yarısını barındıran tarım kesimi, milli gelirin ancak 1/4’ünü alabilmektedir. Tarım sektörü, Türkiye’de olduğu gibi tüm dünyada da bu nedenle desteklenmektedir. Tarım sektörünün desteklenmesinde, tarımın doğa koşullarına bağımlılığı dolayısıyla risk ve belirsizliğin fazla olması en önemli belirleyicidir. Bunun yanı sıra, tarım ürünlerine ilişkin arz ve talep esnekliğinin düşüklüğü, tarımsal üretim dönemlerinin diğer sektörlerle oranla daha uzun olması ve belirli zamanlarda yoğunlaşması, tarımsal ürünlerin korunup saklanmalarının ancak belirli şartlarda ve zaman içinde yapılabilmesi, tarımsal faaliyetlerden sağlanan gelirlerin diğer sektörlerle göre düşük olması, tarım sektörünün desteklenmesindeki en

önemli gerekçelerdir³⁶⁷.

Türkiye nüfusunun hemen hemen yarısı kadarının tarım kesiminde istihdam olması, tarım gelirindeki bir değişimin, ülke gelir dağılımını ne denli etkileyeceği konusunda belli bir fikir verebilir. Tarım kesiminin gelirindeki reel gelişmeler, toplumdaki alt gelir gruplarına ilişkin değişimleri belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte tarım kesiminin hem gelirinin hem de nüfusunun düşmesini beklemek doğaldır. Ancak Türkiye’de bu kesimin payının giderek düşmesine rağmen, bu alanda istihdam edilen nüfusta ciddi azalmalar görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde tarım kesiminde yaşayan ailelerin tarım gelirlerinin düşük olması, onları tarım dışı faaliyetlerden gelir elde etmeye zorlamıştır. Bu ailelerin toplam gelirlerinin yaklaşık yarısı kadar da tarım dışı faaliyetlerden gelir elde ettikleri bilinmektedir³⁶⁸. Yapılan bir araştırmada tarım kesiminin en önemli 7 ürünü olan buğday, tütün, ayçiçeği, şeker pancarı, pamuktur. Çay ve fındığın fiyatları üzerinden hesaplanan endeksin 100 olarak alındığında, 1995 yılında endeksin 63.56’ya düştüğü tespit edilmiştir³⁶⁹. Yapılan bu araştırma ile tarım ürünlerinin yıllar itibariyle giderek getirilerinin düştüğü sonucuna varılabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri ekonomik yapılanmanın temel taşı oluşturan ve nüfusun büyük bir bölümünün geçimini sağladığı tarım sektöründen, makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz bir etkisi olmaksızın etkin bir biçimde desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Ancak, fiyat garantisi ile destekleme alımları, girdi desteği ve kredi desteği uygulamalarının temel amaçları dışına çıkması bazı önemli sorunlar doğurmuş ve bu politikalar sonucunda kamu finansmanı üzerinde büyük bir mali yük ortaya çıkmıştır.

5. İzlenen vergi politikaları

Bütçe açıklarının giderilmesinde ve mali disiplinin sağlanmasında etkin bir maliye politikasının uygulamaya konması gerekir³⁷⁰. Gelir dağılımını olumsuz yönde

³⁶⁷ Emre Kongar, 21.Yüzyılda Türkiye-2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Filiz Kitabevi, 31.b., 2002, İstanbul, s.638. http://www.hazine.gov.tr/tarim_web.pdf (11.08.2003).

³⁶⁸ Bilen-Es, s.385.

³⁶⁹ Emin Haluk Ayhan, “Türkiye’de Bölgelere Göre Tarımsal Reel Endekslerindeki Gelişmeler (1974-1995)”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.180.

³⁷⁰ Ahmet Özen, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 2002, Sayı:141, s.39.

etkileyen etmenlerin başında enflasyonist politikalar ve vergi politikaları gelmektedir³⁷¹. Vergi gelirlerinin arttırılmamasından dolayı özellikle 1980 sonrasında bir gelir kaynağı olarak sürekli borçlanmaya başvurulması, yeni bir gelir dağılımı oluşturmuştur. Tarım kesiminin gelirleri ile ücret ve maaşlarının milli gelirden aldıkları pay giderek, faiz ve rant geliri elde edenler lehine bir azalma göstermiştir. Çalışıp, emek vererek daha az gelir elde edenler yanında, hiç çalışmadan yüksek gelir elde edenlerin varlığı, gelirin dağılımını daha da adaletsiz hale getirmiştir.

Gelecekteki vergi sistemlerinin farklı bir yapıya ve büyük olasılıkla bugünkülerden daha düşük bir vergi oranına sahip olacağı düşünülebilir³⁷². Mali bir başarı elde edilmek isteniyorsa mükelleflerin tepkileri mutlaka dikkate alınmalıdır. Yoksa vergi ve vergiye bağlı amaçların istenildiği gibi gerçekleşmesinin yanı sıra, hiç te arzu edilmeyen bazı etkileri de ortaya çıkabilmektedir³⁷³. Verginin aktif ve pasif süjeleri olan vergi idaresi ve mükelleflerin çıkarları, sürekli olarak çekişme halindedir. Vergisel ihtilaf olarak adlandırılan bu çekişme, vergi idaresinin vergiyi almak, mükelleflerin ise vermemek veya daha az miktarda ödemek istemesinden kaynaklanmaktadır³⁷⁴. Vergilemenin sınırını, kamu hizmetine dönüşmesi noktası belirler. Eğer vatandaşlar yeterli nicelik ve nitelik olarak kamu hizmeti aldığı inancına ulaşmışsa, vergilemenin sınırına gelmiş demektir³⁷⁵. Mükelleflerin ödediği vergilerin kendisine dönmeyeceği düşüncesinin ortadan kalkması, devletin harcamalarda öncelikleri ve yerinde sarfı konusunda titiz davranmasına bağlıdır³⁷⁶.

6. Borçlanmanın tercih edilmesi

Devlet sürekli artan görevleri karşısında büyüyen finansman ihtiyacını reel kaynağından karşılamak isterse ya yeni vergiler koyma yoluna gidecek, ya mevcut vergilerin tabanının genişletilmesini veya oranlarının arttırılmasını talep edecek ya da vergi kayıp ve kaçaklarının ortadan kaldırılması için önlem alacaktır³⁷⁷.

³⁷¹ İsrail Aydın, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı", Maliye Yazıları, Eylül-Aralık 1988, Sayı:14-15, s.113.

³⁷² Vito Tanzi, "Globalleşme ve Vergilemede Mali Boşluklar", (çev.:Hüseyin Şen), Vergi Dünyası, Eylül 2001, Sayı:241, s.169.

³⁷³ Doğan Şenyüz, Etkin Bir Vergileme İçin Yükümlü Psikolojisi, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1984, s.16-17.

³⁷⁴ Şükrü Kızılot, Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları, Yaklaşım Yayıncılık A.Ş., 3.b., Ankara, 2000, s.32.

³⁷⁵ Doğan Şenyüz, "Yeni Vergisel Yaklaşımlar", Türkiye VI.Vergi Kongresi (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.134.

³⁷⁶ Muter-Sakıncı-Çelebi, s.62.

³⁷⁷ <http://www.huk.gov.tr/turkce/perform.htm> (01.08.2003).

Kamu gelirlerinin yapısında meydana gelen değişim ile vergileme yerine borçlanmanın ikame edilmesi, ekonomide dengesizliklere yol açarak, faiz oranlarını yükseltmiş, böylece özel kesimin finansman imkanları sınırlanmış ve finansman maliyetlerinin aşırı derecede yükseltilmesine yol açmıştır³⁷⁸. Hükümet, uygulayacağı maliye politikasında temel önceliği, mali disiplini sağlayarak borç stokunu makul seviyeye indirmek ve makro ekonomik istikrarı koruyacak faiz dışı fazlayı vermek olarak belirlemiştir³⁷⁹.

Devletin ekonomik ve sosyal alanda yerine getirmek zorunda olduğu hizmetlerin finansmanında en sağlam yöntem vergilemedir. Oysa II.Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vergi gelirleri artışının, kamu harcamaları artışının gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Ortaya çıkan bütçe açıkları, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sorunların başlıca nedenlerinden birisi olmuştur. Nitekim bütçe açıklarının boyutu ve neden olduğu sorunların ağırlığı, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde daha büyüktür³⁸⁰.

Türkiye’de özellikle 1990 sonrası dönemde, kamu kesiminde yer alan kurumların açık vermesi, kamu maliyesinin giderek bozulması yönünde etkiye bulunmuştur. Dönemin başında bu açıklar sürdürülebilir iken; dönem sonuna doğru kamu borçlanma gereksinimi de artmıştır. Kamunun finansal gereksinimi, özellikle para ve sermaye piyasaları üzerinde finansal baskı oluşturmuştur. Bu baskı sonucunda toplam yurt içi tasarrufların tamamına yakını, kamu açıklarının finansmanı için kullanılmıştır. Ancak bu durum beraberinde, kamu açık ve borçlarının sürdürülemez bir boyut alması sonucunu doğurmuştur³⁸¹.

Açık bütçe politikasının izlenmesi, ülkenin daha da fazla borç batağına girmesi anlamına gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yılları olan 1923-1938 dönemindeki 15 yılın bütçelerinden onbirinin denk bağlanması, üçünün fazla vermesi ve sadece birinin 1924 yılı bütçesinin açık verdięi³⁸² hatırlanacak olursa, Atatürk’ün bütçe denkliği

³⁷⁸ Mehmet Yüce, “1980 Sonrası Türk Vergi Politikasında Ana Yönelişler”, Maliye Yazıları, Temmuz-Eylül 1994, Sayı:44, s.71.

³⁷⁹ Kemal Unakıtan, Bütçe Sunuş Konuşması (TBMM Genel Kurulu), T.C.Maliye Bakanlığı, Ankara, Mart 2003, s.55.

³⁸⁰ Muter-Sakınç-Çelebi, s.1.

³⁸¹ Mustafa Sakal, “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu:1988-2000 Dönem Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.35.

³⁸² A.Mesut Küçükkalay, “Kemalist Ekonomik Doktrin ve Atatürk İktisadi Politikası”, Ekonomi Başak Dergisi (Özel Sayı), Ocak-Şubat 1998, Sayı:97, s.124.

konusundaki hassasiyeti ortaya çıkacaktır. Nitekim ‘istiklal-i maliyenin mahfuziyeti için şart-ı evvel, bütçenin bünye-i iktisadiye ile mütenasip ve muvazin olmasıdır’ sözü, bütçenin denk tutulması konusundaki net tavrı belli olmaktadır.

7. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü

Belgesiz yapılan alışverişler, tamirat işleri, özel ders alma-verme, işportacılık, kamu kesimindeki suistimaller, rüşvet olayları, kamu kuruluşlarınca Hazine, Merkez Bankası ve Maliyenin bilgisi ve denetimi dışında yapılan ve bu yüzden dış borç, harcamalar, GSMH gibi istatistiklere girmeme ihtimali olan dış kredi anlaşma ve kullanımları gibi günlük hayatta karşılaşılan kayıt dışı faaliyetler düşünüldüğünde, kamu kesimi de dahil olmak üzere toplumun büyük bir kesiminin kayıt dışı ekonomiye katkıda bulunmakta olduğu söylenebilir³⁸³.

Türkiye’de yapılan kayıt dışı ekonomi istatistikleri, oldukça geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir. Bu nedenle belge ve kayıt düzeninin bir an önce sağlanması gerekir³⁸⁴. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bir çok tahmin ve tespitler yapılmıştır ve yapılmaktadır. Genel bir kanıyla GSMH’nin %50’si kayıt dışı olduğu varsayılmaktadır³⁸⁵. Gelir düzeyi, vergi oranı, yaş, cinsiyet, medeni hal, mesleki çevre, eğitim gibi sosyal ve demografik faktörler, cezalar, denetim olasılığı, davranışlar, inançlar, ahlaki ve sosyal dinamikler ve af gibi belli başlı faktörler, mükelleflerin beyanları üzerinde etkili olmaktadır³⁸⁶.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için vergi gelirlerinin artırılması çözüm olmamıştır. Alınan önlemler ile daha da önemli olan haksız rekabetin önüne geçilememiş ve sosyal adalet gerçekleştirilememiştir³⁸⁷. Dünyanın hiçbir ülkesinde sıfırlanamayan, ancak Türkiye’de büyük boyutlara ulaşmış olan vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri arasında önemli görünenler şöyle sıralanabilir³⁸⁸;

³⁸³ Yılmaz Ilgın, “Kayıt dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, Planlama Dergisi, DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı, DPT, Ankara, 2002, s.146.

³⁸⁴ TÜSİAD, 2002 Yılı Görüşleri, Lebib Yalkım Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Aralık 2002, ss.10,12.

³⁸⁵ TİSK, Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları, Yayın No:210, Ankara, Ekim 2001, s.15; Çiloğlu, s.70.

³⁸⁶ <http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm> (02.08.2003)

³⁸⁷ İsmail Çiloğlu, “Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi”, Hazine Dergisi, Temmuz 1998, Sayı:11, s.90.

³⁸⁸ http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/maliye_sosyoloji.htm (01.08.2003).

- Mali ve ekonomik nedenler (enflasyon, gelir dağılımı, vergi adaleti)
- Hukuki nedenler (yasaların basit ve açık olmaması, sık değişikliğ uğraması, vergi oranlarının yüksekliği, istisna ve muafiyetler, üniter yapıdaki bozulma, defter tutma hadleri)
- İdari nedenler (vergi idaresinin organik, teknik ve personel yapısı ve denetim mekanizması)
- Sosyal nedenler (vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler)
- Siyasal nedenler ve baskı gruplarından kaynaklanan nedenler.

Türkiye’de nakit para kullanırken ortaya çıkartılan kayıt dışı ekonominin boyutları gün geçtikçe artış göstermektedir. 1968-1980 yılları arasında kayıt dışı ekonomi/GSMH oranı %36, 1981-1990 ortalaması %35.6, 1991-2001 ortalaması %59 olarak ortaya çıkmaktadır. 1968-2001 genel ortalaması ise %45 seviyelerindedir³⁸⁹.

Finansman sıkıntısı içindeki hükümetler, vergi oranlarını artırma eğilimine girerken bu durum kayıt dışı istihdamı daha da artırma riskini doğurmakta ve giderek artan ‘yüksek vergi-kayıt dışı ekonomi’ paradoksu ortaya çıkmaktadır. Mevcut vergi potansiyelinin verimli kullanılabilmesi için vergi sisteminin gözden geçirilerek, vergi dışındaki kaynakların değerlendirilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Kayıpların önemli kaynağı olan kayıt dışı ekonomik faaliyetler konusunda ilk akla gelen çözüm, bu faaliyetlerin kayıt altına alınmasıdır. Ancak bu konuda çok değişik tartışmalar gündeme gelmektedir.

Tartışmaların bir bölümü, bu faaliyetlerin bir kısmının yasa dışı olmasından dolayı zaten kayıt altına alınamayacağı ile ilgilidir. Diğer bir kısım tartışmalar ise yasal olduğu halde kayıt dışında yürütülen bazı ekonomik faaliyetlerin işgücü piyasasına esneklik kazandırdığı ve bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin en azından bir bölümünün dolaylı vergilere konu olduğu yolundadır. Bu yüzden de kayıt altına alma girişimi ekonomiyi olumsuz etkileyeceği iddia edilmektedir. Bu tartışmalar ışığında kaynağı ne olursa olsun, vergi kayıplarının büyük ölçüde vergi yönetiminin başarısına ve siyasi iradenin vergilendirme konusundaki tercihlerine bağlı olduğu söylenebilir³⁹⁰.

Kayıt dışı ekonominin mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve mevzuatla

³⁸⁹ Ilgın, s.150.

³⁹⁰ Abuzer Pınar, “Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı”, Ekonomik Yaklaşım, Sonbahar 2002, Sayı:45, Cilt:13, ss.96-97.

ilgili birçok nedeni vardır. Ekonominin gelişmişlik derecesi, yüksek enflasyon, ekonomik krizler, kayıtlı istihdam yeri sunabilme hızlı nüfus artışı, göç olgusu, eğitim ve vergi bilincinin düşüklüğü, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi oranlarının ve kayıtlı faaliyette bulunma maliyetinin yüksek oluşu, yaptırımların düşük olması, sık çıkan aflar, mükelleflerde kamu kaynaklarının etkin kullanılmayıp israf ve istismar edildiği kanısının bulunması, kayıt dışılığı teşvik eden başlıca unsurlar olarak sayılabilir. Kayıtlı ekonomide istihdamın kısıtlı veya maliyetinin yüksek olması bireyleri kayıt dışına yönlendirebilmektedir. Bireyler ya faaliyetleri yasalarla yasaklanmış olduğu için veya faaliyetleri yasal olsa da, vergi ve sosyal güvenlik payları veya krediye ulaşma, sermaye birikimi ihtiyacı gibi ekonomik yüklerden kurtulmak için kayıt dışılığı tercih ederler.

Milli gelirin doğru hesaplanması için kayıt dışı ekonominin asgari seviyelere çekilmesi sağlanmalıdır³⁹¹. Vergi kaybının topluma maliyeti konusunda ülkenin bütünü düşünüldüğü zaman, kaybedilen vergi kadar olmayabilir. Çünkü toplumun bazı kesimleri bu faaliyetler sonucunda bir gelir elde etmektedirler. Asıl sorun, kayıtlı ve kayıt dışı kesimler arasındaki rekabet eşitsizliği ve kayıtlı kesimden, kayıt dışı kesime bir transfer olmasında yatmaktadır. Bunun sonucunda kaynak ve gelir dağılımı konusunda ciddi bozulmaların ortaya çıkması büyük olasılıktır. Hukuksal ilişkilerde dürüst davranmak ve iyi niyetli hareket etmek asıl olup, bazı hakların kazanılmasında veya kaybedilmesinde, iyi niyetin varlığı veya yokluğu önemli rol oynar³⁹².

F. Türkiye’de Gelirin Yeniden Dağıtım Politikaları

Gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek üzere devletin elinde, iki etkin mali araç bulunmaktadır: kamu harcamaları ve vergiler. Bir taraftan devlet, bazı mal ve hizmetleri düşük gelirliilere parasız olarak veya çok düşük bedellerle, maliyetlerinin altında sunarak veya bir üretim faktörü karşılığı olmaksızın transfer harcamaları yoluyla; diğer taraftan, yüksek gelir elde edenlerden artan oranlı tarifelerle sağlanan vergiyi, yine transfer harcamaları yoluyla düşük gelir gruplarına aktararak, piyasanın sağlayamadığı adil gelir dağılımını gerçekleştirmeye çalışması gerekmektedir³⁹³.

³⁹¹ Metin Eriş, “Milli Gelir Dağılımı ve Açmazı”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.201.

³⁹² Mehmet E. Palamut, “İyi Niyetli Vergi Mükelleflerinin Cezalandırılması Hukukla Örtüşmez”, *Yaklaşım*, Haziran 2002, Sayı: 114, s.24.

³⁹³ Palamut-Yüce, s.383

Sosyal refahı sağlamanın bir insanlık ve ahlak problemi olmaktan çıkıp, bir devlet politikası olarak gelişmesi, doğal olarak bu alana yapılacak kamu harcamaları konusunu gündeme getirmiştir. Sonuç olarak ister sosyal devletin bir gereği olarak, isterse oy kaygısıyla olsun gelir dağılımını düzenleme, ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik alanında yerini bulmuştur³⁹⁴. 1980-2000 döneminde Türkiye’de uygulanan maliye politikaları 24 Ocak İstikrar Kararları’nda belirtilen dışa açık piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapı doğrultusunda olmuştur. Ancak maliye politikası, para politikasının gölgesinde kalmıştır. Sıkı maliye politikası yalnızca IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları süresince kullanılmış bunun dışında yerel ve genel seçimler öncesinde ise gevşetilmiştir.

Uygulanan politikalar gelir dağılımını ihracata yönelik üretim yapan firmalarla, ihracatçı şirketler lehine değiştirmiştir. İhracat ve yatırımlara verilen teşvikler nedeniyle kurumlar vergisinin vergi gelirleri içerisindeki payı giderek azalmıştır³⁹⁵. Gelir dağılımının iyileştirilerek yoksulluğun azaltılması ve refah artışından toplumun tüm kesimlerinin adil pay olması temel amaçtır. Dar gelirli ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştırmayı ve mutlak yoksulluğu gidermeyi amaçlayan ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilecektir. Transfer sistemi, yoksullaşma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulacaktır³⁹⁶. Türkiye 1980’lerden itibaren refah artışı üretememiş maliye politikaları uygulamıştır. Gelir ve harcama politikalarıyla gelirin yeniden dağılımı konusunda olumlu etkiler yaratılamadığı³⁹⁷. için, gelir dağılımında adaletsizlik, uzun süreden beri çözülememiştir³⁹⁸. Gelir dağılımı çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğu için, gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmanın da karmaşık ve uzun soluklu bir olgu olduğunu kabul etmek gerekir.

Devletin temel fonksiyonu, düşük gelirliilere daha az yük getirmek, gelir

³⁹⁴ Öner Kabasakal, “Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.183.

³⁹⁵ Erhan Yıldırım-Refia Yıldırım, “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar*, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu(28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.18.

³⁹⁶ DPT, *Uzun Vadeli Gelişimin (2001-2003) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi*, Eylül 2000, Ankara, s.18.

³⁹⁷ Oğuz Oyan-Ali Rıza Aydın-Ahmet Kumrulu, “Türkiye’de Maliye Politikaları”, *Türkiye Ekonomisi-Sektörel Gelişmeler*, (ed.:Çelik Aruoba-Cem Alpar), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 1992, s.142.

³⁹⁸ Rezan Tatlıdil-Nükhet Ayaz, *Avrupa Topluluğu’nda 1992’ye Yönelik Katma Değer Vergisi Uygulamaları ve Türkiye’ye Muhtemel Etkileri*, TOBB Yayını, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi:5, Ankara, 1992, s.93.

dağılımındaki uçurumları törpüleyerek yatay ve dikey adaleti sağlayacak bir gelir politikasını uygulamaya koymak, düşük gelirli gruplara yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerini ön plana çıkaracak bir harcama politikası izlemektir³⁹⁹. Zengini vergileyen ve fakiri muaf tutan bir devletin, geliri yeniden dağıttığı kabul edilir. Devletin, gelir dağılımındaki etkinliği ile ilgili olarak çeşitli öneriler ortaya konmaktadır. Bunlardan ilki devletin küçük olmasıdır. Küçük devlet, küçük bütçe demektir. Bu da devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirgeyerek, dağılımı piyasaya bırakması anlamına gelir. Bir diğer öneri ise konuyla ilgili bilim adamlarının bilgilerine başvurmaktır.

Kişilerin kamu hizmetlerinin maliyetine, bu hizmetlerin onların refahına yaptığı ilave oranında katılmaları, çoğu zaman mümkün değildir; Çünkü, kamu hizmetlerinin yapısal özelliklerinden biri olan hizmetin yararından mahrum edilememe, bu hizmetlerden kimin ne kadar yararlandığının açıklanmasını engeller. Kamu hizmetlerini, kişiler ve bölgeler arasında hiçbir ayırım yapmadan sunma ve vergileri gelir bölüşümündeki farkları değiştirmeyecek şekilde toplamak mümkün olsa dahi, kamu hizmetlerinin değerlendirilmesinde kişisel farklar olacağından, bazı kişilerin refahı artar, diğerlerinininki azalır.

Yüksek geliri kişiler ile düşük gelirli kişilerin öncelikleri farklıdır. Düşük gelirli kişiler için en önemli olay, ne tasarruftur ne de gelecek endişesidir. Onlar için yaşamlarını sürdüreceği zorunlu tüketim mal ve hizmetlerinin elde edilmesi en önemli olaydır. Dolayısıyla onlar için gelirlerinin her dilimi çok önemlidir. Yüksek gelirli kişilerin gelirlerinin %10'una atfettikleri önem, düşük gelirli kişilerin gelirlerinin %10'una atfettiklerinin çok altındadır. Dolayısıyla yüksek gelirli kişilerin gelirlerinin bir kısmının devlet tarafından alınıp, düşük gelirli kişilere aktarılması; fayda-maliyet analizi ve sosyal açıdan son derece olumlu etkileri olan bir uygulamadır.

Beşeri kalkınma endeksi; bir ülkedeki ortalama yaşam süresi, eğitim düzeyi (okullaşma oranı) ve gelir düzeyi (kişi başına düşen GSYİH oranı) ile ilgili verilerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Beşeri yoksulluk endeksi ise 40 yaşına kadar yaşama olasılığı, yetişkin okur-yazar düzeyi, güvenilir su kaynağı kullanan birey yüzdesi ile 5 yaşın altında yetersiz beslenen çocuk sayısı yüzdesinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Yoksulların da küreselleşmenin 'nimetlerinden' etkin bir şekilde yararlanabilmesi için özel sektör ile devlet kurumlarının işbirliği içerisinde çalışması,

³⁹⁹ Palamut-Yüce, s.383; <http://www.isguc.org/myuce3.htm> (02.08.2003).

yoksulların piyasa ile barışık hale gelmeleri gerekliliğine işaret edilmektedir. Kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi, piyasaların yoksullar için, daha iyi çalışma koşullarının hazırlanması ifade edilmektedir. Dünya Bankası'nın bu yaklaşımı 1980'li yıllara göre tamamen zıt bir önerme olmakla birlikte; devletin küçültülmesi yerine, özel sektör ile işbirliğine giderek etkinliği üzerinde durulmakta, kamu hizmetlerinin işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir⁴⁰⁰.

1. Vergilerin etkisizliği

Vergi sisteminin genel amacı; siyasi açıdan mümkün olabilecek ve idari açıdan uygulanabilir vergilere dayanan ve asgari bir ekonomik sistem ile beraber yeterli ölçüde gelir sağlayan etkin bir vergi sistemini güvence altına almaktır. Vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesi, gelişmekte olan ülkelerde yapılan gelişmekte olan ülkelerde yapılan herhangi bir vergi reform girişiminin en başta gelen amacı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, dar vergi tabanı üzerine yüksek vergiler koymaktadırlar ki; bu vergi kaçakçılığını teşvik etmekte ve bu da vergi sisteminin adaletine gölge düşürmektedir. Vergi tabanının genişletilmesi vergi hasılatının artmasını sağlarken, aynı zamanda benzer ekonomik duruma sahip olan kişilere ve çeşitli ekonomik faaliyetlere de benzer vergi muameleleri yapılmasına ortam hazırlamaktadır. Genel olarak gelir düzeyi yüksek olanlara fayda sağlayan vergi ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması yoluyla, çeşitli gelir grupları arasındaki vergi yükünün dengelenmesini sağlar. Vergi oranlarının düşürülmesi, vergilemede tarafsızlığı sağlayarak, vergilemenin olumsuz etkilerini hafifletir⁴⁰¹.

AB'nin vergi sistemi, birçok OECD üyesi ülkeye göre gelir dağılımına daha çok katkıda bulunur⁴⁰². Gelişmiş ülkelerde gelirin birincil dağılımının adaletsizliği karşısında, izlenen vergi politikaları aracılığıyla gelir tekrar dağıtılmakta ve daha adil hale getirilmektedir. Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki gelir dağılımı arasındaki uçurumun nedeni, yalnızca piyasada oluşan birincil dağılımın bir sonucu değil, ayrıca devletin yeniden dağılım politikalarının etkisizliğinin de bir sonucudur.

AB ülkelerinde oluşan birincil gelir dağılımında oluşan adaletsizlik, devletin

⁴⁰⁰ Emine Tahsin, "Dünya Bankası Yoksulluk Söylemine Kısa Bir Bakış", *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, s.40.

⁴⁰¹ Khalilzadeh-Shah s.136.

⁴⁰² Joumard, s.891.

yeniden dağılım politikaları sayesinde büyük ölçüde azalmaktadır. Yeniden dağıtım politikalarında kullanılan en önemli araçlar ise vergiler ve transfer harcamalarıdır. Transferler, gelirler üzerinde görece olarak sınırlı da olsa pozitif bir etki yaparak, gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. Ancak yeniden dağıtım konusunda en önemli araç hiç kuşkusuz vergilerdir. AB ülkelerinde vergiler sadece klasik kamu hizmetlerinin finansmanında değil, sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde de etkin olarak kullanılmaktadır. Öyle ki; vergi ve transferlerden önce, piyasa koşullarının oluşturduğu gelir dağılımı oldukça adaletsizdir. Ancak izlenen gelir dağılımı politikaları ile eşitsizlik büyük oranda azalmaktadır.

Aşağıdaki tabloda AB ülkeleri ile Türkiye’de vergi ve transferlerin gelir dağılımını nasıl etkiledikleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.6
AB Ülkeleri ile Türkiye’de Vergi ve Transferlerin Gelir Dağılımına Etkisi

Ülkeler	Vergi ve Transfer Öncesi Gini Katsayısı	Vergi ve Transfer Sonrası Gini Katsayısı	Vergi ve Transf. Gelir Dağılımına Etkisi (%)
Danimarka (1994)	0.420	0.217	-48.3
İsveç (1995)	0.487	0.230	-52.8
Finlandiya (1995)	0.392	0.231	-41.1
Hollanda (1994)	0.421	0.253	-39.9
Belçika (1995)	0.527	0.272	-48.4
Almanya (1994)	0.436	0.282	-35.3
İtalya (1993)	0.510	0.345	-32.4
Türkiye (1994)	0.474	0.447	-5.7

Kaynak: Seyfettin Gürsel vd., *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, TÜSİAD Yayını, No:TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000, s.118.

Tablo 3.6’den görüleceği gibi AB ülkelerinde piyasa dağılımının ortaya çıkardığı eşitsizlik, Türkiye ile hemen hemen aynı seviyededir. Finlandiya, Danimarka, Hollanda ve Almanya’da eşitsizlik biraz düşük iken; İsveç, Belçika ve İtalya’da eşitsizlik daha yüksektir. AB ülkelerinde vergi ve transferler gelir dağılımını %30-50 oranında düzeltirken; Türkiye’de bu oran %5’ler seviyesindedir. Vergi yükünün hiç te düşük olmadığı Türkiye’de vergi ve transferlerin gelir dağılımını

düzenleyememesindeki en önemli faktörler; bütçe giderleri içerisinde borç ana para ve faiz ödemelerinin büyük pay alması, vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyüklüğü, vergi yükünün daha çok alt ve orta gruplarda yoğunlaşması, verginin tabana yayılamaması gibi nedenlerden oluşmaktadır.

Vergi yükünün hangi gelir grupları tarafından paylaşılacağı sorununun, ödeme gücü ilkesi dikkate alınarak çözümlenmeye çalışılması en rasyonel ve adil bir yoldur. Herkesin iktidarıyla orantılı vergi ödemesi anlamına gelen ödeme gücü ilkesinin gelir, servet ve harcama olmak üzere üç temel göstergesi vardır. Bu bağlamda gelir, servet ve harcama üzerinden alınan vergiler şeklinde yapılan sınıflandırma, en yaygın olandır. Hangi tür vergilere daha fazla ağırlık verileceği, ekonomik yapı, siyasi ve ekonomik sistemin niteliği, iktidarların felsefeleri, baskı gruplarının etkinlik ve eğilimleri gibi farklı etkenlere bağlı olarak kabul edilen en az geçim indirimi, artan oranlılık, ayırma ilkesi gibi müesseseleri bünyesinde taşıyan gelir vergisi, en verimli, adil ve yaygın olarak kabul edilmektedir. Harcama vergileri yeterince şahsileştirilmedikleri için, adil olmayan vergiler kategorisinde yer alırken, servet vergileri, mali amaçtan daha çok sosyal amaçlarla konulduğundan, toplam vergi gelirleri içinde yeri küçüktür.

Vergi ödeme gücü gelir, servet, harcama ve üretim gibi faktörlere bağlıdır. Verginin konusu çok geniş olduğu için, herkes vergi mükellefidir denilebilir. Verginin konusu ne olursa olsun mükellefler bunları gelirlerinden ödediklerine göre, vergiden önceki gelir ile vergiden sonraki gelir arasında fark oluşur. Varlıklı kesimin ödeme gücü varlıksız kesime göre daha yüksek olduğu için, daha fazla vergi öderler. Bu nedenle denilebilir ki; çağdaş devletlerin vergi sistemleri ve bu sistemlerin uyguladıkları vergi teknikleri, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri törpüleyici yönde rol oynar. Her ne kadar kişilerin gereksinimlerinin tatmin seviyesi kesin olarak ölçülemese de, veya ölçülmesi sübjektif değerlere dayansa da, ödeme gücünün tespiti ekonomik ve sosyal bir zorunluluktur. Çünkü devlet, kişilerin gereksinimlerinin tatmin seviyesine göre bir denge kurmalıdır.

Bir ülkenin vergilemede başarılı olabilmesi için vergi kanunlarının rasyonelliği yanında vergi idaresinin, kanunları etkin bir şekilde uygulayacak teknolojik alt yapıya, insan kaynağına ve ayrıca vergi kaçagını caydırıcı bir vergi denetim mekanizmasına sahip olması bilinci ile son yıllarda bu alanlarda büyük yol kat edilmiştir Yapılan ve yapılacak düzenlemeler genel olarak vergi yükünü artırıcı değil kayıt dışı ekonomiyi

kayıt altına alıp vergi kayıp ve kaçacağını azaltacak vergi yükünün adil dağılımını ve verginin tabana yayılarak kayıtlı mükellefler üzerindeki yükün zaman içinde azaltılması prensibine dayanmaktadır. Vergi sistemine ilişkin düzenlemelerin amacı; optimal düzeyde vergi gelirini adil, etkin, verimli ve ekonomiyi olumsuz etkilemeyecek bir yapıda en az maliyetle toplayan, ekonomik ve sosyal amaçları dikkate alan, üst düzeyde bir hizmet kalitesi sunan çağdaş bir vergi sistemi yaratmaktır⁴⁰³.

2. Harcamaların yetersizliği

Türkiye’de transfer harcamaları toplamının yaklaşık %16’sını, gelir diliminin en altında bulunan %20’lik nüfus almaktadır. Gelir diliminin en üstünde bulunan %20’lik nüfus ise, yapılan transfer harcamalarının yaklaşık %24’ünü almaktadır. Oysa transfer harcamalarında en büyük payı, en yoksulların alması ve gelir seviyesi yükseldikçe bu payın azalması gerekmektedir. AB ülkeleri ile Türkiye’de piyasanın oluşturduğu birincil gelir dağılımı, birbirlerine yakın olmasına rağmen; Türkiye’de vergi politikalarının etkisi net olarak ölçülemezle birlikte, sosyal transferlerin eşitsizliği artırıcı yönde etkide bulunduğu Dünya Bankası kaynaklarında yer almaktadır. AB ülkelerinde transfer gelirlerinden asıl büyük payı alt gelir grupları alırken; Türkiye’de toplam transfer gelirlerinin %80’ine yakını gelir diliminin en üstündeki %30’luk kesim almaktadır⁴⁰⁴. Sübvansiyon, kamunun üretici ve tüketicilere doğrudan ya da dolaysız olarak para ile ifade edilen ve ölçülen bir yarar sağlamasıdır. Sübvansiyonlar çeşitli şekillerde uygulanabilir. Bunlardan bazıları şunlardır⁴⁰⁵. Tüketicilerin reel gelirini artırmak için fiyatların aşağıya çekilmesi, bazı endüstri dallarını korumak ve teşvik etmek, bölgelerarası ekonomik dengesizlikleri gidermek, ödemeler dengesindeki açıkları gidermek, işsizliği önlemek, gelir ve servet dağılımını daha adil hale getirmektir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın ardından Klasik düşünce yerini, devletin ekonomideki faaliyetlerini ve ağırlığını artıran Keynesyen düşünceye bırakmıştır. Ancak artan devlet harcamalarının finansmanı için verginin karşılayamadığı kısım, borçlanmayla telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem bütçe açıklarının artmasına ve bütçe açıkları/GSMH oranı ile bütçe stoku/GSMH oranlarının da yükselmesine neden

⁴⁰³ <http://www.bumko.gov.tr/WEB/gerekce%202003/bolum3/bolum3.htm> (06.08.2003).

⁴⁰⁴ Gürsel vd., ss122,125.

⁴⁰⁵ Americo Beviglia Zampetti, “The Uruguay Round Agreement on Subsidies: A Forward-Looking Assesment”, *Journal of World Trade*, Vol:29, No:26, December 1995, pp.5-29.

olmuştur. Keynesyen politikaların izlenmesi borç-faiz kısır döngüsünü doğurmuştur. Böylece ülkeler ekonomik istikrarlarını ve mali disiplinlerini kaybetmeye başlamışlardır⁴⁰⁶. Türkiye’de genel bütçe gelir ve gider farkları, giderek artan bir seyir izlemektedir⁴⁰⁷. Bunun da en önemli nedeni, borçlanma politikasıdır. Türkiye’de kısa vade ve yüksek faiz gibi olumsuz özellikler taşıyan iç borçlanma, bir bakıma kamu finansmanının özelleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu özelleştirme, kamunun vergi alacağı kesimleri, yüksek faizlerle ranta bağlaması biçiminde gerçekleşmektedir⁴⁰⁸.

Türkiye’de kamu açıklarının hızla artması, beraberinde açık finansman alternatiflerini getirmiştir. Bu da gerekli düzenlemelerin eksikliğinden dolayı mali disiplinden uzaklaşmaya neden olmuştur⁴⁰⁹. Ekonomi borç-faiz kısır döngüsüne sürüklenmiştir ve bu döngüden kurtulmak, kamu gelir ve giderlerinin iyileştirilmesine bağlıdır⁴¹⁰. Son zamanlarda bütçeler, devletin temel fonksiyonlarını finanse etmekte zorlanır hale gelmiştir. Kamu kaynaklarının önemli bir bölümünün faiz ödemelerine ayrılması nedeniyle, enflasyonla mücadele, gelir dağılımını düzenleme ve piyasalarda oluşabilecek olağanüstü gelişmelere karşı bir politika aracı olarak kullanılma esnekliğini büyük oranda kaybetmiş durumdadır⁴¹¹.

Devlet bütçe açıklarını vergiler yerine, borçlanma ve monetizasyona başvurarak finanse etme yoluna gitmektedir. Halbuki borçlanma ile finansman yönteminde vergi gelirleri daha da düşmektedir⁴¹². Mali disiplinin sağlanması için kamu yönetiminde reformu en başarılı şekilde uygulayan ülkelerde görüldüğü gibi, başarılarını getirdikleri yasal düzenlemeler ile bunlara uyma konusunda kararlı hükümetlere borçludurlar⁴¹³.

⁴⁰⁶ Ahmet Özen, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 2002, Sayı:141, s.39

⁴⁰⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Adil Temel-Ercan Bayar-Şeref Saygılı, “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)”, Planlama Dergisi (DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı), DPT, Ankara, 2002, ss.49-76.

⁴⁰⁸ Oğuz Oyan, Türkiye Ekonomisi-Nereden Nereye?, 2.b., İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998, s.78; Ahmet Kamil Tunçel, “Vergi Yükünün Adil Paylaşımı: Bir Çözüm Önerisi”, Vergi Sorunları, Nisan 2003, Sayı:175, s.137.

⁴⁰⁹ TÜSİAD, Türkiye Ekonomisi 2002, Yayın No:TÜSİAD-T/2002-12-343, İstanbul, Aralık 2002, s.47.

⁴¹⁰ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar.

⁴¹¹ Kemal Unakıtan, “2003 Yılı Bütçesi ve Özellikleri”, Yaklaşım, Nisan 2003, Sayı:124, s.7.

⁴¹² Jale Yalınpala, “Türkiye Ekonomisinde 1980-1995 Dönemi Kamu Açıkları Finansmanının Boyutu ve Özel Tüketim ve Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi ile İlgili Bir Model Denemesi”, Prof.Dr. Kenan Erkural’a Armağan, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl:1998, Cilt:XIV, Sayı:2, ss.343-361.

⁴¹³ Yasemin Gürsoy Hürçan, Mali Disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, Önemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneğinin İncelenmesi, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi:23, Ankara, 1999, s.115.

Devletin, gelirin dağılımında rol almaması gerekliliği konusunda ısrar eden görüş sahipleri de mevcuttur. Bunlar devletin müdahalesinin hem başarısızlıkla sonuçlandığını örneklendirmekle ve hem de kişiler arasında güven ve huzurun ortadan kalktığını savunmaktadırlar. Gelir dağılımının adaleti konusunun getirdiği etkinlik maliyeti dolayısıyla kısmi bir eşitlik sağlanabilse de yoksulluk doğurduğu, Doğu Bloku deneyimlerinden gözlemlendiğinden, sorunun çözümünün piyasaya bırakılması yönündeki eğilim güç kazanmaktadır. Vergiler, sosyal malların finansmanının ötesinde, bölüşümün bir aracı olarak kullanılınca; faktör piyasasındaki fiyatları çarpıtması yanında, bir kişinin lehine diğerinin özel mülkiyetine devletçe el konulması, artık hoş karşılanmamakta ve çoğunluğun azınlığı istismarı ile rant ekonomisi gibi sorunları davet etmektedir.

Tablo 3.7’de konsolide bütçe gider kalemleri içinde transfer harcamalarının neredeyse 2/3 oranına sahip olması, ilk bakışta adil gelir dağılımının gerçekleştirilmede, etkin olabileceği kamsına varılabilir. Ancak adil gelir dağılımı adına yapılan transferler; sosyal güvenlik, tarımsal destekleme, öğrenci transferleri, deprem ve diğer transferler olarak kabul edilirse, yapılan transferler içinde %20 dolaylarında gerçekleşmektedir.

Tablo3.7
Konsolide Bütçe Gider Kalemleri

HARCAMALAR (Milyar TL)	1995	2000	2001	2002	2003
	Gerçekleşen	Gerçekleşen	Gerçekleşen	Gerçekleşen	Başlangıç
Toplam	1.724.194	46.705.028	80.579.065	115.485.633	145.949.120
Faiz Hariç Harcamalar	1.148.078	26.265.166	39.516.839	63.614.975	80.499.120
I. Personel	502.601	9.978.784	15.211.894	23.160.297	28.036.338
II. Diğer Cari	143.344	3.635.153	5.236.128	7.889.422	9.279.920
III. Yatırım Harcamaları	102.989	2.475.116	4.149.580	6.887.544	7.998.500
IV. Transfer Harcamaları	975.260	30.615.975	55.981.463	77.548.370	100.634.362
1. Faiz Ödemeleri	576.116	20.439.862	41.062.226	51.870.658	65.450.000
İç Borç Faizi	475.520	18.791.862	37.494.301	46.807.037	58.050.000
Dış Borç Faizi	100.596	1.648.000	3.567.925	5.063.621	7.400.000
2. KİT'lere Transferler	45.440	885.908	1.107.081	2.170.000	1.881.000
3. Vergi İadeleri	63.620	1.632.049	2.918.206	5.665.743	6.762.000
4. Sosyal Güvenlik	108.205	3.321.098	5.112.000	11.205.000	14.923.000
5. Kamulaştırma	2.587	117.118	106.546	269.829	250.000
6. Devlet İştiraklerine Kat. Payı	5.292	248.200	513.150	25.000	60.000
7. Belediyeler	5.711	49.364	57.766	50.585	50.000
8. Siyasi Partilere		14.383	22.354	122.114	52.000
9. MTA'ya Yardım		35.760	49.634	73.000	91.100
10. TUBİTAK'a Yardım		35.624	53.551	83.435	118.000
11. İstihbarat Hiz.Per.Gid		71.725	105.554	160.149	225.000
12. Kıbrıs	1.833	127.650	239.691	391.535	500.000
13. Uluslararası Kur.Kat.Payı	3.384	50.618	48.353	61.842	79.880
14. Kredi Yurtlar	5.245	173.000	270.328	445.000	600.000
15. Tarımsal Destekleme	17.098	358.501	1.032.578	1.867.600	2.545.000
16. Fon Ödemeleri	64.886	1.995.073	1.480.497	234.000	280.000
17. Program Dışı Görev Zararı	9.640	145.400	388.391	50.000	75.000
18. Risk Hesabı	0	0	0	0	1.616.000
19. Geçen Yıllar Borçları	0	55.698	87.599	133.877	120.302
20. Öğr. Yap. Sos. Transfer	0	86.763	134.250	196.218	0
21. Yedek Ödenek	0	0	0	0	485.000
22. Yatırımları Hızlandırma Öd.	0	0	0	0	119.000
23. Deprem	0	0	0	0	50.000
24. Diğer Transferler	66.203	772.181	1.191.708	2.472.785	4.302.080

Kaynak: <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T3-1-7.htm> (12.08.2003).

II. ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ VE ADİL GELİR DAĞILIMI

Devletin her ne amaçla olursa olsun, ekonomik bakımdan aldığı önlemlere genel ekonomi politikası adı verilir. Fiyatlarla ilgili aldığı önlemlere fiyat politikası, istihdam hacmi ve işsizlikle aldığı önlemlere istihdam politikası, para ve kredi konusunda aldığı önlemlere para ve kredi politikaları, gelir dağılımı ve bölüşümü ilgili aldığı önlemlere bölüşüm veya dağılım politikaları⁴¹⁴, vergi, harcama ve borçlanma ile ilgili aldığı önlemlere de maliye politikası altında incelenir. Bu politikaları çoğaltmak mümkündür. Bir maliye politikası aracı özelliği olan vergilerin istenen veya istenmeyen yönde gelir dağılımını, henüz toplanma aşamasında etkilemeye başlayacağı açıktır. Kamu gelirleri, kamu harcamalarının finansmanında kullanılacağı için, bireylerin bu hizmetlerden farklı biçimde yararlanmaları nedeniyle kamu gelirlerinin harcanması aşamasında da gelir dağılımı değişecektir. O halde vergi hem alınışında ve hem de harcanmasında gelir dağılımını etkileyecektir.

Küçülen bir ekonomide, daha fazla vergi almak, mevcut ekonomiyi daha da küçültür. Bilindiği gibi adil bir gelir dağılımının sağlanması için vergilerin temel işlevi, alt ve orta gelir gruplarının vergi yükünün, üst gelir gruplarına kaydırılması yoluyla gerçekleştirilir. Ancak burada vergi gelirlerinin milli gelirin belli bir seviyesine gelmiş olması gerekir. Çünkü ülke ekonomisi içinde vergi gelirlerinin düşük bir paya sahip olması, vergilerin bu işlevini gerçekleştirmesini zorlaştırır.

Devletin temel fonksiyonu, düşük gelirlilere daha az yük getirmek, gelir dağılımındaki uçurumları törpüleyerek yatay ve dikey adaleti sağlayacak bir gelir politikasını uygulamaya koymak, düşük gelirli gruplara yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerini ön plana çıkaracak bir harcama politikası izlemektir. Birbiriyle uyumlu vergi ve harcama politikalarına işlerlik kazandırmak, düşük gelir düzeyinde olan sınıfların bütçelerini dolaylı yoldan düzeltmektir. Refah devleti, piyasa güçlerini en az üç alanda yönlendirmek için örgütlü kamu gücünün etkin bir şekilde kullanıldığı devlettir⁴¹⁵. Bunlardan birincisi; kişilere ve ailelere, varlıklarının piyasa değerini dikkate almaksızın, minimum düzeyde bir geliri garanti etmektir. İkincisi; kişilerin ve ailelerin belirli sosyal risklerin üstesinden gelmesini sağlayarak, yapılmadığı zaman

⁴¹⁴ Rasih Demirci-Rauf Arıkan-i.Burhan Erdoğan, Genel Ekonomi (Mikro-Makro), Gazi Kitabevi, 3.b., Ankara, 2001, ss.224-225.

⁴¹⁵ <http://www.canaktan.org/politika/anti-leviathan/diger-yazilar/gungor-refah-devleti.pdf> (20.08.2003).

kişisel ve ailevi sorunlara yol açacak olan güvensizliğin yayılmasını azaltmaktır (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi). Üçüncüsü; genel kabul görmüş sosyal hizmetler çerçevesinde statü ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün bireylere var olan en iyi standartları sağlamaktır.

Son yıllarda Türkiye’de vergi yükünün aşırı şekilde arttığını söylemek doğru olacaktır. Artan bu yükün zorlama sonucunda meydana gelmesi, vergi adaleti ve gelir dağılımı açısından olumlu bir gelişme olarak görülmemektedir⁴¹⁶. Çünkü dolaylı vergilerin oranının giderek artması sonucunda, toplumun alt ve orta gelir grupları vergi yükünün neredeyse tamamını üstlenmek durumunda kalmıştır. Özelleştirme çalışmaları ile devletin küçültülmesi, kamu hizmetlerinin kapsam ve nitelik olarak daraltılması ve sınırlandırılması uygulamalarına rağmen, vergi yükü artırılarak alt ve orta gelir gruplarından, üst gelir gruplarına kaynak aktarılmakta ve böylece sermaye birikimi sağlanmaya çalışılmaktadır⁴¹⁷.

Gelirin adil olarak dağıtılması konusunda ÖTV’nin ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Bir dolaylı vergi ve bir tüketim vergisi olmakla beraber, bilinen dolaylı vergi ve tüketim vergilerinden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Bu yönleri itibariyle gelir dağılımı konusunda etkin rol oynayabilir. Kendine özgü yapısı itibariyle gelir dağılımı konusunda etkili olabilmektedir. Tüm bu anlatılanlardan da öte Türkiye’deki vergi gelirleri içinde, büyük bir paya sahip olması; hükümetlerin bir çok ekonomi politikasında önemli bir gelir kalemi olma özelliğini doğurmaktadır.

A. Vergi Gelirleri İçindeki Yeri

Bir zamanların klasik ekonomi anlayışı içinde vergilerin önemi oldukça az idi. Vergiler, devletin yapmak zorunda olduğu sadece adalet, diplomasi ve güvenlik hizmetleri ile sınırlı idi. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal yaşama minimum düzeyde müdahale edebilmekte idi. Ancak bugün gelinen noktada vergilerin fonksiyonları, tamamen değişmiş ve gelişmiştir. Artık devlet kötü aile reisi, kötü bir aşçı şeklinde tasvir edilen ‘zorunlu bir fena’ olan kötümser yapısından sıyrılmıştır. Ekonomik ve sosyal yaşamın hemen her karesinde bir şekilde devlet varlığını hissettirebilmektedir.

⁴¹⁶ Kişi başına milli gelirin yıllık olarak 3000 Doların altında olduğu bir ülkede, %27.8 olarak gerçekleşen vergi yükünün oldukça büyük olduğu söylenebilir.

⁴¹⁷Çakmak, ss.47-48; Kamil Mutluer, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları”, Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI. Vergi Kongresi (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.46.

Devletin bu kadar kapsamlı ve etkin rolünü kazanmasındaki en önemli etken, vergilerdir. Çünkü devlet sisteminde meydana gelen değişim ve gelişim, devletin en önemli gelir kaynağı olan vergilerde de değişim ve gelişime neden olmuştur.

Devletin ekonomik ve sosyal yaşamda bu denli etkin olması, vergilerin fonksiyonlarında da yeniden yapılanmaya neden olmuştur. Klasik görevlerini aşarak tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik kalkınma, gelir ve servet dağılımını düzenlemek gibi yeni görevleri üstlenen devlet, tüm bu görevlerini vergiler sayesinde gerçekleştirebilecektir. Çünkü vergilerin nicelik ve niteliği oranında devletin etkinliği artacaktır. Vergilerin nitelik ve nicelik yönleri ile anlatılmak istenen; vergilerin salınmasında vergileme ilkelerine uygun olması ve bunun halk tarafından yadırganmadan kabulü ile vergilerin GSMH içerisinde önemli bir paya sahip olmasıdır. Gerçekten vergileme ilkeleri ile sağlam temellere dayanan ve yüksek oranda bir paya sahip olan bir verginin, devletin ve dolayısıyla vergilemenin çağdaş araçlarını devletin daha etkin ve hızlı gerçekleştirmesi olasıdır. O halde bir vergi, ekonomiden ne kadar fazla fon çekiyor ise, devletin ve vergilemenin amaçlarını daha iyi kavrayabilmektedir.

Türk Vergi Sistemi'nde 1990'lara kadar daha çok gelir vergisinden oluşan dolaysız vergiler ağırlıklıdır. Ancak borçlanma ile dolaylı vergiler arasındaki yakın ilişki nedeniyle; borçlanma gereğinin sürekli artması ve bunların ödenmesinde tekrar borçlanmaya ve dolaylı vergilere başvurulması gereği doğmuştur. Bu gelişme, dolaylı vergilerin mali amacı gerçekleştirmeleri yanında, ekonomik ve sosyal amaçları da gerçekleştirmelerine neden olmuştur.

Biraz önce konu içinde değinildiği gibi vergi gelirlerinin GSMH içinde önemli bir paya sahip olmaları, ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesini daha da kolaylaştıracaktır. ÖTV'nin GSMH içindeki payı, Tablo 3.8'de gösterilmiştir. Tabloya göre bütçe gelirlerinin GSMH'ye oranı 1990 yılında %14.24, 2001'de %29.21, 2002'de %27.94 olarak gerçekleşmiş ve 2003 yılı bütçe hedefinde %28.42 olarak hedeflenmiştir. Vergi gelirlerinin yıllar itibariyle GSMH'ye oranı 1990'da %13.86, 2001'de %28.84, 2002'de %27.54 olarak gerçekleşmiş ve 2003 yılı bütçe hedefinde %28.30 olarak hedeflenmiştir.

Türk Vergi Sistemi içine 2002 yılının ikinci yarısında giren ÖTV, GSMH'nin %2.2'si oranında bir paya sahip olmuştur. ÖTV genel bütçe gelirleri içinde 2002 yılı

itibariyle yaklaşık olarak %8'lik, vergi gelirleri içinde ise %10'luk bir pay sahibi olmuştur. 2003 yılı bütçe hedefi olarak ÖTV, GSMH'nin %6.3'üne sahip olması hedeflenmiştir. Hedeflenen bu oran ile ÖTV, 2003 yılı itibariyle genel bütçe gelirleri içinde yaklaşık olarak %23, vergi gelirleri içinde ise yaklaşık olarak %26 oranında bir pay sahibi olmaktadır. Kısa bir zamanda ekonomide önemli bir yere sahip olan ÖTV'nin, geliri yeniden dağıtması konusunda etkin olması sonucunu doğurur. Çünkü; gerek ekonomi ve gerekse vergi gelirleri içinde düşük bir paya sahip olan bir verginin, ekonomik politikalarda etkin olması düşünülemez.

Tablo 3.9'da 2003 yılının ilk altı ayında gerçekleşen konsolide bütçe gerçekleştirmeleri verilmiştir. Haziran ayında gerçekleştirmelerine göre ÖTV, genel bütçe gelirlerinin %21.8'ini, vergi gelirlerinin ise %31.7 (yaklaşık 2/3)'sini oluşturmaktadır. Haziran ayı gerçekleştirmelerine göre ÖTV'nin yaklaşık olarak %70'i, petrol ürünlerinden, %24'ü kolalı, alkollü içecekler ile tütün mamullerinden, %5'i motorlu taşıtlardan ve %1'i de dayanıklı tüketim malları başlığında sayılan lüks tüketim mallarından oluşmaktadır.

Tablo 3.8
1990-2003 Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Yeri

	1990	1995	2000	2001	2002	2003
GELİRLER (%)	14,24	17,94	26,63	29,21	27,94	28,42
A. Genel Bütçe Gelirleri	13,86	17,67	26,31	28,84	27,54	28,30
I. Vergi Gelirleri	11,43	13,80	21,10	22,52	21,81	24,24
Geirden Alınan Vergi	5,85	5,51	8,36	8,87	7,07	7,37
Servetten Alınan Vergiler	0,10	0,11	0,28	0,25	0,27	0,66
Mal ve Hizm. Alınan V.	3,44	5,46	9,05	10,26	11,00	12,68
<i>-Özel Tüketim Vergisi</i>	-	-	-	-	2,20	6,30
<i>-Dahilde Alınan KDV</i>	1,93	2,70	3,57	4,13	4,22	4,53
Kaldırılan Vergi Artukları	0,01	0,24	0,00	0,00	0,00	0,01
II. Vergi Dışı Normal G.	1,07	1,10	2,78	4,20	3,98	2,90
III. Özel Gelirler ve Fonlar	1,36	2,77	2,43	2,12	1,75	1,16
B. Katma Bütçe Gelirleri	0,38	0,27	0,32	0,37	0,40	0,12
GSMH (Milyar TL)	397.177	7.854.887	125.596.129	176.484.000	273.463.000	354.575.000

Kaynak: <http://www.muhasabat.gov.tr/docs/T3-2-3.xls> (11.08.2003).

Tablo 3.9
2003 Konsolide Bütçe Gelirleri Kümülatif Gerçekleşmeleri (İlk Altı Aylık)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	2003 Bütçe Hedefi
GELİRLER (Milyar TL)	6.979.199	14.207.931	20.364.304	27.602.434	37.058.227	44.689.449	100.782.000
A. Genel Bütçe Gelirleri	6.428.569	13.575.230	19.585.107	26.672.122	36.043.338	43.616.015	100.357.000
I. Vergi Gelirleri	5.299.244	11.573.486	16.710.962	22.395.502	30.747.895	37.110.540	85.955.000
Gelirden Alınan Vergiler	1.265.799	3.516.029	4.579.308	5.882.936	9.569.637	11.009.810	26.115.078
Servetten Alınan Vergiler	243.424	454.955	510.893	570.792	798.660	1.032.320	2.328.647
Mal ve Hizmetlerden Alınan V.	2.964.468	5.943.561	8.886.692	12.113.524	15.567.097	19.254.146	44.959.860
-Özel Tüketim Vergisi	1.444.972	2.892.795	4.287.555	5.940.762	7.716.115	9.750.010	22.353.458
<i>Petrol ve Doğalgaz Ürün İlişkin</i>	997.509	2.027.731	2.966.078	4.095.443	5.370.164	6.766.618	14.570.000
<i>Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin</i>	56.176	102.414	184.743	279.866	411.356	534.282	1.115.108
<i>Kolalı Gazoz, Alkolli, İç ve Tüt. Mam. İliş.</i>	375.882	732.310	1.090.323	1.500.271	1.847.999	2.340.115	6.384.510
<i>Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallara İliş.</i>	15.405	30.340	46.411	65.182	86.596	108.995	283.840
Dahilde Alınan KDV	998.728	2.134.342	3.244.982	4.376.922	5.553.736	6.719.237	16.045.818
Dış Ticaretten Al. Vergiler	825.529	1.658.883	2.733.859	3.827.703	4.811.305	5.812.485	12.531.415
Kaldırılan Vergi Artıkları	24	58	210	547	1196	1779	20000
II. Vergi Dışı Normal G.	505.337	961.888	1.568.701	2.413.504	3.086.096	4.091.189	10.294.000
III. Özel Gelirler ve Fonlar	623.988	1.039.856	1.305.444	1.863.116	2.209.347	2.414.286	4.108.000
B. Katma Bütçe Gelirleri	550.630	632.701	779.197	930.312	1.014.889	1.073.434	425.000

Kaynak: <http://muhasebat.gov.tr/mbulten/T2-3-10.htm> (11.08.2003).

B. Etkin Bir Yeniden Dağıtım Aracı Olması

Bir verginin gelir dağılımını sağlamada etkin olabilmesi için, lüks tüketim mallarını yüksek oranda vergilendirmesi, zorunlu tüketim mallarını ise hiç veya çok düşük oranda vergilendirmesi gerekir. Teorik olarak ÖTV, lüks mallar üzerinden alınan bir vergidir. Zorunlu tüketim malları veya Giffen (Fakir) Malları üzerine salınmaması dolayısıyla ÖTV, geliri düşük kesimler aleyhine herhangi bir olumsuz etkide bulunmamaktadır. Dünyada daha çok, lüks mallar ile ilk madde ve malzemeler üzerine konan vergi, Türkiye’de dört ayrı listede düzenlenen, dört farklı mal grubunu vergilendirmektedir. Bu mal grupları içinde en büyük payı (yaklaşık olarak %70), petrol ve petrol ürünleri almaktadır. Genellikle bu vergiye, taşıt sahibi olanlar muhatap olmaktadır. Bu kişiler ise gelir diliminin en üstünde bulunan ilk iki veya en fazla üçüne mensup kişilerdir.

Gelir diliminin en altında bulunan ve milli gelirden %5’in altında bir pay alan kesime mensup kişilerin taşıt sahibi olmaları olanak dışıdır. O halde gelir dağılımını düzenlemek adına ÖTV’nin alınması, ilk olarak gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. ÖTV adı altında toplanan meblağların, gelir düzeyi düşük olan kişilere aynı veya nakdi olarak aktarılması durumunda, verginin gelir dağılımını daha adil hale getireceği konusunda etkinliği söz konusu olacaktır.

Devletin, piyasa koşullarında adaletsiz oluşan gelirin dağılımını yeniden dağıtması, vergiler ve harcamalar yoluyla gerçekleşebilir. Bu konuda harcamalar tek başına geliri yeniden dağıtmada etkin olamazlar. Çünkü harcamaların en sağlam kaynağı vergilerdir ve bunların gelir düzeyi düşük kimseler tarafından da karşılanması, geliri daha da adaletsiz dağıtacaktır. O nedenle vergiler ile harcamalar, gelirin yeniden dağıtımını konusunda bir kuşun iki kanadı gibidirler. Biri olmadan diğerinin değeri olmadığı gibi, tek başlarına etkin de olamazlar.

Kamu gelirlerinin yapısında meydana gelen değişim ile, vergileme yerine borçlanmanın ikame edilmesi, ekonomide dengesizliklere yol açmış ve faiz oranlarını yükseltmiştir. Böylece özel kesimin finansman olanakları sınırlanmış ve finansman maliyetlerinin aşırı derecede yükselmesine yol açmıştır⁴¹⁸. Kamu açıkları verimli ve

⁴¹⁸ Mehmet Yüce, “1980 Sonrası Türk Vergi Politikasında Ana Yönelişler”, Maliye Yazıları, Temmuz-Eylül 1994, Sayı:44, s.71.

adil bir vergi sistemi ile karşılanmadığı için, harcamaların gerektirdiği kaynak, vergi ödeme gücü en az olanlar tarafından sağlanmıştır. Yenilenen vergi kanunları ile vergiye muhatap kitle hep aynı kalmıştır. Alt ve orta gelirli grupların gelir ve harcamalarından elde edilen tahsilat, azımsanmayacak büyüklüğe erişmiştir. Ancak vergi sisteminin kendiliğinden vergilendirilmesi kolay kaynaklara yönelmesi, bu kaynakları yıpratmasına neden olmuştur. Ayrıca milli gelirden vergiler yoluyla kamuya aktarılması hedeflenen tutarın büyüklüğü, genel vergi yükünün aşırı artırılması nedeniyle toplumun alt gelirli kesimini bunaltmıştır. Vergi yükünün sınırının özellikle alt gelirli gruplara yönelik olarak aşırı zorlanması, vergiye karşı direnci de artırmaktadır. Böyle bir durumda vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma olaylarının boyutunun artması doğaldır.

C. Diğer Dolaylı Vergilerden Farklı Olması

Dolaylı vergiler içinde özel tüketim vergilerinin çok farklı bir yeri ve önemi vardır. Devlet açısından ideal bir gelir kaynağı, mükellefler açısından da ekonomik etkinlik açısından etkinsizliği en az olandır. Çünkü bu vergilerin talebinin fiyat esnekliği çok düşük olan tütün, içki, petrol ürünleri gibi sınırlı sayıda mal üzerine konmaktadır. Dolayısıyla vergi oranlarının artırılmasına rağmen-talebin fiyat esnekliği çok düşük olduğundan-talep, çok az düşmektedir. Böylece devlet istediği geliri, tüketiciler üzerinde az kayıpla elde edebilmektedir.

Dolaysız vergilerin oranı, dolaylı vergilere göre daha yüksek tutulabildiği için, dolaylı vergiler dolaysız vergilere oranla özellikle dikey adalet açısından daha adildirler. Dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre daha adil olduğu konusundaki genel yargı, teorik açıdan kabul edilse de; uygulamada dolaysız vergilerin daha büyük adaletsizliklere neden olduğu söylenebilir. Örneğin; ücretlilerin gelirleri üzerinden alınan vergi, stopaj yöntemi ile tahsil edilmektedir. Verginin kaynakta kesilmesi nedeniyle ücretlilerin vergi kaçırma veya vergiden kaçınma olanakları yoktur. Ancak bir ticari kazanç sahibi olan tacir veya serbest meslek erbabı bir mühendis veya doktorun gelirlerini tam olarak beyan etmeme olanağı her zaman mevcuttur.

Dolaysız vergilerin daha adil oldukları savı, bu vergilerin yükümlülükleri tarafından vergi kanunlarına uygun olarak ödendikleri varsayımından kaynaklanmaktadır. Oysa uygulamada dolaysız vergilere karşı çok şiddetli bir direnç vardır. Az veya çok bir şekilde bu vergiden kaçınmanın veya vergiyi kaçırmanın yolları

aranmaktadır. Bu durum dolaysız vergilerin kesin olarak daha adil olduğu yolundaki tezlerin doğruluk derecesine gölge düşürmektedir.

Dolaysız vergiler yoluyla başta ücretli kesimin korunması, en az geçim indirimi, özel indirim gibi kurumlar aracılığıyla sağlanması gerekir iken; ücretliler dışındaki kesimlerin gelirleri tam olarak kavranamadığı için sistem tersine dönmektedir. Eğer tüm dolaysız vergiler kaldırılarak, sistemin dolaylı vergilere dayandırılması durumunda, ücretli kesimin vergi yükünün mevcut duruma göre azalacağını söylemek, hatalı bir değerlendirme olmaz. Türkiye açısından olaya bakıldığında dolaysız vergilerin istisna ve muafiyetler ile yüksek oranda vergi kaçakçılığı nedeniyle daha adaletsiz olduğunu ileri sürmek abartılı sayılmayacaktır. Dolaylı vergilerin daha adil olmaları; gıda, eğitim, sağlık gibi temel mal ve hizmetler üzerindeki dolaylı vergilerin düşük oranda tespit edilmeleri ile olanaklıdır.

D. Genel Tüketim Vergilerinden Farklı Olması

Bir mal veya hizmetin satın alınması nedeniyle yapılan harcamalar üzerinden alınan tüketim vergileri, yapılan harcamaya dayalı olarak adil olmadığı konusunda ileri sürülen fikirlere rağmen, her geçen gün vergi sistemleri içinde (KDV'nin de yaygınlaşmasıyla) daha çok yer almaya başlamıştır. Tüketim vergileri, bütün dünya devletleri için en yüksek gelir sağlayan araçlardan birisi olma özelliğini hala taşımaktadır⁴¹⁹. Tüketim vergileri Türkiye'de siyasi iktidarlar tarafından her zaman kolay gelir sağlama aracı olarak görülmüştür. Kolaylığının yanı sıra mali anestezi özelliği dolayısıyla, tepki çekmeyen veya en az tepki çeken vergiler olması, bu vergilerin popülatesini daha da artırmaktadır. Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketim vergilerinin, toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yüksektir. Henüz gelişmiş bir ülke konumunda olmayan Türkiye'de dolaysız vergilerin kolayca artırılmadığı düşünülürse, tercihler doğal olarak dolaylı vergilere ve genel tüketim vergilerine kaymaktadır.

1. Genel tüketim vergilerinin özellikleri

Çağdaş devlet ve maliye anlayışında, vergi türleri ile hizmet türleri arasındaki sıkı ve simetrik bir ilişki oluşmaya başlamıştır. Sosyal güvenlik vergileri, sosyal

⁴¹⁹ Maliye Bakanlığı, OECD Ülkelerinde Tüketim Vergisi Trendleri, Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, Sunuş.

güvenlik hizmetlerine; başta KDV olmak üzere genel tüketim vergileri, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere; gelir üzerinden alınan vergiler, klasik kamu malları konusuna harcanmaktadır. Doğal olarak bu tür bir denkleştirme yapmanın pratikte kanıtlanması oldukça zordur⁴²⁰. Tüketim vergilerinin gerçek yükümlüsü, vergi konusu mal ya da hizmetin kim tarafından, ne ölçüde tüketileceği daha önceden bilinemediği için, anonimdir. Dolayısıyla bu tür vergiler gelir vergisinde olduğu gibi şahsileştirilememektedir. Vergi konusu mal ve hizmetlerin tatmin derecelerine göre zorunlu olan ve olmayan şeklinde bir sınıflandırmayla düşük gelirli kişiler lehine bir politika uygulanabilmektedir.

KDV'yi işsiz bir kişi de öder, özel uçağı olan da öder. Dolayısıyla aldığı bir ekmeğın vergisini her iki kişi de herhangi bir ayırım yapılmaksızın öderler⁴²¹. Zorunlu ihtiyaç mal ve hizmetlerinin tespit edilerek bunları tamamen veya kısmen vergi dışında tutmak, tüketim vergilerinin tersine artan oranlılığını bir ölçüde azaltmaktadır. Bu uygulama gelir vergisinde olduğu gibi şahsileştirme olarak algılanmamalıdır. Çünkü kısmen veya tamamen vergi dışında tutulan mal ve hizmetlerden, gelir seviyesi yüksek kişiler tarafından da satın alınmakta ve yaratılan bu olanaklardan onlarda yararlanmaktadırlar. Bunun yanında yüksek oranlarda vergilendirilen lüks sayılan mal ve hizmetleri düşük gelirli kişilerin kesinlikle almayacağı gibi bir olay da söz konusu değildir. O halde tüketim vergilerinin anti-sosyal nitelikleri bir ölçüde giderilebilmekte, ancak tamamen ortadan kaldırılamamaktadır.

Tüketimin vergisi iki şekilde alınabilir. Birinci olarak bizzat tüketici bir harcama vergisiyle vergilendirilebilir. İkinci olarak tüketicinin satın aldığı mal ve hizmetler vergilendirilir. İkinci durumda vergi, mal ve hizmet tedarikini sağlayan firma üzerine konur⁴²². Bir ekonomide üretim faaliyetleri büyük oranda para ekonomisine geçmiş ise, tüketim vergilerinin gelişmesi için ekonomik yapı uygundur denilebilir. Bunun anlamı, tarım kesimi gibi kendi üretimini kendi tüketen kesim ne kadar küçük olursa, o derece para ekonomisine geçilmiş olur.

⁴²⁰ Ömer Faruk Batırel, "Çağdaş Vergi Politikası", Prof.Dr. N.Feyzioğlu'na Armağan, İ.Ü.İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Konferansları (1991-1992), 35.Seri, Yayın No:3694, Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1993, s.218.

⁴²¹ Kemal Kılıçdaroğlu, "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları", Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI.Vergi Kongresi, (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.277.

⁴²² İlker Parasız, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s.610.

Tüketim vergilerinin genel karakteristik özellikleri şunlardır⁴²³;

-Tüketim vergileri, fiyat mekanizması yoluyla aktarılabilen vergilerdir.

-Mükelleflerinin özel durumlarını dikkate almayan gayri şahsi vergilerdir.

-Yapılan harcamanın miktarına dayalı olduğu için vergi adaleti yönünden en çok eleştirilen vergi türüdür.

-Niteliği gereği tüketici tercihlerini etkileyen vergilerdir.

-Tersine artan oranlı vergi türüne girdiği için, kişinin geliri arttıkça, satın alınan mal ve hizmetler üzerinden ödenilen verginin gelire oranı küçülmektedir.

Bu özelliği itibariyle düşük gelirli grupların üzerindeki tüketim vergilerinin yükü, yüksek gelirli gruplara oranla daha ağırdır. Ekonomik faaliyetleri düzenlemede oldukça etkili vergilerdir. Örneğin; mal veya hizmet gruplarını farklılaştırması veya oranlarının değiştirilmesi ile belirlenen hedeflere ulaşmak mümkündür. AB’de tüketime konan vergi oranları, ortalama olarak diğer birçok OECD ülkesinden daha yüksektir. Bu sadece verginin GSYİH’ye daha yüksek oranını değil, ağırlıklı olarak tüketim vergilerine dayanan bir vergi karışımını da yansıtmaktadır. KDV, AB’de mal ve hizmetlerden alınan toplam vergi gelirleri içindeki %60’lık payla baskın bir rol oynamaktadır. Ortaya çıkan bazı idari sorunlara rağmen tüketim vergilerine ağırlık vermenin birçok üstünlüğü vardır. Bunlar:

-Tüketim vergileri tasarruf-yatırım kararlarında göreceli olarak tarafsızdır.

-İthalat ve yerli üretim arasında ayırım yapmazlar ve böylece dış rekabeti etkilemezler.⁴²⁴

-İşçi, transfer ve sermaye gelirlerine simetrik bir uygulama sağlayarak, çalışmayı daha fazla teşvik ederler ve yatay eşitlik kriterini gelir vergilerinden daha iyi karşılarlar. Tüketim tabanlı vergileme sistemi, gelirin tasarrufa giden kısmının toplam gelire dahil edilmeyerek vergilendirilmemesidir. Diğer bir ifadeyle, gelirin tüketime giden bölümü esas alınarak vergileme yapılmasıdır⁴²⁵.

ÖTV’nin bu bağlamdaki yeri, birçok tartışmayı da beraberinde getirir. Çünkü ÖTV’nin gelir sağlamak, sağlığa zararlı tüketimi kısıtlamak, çevre vergisi özelliğini taşımak, gelirin yeniden dağılımına yardımcı olmak gibi birçok ekonomik etkileri vardır. Dolayısıyla ÖTV’nin diğer vergilerde olduğu gibi bir veya birkaç harcama ile

⁴²³ Galip Çelik, Servet ve Harcama Vergileri, Seçkin Kitabevi, 1.b., Ankara 1995, s.9.

⁴²⁴ Isabelle Joumard, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemleri”, (çev.: Hakan Karabacak), Maliye Dergisi, Ocak-Nisan 2002, Sayı:139, s.73.

⁴²⁵ Ercan Türkan, Düz Oranlı ve Tüketim Tabanlı Vergi Sistemi, DPT, Haziran 1997, s.7.

değil birçok harcama ile ilişkisi olacaktır.

OECD ülkelerinde alınan özel tüketim vergileri, başlıca alkollü içkiler, tütün, benzin, motorlu taşıtlar gibi belirli ürünler üzerinden alınmaktadır. Genel tüketim vergilerinde ise lüks mallar için bir veya birden fazla yüksek oran, temel ihtiyaç maddeleri için ise bir veya birden çok düşük oran (0 oranı da dahil) uygulanmaktadır. Genellikle mal ve hizmetler için ad valorem uygulanmaktadır. OECD ülkelerinde genel tüketim vergilerine yönelme eğilimi artmasına rağmen, özel tüketim vergilerine devam edilmesi için çok sayıda neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi, uzun yıllardan beri tahsili kolay olan ve önemli ölçüde gelir sağlayan özel tüketim vergilerinin, idare için olduğu kadar, mükellef için de idari maliyetlerinin düşük olması ve hükümetlerin bu vergilerden vazgeçememeleridir. Bu durum alkollü içkiler, tütün, motorlu araçlar ve şans oyunları gibi işlem hacmi yüksek, talebi nispeten esnek olmayan ve kesin olarak tanımlanabilen olan ürünler olduğu için söz konusu olmakta; aynı şekilde bu verginin uygulama alanına girebilecek ve tam olarak yerini alabilecek başka bir vergi bulunmamaktadır.

Bazı ürünlere uygulanan vergi rejimlerinde farklılaştırmaya gidilmesinin son ikisi bütün ürünler için geçerli sayılmasa bile, çeşitli dayanakları vardır⁴²⁶:

-Tüketiciye olduğu kadar, topluma da zararlı olabilecek bazı faaliyetlerde (şans oyunları) ve bazı ürünlerin (özellikle alkollü içkiler ve tütün) tüketiminde caydırıcı etki yapması,

-Bu ürünlerin tüketimi ile zorunlu hale gelen kamu harcamalarının finansmanını (özellikle otoyol kullanımı ve alkollü içki, tütün tüketimi sonucunda ortaya çıkan sağlık harcamalarını) sağlama imkanı vermesi,

-Enerji tasarrufu sağlaması,

-Çevreyi kirleten ürünlere 'kirletici-ödeyici' prensibince vergi uygulaması.

-İthalat rejimleri uygulayarak ulusal sanayinin korunmasının sağlanması,

-Büyük silindirli otomobiller, kürk, mücevher ve hayvan gibi belli ürünlerin ve gösteriler ve lüks oteller gibi hizmetlerin ağır bir şekilde vergilendirilmesi suretiyle, gelirin yeniden dağıtımının sağlanmasıdır.

⁴²⁶ Nevzat Saygılıoğlu, OECD Ülkelerinde Vergileme, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 1993, s.122.

2. ÖTV ile KDV arasındaki farklar

Tüm dünyada harcamalar üzerinden alınan en önemli vergiler ÖTV ile KDV birbirlerine çok benzerliklerine rağmen, her ikisini birbirlerinden ayıran birçok özellikler bulunmaktadır. ÖTV ile KDV her ikisi de bir harcama vergisi olmasına karşın, bir çok farkları vardır. Bu farklar şunlardır⁴²⁷;

-KDV mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine kadar, bütün aşamalarda oluşan katma değeri vergilendirir. ÖTV ise tek aşamada tahsil edilir.

-KDV tüketim aşamasında alınır. ÖTV, malların üretim ve ilk iktisap aşamalarında alınır.

-KDV, istisnaları hariç bütün hizmet ifalarından alınır. ÖTV ise hiçbir hizmet ifasından alınmaz.

-KDV, istisnaları hariç bütün mallardan alınır. ÖTV ise istisnaları hariç, sadece ÖTVK'da ekli listelerde belirlenmiş olan mallardan alınmaktadır.

-KDV genel bir tüketim vergisi niteliğinde iken; ÖTV kısmi bir harcama vergisi niteliğindedir.

-KDV'de mahsup sistemi benimsenmiştir. Satılan mal ve ifa edilen hizmetlerden alınan KDV, bu mal ve hizmetlerin edinimlerinde yüklenilen KDV'den mahsup edilmektedir. ÖTV ise tek aşamada alındığı için, mahsup sistemi söz konusu değildir.

3. Bir tüketim vergisi olarak ÖTV'nin üstünlükleri

ÖTV, bir tüketim vergisi olmasına rağmen, gelir dağılımı konusundaki üstünlüklerine geçmeden önce, genel tüketim vergisinin olumsuz yönlerine değinmekte yarar vardır. Genel olarak tüketim vergilerinin olumsuz etkileri şunlardır;

-Yüksek oranda genel tüketim vergisi, tüketimin kısılması ve hızlandırıcı prensibi gereğince yatırımların da düşmesine neden olacaktır.

-Bugün için tüketimin yaygın ve belirginliği, reel gelirlerin yükselmesi, köylerde yaşayanların şehirlinin, şehirlerde yaşayanların ise yabancı ülkelerdeki kişilerin tüketim kalıplarından geniş ölçüde etkilenmesi, söz konusu verginin gönüllü tasarrufları arttırma bakımından taşıdığı önemi azaltmaktadır.

-Genel tüketim vergileri, özellikle özel tüketim vergileri ve gümrük vergileri ile

⁴²⁷ Uğur Doğan, 100 Soruda ÖTV, Vergi Sorunları-Özel Ek, Ağustos 2002, Sayı:167, s.48.

birlikte lüks sayılabilecek mal ve hizmetlerin üretimini ve ithalatını kısıtlayıcı yönde olumlu etkisi olabilmektedir. Böylece zaten düşük düzeyde olan tasarruf ve dövizin yurt içinde kalmasına ve etkin üretim alanlarında kullanılmasına olanak sağlayacaktır.

-Genel tüketim vergisi zorunlu gereksinimler dışında kalan mal ve hizmetler üzerine konduğu için, perakende veya katma değer vergisi türünün seçilmesi halinde özellikle az gelişmiş ülkelerde, kamuya yüklü gelir sağlayabilecek niteliktedir.

-Vergilemede eşitlik ve adalet anlayışı gereğince vergilenebilir kapasitenin bir kriteri olarak harcama gücü, fiili harcamalara konan bir verginin, harcama gücüne konan vergiye göre belli bir tutardan sonra (kişinin harcama gücü arttıkça, fiili harcamasına göre ödeyeceği verginin oransal olarak azalması nedeniyle) tersine müterakkiliğe yol açacağından dolayı, oldukça önem kazanmıştır⁴²⁸.

Bir ülkede geçerli olan vergi oranları yapısı ile gelir dağılımı fonksiyonu arasındaki ilişki, anlamlı bir biçimde ortaya konabilmektedir. Şöyle ki; artan oranlı veya gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı arttıkça, vergi sistemi, gelir dağılımını iyileştirici bir rol oynamakta; buna karşın düz oranlı vergi gelirlerinin payı arttıkça, vergilemede adalet ilkesinden önemli ölçüde sapılmaktadır. Örneğin, yıllık geliri 100 milyon TL olan A ve 1 milyar TL olan B isimli mükelleflerin değeri 50 milyon TL, katma değer vergisi oranı ise %20 olan birer radyo aldıkları varsayalım. Bu durumda her iki mükellef için yasal vergi oranı aynıdır yani %20'dir. Aynı oranda vergiye muhatap oldukları halde, elde ettikleri gelir göz önünde tutulursa, düz oranlı vergi, tersine artan oranlı hale dönüşmektedir. Ödenilen genel tüketim vergisinin vergi matrahlarına olan oranları karşılaştırıldığında adaletsizlik açıkça görülmektedir⁴²⁹. Bu nedenle düşük gelir grubunda yer alan mükelleflerin vergi yükü, yüksek gelir grubundaki mükelleflere göre oldukça yüksektir. Böylece, toplam vergi gelirleri içinde tüketim vergilerinin payı arttıkça, gelir dağılımının da olumsuz yönde bozulacağı sonucuna varılır.

Verginin basit ve kolaylıkla uygulama olanağı fazla büyütülmemesi gereken bir konudur. Her ne kadar, yükümlü sayısı sınırlı ise de, verginin konduğu aşamanın iyi seçilmemesi, hesap tutma istek ve alışkanlığının yerleşmiş bulunmaması, vergiden

⁴²⁸ Kaldor, s.32.

⁴²⁹ A'nın vergi yükü $(50 \text{ milyon} \times \% 20) / 100 \text{ milyon TL} = 0.1$

B'nin vergi yükü $(50 \text{ milyon} \times \% 20) / 1 \text{ milyar TL} = 0.01$ Hesaplamadan da anlaşılacağı üzere uygulamadaki genel tüketim vergisi, gerçekte tersine artan oranlı vergi tarifesi etkisi yapmaktadır.

kaçma eğilimlerinin yüksek olması ölçüsünde verimi düşürmek yönünde etkili olur⁴³⁰. Belirli bir ekonomik gelişme hızı için, belirli oranda yatırım-tasarruf düzeyinin gerçekleştirilmesi ve vergi toplanması gerekmektedir. Özel tasarruf ve yatırımları engellemek ve özendirmek için ya teşvik sistemi ile donatılmış geniş tabanlı bir gelir vergilemesi ya da artan oranlı bir tüketim vergilemesi alternatifleri seçilebilir.

Az gelişmiş bir ülkede gelir dağılımının bozuk olması ölçüsünde üst gelir gruplarının yaptığı lüks tüketim ve tüketim eşitsizliği artmakta; teşvik sisteminin seçilmesi durumunda uygulanması zorunlu olan özendiricilerin önemli bölüşüm maliyetleri ve vergi harcamalarını ortaya çıkarması; gelir dağılımını düzenleyici artan oranlı bir tüketim vergilemesinin seçilmesinin uygun olacağı görüşünü öne çıkarmaktadır. Bir başka deyimle gelişme amacını temel alan bir makro modelde gelir dağılımı eşitsizliği sınırlaması varsa, bunun en uygun çözümü büyük bir vergi potansiyelini yapısında bulunduran lüks tüketimin kısıtlanması ve artan oranlı bir tüketim vergilemesinin ardında yatmaktadır⁴³¹.

Yüksek gelirli ülkelerde temel mallara uygulanacak vergilerde indirim uygulaması, tüketicileri ayrıştıramadığı için, düşük gelirli kişilere yardım açısından etkin değildir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde tek oran uygulaması daha uygundur. Ancak vergi yönetimi açısından büyük sorunlar yaşayan düşük gelirli ülkelerde, temel nitelikli mallara vergi indirimi uygulamak veya bu malları vergi dışı bırakmak daha anlamlıdır⁴³². Artan oranlı tüketim vergilemesi konusunda başlıca öneri, Kaldor'un harcama vergisidir. Üst gelir gruplarının yapmış olduğu tüketimi, bir özel tüketim vergisi paketi ile vergilemek, bir diğer tüketim vergilemesi alternatifi olarak ileri sürülebilir.

Çeşitli aşamalarda yayılı ve toplu olarak konabilen tüketim vergilerinden hangisinin gelişmekte olan ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına daha uygun olduğu, içinde bulunulan ortam ve koşullara göre değişiklik göstermektedir. Bir yandan işletme büyüklüğü, okuma-yazma oranı, etkin bir muhasebe sisteminden yararlanma olanakları, vergiye karşı gösterilen tepkiler; diğer taraftan, vergi sisteminden bazı ekonomik ve mali amaçların gerçekleştirilmesi için verimli bir şekilde yararlanma istek ve eğilimi bu

⁴³⁰ Arif Nemi, Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası, İstanbul Üniversitesi Yayın No:2595, Y.Güray Matbaası, 1979-b, s.54.

⁴³¹ Batrel, 1984, s.55.

⁴³² Ömer Faruk Batrel, "Katma Değer Vergisinde Global Eğitim ve Sorunlar", ty, by, s.71.

konuda göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir Çeşitli mal ve hizmetlere değişik oranlar uygulamak, zorunlu malları yükümlülük dışı bırakmak suretiyle söz konusu vergiye aynı nitelikteki özel tüketim ve gümrük vergisi ile birlikte ele alınarak, kişilerin ödeme güçlerine uygun bir şekil ve yapı kazandırılabilir. Ödeme gücü ilkesine en uygun vergi türü olan gelir vergisinin gelişmekte olan ülkelerde etkin bir uygulama alanı bulamaması, genel tüketim vergisinden beklenen fonksiyonları arttırmaktadır⁴³³.

Hobbes'a göre özel tüketim bir israftır ve vergilendirilmesi gerekir; "Niçin daha çok çalışan ve daha çok gelir elde eden, buna karşılık daha az tüketimde bulunan bir kimsenin; çalışmayan az gelir elde eden, fakat gelirinin hepsini tüketen bir kimseye göre daha yüksek oranda vergilendirilmesi gerekmektedir?!!! Sonuç olarak toplumsal refahı bozan, şahısların çalışmak, risk almak veya tasarruf yapmak çabaları olmayıp, onların lüks harcamalarıdır. Bir diğer deyişle, israflarıdır"⁴³⁴. Gelir dağılımının adil olmadığı bir ekonomide, fayda ilkesinin yaygın bir biçimde uygulanmasıyla, vergi adaleti daha da bozulmaktadır. Buna karşın, artan oranlı tarifeye uyum olarak, ödeme gücü ilkesiyle hem vergilemede adalet sağlanırken, hem de gelir dağılımı iyileştirilebilmektedir.

4. Türkiye ve dünyada genel tüketim vergileri

Türkiye'de genel tüketim vergilerinin oranının yüksek olduğu, OECD verilerinde yer almaktadır. 1999 yılı itibariyle OECD ülkelerinde genel tüketim vergilerinin, toplam vergi gelirlerine (sosyal güvenlik primleri dahil) oranı %18.5, AB ülkelerinde %18.1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise bu oran %30 olarak gerçekleşmiştir⁴³⁵. Tablo 3.10'da OECD ve AB ülkeleri ile Türkiye'de tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı gösterilmiştir.

Aşağıda Tablo 3.10'dan görüldüğü gibi 2000 yılı itibariyle toplam vergi gelirleri içinde genel tüketim vergileri payının en yüksek olduğu ülke, Türkiye görülmektedir. %40'a yakın bir orana sahip Türkiye'ye en yakın %30.6'lık payla OECD Avrupa ülkeleri gelmektedir. OECD ülkeleri ortalaması %30.3, AB'ye üye 15 ülkenin ortalaması da %28.6 olarak gerçekleşmiştir. 1965'den itibaren Türkiye'de genel tüketim vergilerinin istikrarlı bir seyir izlemediği gözlemlenmektedir. 1965'de %53.4

⁴³³ Nemli, 1979-b, ss.51,53.

⁴³⁴ Kaldor, s.56.

⁴³⁵ OECD, Revenue Statistic of OECD Member Countries, Paris, 2001, Table 29.

olan oran, 1980'de %25.2'ye gerilemiş, 2000 yılında ise %40'lara ulaşmıştır.

Tablo 3.10
Tüketim Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000
Türkiye	53.4	48.8	40.9	25.2	35.7	27.4	37.1	35.4	34.9	39.3
OECD Ort.	35.9	33.7	30.9	30.7	31.9	30.3	30.6	29.7	30.1	30.1
OECD Amer.	27.3	22.6	21.6	30.1	35.6	31.4	30.8	28.8	28.6	29.6
OECD Pasfk	27.1	24.6	30.9	31.2	30.3	28.3	27.1	26.9	27.7	28.0
OECD Avr.	38.2	36.3	31.9	30.7	31.7	30.5	31.3	30.3	30.7	30.6
AB-15 Ülke	36.2	34.3	29.8	29.8	30.1	30.1	29.6	28.8	28.8	28.6

Kaynak:Maliye Bakanlığı, OECD Gelir İstatistikleri (1965-2001), Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

Tüketim vergileri AB ülkelerinde milli gelirin önemli bir bölümünü oluşturur. Vergi gelirlerinin önemli olduğu AB'de vergi kaçırma ve ihmal suçları ile mücadele etmek, yalnızca vergi idareleri ile sınırlı kalmayıp, tüm devlet birimlerini ilgilendirir. Vergi denetiminin yeterince sıkı olmadığı durumlarda, yüksek vergi oranları karşısında mükelleflerin vergi kaçırma eylemine daha eğimli olduğu bir gerçektir. Bu nedenle AB ülkeleri, vergi oranlarını yüksek tutmaktan ise; vergi matrahını genişletmeyi ve geniş bir tabana yaymayı tercih etmektedir⁴³⁶. Türkiye'de tüketim üzerinden alınan vergilerin tarihsel gelişimini muamele vergileri (1927-1956), gider vergileri (1957-1984) ve KDV dönemi (1985 sonrası) olarak üçe ayırmak mümkündür⁴³⁷.

Tablo 3.11, OECD ülkelerinin vergi yapılarını göstermektedir.

⁴³⁶ Suer, Cilt:I, s.207.

⁴³⁷ TOBB, Vergi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1992, Ankara, s.116, DPT, Vergi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1996, s.39.

Tablo 3.11
OECD Alanında Vergi Yapılarının Dağılımı (1965-2000)

	1965	1975	1985	1995	1998	2000
Kişisel Gelir Vergisi	26	30	30	27	27	26
Kurumlar Vergisi	9	8	8	8	9	10
Sosyal Güvenlik Katkısı	18	22	22	25	25	25
Ücretlilerden Kesilen Ver.	1	1	1	1	1	1
Servet Vergisi	8	6	5	5	5	5
Genel Tüketim Vergisi	12	13	16	18	18	18
Özel Tüketim Vergisi	24	18	16	13	12	12
Diğer Vergiler	2	2	2	3	3	3
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: OECD Gelir İstatistikleri, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, s.24; Yüksel Karaca, "OECD Alanında Vergilemeye İlişkin Gelişmeler-II", Yaklaşım, Ocak 2003, Sayı:121, s.86.

Tablo 3.11'e göre toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisi, genel ve özel tüketim vergileri önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisi %36, sosyal güvenlik payları %25, genel tüketim vergisi %18, özel tüketim vergisi %18 ortalama ağırlıktadır⁴³⁸. Toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %80'in üzerindeki kısmı üç temel kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlar; gerçek kişilerin gelirleri, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler ve sosyal güvenlik katkı paylarıdır. Ancak yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi ülkelerin hangi kaynağa öncelik verdiği konusunda ciddi farklar bulunmaktadır. OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında AB açısından tüketim vergileri ile sosyal güvenlik katkı payları daha önemli bir kaynak iken; gerçek kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerin önemi daha azdır. ABD'de ise bunun tam tersine gerçek kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerin ve servet vergilerin payı daha önemli bir yere sahip iken; tüketim vergileri ve sosyal güvenlik paylarının önemi daha azdır. Japonya'da tüketim vergilerinin payının düşük olması, bu ülkede kurumlar vergisi ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek oranda olması sonucunu doğurmuştur.

Sosyal güvenlik katkı payları OECD ve AB ülkelerinin kamu gelirleri içindeki payı oldukça yüksektir. Türkiye'de 2000 yılı itibariyle sosyal güvenlik katkı paylarının

⁴³⁸ Fazıl Aydın, "OECD Ülkelerinde Vergilendirme-I", Yaklaşım, Mart 2002, Sayı:111, s.36.

toplam vergi gelirlerine oranı %16.9 olarak gerçekleşirken; bu oran OECD ülkelerinde ortalama%24.8, AB üyesi 15 ülkede ise %27.5 olarak gerçekleşmiştir⁴³⁹.

E. Selektif Bir Vergi Olması

Türk Vergi Sistemi mükellef sayısı itibariyle dar tabanlı Gelir ve Kurumlar Vergisi ile geniş tabanlı KDV ile ÖTV'ye dayalıdır. Bu yaklaşım vergi adaletini ve vergileme yoluyla adaleti bozmaktadır. Bu yaklaşımın düzeltilmesi için belirli sınırlamalar çerçevesinde iki tür reform gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi; gelir vergilemesinde taban genişletilmesi, vergi teşviklerinin sübvansiyonlar haline dönüştürülerek şeffaf hale getirilmesidir. İkincisi; dar tabanlı gelir vergisinin regresif etkisini giderecek bir dolaysız vergileme ya da lüks tüketim vergilemesidir. İzlenmesi gereken yöntem, çağdaş vergi yaklaşımıdır⁴⁴⁰. Türkiye'de gün geçtikçe vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı, dolaysız vergiler aleyhine artmaktadır. Halbuki çalışmanın birinci bölümünde dolaylı-dolaysız vergi ayırımında, dolaylı vergilerin gelir dağılımı konusunda gayri-adil olduğu vurgulanmıştı. Bu vergilerin oranının artması, gelir dağılımını daha da bozucu etkide bulunacaktır.

ÖTV, dolaylı vergileri rasyonel vergileme bazına oturtan, üretim, ihracat ve ithalatın yönlendirilmesinde önemli olanaklar sağlayan çağdaş bir vergilemedir⁴⁴¹. ÖTV mükelleflerinin sınırlı sayıda olması, uygulamada kolaylık sağlamaktadır⁴⁴². Vergi yükünün dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru kaydırılması, gelir dağılımında bozukluklara yol açmakla birlikte, oran farklılaştırılması ile sosyal adalet gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Eğer gelir vergisi etkinlik ve adalet yönünden optimal değilse, farklılaştırılmış mal vergilemesi olarak da adlandırılan ÖTV, sosyal refaha katkıda bulunabilir. Özellikle lüks malları yüksek oranda vergileyen bir ÖTV, gelir vergisinin optimum olmayan yapısını giderebilir⁴⁴³. ÖTV ile vergi yükünün

⁴³⁹ Karaca, s.106.

⁴⁴⁰ Şevket Sayılğan, "Kalkınmada Maliye Politikalarının Önemi ve Türkiye'nin Durumu", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ocak 1997, s.40.

⁴⁴¹ Yusuf Kıldış, "Türkiye'de ve Dünyada Özel Tüketim Vergisi", Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 2002, Yıl:39, Sayı:10, s.66.

⁴⁴² Serdar Koyutürk, "Gümrük Birliğine Geçişin Vergilendirmeye Etkisinde Özel Tüketim Vergisi", Vergi Dünyası, Haziran 1994, Sayı:154, s.30; M.Ali Öztüfekçi, "Özel Tüketim Vergisi Niteliğindeki Vergi, Harç,Fon ve Payların Tek Yasal Düzenlemede Konumlandırılması", Vergi Sorunları, Temmuz 2002, Sayı:166, s.12.

⁴⁴³ Halit Çiçek, "Avrupa Birliği'nde Tüketim Vergilerinin Uyumlaştırılması ve Türkiye'ye Olası Etkileri-II", Vergi Sorunları, Ekim 2000, Sayı:145, s.156; Rosen, p.443.

dağılımında artan oranlılığın gerçekleştirilmesi istenmektedir⁴⁴⁴. ÖTV'nin, daha çok mali amacı ön planda tutan yüksek oranlı vergi⁴⁴⁵ olmasının en önemli nedeni, ekonomi politikasının politize olmasında aranmalıdır.

1. Verginin konusu

Vergilerin gelir dağılımını düzenleyici rolü, vergi tarifesinin biçimi ve düzeyinden çok, vergi konusunun türü ve kapsamına bağlıdır. Optimal mal vergilemesinin temeli Ramsey Kuralı'na dayanmaktadır. Talep ve arzları daha inelastik olan malların daha fazla vergilendirilmesine Ramsey Kuralı denilmektedir⁴⁴⁶. Bu kural esnekliği düşük olan malları yüksek, esnekliği yüksek olan mallara düşük vergi oranı uygulamasını öngörmektedir. Ancak burada da zenginliğin ve refahın göstergesi olan tüketimi iyi tespit etmek gerekir. Çünkü gelir dağılımını düzeltmek amacıyla üst gelir grubunun tükettiği her malı yüksek oranda vergilemek, yanılığa neden olabilir⁴⁴⁷.

Ancak toplumun üst gelir grubunun tükettiği malların tümüne lüks demek zordur. Çünkü, lüks malların tanımı son derece zordur. Toplumun bu konudaki düşünceleri kısa sürede değişebilmektedir. Daha önce lüks mal kategorisinde olan mallar, daha sonra harcıalem mallar grubuna girmektedir. Lüks sayılan mal ve hizmetlerin vergileri her zaman yüksek oranda belirlenmektedir. Talep esnekliği yüksek olan malların fiyatları arttığında, bunların taleplerinde büyük ve hızlı düşüşler yaşanır. Lüks tüketim mallarına konulacak olan yüksek oranlı vergiler, bunların satışlarının düşmesine neden olacaktır. Lüks mallara yüksek oranlı vergi konması halinde, milli servet savurganlığının önüne geçilmektedir.

Ülkelerin sosyo-ekonomik durumları göz önünde tutularak ortak gerekçeler olan halk sağlığının korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve enerji tasarrufu sağlama amaçlarına yönelik olarak ÖTV kendini göstermektedir⁴⁴⁸. AB'de uyumlaştırılan bütün mallar ya sağlığa ya da çevreye zararlıdır veya temel bir gereksinim değil, tamamen

⁴⁴⁴ Uğur Büyükbalkan, Özel Tüketim Vergisi Kanunu 4760, Türmob Yayını, Ankara, 2002, s.3.

⁴⁴⁵ İbrahim Hüvez- Adnan Uyar, "Özel Tüketim Vergisi ve Gümrük Birliği Sürecinde Özel Tüketim Vergisi Uyumlaştırma Çalışmaları", Vergi Dünyası, Kasım 1996, Sayı:183, s.80.

⁴⁴⁶ İlker Parasız, Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, 5..b., Bursa, 1993, s.369.

⁴⁴⁷ Ömer Faruk Batırel, "Çağdaş Vergi Politikası", Prof.Dr.Bedi N. Feyzioğlu'na Armağan, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 35.Seri, Yayın No:3694, (Yıl:1991-1992), Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1993, ss.224-225.

⁴⁴⁸ Ömer Faruk Batırel, "Özel Tüketim Vergilemesi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Yasası Üzerine Bazı Düşünceler", Vergi Dünyası, Eylül 2002, Sayı:253, s.5; Bahattin Kulu, "AB Üyesi Ülkelerde Uygulanan Ortak Vergi Hukuku", Yaklaşım, Şubat 2001, Sayı:98, s.65.

lüks nitelikli bir gereksinimdir. Alkollü içkilerin ve tütün ürünlerinin yüksek oranda ÖTV'ye tabi tutulmaları, ülkelerin sağlık politikaları açısından uygun bulunmaktadır. Çünkü bu tür ürünlerin kullanımının artması, devletin sağlık harcamalarının da artması anlamına gelmektedir. Karayollarını en çok kullananlar ve çevreyi kirleten işletmelerin de yüksek oranda ÖTV'ye tabi tutulmaları, bu faaliyetler sonucu devletin de harcamalarının artması ile ilgilidir. Alınan ekonomik politikaların uygulanması sonucunda dolaysız vergilerin payı düşürülmüştür. Ancak vergilerdeki artış bir türlü gerçekleşmeyince devlet, dolaysız vergilerden uğradığı gelir kaybını gidermek için, dolaylı vergilere ağırlık vermiştir⁴⁴⁹.

2. Verginin oranı

Vergi gelirini olumlu veya olumsuz etkileyecek önemli unsurlardan biri de vergi oranlarıdır. Vergi oranlarının, özellikle kayıt altında olan vergi yükünün önemli bir kısmını üzerinde hisseden kesimlere yüksek uygulanması, hiç kuşkusuz o kesimlerin vergiye karşı tepkilerini artırarak, vergi gelirlerini olumsuz etkileyecektir⁴⁵⁰. Vergi adaletine en uygun vergi tarifesi, artan oranlı olmalıdır. ÖTV'de artan oranlılığın sağlanabilmesi, mal ve hizmetlerin talebinin gelir esneklikleri göz önünde tutulmalıdır. Gelir esnekliğine göre zorunlu ve lüks olarak sınıflandırılan mallar Ernst Engel'e göre yiyecek mallarının gelir esnekliği 1'den küçük, giyim ve barınma türü malların gelir esnekliği 1'e eşit, eğlence ve lüks malların esnekliği ise 1'den büyüktür⁴⁵¹.

Tarihsel sürece bakıldığında ÖTV, genel tüketim vergilerinden daha eskidir. KDV, gelir dağılımında adalet açısından artan oranlı olması ve şahsileştirilememesi nedeniyle, adil değildirler. Ancak oran farklılaştırılmasına gidilmesi durumunda, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yardımcı olabilecektir.⁴⁵² Artan oranlılığın sağlanabilmesi için ÖTV'nin özellikle gelir ve talep esnekliği yüksek olan mallara konması veya ilgili mallar içerisinde esneklik katsayısı ile doğru orantılı bir vergi oranının belirlenmesi gerekmektedir. Vergi konusu malların gelir gruplarının tüketim kalıpları içerisindeki payları göz önünde tutularak, artan oranlılık, muafiyet ve istisnalar yardımıyla vergi adaleti sağlanabilir. Ancak bu durumda ÖTV'nin kişinin şahsi ve

⁴⁴⁹ Çetin Bor, "Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme", Yaklaşım, Mayıs 2003, Sayı:125, s.176.

⁴⁵⁰ Mine Bozdoğan-Haydar Lütfü Ejder, "Türkiye'de Vergi Hasılatını Etkileyen Unsurlar Konusunda Mükelleflerin Bakış Açısının Değerlendirilmesi", Yaklaşım, Sayı:104, Ağustos 2001.

⁴⁵¹ Tezer Öcal vd., Ekonomi Sözlüğü, Ankara, 1989, s.233.

⁴⁵² Engin Can, "Optimal Tüketim Vergilemesi", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl:1996, Cilt:XII, Sayı:1-2, ss.141,144.

ailevi durumunu dikkate alması oldukça zordur. Bu nedenle vergi konusu mal ve hizmetlerin seçimi ve uygulanacak oranların saptanması büyük önem kazanmaktadır.

Türkiye'deki vergi oranları, AB'ye üye ülkeler ile hemen hemen aynı düzeyde olmasına rağmen; kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı, toplumun alışıktığı olduğu vergi ödeme oranı, devletin vergiye olan gereksinimi, sosyal güvenlik kesintileri, istisna, muafiyet ve indirimlerden yararlanmanın dağılımı, vergi yönetiminin etkinliği, vergi kaçakçılığının yaygınlığı, vergi ahlakının düzeyi, vergi kaçakçılığının ve vergiden kaçınma olanaklarının farklılığı gibi etmenlerden dolayı Türkiye'de vergi oranlarının yüksek olduğu söylenebilir.

AB'de uygulanan özel tüketim vergisinde farklı asgari tutarlar belirlenmiştir. Burada dikkati çeken konu asgari sınırın çizilmiş, üst sınırın ise üye ülkeye bırakılmasıdır. Genel olarak asgari oranların amacı, düşük vergilemenin yapıldığı ülke lehine ticari dengenin doğal olmayan unsurlar yüzünden bozulmasını önlemektir. Bu nedenle en azından belli bir vergi yüküne kadar eşit vergilemenin yapılması sağlanmış olacaktır⁴⁵³. Farklı bir tanımlama ile demokrasi eğitimsiz, niteliksiz, varlıksız büyük bir halk çoğunluğu ve bunun yanında mutlu ve her şeye sahip bir azınlık üzerinde yeşeren bir rejim değil, insanca yaşanabilir bir yaşam düzeyine ulaşmış geniş bir orta sınıfın varlığıyla gelişen bir rejimdir⁴⁵⁴. Demokratik bir ortamda vergilerin gelir dağılımı üzerinde olumlu etkide bulunabilmeleri için, üst gelir gruplarına doğru gidildiğinde, ortalama vergi oranının artması anlamına gelen artan oranlı bir yapıya sahip olmaları gerekir⁴⁵⁵. Farklı bir bakış açısıyla gelir idaresinin hedefi, mükelleften kaynak toplamak değil, bu kaynak ile kaliteli kamu hizmeti sunulmasını sağlamaktır⁴⁵⁶.

⁴⁵³ Bahattin Kulu, "Özel Tüketim Vergisine Geçilirken AB ÖTV Uygulamasından Nasıl Yararlanmalıdır?", Yaklaşım, Nisan 2002, Sayı:112, ss.25-26.

⁴⁵⁴ Gülten Kazgan, Türk Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler, C:1, Tüses Vakfı Yayını, İstanbul, 1991, s.2.

⁴⁵⁵ Seyfettin Gürsoy vd. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD Yayını, No:T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000, s.158.

⁴⁵⁶ Saygın Eyüpgiller, "Vergi İdaresinin Yapılandırılması:Global Eğilimler ve Türkiye İçin Öneriler", Vergi Dünyası, Ocak 2001, Sayı:233, s.124.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ADİL GELİR DAĞILIMINI SAĞLAMADA ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ'NİN UYGULANABİLİRLİĞİ KONUSUNDA BİR ANKET ÇALIŞMASI

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Türk vergi Sistemi son zamanlara kadar oldukça dağınık ve karmaşık bir yapıya sahip idi. Özellikle dolaylı vergiler içinde yer alan tüketim vergileri, anılan bu özellikleri taşımakta idi. 1985 yılında genel tüketim vergileri alanında yapılan reformla, 8 adet vergi, yürürlükten kaldırılarak, KDV uygulamaya konmuştur. Böylece genel tüketim vergileri alanındaki dağınık ve karmaşık yapı kısmen ortadan kaldırılmıştır. Tüketim vergileri alanında yapılan ikinci büyük reform, ÖTV ile yapılmıştır. Bu reform ile 16 adet vergi, harç, fon ve pay yürürlükten kaldırılarak, ÖTV çatısı altında toplanmıştır. Oldukça karmaşık hale gelen mevcut yapı basitleştirilmiş, gerek vergi idaresi ve gerekse mükellef açısından büyük kolaylıklar sağlanmıştır.

Bu araştırmanın ilk amacı; dolaylı vergiler ve dolayısıyla tüketim vergileri alanında böylesine büyük bir reformun halk tarafından ne derece bilindiğinin ölçülmesidir. Vergi sistemine henüz girmiş olmasına rağmen toplam vergi gelirlerinin ¼'üne yakın bir kısmını oluşturan ÖTV hakkında, halkın ne kadar bilgiye sahip olduğu araştırılmıştır. Bu konu önemlidir. Vergi sisteminin hazırlanmasında, vergilemenin aktif süjesi olan devlet-her ne kadar tek taraflı olarak kararlar almakta ise de-vergilemenin pasif süjesi olan mükellefleri de sistem hakkında bilgilendirmek durumundadır.

İkinci amaç; ankete katılanlar arasında ÖTV'ye muhatap olma derecelerinin ölçülmesidir. Bu bağlamda ÖTV'ye en çok konu olan ve en çok hasılatı sağlayan mallar sayılmıştır. Akaryakıt ürünleri, alkollü ve kolalı içecekler, sigara ve bazı beyaz eşyalar sıralanmıştır. Ankete katılanların ÖTV konusu mallara sahip olması veya o malları tüketmesi göz önünde tutularak, gelir dağılımı ile ilgili fikirleri alınacaktır.

Üçüncü amaç; ankete katılanlar arasında devletin, gelirin adil dağılımını sağlamada etkin bir rol üstlenip üstlenmemesi gerektiğinin araştırılmasıdır. Ayrıca devletin bu işlevi yaparken, nasıl bir tasarrufta bulunması gerektiği, araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu üçüncü amacın gerçekleştirilmesi bağlamında, araştırmada ulaşılan sonuç ile, maliye yazarları tarafından öne sürülen fikirler arasında bir paralelliğin mevcudiyeti aranmaktadır. Bilindiği gibi sosyal devlet olgusu ile artarak gelişen devletin ekstra-fiskal görevleri, hemen hemen tüm yazarlarca kabul gören bir düşünce olmuştur.

II. ALAN VE KİTLE

Anket çalışmasının alanı, ülkede ÖTV muhatabı olan veya ödeyen tüm insanlardır. Türkiye’de ÖTV mükellefinin sayısı 2000 dolaylarındadır. Bunlar ÖTV konusu mal imal veya ithal edenlerdir. Vergi, kanuni yansıma olayını gerçekleştirdiği için, ülkedeki tüm insanları ilgilendirmektedir. O halde çalışmanın alanı, ülkedeki tüm insanlar olmaktadır ve dolayısıyla hedef kitle seçimine gidilmemiş, rast gele deneklerden veri toplanmıştır.

Takdir edileceği gibi ülkenin her yerinde bu araştırmanın yapılması, gerek maliyet ve gerekse zaman olarak, bu çalışmanın boyutunu aşmaktadır. O nedenle çalışma Ankara, İzmir, Antalya, Sivas, Çorum ve Niğde illerinde yapılmıştır. Ankara’dan 240, İzmir’den 120, Antalya’dan 110, Sivas’tan 50, Çorum’dan 40 ve Niğde’den 30 olmak üzere toplam 590 denekten bilgi toplanmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma verileri, anket yöntemi ile toplanmıştır. Maliyetinin düşük olması, verilerin daha kısa sürede alınması, daha doğru ve sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için bu araştırmada karşılıklı görüşme yöntemi benimsenmiştir. Çok amaçlı soruların deneklerce anlaşılmasına özen gösterilmiştir. Sorular açık, sade ve anlaşılır bir dille hazırlanmıştır. Herhangi bir yönlendirmeye olanak vermemesi için, cevap şıkları titizlikle yerleştirilmiştir.

IV. VERİ ANALİZİ

Değerlendirilebilir nitelikteki anket formlarının analizinde SPSS 9.05 for Windows (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) kullanılmıştır. Kapalı uçlu soruların

tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Herhangi bir karışıklığın önceden önlenmesi amacıyla veriler önceden kodlanmıştır.

V. KULLANILAN İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER

Araştırmada frekans ve yüzde oranları ile çapraz tablo kullanılmıştır. Anket formunda yer alan değişkenlerin frekans ve yüzdelerinin hesaplanması, sorulara verilen cevapların dağılımını incelemek açısından önemlidir. Frekans, miktar olarak bilgi sunarken; yüzdeler rasyoların önemli bir şeklini yansıtır. Özellikle iki ve daha fazla veri serisi arasındaki kıyaslamada yararlı olmaktadır. Yüzdelerden çeşitli şekillerde yararlanılabilmektedir. Elde edilen bir rakamın, bir diğer rakamla ilişkisinin kurulması önemlidir. Çapraz tablo ile farklı değişkenler arasında ilişki kurulmaktadır.

VI. ANKET FORMU

Araştırmada kullanılan anketin örneği EK-1'de verilmiştir. Toplam 14 sorudan oluşan form, tek grup halindeki sorulardan oluşmuştur. Kapalı uçlu sorular tercih edilmiş olup, yalnızca deneklerin meslekleri ile ilgili 3. soruda açık uçlu soru sorulması uygun görülmüştür. Sorular hazırlanırken yeterli, gerekli ve ilgili olma koşulları aranmıştır. Ayrıca deneklerin verdiği cevapların tutarlılığının ölçülmesi açısından bazı sorular arasında kontrol mekanizması sağlanmıştır. Örneğin; meslek ile gelir, gelir ile sahip olunan eşyalar gibi. Öyle ki; tutarlılığın tespiti amacıyla 5. soruda, ÖTV konusu olmamasına rağmen bazı mallar da yer almıştır.

VII. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Daha önce belirtildiği gibi çalışmada frekans ve yüzde oranları ile çapraz tablo istatistiksel teknikleri kullanılmıştır. İlk olarak verilen cevapların frekans ve yüzde oranları bulunacaktır. Ardından farklı sorular arasındaki ilişkinin ortaya konacağı, çapraz tablo oluşturularak değerlendirilecektir.

A. Frekans ve Yüzde Dağılımı

1. Yaş dağılımı

Soru: Yaşınız kaçtır?

19 ve altı 20-34 35-54 55 ve üzeri

Tablo 4.1
Yaş Dağılımı

	f	%
19 ve altı	11	1,9
20-34	272	46,1
35-54	264	44,7
55 ve üzeri	43	7,3
Toplam	590	100,0

Ankete katılan 590 kişinin 11'i 19 yaş ve altında, 272'si 20-34 yaş arasında, 264'ü 35-54 yaş arasında ve 43'ü de 55 ve üzeri yaşlarda olanlardır. ÖTV ile ilişkilerinin daha yoğun olmaları olasılığı nedeniyle 2. '20-34) ve 3. (35-54) değerler daha önemli duruma gelmektedir. Bu iki değer toplam olan oranının %91 seviyesinde olması, çalışmanın amacına ulaşmasına yardımcı olacaktır.

2. Eğitim durumu

Soru: Eğitim durumunuz nedir?

()İlkokul ()Ortaokul ()Lise ()Üniversite ()Yüksek Lisans ()Doktora

Tablo 4.2
Eğitim Durumuna Göre Dağılım

	f	%
İlkokul	30	5,1
Ortaokul	21	3,6
Lise	140	23,7
Üniversite	302	51,2
Y.Lisans	47	8,0
Doktora	50	8,5
Toplam	590	100,0

Ankete katılanlar içinde 30 kişi ilkökul mezunu olup, oranı %5,1; 21 kişi ortaokul mezunu olup oranı %3,6; 140 kişi lise mezunu olup oranı %23,7; 302 kişi üniversite mezunu olup oranı %51,2; 47 kişi yüksek lisans mezunu olup oranı %8; ve 50 kişi doktora mezunu olup oranı %8,5'dir. Bu verilere göre ankete katılanların %68'i bir yüksek öğretim kurumundan mezun olmuştur.

3. Meslek dağılımı

Soru: Mesleğiniz Nedir?

- ()Memur ()İşçi ()Sözleşmeli Personel ()Akademisyen, Öğretmen
()Serbest Meslek ()Esnaf-Zanaatkar ()Hakim, Müfettiş, Uzman, Denetim Elemanı
()Mühendis, Mimar, Doktor ()Emekli ()Ev Hanımı ()Öğrenci ()Çiftçi
()Diğer [Lütfen yazınız]

Tablo 4.3
Mesleklere Göre Dağılım

	f	%
Memur	75	12,7
İşçi	55	9,3
Sözleşmeli personel	41	6,9
Akademisyen, öğretmen	115	19,5
Serbest meslek	38	6,4
Esnaf-Zanaatkar	20	3,4
Hakim, müfettiş, uzman, denetim elemanı	93	15,8
Mimar, mühendis,doktor	63	10,7
Emekli	24	4,1
Ev hanımı	21	3,6
Öğrenci	32	5,4
Çiftçi	12	2,0
Diğer	1	0,2
Toplam	590	100,0

Ankete katılan denekler meslekleri itibariyle belli bir grupta değil, oldukça geniş bir yelpazede yer almaktadırlar. Meslek kriterlerine göre dengeli bir veri toplandığı söylenebilir. 590 kişinin katıldığı anketin ilk sırasında 115 kişi ile ve %19,5'lik bir oranla akademisyen ve öğretmenler yer almaktadır. Ardından sırasıyla 93 kişi ve %15,8'lik oranla hakim, müfettiş, uzman, denetim elemanı; 75 kişi ile ve %12,7'lik oranla memur; 63 kişi ile ve %10,7'lik oranla mimar, mühendis, doktor; 55 kişi ile ve %9,3'lük oranla işçi; 41 kişi ile ve %6,9'luk oranla sözleşmeli personel; 38 kişi ile ve %6,4'lük oranla serbest meslek sahipleri; 32 kişi ile ve %5,4'lük oranla öğrenci; 24 kişi

ve %4,1'lik oranla emekle; 21 kişi ile ve %3,6'lık oranla ev hanımı;20 kişi ile ve %3,4'lük oranla esnaf-zanaatkar; 12 kişi ile ve %2'lik oranla çiftçi ve son olarak ta 1 kişi ile ve %0,2'lik oranla diğer şıkında yer alan işsiz grubu yer almaktadır.

4. Gelir durumu

Soru: Aylık ortalama geliriniz ne kadardır? (Milyon TL olarak)

- ()300'den az ()301-600 arası ()601-900 arası ()901-1.500 arası
()1.500 üzeri ()Geliri yok

Tablo 4.4
Gelir Durumuna Göre Dağılım

(Milyon TL)	f	%
300'den az	41	6,9
301-600	109	18,5
601-900	184	31,2
901-1500	146	24,7
1500 ve üzeri	72	12,2
Geliri yok	38	6,4
Toplam	590	100,0

Deneklerin gelirleri itibariyle sınıflandırmasında 6 ayrı gelir dilimi verilmiştir. Dilimlerin oluşmasında asgari ücret ve fakirlik sınırındaki gelir etkili olmuştur. Aylık ortalama 300 milyon TL'den az gelir elde edenlerin sayısı 41'dir ve oranı %6,9'dur. 301-600 milyon TL gelir aralığında olanların sayısı 109'dur ve oranı %18,5'dir. 601-900 milyon TL aralığında gelir elde edenlerin sayısı 184'tür ve oranı %31,2'dir. 901-1.500 milyon TL aralığında gelir elde edenlerin sayısı 146'dır ve oranı %24,7'dir. 1.500 milyon TL'nin üzerinde gelir elde edenlerin sayısı 72'dir ve oranı %12,2'dir. Son şıkta yer alan geliri olmayanların sayısı 38'dir ve oranı da %6,4'tür.

5. Sahip olunan eşyalar

ÖTV, belirli mallar üzerine konan bir vergi olduğu için, deneklerin bu malları satın alması ve/veya tüketmesinin tespit edilmesi gerekir. Vergi 210 adet maldan oluşmaktadır. Ancak ismi duyulmamış, birçok insan tarafından bilinmeyen mallar da ÖTV listeleri içinde yer almaktadır. Bu nedenle burada tüm bu malları sıralamak yerine

toplum tarafından bilinen, çok kullanılan, artık günlük yaşamlarının bir parçası durumuna gelmiş olan bazı eşyalara yer verilecektir. Aşağıda verilen ve deneklere sorulan soruda, ÖTV kapsamı içinde olmamasına rağmen bazı eşyalar (televizyon ve bilgisayar) şıklar arasına konmuştur. Bunun amacı; deneklerin verdiği cevaplarda tutarlılığının tespitidir.

Soru: Sahip olduğunuz eşyaları işaretleyiniz.

TV Buzdolabı Çamaşır makinesi Bulaşık makinesi Bilgisayar
Cep telefonu Müzik seti Ev kliması Otomobil Hiçbirisi

Tablo 4.5
Televizyon Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	66	11,2
Var	524	88,8
Toplam	590	100,0

Ankete katılan 524 kişinin televizyonu vardır ve oranı %88,8'dir. Olmayanların sayısı ise 66 olup, oranı %11,2'dir.

Tablo 4.6
Buzdolabı Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	76	12,9
Var	514	87,1
Toplam	590	100,0

Ankete katılan kişilerin 76'sının buzdolabı vardır ve bu sayı toplamın %12,9'unu oluşturmaktadır. 514 kişinin buzdolabı vardır ve toplam içindeki payı %87,1 kadardır.

Tablo 4.7
Çamaşır Makinesi Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	93	15,8
Var	497	84,2
Toplam	590	100,0

Ankete katılanların 93'ünün çamaşır makinesi yoktur ve oranı %15,8'dir. Sahip olanların sayısı 479 olup, oranı %84,2'dir.

Tablo 4.8
Bulaşık Makinesi Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	279	47,3
Var	311	52,7
Toplam	590	100,0

Bulaşık makinesine sahip olmayanların sayısı 279 olup, %47,3 oranına sahiptir. Sahip olanların sayısı ise 311'dir ve oranı %52,7'dir.

Tablo 4.9
Bilgisayar Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	310	52,5
Var	280	47,5
Toplam	590	100,0

Deneklerin 310'unun bilgisayarı yoktur ve bu sayı toplamın %52,5'ini oluşturmaktadır. Bilgisayar sahibi olanların sayısı 280'dir ve payı %47,5 oranındadır.

Tablo 4.10
Cep Telefonu Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	107	18,1
Var	483	81,9
Toplam	590	100,0

Anket verilerine göre 107 kişinin cep telefonu yoktur ve %18,1 oranına sahiptir. 483 kişinin cep telefonu vardır ve oranı %81,9'dur.

Tablo 4.11
Müzik Seti Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	256	43,4
Var	334	56,6
Toplam	590	100,0

334 kişinin müzik seti vardır ve oranı %56,6'dır. Müzik seti olmayanların sayısı 256'dır ve oranı %43,4'tür.

Tablo 4.12
Ev Kliması Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	565	95,8
Var	25	4,2
Toplam	590	100,0

Ankete katılanlar içinde 565 kişi gibi büyük bir çoğunluğun ev kliması yoktur. Bu rakam ile yaklaşık olarak %96 oranında bir ağırlık mevcuttur.

Tablo 4.13
Otomobil Sahibi Olmalarına Göre Dağılım

	f	%
Yok	277	46,9
Var	313	53,1
Toplam	590	100,0

Ankete katılanların yarısından fazlasının otomobili vardır. Otomobili olanların sayısı 313 olup, oranı %53,1'dir. Olmayanların sayısı ise 277 olup, oranı %46,9'dur.

6. Akaryakıt tüketimi

Soru: *Eğer otomobiliniz var ise; aylık ortalama olarak ne kadarlık akaryakıt tüketiyorsunuz? [Milyon TL olarak]*

- 50'den az 50-100 arası 101-150 arası 151-200 arası 201-250 arası
 250 üzeri

Bir önceki soruda otomobil sahibi olduğunu belirten deneklerin, aylık ortalama ne kadarlık akaryakıt tüketiminde buldukları sorulmuştur. Deneklerin %46,8'ini oluşturan 276 kişi, otomobil sahibi olmadığını ve akaryakıt tüketiminde bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Deneklerin %53,2'sini oluşturan 314 kişi, farklı tutarlardaki akaryakıt sarfiyatında bulduklarını belirtmişlerdir. Sonuçlardan daha çok 50 milyon ile 200 milyon TL arasında tüketimde bulunanlar yoğunluk oluşturmuştur.

Anket soruları içinde, akaryakıt tüketimi ile ilgili bu sorunun yer almasının

önemli bir nedeni vardır. Çünkü 2003 bütçe hedefinde akaryakıt ürünleri üzerinden alınan verginin, ÖTV gelirleri içindeki payı yaklaşık olarak %65 dolaylarındadır. ÖTV'nin 5 ayrı listeden oluşan mallar üzerinden alındığı göz önünde bulundurulursa, tek bir listenin payının bu kadar önemli bir paya sahip olması göz ardı edilemez.

Tablo 4.14
Akaryakıt Tüketimi

(Milyon TL)	f	%
Tüketmiyorum	276	46,8
50'den az	25	4,2
50-100	114	19,3
101-150	85	14,4
151-200	53	9,0
201-250	24	4,1
250 üzeri	13	2,2
Toplam	590	100,0

7. Tüketilen ürünler ve öncelik sırası

Soru: Aşağıdaki ürünlerden tükettiğiniz var ise; öncelik sırasına göre en çok hangisini tüketiyorsunuz? [Öncelik sırasına göre en büyük ürün grubunu 1, daha sonra gelenleri 2,3,4 şeklinde cevaplayınız. Tüketmediğiniz ürünü işaretlemeyiniz.]

()Akaryakıt ()Sigara ()Alkolsüz içecekler ()Alkollü içecekler

Tablo 4.15
Birinci Derecede Tüketileni Ürünler

	f	%
Hiçbiri	21	3,6
Akaryakıt	259	43,9
Sigara	121	20,5
Alkolsüz içecekler	187	31,7
Alkollü içecekler	2	0,3
Toplam	590	100,0

Ankete katılan 590 kişinin verilen ürünler içerisinde birinci derecede tüketimleri konusundaki soruya, 259 kişi akaryakıt cevabını vermişlerdir. Bu kişilerin toplam

içindeki oranı %43,9'dur. Ardından sırasıyla alkolsüz içecekler %31,7, sigara %20,5, hiçbiri olarak %3,6 ve alkollü içecekler olarak ta %0,3 oranında cevap alınmıştır.

Tablo 4.16
İkinci Derecede Tüketilen Ürünler

	f	%
Hiçbiri	215	36,4
Akaryakıt	39	6,6
Sigara	120	20,3
Alkolsüz içecekler	179	30,3
Alkollü içecekler	37	6,3
Toplam	590	100,0

Deneklerin %36,4'ünü oluşturan 215 kişi, sayılan ürünler içerisinde ikinci derecede tükettikleri ürün olarak hiçbirini işaretlemişlerdir. Alkolsüz içecekleri 120 kişi ikinci derecede tüketilen ürün içerisinde beyan etmişlerdir ve oranı %30,3'tür. Sigarayı %20,3 oranına sahip olan 120 kişi işaretlemiştir. Daha sonra akaryakıtı 39 kişi ile %6,6 ve alkollü içecekleri %6,3 oranı ile 37 kişi işaretlemiştir.

Tablo 4.17
Üçüncü Derecede Tüketilen Ürünler

	f	%
Hiçbiri	402	68,1
Akaryakıt	18	3,1
Sigara	28	4,7
Alkolsüz içecekler	94	15,9
Alkollü içecekler	48	8,1
Toplam	590	100,0

Deneklerin, verilen ürünler içinde üçüncü derecede tükettikleri ürün olarak bir önceki tabloda olduğu gibi hiçbiri şikkını işaretleyen %68,1 oranına sahip 402 kişi işaretlemiştir. Alkolsüz içecekleri %15,9 oranına sahip 94 kişi, alkollü içecekleri %8,1 oranına sahip 48 kişi, sigarayı %4,7 oranına sahip 28 kişi, ve akaryakıtı %3,1 oranına sahip 18 kişi üçüncü derecede tüketilen ürünler olarak belirtmişlerdir.

Tablo 4.18
Dördüncü Derecede Tüketilen Ürünler

	F	%
Hiçbiri	502	85,1
Akaryakıt	9	1,5
Sigara	9	1,5
Alkolsüz içecekler	16	2,7
Alkollü içecekler	54	9,2
Toplam	590	100,0

Dördüncü derecede tüketilen ürün olarak deneklerin %85,1'ini oluşturan 502 kişi hiçbiri şikkını işaretlemişlerdir. O halde 502 kişinin beyanı, dördüncü derecede tüketilen ürün olarak verilen ürünlerin tüketim konusu olmadığı yönündedir. %9,2 oranı ile 54 kişi, alkollü içecekleri dördüncü derecede tükettiklerini belirtmişlerdir. Diğer şıkları işaretleyenlerin ise önemsiz büyüklükte olduğu söylenebilir.

8. Verginin tanımı

Soru: Sizce verginin tanımına aşağıdakilerden en uygun olanı hangisidir?

- () Bir vatandaşlık görevidir () Kamu hizmetlerini karşılamak için alınan bedeldir
() Vergi kişiler üzerinde bir yüküdür () Kamunun borçlarını ödemedede kullanılır
() Fikrim yok

Tablo 4.19
Verginin Tanımına Verilen Cevaplar

	f	%
Bir vatandaşlık görevidir	175	29,7
Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	314	53,2
Kişiler üzerinde bir yüküdür	51	8,6
Kamunun borçlarını ödemedede kullanılır	37	6,3
Fikrim yok	13	2,2
Toplam	590	100,0

Deneklere verginin tanımı sorulmuştur. 314 kişi “kamu hizmetlerinin karşılığıdır” şikkını işaretlemişlerdir. Bunların oranı %53,2 olarak gerçekleşmiştir. “Bir vatandaşlık görevi” olduğu konusunda fikir sahibi olanların sayısı 175 ve oranı da

%29,7'dir. "Kişiler üzerinde bir yükür" diyenlerin sayısı 51 ve oranı %8,6'dır. "Kamu borçlarını ödemede kullanılır" diyenler 37 kişi ve oranı %6,3'tür. Verginin tanımı hakkında fikir sahibi olmayanların sayısı 13 olup, oranı %2,2'dir. Ankete katılanlar içinde verginin, bir devletin vatandaşı olmanın gereği olduğu düşüncesinde olanların 1/3 gibi hayli yüksek bir orana sahip olmalarıdır.

9. ÖTV'nin tanımı

Soru: Özel Tüketim Vergisi'nden ne anlıyorsunuz?

()Zenginlerden alınır ()Lüks mallardan alınır ()Taşıtlardan alınır ()Adaletsiz bir vergidir ()Belirli mallardan alınır ()Devlete gelir sağlamak için alınır ()Fikrim yok

Tablo 4.20
ÖTV'nin Tanımına Verilen Cevaplar

	f	%
Zenginlerden alınır	13	2,2
Lüks mallardan alınır	203	34,4
Taşıtlardan alınır	16	2,7
Adaletsiz bir vergidir	77	13,1
Belirli mallardan alınır	116	19,7
Devlete gelir sağlamak için alınır	136	23,1
Fikrim yok	29	4,9
Toplam	590	100,0

Bu çalışmanın konusu içerisinde yer alan ÖTV'nin tanımı ile ilgili soruya verilen cevaplarda farklılıkların olması, konunun yeterince bilinmediği kanısına varılmaktadır. ÖTV'nin gerçek tanımını yansıtan "belirli mallardan alınır" şeklindeki şıkka, deneklerin %19,7'sinin katılması, bu konuda halkın yeterince aydınlatılmadığı sonucunu çıkarmaktadır. ÖTV'yi kısmen tanımlayan "lüks mallardan alınır" şeklindeki şıkka, deneklerin %34,4'ü katılmıştır. "Devlete gelir sağlamak için alınır" olarak yer alan tanıma, %23,1 oranında bir katılım mevcuttur. "Adaletsiz bir vergi" olduğu şeklindeki tanıma ise %13,1 oranında bir katılım vardır.

10. Verginin alınacağı kaynak

Soru: Verginin ekonomik faaliyetleri etkilememesi için sizce vergi daha çok hangi kaynaktan alınmalıdır?

()Gelir üzerinden ()Tüketim üzerinden ()Servet üzerinden ()Fikrim yok

Tablo 4.21
Verginin Hangi Kaynaktan Alınması Gerektiğine Verilen Cevaplar

	f	%
Gelir üzerinden	230	39,0
Tüketim üzerinden	102	17,3
Servet üzerinden	218	36,9
Fikrim yok	40	6,8
Toplam	590	100,0

Ankete katılanlar içinde, verginin ekonomik faaliyetleri en az etkilemesi için gelir üzerinden alınması gerektiği fikrini benimseyenlerin sayısı 230'dur ve toplam içindeki oranı %39'dur. İkinci sırada servet üzerinden alınması gerektiğini savunanlar gelmektedir. Bu görüşü paylaşanların sayısı 218'dir ve oranı %36,9'dur. Verginin tüketim üzerinden alınması gerektiği fikrine katılanların sayısı 102 olup, oranı %17,3'tür. Bu soruyla ilgili olarak herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtenlerin sayısı ise 40 olup, oranı %6,8'dir.

Bu soruya verilen cevaplar içinde en ilginç olanı, verginin servet üzerinden alınması gerektiği fikrine katılanların oldukça yüksek bir orana sahip olmasıdır. O halde ankete katılanlar, servet üzerinden değerinde ve yeterince verginin alınmadığı inancını taşımaktadırlar.

11. Vergi yükü

Soru: Türkiye'deki vergi yükünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

()Ağır ()Normal ()Hafif ()Fikrim yok

Tablo 4.22
Vergi Yüğü Hakkındaki Görüşler

	f	%
Ağır	511	86,6
Normal	65	11,0
Hafif	2	0,3
Fikrim yok	12	2,0
Toplam	590	100,0

Deneklerde Türkiye’de vergi yükünün hafif olmadığı yönünde bir çoğunluk mevcuttur. 511 kişi, vergi yükünün ağır olduğunu belirtmiştir ve oranı %86,6’dır. Vergi yükünün normal olduğu yönünde fikir beyan edenlerin sayısı 65’dir ve oranı %11’dir. Hafif olduğunu belirtenlerin sayısı ise 2’dir ve oranı %0,3’tür. Bu arada bu konu hakkında herhangi bir fikir beyan etmeyenlerin sayısı 12’dir ve oranı da %2’dir.

12. Devletin etkin rolü

Soru: Sizce devlet, gelirin adil olarak dağılımında etkin rol oynamalı mıdır?

()Evet ()Hayır ()Fikrim yok

Tablo 4.23
Devletin Gelirin Dağılımında Etkin Rol Oynaması Hakkında Görüşler

	f	%
Evet	555	94,1
Hayır	22	3,7
Fikrim yok	13	2,2
Toplam	590	100,0

Devletin adil gelir dağılımını sağlamada etkin bir rol üstlenmesine 555 kişi “evet” yanıtını vererek, %94,1’lik bir oranla fikir birliği sağlanmış olmaktadır. Devletin bu konuda rol üstlenmesini istemeyenler ve fikir beyan etmeyenlerin sayısı 35 ve oranı da %5,9’dur.

13. Yardım

Soru: Sizce devlet aşağıdaki gruplardan en çok hangi kesime yardım etmelidir?

[Yardım ile; parasal olabileceği gibi, her türlü teşvik, kolaylık ve sübvansiyonlar da

anlatılmak istenmektedir]

()Sanayiciye ()İhracatçıya ()İşçiye ()Memura ()Serbest meslek sahiplerine ()Çiftçiye ()Esnaf-Zanaatkara ()Geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara

Tablo 4.24
Devletin En Çok Hangi Kesime Yardım Yapması Gerektiği Hakkında Görüşler

	f	%
Sanayiciye	78	13,2
İhracatçıya	25	4,2
İşçiye	5	0,8
Memura	25	4,2
Serbest meslek sahiplerine	7	1,2
Çiftçiye	30	5,1
Esnaf	11	1,9
Geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara	409	69,3
Toplam	590	100,0

Devletin daha çok hangi kesime yardım yapması gerektiği sorusuna, ankete katılanların tümü cevap vermiştir. Deneklerin %69.3'ünü oluşturan 409 kişi "geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara" şikkına işaretlemişlerdir. Bu oran ile ankete katılanların büyük bir çoğunluğunun fakirliğe karşı duyarlı olduğu anlamına gelmektedir. %13,2'lik bir oranı temsil eden 78 kişi, "sanayiciye" yardım edilmesi gerektiği fikrini benimsemiştir.

Denekleri herhangi bir yönlendirmeye maruz bırakmamak için "geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara" şikkı, ilk sıraya değil, son sıraya konmuştur. Daha sonra sırasıyla %5,1 oranında çiftçiye, %4,2'şer oranla ihracatçıya ve memura yardım yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

14. Önem sırasına göre vergi alınacak olan ürünler

Soru: Sizce devlet aşağıdakilerden hangisinden en çok vergi almalıdır? [En fazla vergi alınmasını istediğinizi 1, sonrakileri 2,3,4,5 şeklinde cevaplayınız]

()Sigara ve alkolden ()Otomobilden ()Akaryakıttan ()Giyimden
()Zorunlu olan gıda maddelerinden

Tablo 4.25
Birinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler

	f	%
Sigara ve alkolden	442	74,9
Otomobilden	88	14,9
Akaryakıttan	55	9,3
Giyimden	5	0,8
Toplam	590	100,0

Birinci derecede en çok sayılan mallardan hangisinden vergi alınması gerektiği sorusuna, sigara ve alkolden cevabı ilk sırada yer almaktadır. 442 kişi bu yönde beyan vererek, %74,9'luk orana sahip olmuşlardır. Bu sorunun alternatif şıkları arasında “zorunlu gıda maddeleri” olmasına rağmen, ankete katılan 590 kişiden hiç biri bu şıkkı işaretlememiştir. Böylece bütün maliye yazarları ile ankete katılanlar arasında fikir birliği söz konusu olmuştur.

Tablo 4.26
İkinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler

	f	%
Sigara ve alkolden	95	16,1
Otomobilden	362	61,4
Akaryakıttan	123	20,8
Giyimden	9	1,5
Zorunlu gıda maddelerinden	1	0,2
Toplam	590	100,0

Deneklerin 362'si, otomobilden ikinci derecede vergi alınmasını istemektedirler. Bu fikri benimseyenlerin toplam içindeki oranı %61,4'tür. %20,8 oranla 123 kişi ikinci derecede akaryakıttan vergi alınmasını istemektedirler. Ardından sigara ve alkollü içeceklerden alınmasını isteyenlerin sayısı 95 ve oranı %16,1'dir. Giyim üzerinden alınmasını isteyen 9 kişi %1,5 oranına ve zorunlu gıda maddelerinden 1 kişi ve %0,2 oranına sahiptirler.

Tablo 4.27
Üçüncü Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler

	f	%
Sigara ve alkolden	48	8,1
Otomobilden	127	21,5
Akaryakıttan	386	65,4
Giyimden	28	4,7
Zorunlu gıda maddelerinden	1	0,2
Toplam	590	100,0

Üçüncü sırada vergi alınması öngörülen akaryakıt olmaktadır. 386 kişi üçüncü derecede akaryakıttan vergi alınmasını istemektedirler ve oranı %65,4'tür. Daha sonra sırasıyla %21,5 oranına sahip 127 kişi otomobilden, %1 oranına sahip 48 kişi sigara ve alkollü içeceklerden, %4,7 oranına sahip 28 kişi giyimden ve %0,2 oranına sahip 1 kişi de zorunlu gıda maddelerinden üçüncü derecede vergi alınmasını istemişlerdir.

Tablo 4.28
Dördüncü Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler

	f	%
Sigara ve alkolden	3	0,5
Otomobilden	13	2,2
Akaryakıttan	24	4,1
Giyimden	543	92,0
Zorunlu gıda maddelerinden	7	1,2
Toplam	590	100,0

Ankete katılanlardan 543 kişi, verilen ürünler içinde dördüncü derecede giyimden vergi alınmasını istediklerini belirtmişlerdir ve oranı %92'dir. Daha sonra sırasıyla %4.1 oranı ile akaryakıttan, %2.2 oranı ile otomobilden, %1.2 oranı ile zorunlu gıda maddelerinden ve %0.5 oranı ile sigara ve alkolden vergi alınması şeklinde fikir beyan etmişlerdir.

Tablo 4.29
Beşinci Derecede Vergi Alınması İstenilen Ürünler

	f	%
Sigara ve alkolden	2	0,3
Akaryakıttan	2	0,3
Giyimden	6	1,0
Zorunlu gıda maddelerinden	580	98,3
Toplam	590	100,0

Verilen ürünler içinde deneklerden dolayı olarak en az vergi alınmasını istedikleri ürün sorulmuştur. Ankete katılan 590 kişiden 580'i %98,3 oranı ile, zorunlu gıda maddelerinden beşinci sırada vergi alınmasını istemişlerdir. Sorulan soruda beş şıkkın olduğu göz önünde bulundurulursa, dolaylı olarak en az verginin hangi şıkta yer alan üründen alınması gerektiği sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplara göre deneklerin büyük bir çoğunluğu, zorunlu gıda maddelerinden en az verginin alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

B. Çapraz Tablo Analizi

1. Otomobil sahibi olanlar ile akaryakıt tüketiminde bulunanların çapraz tablosu

Tablo 4.30
Otomobil Sahibi Olanlar İle Akaryakıt Tüketiminde Bulunanların Çapraz Tablosu

		OTOMOBİL		Toplam
		Yok	Var	
AKARYAKIT (Milyon TL)	Tüketmiyorum	276	0	276
	50'den az	0	25	25
	50-100	0	114	114
	101-150	0	85	85
	151-200	0	53	53
	201-250	0	24	24
	250 üzeri	0	13	13
Toplam		276	314	590

Tablo 4.30 otomobil sahibi olduğunu belirten denekler ile akaryakıt tüketiminde bulunduğunu belirten denekler karşılaştırma yapmak için oluşturulmuştur. Anket formunda yer alan 5. soruda, deneklerin sahip olduğu eşyalar sorulmuştur. Bu soruda otomobil şikkını işaretleyenler için bir sonraki soruda TL olarak akaryakıt tüketimleri sorulmuştur. Otomobili olduğunu belirten denek sayısı 314'tür. Akaryakıt tüketiminde bulunduğunu belirten deneklerin de sayısı 314 olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece söz konusu sorular arasındaki ilişkinin kurulması ile, bir kontrol sağlanmış olmaktadır. Nitekim cevaplar arasındaki tutarlılığın varlığı, ulaşılan sonuçların sağlamlığını kanıtlamaktadır.

2. Eğitim düzeyi ile verginin tanımına verilen cevaplar arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.31
Eğitim Düzeyi İle Verginin Tanımı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		EĞİTİM DÜZEYİ						Toplam
		İlk.	Orta.	Lise	Üniv.	Y.Lis.	Dok.	
VERGİNİN TANIMI	Bir vatandaşlık görevidir	18	5	62	76	9	5	175
	Kamu hizmetlerinin karşılığıdır	3	7	49	182	34	39	314
	Kişiler üzerinde bir yüküdür	4	3	18	23	3	0	51
	Kamunun borçlarını ödemedede kullanılır	1	5	5	19	1	6	37
	Fikrim yok	4	1	6	2	0	0	13
Toplam		30	21	140	302	47	50	590

Tablo 4.31 deneklerin eğitim düzeyi ile verginin tanımına verdikleri cevaplar arasındaki ilişkiyi göstermek için oluşturulan çapraz tablodur. Verginin tanımına "kamu hizmetlerinin karşılığıdır" şeklinde yer alan şikkı ilkokul, ortaokul ve lise mezunları olarak toplam 59 kişi işaretlemişlerdir. Aynı eğitim düzeyi kişiler içindeki (toplam 30+21+140=191) oranı %30 yapmaktadır. Yüksek öğrenim mezunu olarak aynı şikkı 255 kişi işaretlemiştir. Ankete katılan aynı eğitim düzeyindeki kişiler içindeki (302+47+50=399) oranı %63'tür. O halde eğitim düzeyi ile verginin tanımını doğru belirtme arasında paralel bir ilişki mevcuttur. Eğitim düzeyinin artması ile vergi hakkındaki bilgi de artmış olmaktadır.

3. Eğitim düzeyi ile ÖTV'nin tanımına verilen cevaplar arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.32
Eğitim Düzeyi İle ÖTV'nin Tanımı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		EĞİTİM DÜZEYİ						Toplam
		İlk.	Orta.	Lise	Üniv.	Y.Lis.	Dokt.	
ÖTV'NİN TANIMI	Zenginlerden alınır	0	0	4	8	0	1	13
	Lüks mallardan alınır	5	7	49	108	16	18	203
	Taşıtlardan alınır	1	1	7	4	3	0	16
	Adaletsiz bir vergidir	5	3	27	34	3	5	77
	Belirli mallardan alınır	1	2	16	72	7	18	116
	Devlete gelir sağlamak için alınır	12	7	26	67	17	7	136
	Fikrim yok	6	1	11	9	1	1	29
Toplam		30	21	140	302	47	50	590

Tablo 4.32'de eğitim düzeyi ile ÖTV'nin tanımına verilen cevaplar arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo verilmiştir. Verginin tanımı ile eğitim düzeyi ile ilişkiyi gösteren bir önceki tabloda olduğu gibi aynı paralellik, bu tabloda görülmemiştir. Bir yüksek öğrenim mezunu olanların 97'si ÖTV'nin tanımını "belirli mallardan alınır" olarak belirtmişlerdir. Ankete katılanlar içinde mezuniyet durumları aynı olanların sayısı 399 kişi olduğu göz önünde bulundurulursa; bu şıkkı cevaplayanların oranı %24'tür. Çoğunluğun ÖTV'yi "lüks mallardan alınır" şeklinde belirtmesi gibi, yüksek öğrenim mezunlarının da %35,5 gibi bir oranla aynı şıkkı belirtmesi, konunun toplumun tüm katmanları tarafından iyi anlaşılmadığı sonucunu çıkarmaktadır. Kamunun vergi gelirleri içinde büyük bir paya sahip olmasına rağmen, vergi sistemine henüz girmesi dolayısıyla ÖTV, toplum tarafından tam olarak kavranamadığı anket sonuçlarından çıkarılabilmektedir.

4. Gelir düzeyi ile verginin hangi kaynaktan alınması gerektiği arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.33
Gelir Düzeyi ile Verginin Hangi Kaynaktan Alınması Gerektiğine İlişkin Çapraz Tablo

		VERGİNİN KAYNAĞI				Toplam
		Gelir üzerinden	Tüketim üzerinden	Servet üzerinden	Fikrim yok	
GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)	300 den az	14	5	14	8	41
	301-600	41	16	44	8	109
	601-900	78	31	64	11	184
	901-1500	62	26	52	6	146
	1500 ve üzeri	28	20	23	1	72
	Geliri yok	7	4	21	6	38
Toplam		230	102	218	40	590

Verginin gelir, tüketim ve servetten hangisinden daha çok alınması sorusuna, ankete katılan farklı gelir düzeyine sahip kişiler tarafından cevap verilmiştir. Bu ilişkiyi Tablo 4.33 vermektedir. Verginin ekonomik faaliyetleri en az etkilemesi bakımından 590 kişinin 230'u gelir üzerinden alınmasını isteyerek, %39'luk bir orana sahip olduklarını daha önce Tablo 4.21'de verilmişti. Geliri 300 Milyon TL'den az olanların %34'ü gelirden, %34'ü de servetten, %12'si de tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir. Geliri 301-600 Milyon TL arası olanların %37,6'sı gelir üzerinden, %40'ı servet üzerinden, %14,6'sı da tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir. Geliri 601-900 Milyon TL olanların %42'si gelir üzerinden, %34,7'si servet üzerinden, %16,8'i de tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir. geliri 901-1.500 Milyon TL olanların %38,8'i gelir üzerinden, %35,6'sı servet üzerinden, %17,8'i tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir. Geliri 1.500 Milyon TL ve üzerinde olanların %38,8'i gelir üzerinden, %32'si servet üzerinden %27,7'si ise tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir. Geliri olmayanların %18,4'ü gelir üzerinden, %55'i servet üzerinden ve %10,5'i tüketim üzerinden vergi alınmasını istemiştir.

5. Eğitim düzeyi ile vergi yükü hakkındaki görüşlerin ilişkisini gösteren çapraz tablo

Tablo 4.34
Eğitim Düzeyi İle Vergi Yükü Hakkındaki Görüşlerin Çapraz Tablosu

		VERGİ YÜKÜ				Toplam
		Ağır	Normal	Hafif	Fikrim yok	
EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	23	5	0	2	30
	Ortaokul	16	4	0	1	21
	Lise	122	13	0	5	140
	Üniversite	267	30	2	3	302
	Y.Lisans	37	9	0	1	47
	Doktora	46	4	0	0	50
Toplam		511	65	2	12	590

Türkiye'deki vergi yükü hakkındaki görüş sahiplerinin, eğitim düzeylerini Tablo 4.34 vermektedir. İlkokul mezunu olanların %76,6'sı, ortaokul mezunu olanların %76'sı, lise mezunu olanların %87'si, üniversite mezunu olanların %88,4'ü, yüksek lisans mezunu olanların %78,7'si, doktora mezunu olanların %92'si vergi yükünün ağır olduğunu belirtmişlerdir.

6. Devletin gelir dağılımını sağlamada etkin rolü ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Devletin etkin olarak gelirin dağılımında rol oynamasını isteyenlerin, gelir düzeylerini Tablo 4.35 vermektedir. Geliri aylık 300 Milyon TL'den az olanların %87,8'i, geliri 301-600 Milyon TL arasında olanların %95,4'ü, geliri 601-900 Milyon TL arasında olanların %93'ü, geliri 901-1.500 Milyon TL arasında olanların %95'i, geliri 1.500 Milyon TL'nin üzerinde olanların %98,6'sı ve geliri olmayanların %89,5'i devletin gelirin dağılımında etkin rol oynamasını olumlu bulmaktadır. Bu sonucun anlamı ise, geliri her ne düzeyde olursa olsun, ankete katılanların verilen oranlardan da görüleceği gibi, büyük bir çoğunluğu aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar.

Tablo 4.35
Devletin Gelir Dağılımını Sağlamada Etkin Rolü ile
Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		DEVLETİN ETKİN ROLÜ			Toplam
		Evet	Hayır	Fikrim yok	
GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)	300'den az	36	3	2	41
	301-600	104	4	1	109
	601-900	171	6	7	184
	901-1500	139	6	1	146
	1500 ve üzeri	71	0	1	72
	Geliri yok	34	3	1	38
Toplam		555	22	13	590

7. Devletin gelirin adil dağılımını sağlamasında etkinliğini isteyen kesim ile meslek arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.36 deneklerin, devlet tarafından adil gelir dağılımının sağlanmasını belirtenlerin, hangi meslek grubuna dahil olduğunu göstermektedir. Devletin bu konuda etkin olarak rol üstlenmesini isteyenlerin oluşumu şöyledir; memurların %94,6'sı, işçilerin %91'i, sözleşmeli personelin %90'ı, eğitim sektöründe çalışan akademisyen ve öğretmenlerin %94'ü, serbest meslek erbabının %100'ü, esnaf kesiminin %95'i, hakim, müfettiş, uzman ve denetim elemanı olanların %95,6'sı, mimar, mühendis ve doktorların %96,8'i, emekli olanların %100'ü, öğrencilerin %84,3'ü, çiftçilerin %91,6'sı ve işsiz olan bir olumlu yanıtı ile %100'ü işaretlemiştir. Tablo 4.23'te ankete katılanların %94'ü, gelirin adil dağılımı konusunda etkin rol oynaması gerektiğini belirttikleri açıklanmıştır. Nitekim farklı meslek gruplarına mensup oldukları halde, devletin etkin rol oynaması konusunda %90 ile %100 arası oranlarda olumlu cevaplar alınmıştır.

Tablo 4.36
Devletin Gelir Dağılımını Sağlamada Etkin Rolü İle Meslek Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		ETKİN ROL			Toplam
		Evet	Hayır	Fikrim yok	
MESLEK	Memur	71	3	1	75
	İşçi	50	5	0	55
	Sözleşmeli personel	37	1	3	41
	Akademisyen, öğretmen	108	3	4	115
	Serbest meslek	38	0	0	38
	Esnaf	19	1	0	20
	Hakim, müfettiş, uzman, denetim elemanı	89	4	0	93
	Mimar, mühendis, doktor	61	1	1	63
	Emekli	24	0	0	24
	Ev hanımı	19	0	2	21
	Öğrenci	27	4	1	32
	Çiftçi	11	0	1	12
	Diğer	1	0	0	1
Toplam		555	22	13	590

8. Devlet tarafından en çok yardım yapması istenen kesim ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.37’de devletin en çok yardım etmesi istenen kesim için verilen cevaplar ile bu cevapları verenlerin gelir düzeyleri gösterilmektedir. Geliri olmayana ve geliri asgari ücretin altında olanlara yardım edilmesi şikkını; geliri 300 Milyon TL’den az olanların %75,6’sı, geliri 301-600 Milyon TL arasında olanların %68,8’i, geliri 601-900 Milyon TL arasında olanların %70’i, geliri 901-1.500 Milyon TL arasında olanların %65’i, geliri 1.500 Milyon TL’nin üzerinde olanların %68’i ve geliri olmayanların %79’u işaretlemiştir. Dolayısıyla geliri düzeyi farklı olduğu halde, devletin en çok yardım etmesi istenen kesim üzerinde hangisi olması gerektiği konusunda bir fikir çoğunluğu vardır. Nitekim ankete katılanların yaklaşık %70’inin “geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara” yardım yapılması gerektiği, Tablo 4.24’te daha önce açıklanmıştı.

Tablo 4.37

Devletin En Çok Yardım Yapması Gereken Kesim İle Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çarpaz Tablo

	GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)						Toplam
	-300	301-600	601-900	901-1500	1500+	Geliri yok	
DEVLETİN EN ÇOK YARDIM YAPMASI GEREKEN KESİM							
Sanayiciye	3	9	28	26	7	5	78
İhracatçıya	1	3	8	9	4	0	25
İşçiye	0	2	2	1	0	0	5
Memura	1	8	7	4	4	1	25
Serbest meslek sahiplerine	2	3	0	0	2	0	7
Çiftçiye	1	7	7	10	4	1	30
Esnaf	2	2	3	1	2	1	11
Geliri olmayan veya geliri asgari ücretin altında olanlara	31	75	129	95	49	30	409
Toplam	41	109	184	146	72	38	590

9. Devletin en çok yardım yapması istenen kesim ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.38
Devletin En Çok Yardım Yapması İstenen Kesim İle Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		EĞİTİM DÜZEYİ						Toplam
		İlk.	Orta.	Lise	Üniv.	Y.Lis.	Dok.	
DEVLETİN EN ÇOK YARDIM YAPMASI GEREKEN KESİM	Sanayiciye	2	0	11	50	11	4	78
	İhracatçıya	0	0	3	16	3	3	25
	İşçiye	0	1	3	0	1	0	5
	Memura	0	0	9	13	0	3	25
	Serbest meslek sahiplerine	0	0	3	4	0	0	7
	Çiftçiye	1	1	8	15	3	2	30
	Esnaf	0	0	3	8	0	0	11
	Geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara	27	19	100	196	29	38	409
Toplam	30	21	140	302	47	50	590	

Tablo 4.38’de devletin en çok yardım yapması gereken kesimin hangisi olduğu sorusuna, deneklerin eğitim düzeyine göre verdiği cevaplar yer almaktadır. Deneklerden “geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara” devletin yardım yapması gerektiği fikrine; ilkokul ve ortaokul mezunlarının her ikisinin de %90’ı, lise mezunlarının %71,4’ü, üniversite mezunlarının %65’i, yüksek lisans mezunlarının %61,7’si ve doktora mezunlarının da %76’sı katılmıştır. Dolayısı ile mezuniyet durumu ne olursa olsun ankete katılanların büyük bir bölümü, devletin “geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara” yardım yapmasını istemektedir.

10. Devletin en çok yardım yapması istenen kesim ile devletin etkin rolü arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.39
Devletin En Çok Yardım Yapması İstenen Kesim İle Devletin Etkin Rolü Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		ETKİN ROL			Toplam
		Evet	Hayır	Fikrim yok	
DEVLETİN EN ÇOK YARDIM YAPMASI GEREKEN KESİM	Sanayiciye	74	2	2	78
	İhracatçıya	24	0	1	25
	İşçiye	4	1	0	5
	Memura	21	3	1	25
	Serbest meslek sahiplerine	6	1	0	7
	Çiftçiye	29	1	0	30
	Esnaf	10	1	0	11
	Geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara	387	13	9	409
Toplam	555	22	13	590	

Devletin, gelirin adil dağılımı konusunda etkin rol oynaması konusundaki görüşler Tablo 4.23'te verilmişti. Devletin en çok yardım yapması gerektiği kesim konusundaki görüşler de Tablo 4.24'te verilmişti. Bu iki soru arasındaki ilişkinin varlığının ortaya konması için Tablo 4.39 oluşturulmuştur. Bu ilişkiden çıkarılacak sonuç; "geliri olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara" yardım yapılmasını isteyen deneklerin, devletin adil gelir dağılımını sağlamada etkin rol oynamasını hangi oranda onayladığının tespit edilmesidir. Gerçekten de Tablo 4.39'a göre söz konusu kesime yardım yapılmasını isteyenlerin, etkin rol konusunda %94'ü olumlu cevap vermiştir. O halde ankete katılan deneklerin vermiş olduğu cevaplarda bir tutarlılık mevcuttur.

Tablo 4.40
Devletin Geliri Olmayanlara veya Geliri Asgari Ücretin Altında Olanlara Yardım Etmesini İsteyenlerin Mesleğe Göre Dağılımını Gösteren Çapraz Tablo

		GELİRİ OLMAYANA VEYA GELİRİ ASGARI ÜCRETİN ALTINDA OLANLARA YARDIM EDİLMELİ	Toplam
	Memur	55	75
	İşçi	38	55
	Sözleşmeli personel	30	41
	Akademisyen, öğretmen	78	115
	Serbest meslek	21	38
	Esnaf	15	20
	Hakim, müfettiş, uzman, denetim elemanı	59	93
	Mimar, mühendis, doktor	44	63
	Emekli	19	24
	Ev hanımı	19	21
	Öğrenci	23	32
	Çiftçi	7	12
	Diğer	1	1
	Toplam	409	590

11. Devletin geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara yardım etmesini isteyenlerin mesleklere göre dağılımını gösteren çapraz tablo

Tablo 4.40, devletin en çok yardım yapması konusunda “geliri olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara” şikkını işaretleyenlerin, hangi meslek grubuna dahil olduğunu göstermektedir. Söz konusu kesime yardım yapılmasını isteyen meslek gruplarından; memurların %73’ü, işçilerin %69’u, sözleşmeli personelin %73’ü, akademisyen ve öğretmenlerin %68’i, serbest meslek sahiplerinin %55’i, esnafların %75’i, hakim, müfettiş, uzman ve denetim elemanlarının %63,4’ü, mimar, mühendis ve doktorların %70’i, emeklilerin %79’u, ev hanımlarının %90,4’ü, öğrencilerin %72’si, çiftçilerin %58’i ve diğer grubunda yer alan işsiz kişinin olumlu cevabı alınmıştır. Yardım konusunda söz konusu şikkı işaretleyenlerin oranı %69,3 ile Tablo 4.24’te yer verilmişti. Bu genel oran ile Tablo 4.40’tan çıkarılan oranlarda bariz farklar bulunmamaktadır. Serbest meslek sahipleri, akademisyen ve öğretmenler, hakim, müfettiş, uzman ve denetim elemanları ile çiftçilerin oranları, genel orandan düşüktür.

12. Devletin geliri olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara yardım etmesini isteyenlerin gelir düzeylerine göre dağılımını gösteren çapraz tablo

Ankete katılanlara, şıklarda sunulan kesimlerden en fazla hangisine devletin yardım yapması gerektiği sorulmuştu. Tablo 4.23’ten de görüleceği gibi deneklerin yaklaşık %70’i “geliri hiç olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara” yardım yapılmasını istemişlerdir. Bu şikkı işaretleyenlerin gelir düzeylerine göre dağılımını gösteren çapraz tablo, Tablo 4.41’de verilmiştir. Aylık gelir düzeyi 300 Milyon TL. ve altında olanlardan bu şikkı işaretleyenlerin oranı %75,6’dır. Geliri 300-600 Milyon TL. arasında olanlardan bu şikkı işaretleyenlerin oranı %68,8, geliri 601-900 Milyon TL. olanlardan bu şikkı işaretleyenlerin oranı %70, geliri 901 Milyon-1 Milyar 500 Milyon TL. olanlardan bu şikkı işaretleyenlerin oranı %65, geliri 1 Milyar 500 Milyon TL.’nin üzerinde olanlardan bu şikkı işaretleyenlerin oranı %68 ve geliri olmayanlardan ise bu şikkı işaretleyenlerin oranı %79’dur. Dolayısıyla gelir düzeyleri farklılığına göre, devletin geliri olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara

yardım yapması gerektiği konusunda %65 ile %79 arasında değişen oranlarda farklılık vardır. Bu bulgu ise gelir düzeylerinin farklılığına rağmen deneklerin bu konuda verdiği cevaplarda çok ciddi farklılıklar olmadığını göstermektedir.

Tablo 4.41
Devletin Geliri Olmayanlara veya Geliri Asgari Ücretin Altında Olanlara Yardım Etmesini İsteyenlerin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımını Gösteren Çapraz Tablo

		Devlet Geliri olmayanlara veya Geliri Asgari Ücretin Altında Olanlara Yardım Etmelidir	Toplam
GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)	300 den az	31	41
	301-600	75	109
	601-900	129	184
	901-1500	95	146
	1500 ve üzeri	49	72
	Geliri yok	30	38
Toplam		409	590

13. En fazla vergi alınması istenen ürün ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.42’de deneklerin en fazla vergi alınmasını istedikleri ürün sorusuna verdikleri cevaplar ile eğitim düzeylerinin karşılaştırıldığı bilgiler yer almaktadır. İlk olarak göze çarpan -Tablo 4.25’den de görüleceği gibi- şıklar içerisinde yer almasına rağmen deneklerin hiç birisi “zorunlu gıda maddeleri”ni belirtmemiştir. “Sigara ve alkollü içecekler” den en fazla vergi alınmasını isteyen 442 kişiyi; ilkökul mezunlarının %70’i, ortaokul mezunlarının %76’sı, lise mezunlarının %75,7’si, üniversite mezunlarının %75’i, yüksek lisans mezunlarının %72,3’ü ve doktora mezunlarının %78’i oluşturmaktadır. Farklı eğitim durumlarının var olmasına rağmen, deneklerin birbirlerine yakın oranlarda aynı cevabı vermiş olmaları, toplumun bu konuda tutarlılığını göstermektedir. Sigara ve alkollü içeceklerin ekonomik ve toplumsal

yaşamda yol açtığı olumsuzluklar, farklı eğitim düzeyinde olmalarına rağmen denekler üzerinde etkili olmuştur.

Tablo 4.42
En Fazla Vergi Alınması İstenen Ürün İle
Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		EN FAZLA VERGİ ALINMASI İSTENEN ÜRÜN				Toplam
		Sigara ve alkolden	Otomobilden	Akaryakıttan	Giyimden	
EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	21	6	3	0	30
	Ortaokul	16	4	1	0	21
	Lise	106	19	13	2	140
	Üniversite	226	44	29	3	302
	Y.Lisans	34	8	5	0	47
	Doktora	39	7	4	0	50
Toplam		442	88	55	5	590

14. En fazla vergi alınması istenen ürün ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.43, deneklerin en fazla vergi alınmasını istedikleri ürünlere verdiği cevaplar ile bu cevapları verenlerin gelir düzeylerini gösteren çapraz tablodur. Deneklerin %75'i sigara ve alkollü içeceklerden en fazla vergi alınmasını istemişlerdir. Bu %75'lik kesimin gelir düzeylerine göre dağılımı şöyledir; geliri 3300 Milyon TL.'den az olanların oranı %75.6, geliri 301-600 Milyon TL. arasında olanların oranı %76, geliri 601-900 Milyon TL. arasında olanların oranı %66.8, geliri 901 milyon ile 1 Milyar 500 Milyon TL. arasında olanların oranı %82.8, geliri 1 Milyar 500 Milyon TL.'nin üzerinde olanların oranı %75 ve geliri olmayanların oranı ise %79'dur. Bu sonuçlara göre gelir düzeylerinin farklılığına göre sigara ve alkollü içeceklerden en fazla vergi alınması konusunda %69 ile %83 oranları arasında bir değişim ve farklılık vardır. Ancak bu oran farklılığı çok ciddi bir boyutta değildir.

Tablo 4.43
En Fazla Vergi Alınması İstenen Ürün İle
Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		En Çok Vergi Alınması İstenen Ürün				Toplam
		Sigara ve Alkolden	Otomobilden	Akaryakıttan	Giyimden	
GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)	300 den az	31	7	2	1	41
	301-600	83	14	10	2	109
	601-900	123	27	33	1	184
	901-1500	121	18	6	1	146
	1500 ve üzeri	54	15	3	0	72
	Geliri yok	30	7	1	0	38
Toplam		442	88	55	5	590

15. En az vergi alınması istenen ürün ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.44
En Az Vergi Alınması İstenen Ürün İle
Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo

		En Az Vergi Alınması İstenen Ürün				Toplam
		Sigara ve alkolden	Akaryakıttan	Giyimden	Zorunlu gıda maddelerinden	
EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	0	0	0	30	30
	Ortaokul	0	0	1	20	21
	Lise	1	1	1	137	140
	Üniversite	1	1	2	298	302
	Y.Lisans	0	0	1	46	47
	Doktora	0	0	1	49	50
Toplam		2	2	6	580	590

Deneklerin %98'i en az vergi alınmasını istedikleri ürün olarak zorunlu gıda maddelerini işaretlemişlerdir. Zorunlu gıda maddelerinden en az vergi alınmasını isteyenlerin eğitim düzeylerine göre dağılımını gösteren çapraz tablo, Tablo 4.44'te verilmiştir. İlkokul mezunlarının %100'ü zorunlu gıda maddelerinden en az vergi

alınmasını istemişlerdir. Orta okul mezunlarının %95'i, lise mezunlarının %97.8'i, üniversite mezunlarının %98.6'sı, yüksek lisans mezunlarının %97.8'i ve doktora mezunlarının %98'i zorunlu gıda maddelerinden en az vergi alınmasını istemişlerdir. Bu sonuçlara göre deneklerin hemfikir oldukları söylenebilir.

16. En az vergi alınması istenen ürün ile gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo

Tablo 4.45
En Az Vergi Alınması İstenen Ürün İle
Gelir Düzeyi Arasındaki İlişkiyi gösteren Çapraz Tablo

		EN AZ VERGİ ALINMASI İSTENEN ÜRÜN				Toplam
		Sigara ve alkolden	Akaryakıttan	Giyimden	Zorunlu gıda maddelerinden	
GELİR DÜZEYİ (Milyon TL)	-300	0	0	1	40	41
	301-600	1	1	0	107	109
	601-900	1	0	1	182	184
	901-1500	0	1	2	143	146
	1500+	0	0	1	71	72
	Geliri yok	0	0	1	37	38
Toplam		2	2	6	580	590

Anket formunun son sorusunda deneklerin, en fazladan en aza doğru vergi alınmasını istedikleri ürünler sunulmuştur. Tablo 4.29'dan da görüleceği gibi deneklerin %98,3'ü verginin en son alınacağı ürün olarak "zorunlu gıda maddeleri"ni belirtmişlerdir. Tablo 4.45'de verginin en az alınması gereken ürün sorusuna deneklerin, gelir düzeylerine göre verdikleri cevapların çapraz tablosu verilmiştir. Verginin en son olarak alınacağı ürün olarak "zorunlu gıda maddeleri"ni seçen deneklerin gelir düzeyleri şöyledir; aylık olarak 300 Milyon TL'den az gelir elde edenlerin %97,5'i, 301-600 Milyon TL arasında gelir elde edenlerin %98'i, 601-900 Milyon TL arasında gelir elde edenlerin %99'u, 901-1.500 Milyon TL arasında gelir elde edenlerin %98'i, geliri 1.500 Milyon TL'nin üzerinde geliri olanların %98,6'sı ve geliri olmayanların %97,3'üdür. Bu veriler ışığında farklı gelir düzeylerinde oldukları halde deneklerin verdikleri cevapların oranları, aynı cevabın toplam oranına yakındır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomi biliminin doğuşu, yeryüzünde dağılmış durumda ekonomik değeri olan kaynakların kıtlığına ve insanların sonsuz ihtiyaçlarına bağlanmaktadır. İnsanların sonsuz olan ihtiyaçlarının, kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağı sorunu, ekonomi biliminin uğraşı alanını oluşturmaktadır. Bireylerin doğası gereği rasyonel bir varlık (homo economicus) olarak hareket etmelerine karşılık, bir kurum olarak devletin ekonomik yaşamda nasıl bir rol üstleneceğini, en başta örnek alınan ekonomik sistem belirler. Ekonomik sistem, devletin ekonomik ve sosyal yaşamda nasıl bir şekil alacağını düzenlerken; bireylerin de üretim, tüketim, tasarruf, mülkiyet gibi davranışlarında da etkili olmaktadır. Bir zamanların klasik ekonomi yaklaşımı içerisinde devlet, “zorunlu bir fena” olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında devletin ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde -olumlu veya olumsuz- hiçbir şekilde etkisinin olmamasına özen gösterilmiştir. Nitekim devlet, fiskal görevleri olarak sayılan adalet, savunma ve diplomasi işlevleri ile sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu sistem ile bireylere ve özel girişimciliğe önemli bir özerklik sağlanmış olmaktadır.

Dünyada yaşanan olayların etkisiyle, aksayarak işleyen klasik ekonomik sisteme de ağır eleştiriler gelmeye başlamıştır. Nitekim eleştirilerin haklılığı tarafında yer alan düşünür ve yazarların sayısının artması ile, devletin işlevleri yeniden masaya yatırılıp, tartışılmaya başlanmıştır. 1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik bunalımın baş aktörü olarak, ekonomik sistemin aksaklıkları öne çıkarılmıştır. Bu da John Maynard Keynes’in devletin işlevlerinin yeniden şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Keynes ile birlikte devlet artık ekonominin pasif bir süjesi olmaktan çıkmış, aktif bir aktör konumuna gelmiştir. Devletin ekonomik ve sosyal yaşamda etkili olmasını gerektiren Keynesyen ekonomi yaklaşımı ile devletin de fonksiyonları değişmiş ve gelişmiştir. Devlet, yaşamın hemen hemen her alanında etkisini gösterebilecek araçlarla donatılmıştır. Gelir ve harcama araçları ile ülke ekonomilerini etkileme gücüne erişmiştir. Devlet, özel kişilerden rızasına başvurmaksızın, cebren ve karşılıksız olarak ekonomik değerler toplayarak ekonomik ve sosyal yaşamı etkilediği gibi bu değerleri harcayarak ta etkide bulunmaktadır. Dolayısıyla görev ve işlevlerine koşut olarak,

müdahale araçları da çeşitlenmiş ve gelişmiştir. Bugünün ekonomik yaklaşımı içerisinde devlet ekonomide istikrarı ve tam istihdamı sağlamak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, gelir ve servet dağılımını düzenlemek gibi çok kapsamlı ve önemli görevleri üstlenmiş durumdadır. Bu görevleri yerine getirirken de, gelir ve harcama araçlarından yararlanmaktadır.

Toplumu oluşturan gruplar gelişmeye başladıkça ve toplumlar daha karmaşık bir duruma geldikçe, devletin bireylerin refah seviyelerini yükseltmesi için ilave sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir. Piyasalar, mal ve hizmet üretiminde bulunmakta ve katılımcılarına gelir sağlamaktadır. Gelir ve servet dağılımı; finansal kaynaklar, insan sermayesi ve doğal kaynaklar gibi bireylerin ilk durumları kazanma eğilimi, çaba gösterme, şans faktörü, risk alma ve hükümet politikası gibi kriterler dikkate alınarak belli bir kalıba göre belirlenmektedir. Bunun yanı sıra fiziksel ve zihinsel engeller veya yaşlılık, işsizlik ve ekonomik yönden aileye bağlılık gibi durumlar nedeniyle, bazen yeterli ve belirli bir gelir seviyesine ulaşamamaktadır. Bu nedenle bugün itibariyle bazı ülkelerde devlet, yapmış olduğu transferler ile asgari düzeyde de olsa bu kişilere ilave bir gelir sağlamaya çalışmaktadır. Bu yüzden adaleti gerçekleştirme ve yoksulluk gibi sorunlar, devlet müdahalesini zorunlu kılmaktadır.

Devletin yeniden dağıtım rolü, ekonomik ve sosyal yaşamdaki müdahalelerin şeklini değiştirmiştir. Devletin fiskal adı verilen klasik görevleri teknik ve objektif analizler ile belirlenmekte iken; yeniden dağıtıma yönelik rolü, prensip olarak tarafsız bir şekilde oluşturulmaktadır. Yeniden dağıtım rolü tarafsızlık, ahlaki ve siyasi düşünceler temeline dayanmalıdır. Bu bağlamda örneğin; ideal bir Gini Katsayısı belirlemek veya gelir dağılımının alt ve üst sınırlarını en iyi şekilde belirleyecek objektif bir ölçü bulunmamaktadır. Aynı zamanda tutarlı bir yoksulluk sınırının belirlenmesi de zordur. Bu nedenle devletin özellikle sosyal alanlardaki müdahalelerinde, siyasi erki elinde bulunduran hükümetin değer yargıları önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın konusu, gelirin adil dağılımı konusunda maliye politikası aracı olan vergiler içerisinde ÖTV'nin yeri ve rolüdür. Bugün itibariyle gerek kişisel, gerek

fonksiyonel ve gerekse bölgesel gelir dağılımı farklılıkları sadece gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de büyük bir ekonomik sorunu haline gelmiştir. Gelişmiş ülkeler, kendi ekonomilerinde gelirin adil dağılımını kısmen de olsa sağlamış olmaları yanında, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı adaletsizliği ile yakından ilgilenmektedirler. Çünkü diğer ülkelerdeki ekonomik ve sosyal bir sorun kendi ekonomilerini dolaylı da olsa etkilemektedir. Bu nedenle özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arası ekonomik açıdan farklılıkların artması, gelişmiş ülkelerin de soruna eğilmelerini zorunlu duruma getirmiştir. Bu bağlamda gerek savaş sonrası imar faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve gerekse ekonomilerin düzeltilmesi için uluslar arası birçok kuruluş, fon ve bankanın kurulması gerçekleştirilmiştir.

Gelir dağılımında adaleti sağlamanın birçok olumlu yönü vardır. Bunlar arasında en önemliler; sosyal barışa katkıda bulunması, fırsat eşitliği yaratması, istikrar ve güven ortamına zemin hazırlamasıdır. Bu nedenler de ülkelerin, bu konuya önem vermelerini açıklamaya yetmektedir.

Devlet vergileri fiskal görevlerini yerine getirmek için toplamakta iken; ekstra-fiskal görevlerin ortaya çıkması ile vergiler daha kapsamlı işlevleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Ekstra-fiskal görevler içerisinde yer alan gelirin adil dağılımı sorunu, bugün itibariyle önemini hala korumakta ve korumaya da devam edeceği gözlemlenmektedir. Çünkü piyasa ekonomisi içerisinde bencilliğin ön planda yer alması, zengin-fakir ayrımını sürekli gündemde tutmaya yetmektedir. Bu durumda devletin piyasa ekonomisinin yapamadığını yapmak durumundadır. Zengin ile fakir arasındaki uçurumun kapatılması ya da en aza indirilmesi; zenginin varlığının, fakirin lehine törpülenmesi ile gerçekleştirilecektir. Bunun için birçok yöntem uygulanabilir; az kazananan az, çok kazananan çok vergi almak, servetin belli bir düzeyinin üzerinden daha fazla vergi alınması, zengin malların vergi oranlarının artırılması, fakir malların ise azaltılması ya da hiç vergi alınmaması gibi.

Özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmama ilkesi, sınırlandırmanın son sınırınıdır. Vergi düzenlemeleri

tüm hak ve özgürlükler üzerinde etkili bir yasama işlemidir. Devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi, bu hak ve özgürlükleri kullanma ve bunlardan yararlanmayı tümüyle ya da bir bölümüyle olanaklı ya da olanaksız hale getirmektedir. Her ne kadar devlet vergilendirme konusunda bir çok yetkilerle güçlendirilmiş olsa da; vergilendirme konusunda gerekli düzenlemeleri gerçekleştirirken hak ve özgürlükleri korumalı, kaynak sağlamak amacıyla hukuk devleti niteliklerinden vazgeçmemelidir. Vergilendirme konusunda izlenecek politika, bir ülkede vergi uygulaması bakımından ulaşılması hedeflenen amaçlara ulaşmada; vergi ile ilgili tarafların özelliklerini, mükellef kesimlerinin niteliklerini ve vergi ödeme güçlerini inceleyerek, çağdaş uygulamaları da dikkate alan bir yaklaşım içerisinde verginin nasıl yapılandırılması gerektiği ile ilgili olmalıdır.

Gelir dağılımındaki dengesizliklerin düzeltilmesi, sosyal devlet anlayışının bir sonucudur ve bunun sağlanabilmesi için belli ekonomik, sosyal ve mali politikaların uygulanması gerekmektedir. Sosyal devletin hizmet anlayışı içinde insan onuruna yaraşır düzeyde yaşam koşulları sağlamak, başta gelen görevdir. Devletin toplumdaki işlevinin ne olması gerektiği, bugün için en önemli sorunlardan birisi durumuna gelmiştir. Gelirin yeniden dağıtılmasının hangi ölçütlere göre yapılacağı ve adil dağılımın ne olduğu, ahlaki ve siyasi ilkeler ışığında değişmektedir. Eğitim fırsatlarının, sağlık hizmetlerinin ve tüketimin nasıl adil dağılabileceği refah devletinin işleyişini belirlemektedir.

ÖTV, bütün tüketim mallarının vergilendirilmesi yerine, yurt içinde üretilen veya yurt dışından ithal edilen bazı mallar üzerinden mali, sosyal ve ekonomik nedenler ile alınan bir tüketim vergisidir. Tarihçesi oldukça eski olan ÖTV'nin ilk uygulamalarının Ortaçağda bira ve şarap gibi alkollü içkilere uygulandığı görülmüştür. 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile temeli atılan AB'de, muamele vergilerinin ve ÖTV'nin üye ülkeler arasında rekabeti engellediği ve geciktirdiği, serbest rekabetin de sağlayamadığı nedenleriyle gümrük sınırlarının yanı sıra, vergi sınırlarının da kaldırılması fikrini geliştirmiştir. Nitekim 1962 yılından itibaren muamele vergileri alanında uyumlaştırma çalışmalarına başlanmıştır.

ÖTV'nin uygulanmasının çeşitli nedenleri vardır. Faydalanma prensibi gereğince bazı kamu hizmetlerinden bir kısım kişi ve grupların daha fazla yararlanması nedeniyle, bu kişi ve grupların vergilendirilmesi gerekir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla lüks nitelikli mallardan vergi alınarak, gelir seviyesi yüksek olan kişilerden düşük gelirlilere doğru bir yeniden dağıtım yapılmış olmaktadır. Sigara ve alkol gibi sosyal zararları yüksek olan malların daha fazla vergilendirilmesi yoluyla, bu mallara olan tüketimin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kullanılmaları çevre kirliliğine neden olan malların tüketiminin azaltılması ve sosyal zararlarının azaltılması için yapılacak harcamaların finansmanında kullanılmak için vergi alınmaktadır. Son olarak ta idaresinin kolay ve hasılatının yüksek olması nedeniyle ÖTV'nin uygulanmasına gidilmektedir.

Türkiye'de ÖTV, 06.06.2002'de kabul edilmiş ve 01.08.2002'de uygulamaya konulmuştur. ÖTV'ye geçişin en önemli nedeni; AB müktesebatına uyumun sağlanmasıdır. 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne geçmesi ile, AB müktesebatına uyum çalışmaları hız kazanmıştır. Uygulamasının ve idaresinin kolaylığının yanı sıra verimli bir gelir kaynağı olma özelliği, Türkiye'nin ÖTV'ye geçiş nedenlerinden birisidir. KDV uygulamasına rağmen halen dağınık durumda olan Türk Vergi Sistemi, ÖTV ile daha da sadeleşme yönüne gitmiş ve 16 adet vergi, fon ve pay tek çatı altında toplanmıştır. ÖTV'nin kapsadığı mallar kanunda 210 ayrı pozisyonda sıralanmıştır.

Dünyada 5 grup temel mal üzerinden alınması karşısında Türkiye'de 210 ayrı pozisyondan ÖTV'nin alınması, vergiye özelden çok genel bir nitelik katmaktadır. Dünyadaki uygulamalarda özel tüketim konusu malların özellikleri şöyledir: Bunların üretim veya satışı aşamasında devletin gözetimi vardır. Fiyat değişimleri karşısında talep fazla etkilenmez. Gelirin artması ile bu mallara olan talep artmaktadır. Bu malların kullanılmaları halinde dışsal zararları vardır. Ancak Türkiye'deki uygulamada yukarıda anılan dört özelliklerin hiçbirisini bünyesinde barındırmadığı halde, ÖTV konusuna dahil edilen malların bulunması, vergi konusuna giren malların fazla olması sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmanın konusu ÖTV'nin adil gelir dağılımını sağlamasıdır. Teorinin yanı

sıra alan çalışmasına da yer verilerek ÖTV bilinci ortaya konmuş ve konunun muhataplarının fikirleri değerlendirilmiştir. Ankara'dan 240, İzmir'den 120, Antalya'dan 110, Sivas'tan 50, Çorum'dan 40 ve Niğde'den 30 denek üzerinden toplanan bilgiler frekans, yüzde oranları ve çapraz tablo analizleri ile değerlendirilmiştir. Değerlendirilebilir nitelikteki 590 denek üzerinden elde edilen anket formları, herhangi bir karışıklığa neden olmaması için kodlanmıştır.

Ankete katılan deneklerin %20'si, ÖTV'nin tanımı konusundaki soruya doğru cevap vermişlerdir. ÖTV'yi kısmen tanımlayanların oranı %38'dir. Vergi gelirleri içinde önemli bir paya sahip olan ÖTV, halkın bilinçlenmesi için kendisine yeterince zaman bulamamıştır. Deneklerin hemen hepsi bir şekilde ÖTV'ye muhatap olmakta ve bu vergiyi ödemektedirler. Cep telefonu, sigara, otomobil, akaryakıt vb. satın alarak vergi ödenmektedir. Sahip olunan eşyalar ve tüketilen ürünler ile ilgili soruların sorulmasında deneklerin ÖTV'ye muhataplığı aranmıştır. Deneklere sanayici, ihracatçı, işçi, memur, serbest meslek sahibi, çiftçi, esnaf-zanaatkar ile geliri hiç olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara yardım şıkları içinden, devlet tarafından öncelikle yardım edilmesi gereken kesim sorulmuştur. %70 oranında geliri hiç olmayanlara veya geliri asgari ücretin altında olanlara şıkkı işaretlenmiştir. Dolayısıyla büyük bir çoğunluk yeniden dağıtım mekanizması yoluyla devletin, düşük gelirli lehine gelirin dağılımını onaylamaktadır.

Türkiye'de ÖTV'nin ilk uygulamalarına cumhuriyetin ilk yıllarında rastlanır. 1925'de kaldırılan Aşar Vergisi ile bütçe gelirlerinde azalma söz konusu olmuştur. 1926'da lokanta, gazino ve benzeri yerlerdeki tüketim ile eğlence yerlerindeki girişler üzerinden %10-30 arasında değişen oranlarda alınan Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi, ÖTV'nin ilk uygulamasını oluşturur. 1970'de Finansman Kanunu ile uygulamaya konan İşletme Vergisi de ÖTV'nin bir başka uygulama şeklini oluşturur.

Türk Vergi Sistemi'ne 01.08.2002'de giren ÖTV, toplam vergi gelirleri içinde önemli bir paya sahip olmuştur. 2003 yılının bütçe hedeflerinde toplam bütçe gelirlerinin %23'ü ÖTV'den sağlanması öngörülmüştür. Bu oran vergi gelirlerinin de yaklaşık olarak 1/4üne tekabül etmektedir. Nitekim yılın ilk altı ayının gerçekleşen

verilerine göre, hemen hemen hedeflenenin yarısına ulaşılmıştır. Verginin dört listeden oluşan ürünleri içinde 2003 bütçe hedefleri itibariyle en önemli yere, %70 oranında bir payla petrol ürünleri girmektedir. Ardından %24 oranında kolalı ve alkollü içecekler ile tütün mamulleri gelmektedir. %5 oranında motorlu taşıtlar ve %1 oranında da dayanıklı tüketim malları pay almaktadır.

ÖTV'nin konusuna tüm dünyada genellikle lüks nitelikli mallar, sürümü yüksek olan ilk madde malları, alkollü içecekler, tütün ve tütün ürünleri girmektedir. Oysa Türkiye'de dört listeden oluşan ÖTV, adeta genel bir tüketim vergisi şekline bürünmüştür. I Sayılı Liste petrol ürünlerinden, II Sayılı Liste taşıtlardan, III Sayılı Liste kolalı ve alkollü içecekler ile tütün mamullerinden ve IV Sayılı Liste lüks ve dayanıklı tüketim mallarından oluşmaktadır. Özellikle IV Sayılı Liste'nin içeriği, oldukça geniş bir ürün yelpazesi oluşturmaktadır. Günlük yaşamda artık bir zorunluluk haline gelin buzdolabı, çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim mallarının yanı sıra, parfüm, havyar, kürk ve değerli taşlar gibi ürünler de aynı listede yer almaktadır.

1-Türkiye'de ÖTV, vergi gelirleri içindeki büyüklüğü itibariyle adil gelir dağılımına katkıda bulunması mümkündür. Çünkü vergi gelirleri içinde ÖTV'nin yeri ve önemi büyüktür. Vergi gelirlerinin yaklaşık olarak $\frac{1}{4}$ 'ünü oluşturan ÖTV, yeniden dağıtım mekanizmasında etkin bir rol üstlenebilir. Yeniden dağıtımın gerçekleştirilmesi, verginin toplam hasılat içindeki payının büyüklüğü ile orantılıdır. Gerçekten Tablo 3.11'de 2003 bütçe hedefi içinde ÖTV'nin gerek vergi gelirleri ve gerekse bütçe gelirleri içindeki büyüklüğü görülmektedir.

2-ÖTV, etkin bir yeniden dağıtım aracı olarak, gelirin adil dağılımını sağlayabilir. Bir verginin gelir dağılımını sağlamada etkin bir rol oynayabilmesi için, lüks tüketim mallarının yüksek oranda vergilendirilmesi, zorunlu tüketim mallarının ise hiç vergilendirilmemesi veya düşük oranlarda vergilendirilmesi gerekir. Bir başka anlatımla yüksek gelirli kesimlerden düşük gelirli kesimlere doğru değer transferinin gerçekleştirilmesidir. Nitekim yapılan anket çalışmasında denekler, verilen ürünler içinde en az vergi alınmasını istedikleri ürün olarak %98 oranında zorunlu gıda maddelerini işaretlemiştir. Zorunlu tüketim malları üzerine konmaması nedeniyle ÖTV,

düşük gelirli kesim aleyhine herhangi bir olumsuz etkide bulunmamaktadır. Dünyada daha çok lüks ve sürümü yüksek ilk madde ve malzemeler üzerine konan ÖTV, Türkiye’de 4 ayrı listeden oluşan 210 adet mal üzerinden alınmaktadır. IV Sayılı Liste, dayanıklı tüketim malları ile lüks sayılabilecek mallar üzerinden alınmaktadır. Buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo ve kasetçaların yanı sıra, parfüm, kürk, post, mücevher ve değerli taşlar da aynı listede yer almaktadır. Halbuki anılan beyaz eşyalar, fakir ve zengin tüm insanların gündelik yaşamının bir parçası durumuna gelmiştir. IV Sayılı Liste ile ilgili bir başka eleştiri de listede sayılı tüm malların aynı vergi oranına (%6.7) tabi tutulmalarıdır. Gazete ve kitap gibi ürünlerden; havyar, cilt bakım ürünleri, makyaj malzemeleri, inci, tabanca ve değerli taşlar gibi ürünlerde olduğu gibi aynı oranda vergi alınmaktadır. Oysa bu uygulama adil değildir. Çünkü gazete ve kitap gibi ürünler, insan yaşamında zorunluluk arz etmekte iken; diğerleri tamamen lüks niteliktedir.

3-Bir dolaylı vergi olma özelliğine rağmen ÖTV, diğer dolaylı vergilerden farklıdır. Dolaylı vergiler içinde özel bir konumu olan ÖTV; devlet açısından ideal bir gelir kaynağı, mükellef açısından da ekonomik etkinsizliği en az olan bir vergidir. Bu vergilerin, talebin fiyat esnekliği çok düşük olan tütün, içki, petrol ürünleri, taşıt araçları gibi sınırlı sayıda mal üzerine konmaktadır. Dolayısıyla vergi oranları artırıldığı halde talep, çok az düşmektedir. Böylece devlet istediği vergi gelirini, tüketiciler üzerinde az kayıpla sağlamaktadır. Yapılan anket çalışmasında deneklerin %75’i en fazla vergi alınmasını istedikleri ürün olarak sigara ve alkollü içecekleri, %15’i otomobili, %9’u akaryakıtı işaretlemiştir. Zorunlu gıda maddeleri şıklar arasında yer almasına rağmen, 590 denekten hiçbiri işaretlememiştir. Talebinin fiyat esneklikleri düşük olması, kolay gelir getirmesi ve yüksek sosyal zararları olması nedenleriyle sigara ve alkollü içecekler, otomobil ve akaryakıttan fazla vergi alınması, deneklerin de katılımıyla uygun olacaktır.

4-ÖTV, genel tüketim vergilerinden farklılıklar arz etmesi nedeniyle, adil gelir dağılımını sağlamada etkin rol oynayabilir. Türkiye’deki uygulamada her ne kadar geniş bir mal grubunu (210 adet) kapsamakta ise de, seçilmiş bazı mallar üzerinden alındığı için, genel tüketim vergilerinden ayrıcalık arz eder. Verginin konusuna giren mallar ve

vergi oranları dolayısıyla selektif bir vergi özelliği taşıyan ÖTV; her geçen yıl dolaylı vergilerin payının artması durumunda daha da önemli hale gelmektedir. Vergilerin gelir dağılımını düzenleyici rolü, vergi tarifesinin biçimi ve düzeyinden çok, vergi konusunun türü ve kapsamına bağlıdır. Talep esnekliği düşük olan malları yüksek, esnekliği yüksek olan malları da düşük oranda vergi uygulamak, gelir dağılımını düzenleyebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu; gelir dağılımını düzeltmek amacıyla üst gelir grubunun tükettiği her malı yüksek oranda vergiye tabi tutmak, yanılığa neden olabilir. O nedenle malların zorunluluk ve lüks olma durumuna göre rasyonel ölçüler ile tespit edilmesi gerekir.

5-Türkiye’de gelir dağılımının adil olmadığı, gerek kişisel, gerek fonksiyonel ve gerekse bölgesel dağılımlarda kendini göstermektedir. ÖTV her ne kadar gelirin adil dağılımına olumlu katkıda bulunacak bir yapıya sahip olsa da, tek başına yeterli değildir. Hatta genel bir vergi politikası dahi yetersiz kalacaktır. Çünkü gelirin dağılımı konusunda vergi kadar harcama ve borçlanma politikaları ile kanun metinlerinin güncel olayları kavrayacak nitelikte olması gerekir. AB’de vergi ve transferler aracılığıyla gelir dağılımı, %30-50 arasında değişen oranlarda olumlu yönde etkilemektedir (Tablo 3.8). Oysa Türkiye’de bu oran %6 dolaylarındadır. O halde Türkiye’de vergi ve harcama politikaları, gelirin adil dağıtılması yönünde yeterli ve etkin kullanılmamaktadır.

6-Türkiye ekonomisini birçok yönden olumsuz etkileyen kayıt dışılık ve yolsuzluk, kişi ve gruplar arasındaki gelir farklılığını daha artırmaktadır. Yasal yükümlülüklerini yerine getirerek ve vergisini ödeyerek çalışan işletmeler karşısında, faaliyetlerini kayıt dışı yürüten işletmelerin, kazandıkları maliyet avantajı ile haksız rekabet koşulları yaratılmakta ve bu da gelir dağılımını bozmaktadır. Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren firmalar, sosyal güvenlik primlerini ödemedikleri için, devletin vergi gelirlerini azaltarak, düşük gelirli gruplara devlet tarafından sağlanan sosyal transferleri sınırlayabilir. Azalan sosyal transferler, düşük gelirli grupların yaşam koşullarını daha da zorlaştırarak, sosyal ve siyasal huzursuzluklara neden olurlar.

Kayıt dışı faaliyetlerin önlenmesine yönelik çalışmalarda hareket noktası, vergi gelirlerinin artırılmasından çok, haksız rekabetin önlenmesi ve sosyal adaletin

sağlanması olmalıdır. Kayıt dışı ekonomiye yönelen insanların esas düşüncesi, vergi ve benzeri yükümlülüklerden kurtulmaktır. Bir ekonomide kayıt dışı ekonominin ve vergi kaçaklarının önemli boyutlara ulaşması, o ülkenin milli gelir, istihdam, kalkınma hızı ve enflasyon rakamlarına olan güveni sarsmaktadır. Bu durum ekonomi politikalarının başarısını engellemektedir. Büyük oranlara ulaşan kayıt dışı ekonomi, devletin bütün plan ve programlarını alt üst ederek, bir çok yönetsel hatalara düşülmesine neden olmaktadır. Verilerin sağlıklı olması, bazen var olan sorunu yokmuş ya da farklı bir sorunmuş gibi gösterebilmektedir. Dolayısıyla çağdaş ekonomistlerin, sağlam ve güvenilir bilgi kaynağı olması gereken çalışmaları, araştırmaları, ölçülemeyen ekonominin varlığı nedeniyle güvenilirliğini büyük ölçüde kaybetmektedir.

Kayıt dışı ekonominin kişisel refah üzerindeki etkisi olumlu olurken, toplumsal refah üzerindeki etkisi için aynı şey söylenemez. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin aşırı büyümesi sonucunda, kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomiye kaynak sağlama, istihdam yaratma ve ekonominin büyümesine belirli ölçüde katkıda bulunma gibi olumlu sayılabilecek etkilerde bulunabilirken; devlet bütçesine doğrudan katkı sağlamadığı için gelir dağılımı bozulmakta, vergiye karşı yasal yükümlülüklerini yerine getirenler fakirleşmekte, ancak bu kesimde faaliyet gösterenler haksız zenginleşmelerde gitmektedirler. Çünkü vergisini gerçekten ödeyen insanlardan elde edilen kaynaklarla sunulan kamusal mal ve hizmetlerden, bu kişilerin karşılıksız ya da düşük bir bedelle yararlanmaları söz konusu olmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçültülmesi sorununun, ancak kayıt dışılığı ortaya çıkaran ya da genişleten etkenlerin ortadan kaldırılması ile çözümlenebileceği unutulmamalıdır. Yoksa yılların birikimi olan ve ekonomik yaşam içinde alışkanlık haline gelen tutumların bir anda ortadan kaldırılması mümkün değildir. Kayıt dışı ekonomi konusunda alınacak önlemler ile yalnızca Türk Vergi Sistemi’nin iyileştirilmesi değil, çağdaş bir devlet olmanın da gereği yerine getirilmiş olacaktır. AB’ye mali açıdan uyum sağlama çalışmaları doğrultusunda, kayıt dışı ekonomiyi asgariye indirme ve kayıt içi ekonomide gerçek beyanlara ulaşma gibi iki önemli sorunun en rasyonel biçimde çözüme ulaştırılması gerekir.

6-Türkiye’de gelirin adil dağıtılması ve bu konuda devletin aktif rol üstlenmesi gerektiği, anket değerlendirmesi ışığında her kesim tarafından onaylanmaktadır. Devletin vergi, harcama ve borçlanma politikaları, adil gelir dağılımının sağlanmasında koordineli olarak yürütülmelidir. Kayıt dışılık ve yolsuzlukların üzerine gidilmeli, bunlara neden olan yasal ve idari boşluklar derhal giderilmeli, böylece izlenen politikaların etkinliğini artırmak için halkın psikolojisinden de yararlanılmalıdır. Giderek artan kamu harcamalarının finansmanında temel kaynak durumunda olan vergilerin tam ve gerçek olarak toplanamamasının ekonomik, mali ve sosyal bir takım sorunları beraberinde getirdiği bir gerçektir. Bu sorunların çözümlenebilmesi için, vergi konusunda aksayan yönlerin üzerinde titizlikle durulması gerekir. Bu noktada kayıt dışı ekonominin kayda alınması ve vergilendirilmesi, öncelikle ele alınması gereken bir konu olup, bu konuda etkin önlemlere ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih, “2002 Yılı Başı İtibariyle Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları, Mart 2002, Sayı:162, s.22-33.
- Acar, Fatih-Türk, İbrahim, “Kayıt Dışı Ekonomi Konusunda Vergi Boyutlu Tespit ve Öneriler”, Yaklaşım, Aralık 2001, Sayı:108, s.179-184.
- Ağbal, Naci, “OECD Üyesi Ülkelerde Vergi Yükünün Gelişimi-II”, Yaklaşım, Ağustos 2001, Sayı:104, 89-93.
- Akalın, Güneri, “Yeni Vergi Düzenlemeleri Paneli”, Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000., s.322-327
- Akalın, Güneri, Kamu Ekonomisi, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, 2002.
- Akbulut, Ali Rıza, “Verginin Mali Amacı ve Türkiye’de Sonuçları”, Vergi Dünyası, Kasım 2000, Sayı:231, s.121-126.
- Akbulut, Rıza Ali, “Kamu Maliyesi ve Vergi Prensipleri Açısından Vergisel Düzenlemeler”, Vergi Dünyası, Sayı:260, Nisan 2003.
- Akçay, Selçuk, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluğun Ekonomik Nedenleri ve Etkileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:II, Sayı:1, Temmuz 2000, s.109-126.
- Akdoğan, Abdurrahman, Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması, 3.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2001.
- Akdoğan, Abdurrahman, Kamu Maliyesi, 8.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2002.
- Akdoğan, Abdurrahman-Kırbaş, Sadık-Eyüpgiller, Saygın, Açıklamalı Maliye ve Vergi Sözlüğü, Bilgi Yayıncılık, Ankara, 1986.
- Akdoğan, Abdurrahman-Kızılot, Şükrü-Eyüpgiller, Saygın, Türk Vergi Sistemi, 2.b., Gazi Üniversitesi Yayını, No:42/27, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984.
- Aklan, Nejla Adanur, “Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık 2001.
- Aksoy, Şerafettin, Kamu Maliyesi, 3.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Aksoy, Şerafettin, Kamu Bütçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

- Aksu, Ömer, Gelir ve Servet Dağılımı, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3698, İstanbul, 1993.
- Aktan, Coşkun Can, Yoksullukla Mücadele Stratejisi, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002.
- Aktan, Coşkun Can-Vural, İstiklal Yaşar, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, (ed.:Coşkun Can Aktan), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.
- Ales Bulir, Anna-Gulde, Marie, Inflation and Income Distribution: Further Evidence on Empirical Links, IMF Working Paper, WP/95/86, August 1995.
- Alesina, Alberto, “Too Large and Too Small Governments”, Economic Policys and Equity, ed.: Tanzi Vito, Chu Ke-Young, Gupta Sanjaaev, IMF, 1999.
- Alkin, Erdoğan, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye, Sayı:6, Eylül-Ekim 1995, s.141-144.
- Alkin, Erdoğan, Gelir ve Büyüme Teorisi, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2751, İstanbul, 1981.
- Anayasa Mahkemesi, 17.10.1972, 16/49.
- Aninat, Eduardo-Bauer, Andreas-Cowan, Kevin, “Adressing Equity Issues in Policy Making, Lessons from the Chilean Experience”, Economic Policy and Equity, ed.:Tanzi Vito, Chu Ke-Young, Gupta Sajaaev, IMF, 1999.
- Aren, Sadun, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, 11.b., Ankara, 1998.
- Atabey, Tuncel, Gelir Vergisi Rehberi, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Sayı:174, Mart 2003.
- Ataç, Beyhan vd., Kamu Maliyesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:949, 5.b., Eskişehir, 2000.
- Ataç, Beyhan, Maliye Politikası, g.5.b., Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:118, Eskişehir, 1999.
- Ateşli, D.Erkan, “Dolaylı Vergilerin Artışının Vergide Eşitlik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi”, Yaklaşım, Mart 2001, Sayı:99, s.131-140.
- Ateşli, D.Erkan, “Özel Tüketim Vergisinin İndirimi”, Yaklaşım, Eylül 2002, Sayı:117, s.81-87.
- Atlan, Mehmet, “Bölüşüm Piyasada Olmalı”, Görüş, Sayı:47, TÜSİAD Yayını, Nisan 2000.

- Ay, Hakkı M., Ekonomik Kalkınmanın Finansmanında Sermaye Piyasasının Rolü ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi S.B.E., Sivas, 1997.
- Ayanoğlu, Ejder, “Özel Tüketim Vergisi” Vergi Sorunları, Nisan 1996, Sayı:91, s.100-105.
- Ayaydın, Aydın, “Yorumlar”, Özel Tüketim Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998.
- Aydın, Fazıl, “OECD Ülkelerinde Vergilendirme-I”, Yaklaşım, Mart 2002, Sayı:111.
- Aydın, Fazıl, “Özel Tüketim Vergisinin Etkileri ve Avrupa Birliği Uygulaması”, Vergi Sorunları, Nisan 2002, Sayı:163, s.29-44.
- Aydın, Fazıl, “Vergi Yüğü ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, Yaklaşım, Sayı:116, Ağustos 2002, s.68-77.
- Aydın, İsrail, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı”, Maliye Yazıları, Sayı:14-15, Eylül-Aralık 1988, s.111-116.
- Ayhan, Emin Haluk, “Türkiye’de Bölgelere Göre Tarımsal Reel Endeksindeki Gelişmeler (1974-1995)”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.172-176.
- Bağdadioğlu, Enis, Asgari Ücret, Türk-İş Eğitim Yayınları, No:3, Ankara, 1999.
- Başmanav, Seçil, Avrupa Birliği Terminolojisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerle İlgili Sözcük ve Kavramlar, KOSGEB Yayınları, Ankara, 2001.
- Başoğlu, Ufuk-Ölmezogulları, Nalan-Parasız, İlker, Gelir Bölüşümü-Teori ve Politika, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999.
- Batirel, Ömer Faruk, “Çağdaş Vergi Politikası”, Prof.Dr. Bedi N. Feyzioğlu’na Armağan, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 35.Seri, Yayın No:3694, (Yıl:1991-1992), Gür-Ay Matbaası, İstanbul, 1993, s.217-237.
- Batirel, Ömer Faruk, “Katma Değer Vergisinde Global Eğitim ve Sorunlar”, by, ty., s.55-87.
- Batirel, Ömer Faruk, “Özel Tüketim Vergilemesi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Yasası Üzerine Bazı Düşünceler”, Vergi Dünyası, Eylül 2002, Sayı:253, s.4-8.
- Batirel, Ömer Faruk, “Vergi Düzenimizin Bugünkü Yapısı”, Yaklaşım, Ocak 2003, Sayı:121,s.7-8.
- Batirel, Ömer Faruk, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, 3.b., Marmara Üniversitesi, Yayın No:492, İstanbul, 1990.

- Batirel, Ömer Faruk, Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Okan Dağıtımçılık Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- Baumol, William-Blinder, Alan, Economics; Principles and Policy, Fourth Edition, Harcourt Brace Jovanovich, 1988.
- Bayraklı, Hasan Hüseyin, Vergi Hukukunun Temel İlkeleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, No:8, Afyon, 1997.
- Bekar, Şeh Ömer-Baydemir, Mehmet, “Kuyumculuk Sektöründe Özel Tüketim Vergisi Uygulaması”, Vergi Sorunları, Sayı:171, Aralık 2002, s.76-86.
- Bilen, Mahmut-Es, Muharrem, “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998, s.376-399.
- Bilici, Nurettin, Avrupa Birliği’nde Vergilendirme ve Türkiye’nin Uyumu, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1999.
- Bor, Çetin, “Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme”, Yaklaşım, Mayıs 2003, Sayı:125, s.172-179.
- Bosnalı, Ömer, Gelir Dağılımı Açısından Mali Araçlar ve Asgari Geçim İndirimi, İstanbul Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997.
- Bozdoğan, Mine-Ejder, Haydar Lütfü, “Türkiye’de Vergi Hasılatını Etkileyen Unsurlar Konusunda Mükelleflerin Bakış Açısının Değerlendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı:104, Ağustos 2001.
- Bozkır, Müjdat, Özel Tüketim Vergisi, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Şubat 1999.
- Brochier, H.-Lau, P.-Michalet, A., Maliye Ekonomisi, (çev.:Adnan Erdaş), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:160, Ankara, 1981.
- Buchanan, J.M., “Vergilemenin Sınırları”, Yeni Türkiye, Sayı:42, Kasım-Aralık 2001, s.1331-1340.
- Bulutay, Tuncer-Ersel, Hasan, Türkiye’de Gelir Dağılımı 1963, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, No:325, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.
- Bulutoğlu, Kenan, Kamu Ekonomisine Giriş (Devletin Ekonomik Bir Kuramı), 4.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Bulutoğlu, Kenan, Vergi Politikası, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:956, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.
- Bulutoğlu, Kenan-Kurtuluş, Erciş, Bütçe ve Kamu Harcamaları, 2.b., Filiz Kitabevi,

İstanbul, 1988.

Büyükbalkan, Uğur, Özel Tüketim Vergisi Kanunu 4760, Türmob Yayını, Ankara, 2002.

Büyükişık, R.Emre, “Özel Tüketim Vergisi Planlamasında Karşılaşılabilecek Sorunlar”, Vergi Dünyası, Sayı:254, Ekim 2002, s.144-149.

Can, Engin, “Optimal Tüketim Vergilemesi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Yıl:1996, Cilt:XII, Sayı:1-2, s.137-149.

Celasun, Merih. “Income Distribution and Domestic Term of Trade in Turkey 1978-1983”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:13, 1986.

Coşkun, Kemal-Bilen, Yasin, “Vergi Harcaması Kavramı ve Günümüz Türkiye’inde Vergi Harcamaları”, Vergi Dünyası, Şubat 2002, Sayı:246, s.161-168.

Çakır, Coşkun, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Çakmak, Şefik, “Türkiye’de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları”, Vergi Dünyası, Haziran 2003, Sayı:262, s.38-50.

Çapoğlu, Gökhan, Vergi Uzlaşma Taslağı ve TOBB Vergi Uzlaşma Çağrısına Çeşitli Meslek Kuruluşlarının Gönderdiği Görüşler, TOBB Yayını, Yayın No:252, Ankara, 1992.

Çavuşoğlu, Tolgay-Hamurdan, Yusuf, Gelir Dağılımı Araştırması 1963, DPT, Yayın No:500, Ankara, 1966.

Çelen, Mustafa -Abdülkadir Işık, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformu”, Prof.Dr. Adnan Tezel’e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:13, İstanbul, 2000, s.117-132.

Çelik, Abdulhalim, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye, Kamu-İş Yayını, Ankara, 2002.

Çelik, Binnur, Kamu Alacaklarının Takip ve Tahsil Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2000.

Çelik, Galip, Servet ve Harcama Vergileri, Seçkin Kitabevi, 1.b., Ankara 1995.

Çiçek, Halit, “Avrupa Birliği’nde Tüketim Vergilerinin Uyumlaştırılması ve Türkiye’ye Olası Etkileri-II”, Vergi Sorunları, Ekim 2000, Sayı:145, s.152-158.

Çiloğlu, İsmail, “Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi”, Hazine Dergisi, Temmuz 1998, Sayı:11, s.67-91

Daşkiran, Zuhul, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçlarına Göre 19 Seçilmiş

İl Merkezi Bazında Gelir Dağılımı Göstergelerinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Tez No:DİE 332-2002, Ankara, 2002.

Davidson, Paul, Money and The Real World, Mac Millan, London, 1972.

Değirmendereli, Ali, "Türk Vergi Sisteminde Uygulanan Bazı Vergilerin Çevresel Vergi Kavramı Açısından Değerlendirilmesi", Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174.

Demirağ, Bülent, "Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz 2002, Sayı:7, s.5-41.

Demirci, Rasih-Arkan, Rauf-Erdoğan, Burhan, Genel Ekonomi (Mikro-Makro), Gazi Kitabevi, 3.b., Ankara, 2001.

Demirkan, Uçar, Vergicilik Terimleri Sözlüğü, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yazıları, Yayın No:1993/331, Ankara, 1993.

Devrim, Fevzi, Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları, No:4, Mas Ambalaj-Ofset Tesisleri, İzmir, 1983.

DİE, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları-Gelir Dağılımı, Yayın No:1441, DİE Matbaası, Ankara, 1990.

DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, DİE, Ankara, Eylül 1997.

DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-1979, Yayın No:999, DİE Matbaası, Ankara, 1982

Dikmen, Orhan, Maliye Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1973.

Dilik, Sait, Servet Politikası, Ankara Üniversitesi S.B.F., Ankara, 1985.

Dinler, Zeynel, İktisada Giriş, 1.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1995.

Doğan, Seyhun, "Türkiye'de Vergi Yükünün Gelişimi (1980'lerden 2000'e)", Vergi Dünyası, Şubat 2002, Sayı:246, s.151-160.

Doğan, Seyhun, "Vergi Yüğü-Kişi Başına Gelir İlişkisi ve Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama", Vergi Dünyası, Sayı:249, Mayıs 2002.

Doğan, Uğur, "Özel Tüketim Vergisi", Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.19-32.

Doğan, Uğur, "Özel Tüketim Vergisinin Katma Değer Vergisine Etkisi", Yaklaşım, Ağustos 2002, Sayı:116, s.143-148.

Doğan, Uğur, 100 Soruda ÖTV, Vergi Sorunları-Özel Ek, Ağustos 2002, Sayı:167.

- Doğrusöz, Bumin, “Yargı Kararlarının Işığında Vergilerin Kanuniliği İlkesi Açısından Türk Vergi Mevzuatının Değerlendirilmesi”, Anayasal Mali Düzen, XIII. Maliye Sempozyumu, Bodrum, 14-16 Mayıs 1998, s.135-160.
- DPT, 1980’den 1990’a Makro Ekonomik Politikalar-Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Değerlendirmeler, Ankara, Temmuz 1990.
- DPT, Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Yayın No:1495, Yayın ve Temsil Şubesi Matbaa Birimi, Ankara, 1976.
- DPT, Gelir Dağılımı ve Politikaları, VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2370, Ankara, 1994.
- DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2559, Ankara, 2001,.
- DPT, Temel Göstergeler, Ankara 2003.
- DPT, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2002.
- DPT, Türkiye-AT Mevzuat Uyumu, Sürekli Özel İhtisas Komisyon Raporları, Cilt:2, Vergilendirme Alt Komisyonu, Ankara, Kasım 1995.
- DPT, Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2003) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi, Ankara, Eylül 2000.
- DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayını, Ankara, Haziran 2000.
- DPT, Vergi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1996.
- Durmuş, Mustafa, “ÖTV Çıkarken”, Yaklaşım, Haziran 2002, Sayı:114, s.230-232.
- Dülger, İlhan, Türkiye’nin AT’ye Girişinin Gelir Dağılımı Üzerine Beklenen Etikleri, Ankara Üniversitesi, Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1989.
- Dülgeroğlu, Ercan, Kalkınma Ekonomisi, 2.b., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991.
- “Dünya Bankası Raporu: Dünya’da Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.272-274.
- Edizdoğan, Nihat, Kamu Maliyesi-1, 4.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1995.
- Edizdoğan, Nihat, Kamu Maliyesi-2, 2.b., Ekin Kitabevi, Bursa, 1991.

- Edizdoğan, Nihat, Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergisi, Bursa İTİA İşletme Fakültesi, Yayın No:6, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1981.
- Ejder, Haydar Lütfü, “Verginin Amaçları ve Oransal Yapı”, Vergi Sorunları, Kasım 2001, Sayı:156, s.139-156.
- Ejder, Haydar Lütfü, “Türkiye’de Vergi Politikaları”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, Bahar 2000, s..
- Eker, Aytaç-Tüĝen,Kamil, Kamu Maliyesine Giriş, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1987.
- Erdikler, Şaban, “Yorumlar”, Özel Tüketim Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998.
- Erdoğan, Alptekin, Gelir Dağılımı Araştırmasında Çağdaş Hayat Standardı Göstergelerinin Önemi ve Gelir-Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi İlkeleri, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı Ücretler ve Gelirler Dairesi, Ankara, Aralık 1986.
- Erginay, Akif, Kamu Maliyesi, 16.b., Savaş Yayınları, Ankara, 1998-a.
- Erginay, Akif, Vergi Hukuku (İlkeler-Vergi Tekniği-Türk Vergi Sistemi), 16.b., Savaş Yayınları, Ankara, 1988-b.
- Eriş, Metin, “Milli Gelir Dağılımı ve Açmazı”, Yeni Türkiye, Sayı:6, Eylül-Ekim 1995, s.198-203.
- Erkal, Mustafa, Sosyoloji (Toplumbilimi), 7.b., Der Yayınları, No:84, İstanbul, 1996.
- Erol, Ahmet, Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’de Devlet Borçları (1981-1990), Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No:324, Ankara, 1992.
- Ersel, H.-Fişek, H.-Kalaycıoğlu, E., Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt:2, TUSİAD, İstanbul, 1986.
- Ersoy, Arif, İktisadi Düşünceler Tarihi, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1990.
- Esen, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku-Genel Esaslar, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.
- Eyüpgiller, Saygın, “Vergi İdaresinin Yapılandırılması:Global Eğilimler ve Türkiye İçin Öneriler”, Vergi Dünyası, Ocak 2001, Sayı:233, s.123-127.
- Falay, Nihat, Maliye Tarihi (Ders Notları), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Fontorini, Stefano-Uzeltürk, Hakan, Avrupa Birliği’nin Vergilendirme Politikası ve Türkiye’nin Uyumu, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci, 3.Kitap,

İKV Yayını, Temmuz 2001.

“Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.283-290.

Gezgin, Burhan, “Akaryakıt Ürünlerine İlişkin Özel Tüketim Vergisinde TEFE Uygulaması ve Verginin Kimlere İade Edileceği Sorunu”, Vergi Dünyası, Nisan 2003, Sayı:260.

Gezgin, Burhan, “ÖTV’de Askeri Amaçlı İstisna ve İstisnanın Uygulaması”, Vergi Dünyası, Şubat 2003, Sayı:258, s.61-66.

Ghatak, S., Development Economics, New York, 1978.

Giray, Filiz, Maliye Tarihi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.

Gökalp, Nuri Selçuk, “Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Politikalarının Seyri”, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:16, Sayı: 5-6, Erzurum, 2002, s.41-62.

Gökbunar, Ali Rıza, Türk Vergi Sisteminin Mali ve İktisadi Vergileme İlkeleri Açısından Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.

Gökbunar, Ramazan-Kovancılar, Birol, “Sosyal Refah Devleti ve Değişim”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 1998-Güz, Sayı:3, s.251-266.

Gökdere, Ahmet vd. İktisadın İlkeleri, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996.

Görgün, Sevim, Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi S.B.F., Ders Notu Yayınları, No:3, İstanbul., 1994.

Güçer, Lütfü, İktisat Tarihi Ders Notları, Kitap:1, İstanbul, 1976.

Güçeri, Şinasi, Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli, İş Dünyası Vakıf Yayınları, Yayın No:3, İstanbul, 1993.

Güçlü, Süleyman, “Türk Vergi Sisteminde Vergilendirmeyi Etkileyen Faktörler”, Vergi Sorunları, Sayı:145, Ekim 2000, s.43-49.

Güçlü, Sami-Bilen, Mahmut, “Türkiye’de Bölgelere Göre Tarımsal Gelir Reel Endeksindeki Gelişmeler”, Yeni Türkiye, Sayı:6, Eylül-Ekim 1995, s.177-182.

Gülerman, Adnan, “AB’ye Tam Üyelik Müzakerelerinde Mali Politikalar ve Türkiye”, Yaklaşım, Aralık 2000, Sayı:96, s.33-38.

Günaydın, İhsan, “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensel İlişkiler”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2000.

- Gündoğdu, Burhan, “Joseph Modeli erevesinde Dolaysız Vergilerin stnlğ”, Vergi Dünyası, Sayı:260, Nisan 2003.
- Güngör, Kamil, “Gümrük Birliği Sürecinde Türk Vergi Sistemine Genel Bir Bakış”, Maliye Dergisi, Eylül- Aralık 1998, Sayı: 129, s.34-53.
- Güran, Tevfik, İktisat Tarihi, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1999.
- Gürsoy Hrcan, Yasemin, Mali Disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, nemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye rneğinin İncelenmesi, T.C.Başbakanlık Hazine Msteşarliğı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi:23, Ankara, 1999.
- Gürsoy, Bedri, Kamusal Maliye (Giriş-Masraflar), I.Cilt, 2.b., Ankara Üniversitesi Yayınları, No:426, Ankara, 1978.
- Gürsoy, Seyfettin vd. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, TÜSİAD Yayını, No:T/2000-12/295, İstanbul, Aralık 2000.
- Habakkuk, John H., “Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma”, (ev.:Selim İlkin), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, No:6, Ankara, 1966, s.15-29.
- Haller, Heinz, Maliye Politikası, (ev.:Salih Turhan), 4.b., İstanbul Üniversitesi, Yayın No:1981, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.
- Han, Ergül, “Piyasa Ekonomisi-II”, Asomedy a Dergisi, Haziran 2002.
- Heper, Fethi, “Vergilerin Bireylerin Ekonomik Davranışları zerindeki Etkisi”, E.İ.T.İ.A. Dergisi, Sayı:1, 1980.
- Heper, Fethi, Toplumsal Yapı ile Vergi Yapıları Arasındaki İlişkiler, Eskişehir İTİA Yayınları, No:126/148, Eskişehir, 1981.
- Herekman, Aykut, Genel Vergi Teorisi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:99/55, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- Hvez, İbrahim-Uyar, Adnan, “zel Tüketim Vergisi ve Gümrük Birliği Sürecinde zel Tüketim Vergisi Uyumlaştırma alışmaları”, Vergi Dünyası, Kasım 1996, Sayı: 183, s.79-89.
- İlgin, Yılmaz, “Kayıt dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, Planlama Dergisi, (DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı zel Sayısı), DPT, Ankara, 2002.
- İşiğok, Erkan, “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B:F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık 2001.

- İnce, Macit, Maliye Politikası Ders Notları, Olgaç Matbaası, Ankara, 1980.
- İTO, Türkiye’de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri, İTO, Yayın No:2001-35, İstanbul, 2001.
- İyibozkurt, Erol, Küreselleşme ve Ekonomimiz, 3.b., Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.
- İzmirlioğlu, Akın, “Gelir Dağılımı Sorunu Kronik ve Yapısal Özellikler Taşıyor”, İktisat Dergisi, Ekim- Kasım 2001, Sayı: 418-419, s.31-34.
- Jèze, Gaston, Maliye İlmî, (çev.:Mehmet Ertuğruloğlu), Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara, 1956.
- Joumard, Isabelle, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemleri”, (çev.:Hakan Karabacak), Maliye Dergisi, Sayı: 139, Ocak-Nisan 2002, s.61-127.
- Kabasakal, Öner, “Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, Yeni Türkiye, Sayı:6, Eylül- Ekim 1995, s.183-188.
- Kaldor, Nicholas, Harcama Vergisi, (çev.:M.Çetin Hacıosmanoğlu), Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, No:4, y.y., 1996.
- Karaca, Yüksel, “OECD Alanında Vergi Yüküne İlişkin Değerlendirmeler”, Yaklaşım, Aralık 2001, Sayı:108, s.102-108.
- Karakaş, Eser, “Anayasanın 73. Maddesinin Karşılaştırmalı Bir Eleştirisi”, Görüş, TÜSİAD Yayını, Sayı:35, Mayıs-Haziran 1998.
- Karaman, İsmail, Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları (1959- 1986), DPT, Yayın No: 2076, Ankara, Şubat. 1987.
- Karayılmazlar, Ekrem, Düz Oranlı Gelir Vergisi ve Alternatiflerin Türkiye Açısından Tartışılması, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2001.
- Kavak, Ahmet, “Özel Tüketim Vergisi Uygulamasına İlişkin Sorunlar”, Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.13-18.
- Kaya, N.Yalçın-Bozkır, Müjdat, Özel Tüketim Vergisi ve Gelişim Süreci, Vergi Sorunları-Özel Ek, Temmuz 2002, Sayı:166.
- Kaya, Salih, “Avrupa Birliği’nde Gelir Vergisi Uygulamaları Karşılaştırması”, Maliye Uygulamaları Dergisi, Sayı:9, Kasım 1999.
- Kayan, Ahmet, “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 2000, Sayı:134, s.80-87.
- Kaynak, Muhteşem, Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1988.

- Kazgan, Gülten, Türk Ekonomisine Sosyal Demokrat Çözümler, Cilt:I, Tüses Vakfı Yayını, İstanbul, 1991.
- Kazgan, Gülten-Önder İzzettin-Kirmanoglu, Hasan-Tuncer, Nihal, Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi, TOBB Yayını, Yayın No:222, Ankara, 1992.
- Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, 11.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Khalilzadeh, Javad-Shirazi-Shah, Anwar, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Vergi Reformu”, (çev.:Ersan Öz), Vergi Dünyası, Sayı:112, Nisan 2002, s.135-140.
- Kıldış, Yusuf, “Türkiye’de ve Dünyada Özel Tüketim Vergisi”, Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 2002, Yıl:39, Sayı:10, s.53-67.
- Kılıçdaroğlu, Kemal, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları”, Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI.Vergi Kongresi, (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.276-282.
- Kıranoglu, Tülin, “Vergi Adaleti”, Vergi Sorunları, Mart 2003, Sayı:174, s.129-143.
- Kırbaş, Sadık, “Türk Vergi Sisteminin Sorunları ve Öneriler”, Prof.Dr. Salih Şanver’e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:10, İstanbul, 1988.
- Kızılot, Şükrü, Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları, Yaklaşım Yayıncılık A.Ş., 3.b., Ankara, 2002.
- Kirmanoglu, Hasan, “Makro Ekonomik Popülizm ve Kriz”, Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi, İstanbul, Ekim 1994, Sayı: 7
- Kongar, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye-2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Filiz Kitabevi, 31.b., İstanbul, Kasım 2002.
- Kongar, Emre, Kamuoyu Araştırmalarına Göre Gelir Dağılımı, İstanbul, Temmuz 1989.
- Korkut, Selver, Türkiye’de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Başlıca Araştırmalar, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Ankara, Haziran 1986.
- Kovancılar, Birol, “Çevresel Kirliliğin Kontrolünde Standartlara Alternatif Olarak Vergileme ve Çevresel Vergi Araçları”, Prof.Dr. Adnan Tezel’e Armağan, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:13, İstanbul, 2000, s.315-331.
- Koyutürk, Serdar, “Gümrük Birliğine Geçişin Vergilendirmeye Etkisinde Özel

- Tüketim Vergisi”, Vergi Dünyası, Haziran 1994, Sayı:154, s.27-30.
- Kök, Recep, İktisadi Düşünce, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999.
- Köklü, Aziz, İktisat İlimine Giriş, 3.b., Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.
- Kulu, Bahattin, “AB Üyesi Ülkelerde Uygulanan Ortak Vergi Hukuku”, Yaklaşım, Şubat 2001, Sayı:98, s.58-67.
- Kulu, Bahattin, “AB’de KDV Oranlarına İlişkin Düzenlemeler ve KDV Oranlarımızın Bu Prensipler Bağlamında İrdelenmesi”, Vergi Dünyası, Mart 2002, Sayı:247, s.69-76.
- Kulu, Bahattin, “Dolaylı Vergilerin Teorisi ve Uygulamasına İlişkin Hususlar”, Yaklaşım, Ağustos 2000, Sayı:92, s.79-84.
- Kulu, Bahattin, “ÖTV Kanunu’nun Yetki Verdiği Konular ve Bunların Sınırı”, Yaklaşım, Ekim 2002, Sayı:118, s.52-57.
- Kulu, Bahattin, “Özel Tüketim Vergisine Geçilirken AB ÖTV Uygulamasından Nasıl Yararlanmalıdır?”, Yaklaşım, Nisan 2002, Sayı:112.
- Kutlu, Erol-Afşar, Muharrem, “Yeni Dünya Ekonomik Düzeni ve Güç Dengeleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:I, Sayı:2, Aralık 1999, s.87-106.
- Kuyucuklu, Nazif, İktisadi Olaylar Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3329, Güray Matbaası, İstanbul, 1985.
- Küçükahmetoğlu, Osman, “Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin İktisadi Etkileri”, İktisat Dergisi, (Avrupa Birliği-Gümrük Birliği Özel Sayısı), Sayı:408, Aralık 2000.
- Küçükkalay, A.Mesut, “Kemalist Ekonomik Doktrin ve Atatürk İktisadi Politikası”, Ekonomi Başak Dergisi, (Özel Sayı), Ocak-Şubat 1998, Sayı:97,s.119-124.
- Lang, Joachim, “Vergi Adaletinin Anayasal Temelleri”, (çev.:Funda Başaran), Anayasal Mali Düzen, XII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, s.3-64.
- Laufenberger, Henry, Vergiler ve Tarihi, (çev.:Ragıp Hanyal), Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.
- Lipsey, Richard G.–Steiner, Peter O.-D. Purvis, Douglas, İktisat I, (çev.:Ö.Faruk Batirel vd.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Madanoğlu, Cihat, Avrupa Topluluğunda Dolaylı Vergilerde Uyumlaştırma Çalışmaları ve KDV, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama

- Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- Maliye Bakanlığı, OECD Gelir İstatistikleri (1965-2001), Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- Maliye Bakanlığı, OECD Gelir İstatistikleri, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.
- Maliye Bakanlığı, OECD Ülkelerinde Tüketim Vergisi Trendleri, Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999.
- Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor (2002), Ocak 2003, Ankara, 2003.
- Manisalı, Erol, Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2042, İstanbul, 1975.
- Mavral, Ülker, “Avrupa Birliği ve Özel Tüketim Vergisi Uygulamaları”, Vergi Sorunları, Sayı: 166, Temmuz 2002, s.113-122.
- Meyer, John R., “Bölgesel İktisat: Bir Araştırma”, (çev.:Erol Tümer), İktisadi Kalkınma- Seçme Yazılar, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, No:6, Ankara, 1966, s.368-405.
- Musaoğlu Şahin, Funda, Avrupa Birliği İle Entegrasyon Sürecinde Özel Tüketim Vergisinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Kasım 2000.
- Musgrave, Richard A., Kamu Maliyesi Teorisi-I (Temel İlkeler), (çev: Orhan Şener), Marmara Üniversitesi Yayınları, No:451, 1987, İstanbul.
- Musgrave, Richard A.-Musgrave, Peggy B., Public Finance in Theory and Practice, 5.Edition, Mc Graw-Hill International Editions, Singapore, 1989.
- Mutluer, Kamil, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları”, Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI. Vergi Kongresi (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.36-46.
- Muter, Naci B., Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı (Kurumsal ve Kuramsal Bir Yaklaşım), D.E.Ü. Manisa İ.İ.B.F., Manisa, 1989.
- Muter, Naci B.-Sakınç, Süreyya-Çelebi A.Kemal, Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması (Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması), Manisa, 1993
- Nadaroğlu, Halil, Kamu Maliyesi Teorisi, 11.b., İstanbul, 2000.
- Nas, Adnan, “Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri”, (18 Haziran 2002), Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz

2002, Yıl:39, Sayı:7, s. 5-41.

Nemli, Arif, Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2595, Y. Güryay Matbaası, 1979-b.

Nemli, Arif, Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:565, Güryay Matbaası, İstanbul,1979-a.

Neumark, Fritz, Vergi Politikası, (çev.:İclal Feyzioğlu), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, No:53, İstanbul, 1975.

Nişancı, Murat, “Gelir Grupları İtibariyle Harcama Kalıpları:1987-1994 Türkiye Kentsel Kesim Verileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.127-139.

Nohut, Mürüfet, “Özel Tüketim Vergilerinin Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Uygulanma Biçimi ve Bu Alanda Meydana Gelen Son Gelişmeler-I”, Yaklaşım, Mayıs 2002, Sayı:113, s.213-217.

Nohut, Mürüfet, “Özel Tüketim Vergilerinin Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Uygulanma Biçimi ve Bu Alanda Meydana Gelen Son Gelişmeler-II”, Yaklaşım, Sayı:114, Haziran 2002, s.197-201.

OECD, Revenue Statistic of OECD Member Countries, Table:29, Paris, 2001.

Oktayer, Nagihan, “Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Dolaylı Vergilerin Avrupa Birliği Modeline Uyumu”, Gümrük Birliği Dergisi, Eylül-Aralık 1996.

Omaç, Ramazan, 21.Yüzyılda Potansiyel Vergi Alanları, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, İstanbul, Nisan 2001.

Onaran, Özlem, “Yüksek Karlar Toplumsal Meşruluğunu Nereden Alır?”, İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, s.22-30.

Orhaner, Emine, Kamu Maliyesi, 3.b., Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

Oyan, Oğuz, “Kamu Maliyesi ve Politikası”, Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz, (ed.: Ahmet Şahinöz), İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s.271-304.

Oyan, Oğuz, “Türkiye’de Kamu Gelirleri Sisteminde Yapı Değişimi ve Reform Gereksinimi”, 3.İzmir İktisat Kongresi, Cilt:2, İzmir, 4-7 Haziran 1992,.

Oyan, Oğuz, Türkiye Ekonomisi-Nereden Nereye?, 2.b., İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998.

Oyan, Oğuz-Aydın, Ali Rıza-Kumrulu, Ahmet, “Türkiye’de Maliye Politikaları”, Türkiye Ekonomisi-Sektörel Gelişmeler, (ed.:Çelik Aruoba-Cem Alpar), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1992, s.129-142.

- Öcal, Tezer vd., Ekonomi Sözlüğü, Ankara, 1989.
- Öncel, Mualla-Kumrulu, Ahmet-Çağan, Nami, Vergi Hukuku, 10.b., Turhan Kitabevi, Ankara 2002.
- Önder, İzzettin-Kirmanoglu, Hasan-Tuncer, Nihal, Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, TOBB Yayını, Ekonomik ve Sosyal Sorunların Çözüm Önerileri Dizisi, Yayın No:222, Ankara, 1992.
- Önol, Gürcan, Türk Özel Tüketim Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Özel Tüketim Vergisi Sistemine Uyum Sorunu, DPT Yayını, No:2482, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Politikalar ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Ankara, Ekim 1997.
- Öz, Ersan, “Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal Vergileme İlkeleri Açısından Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.11-33.
- Özbek, Orkun, Dünyada ve Türkiye’de Gelir Yoksulluğunun ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2001.
- Özbilen, Şevki, Maliye Politikası, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- Özel, Hakkı, Gelir Üzerinden Alınan Vergiler, Kalite Matbaası, Ankara, 1979.
- Özel, Hakkı-Şenyüz, Doğan, Türk Vergi Sistemi (Gelir Vergisi), Ezgi Kitabevi, 6.b., Bursa, 1993.
- Özen, Ahmet, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, Maliye Dergisi, Eylül-Aralık 2002, Sayı:141, s.21-41.
- Özer, İlhan, “Tüketim Vergileri”, Maliye Tetkik Kurulu Araştırmaları, Cilt: II, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Yayın No: 1978/197, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.5-28.
- Özgüven, Ali, İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Özhan, Gazi-Özhan, Meral, “Regional Planning in Turkey Eastern Anatolian Project (2000- 2020)”, 10.Inforum World Conference 2002, University of Maryland, USA, July 28 to August 3, 2002.
- Özlem, Doğan, “Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek”, Doğu Batı Dergisi, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001.
- Özmucur, Süleyman, “500 Büyük Kuruluşta Mali ve Ekonomik Göstergeler”, İSO Dergisi, Ağustos 2000.
- Özmucur, Süleyman, Türkiye’de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makroekonomik

Göstergeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, No:582, İstanbul, 1996.

- Öztüfekçi, M.Ali, “Özel Tüketim Vergisi Niteliğindeki Vergi, Harç, Fon ve Payların Tek Yasal Düzenlemede Konumlandırılması”, Vergi Sorunları, Temmuz 2002, Sayı:166, s.7-16.
- Özyer, Mehmet Ali, “Özel Tüketim Vergisi, Yeni Sisteme İlişkin Yorumlar ve Sorunlar Semineri”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, Temmuz 2002, Sayı:7, s.5-41.
- Özyer, Mehmet Ali, “Özel Tüketim Vergisinde Tecil ve Terkin Uygulaması”, Vergi Dünyası, Sayı:253, Eylül 2002, s.14-19.
- Özyürek, Mustafa, “Açılış Konuşmaları”, Kriz Ekonomisi ve Kamu Maliyesi, Türkiye VI.Vergi Kongresi (19-20 Nisan 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.10-16.
- Palamut, Mehmet E., “Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye, Sayı:28, Temmuz-Ağustos 1999, s.838-846.
- Palamut, Mehmet E., “İyi Niyetli Vergi Mükelleflerinin Cezalandırılması Hukukla Örtüşmez”, Yaklaşım, Sayı:114, Haziran 2002, s.24-25.
- Palamut, Mehmet E., “Olağanüstü Durumlar İçin Aranılan Kaynak; Vergi mi, Fon mu?” Yaklaşım, Kasım 1999, Sayı:83.
- Palamut, Mehmet E.-Yüce, Mehmet, “Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi ile Eğitim ve Sağlık Harcamaları İlişkisi”, Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu, (28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.379-399.
- Parasız, İlker, İktisada Giriş (Prensip ve Politika), 6.b., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.
- Parasız, İlker, Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, 5.b., Bursa 1995.
- Parasız, İlker, Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.
- Peacock, A.T.-Shaw,G.K. “Maliye Politikası Öldü mü?”, (çev.:Nazım Engin), Maliye Yazıları, Haziran-Ağustos 1988, Sayı:13, s.104-117.
- Peacock, A.T -J. Wiseman, The Growth of Public Expenditures in the United Kingdom, Princeton, 1961.
- Pehlivan, Osman-Öz, Ersan, “Türkiye’de Vergi Tabanının Genişletilmesi Sorunu”, Vergi Sorunları, Kasım 2000, Sayı:146, s.143-154.
- Pelin, Fazıl İ., Finans İlmî ve Finansal Kanunlar, 3.b., İsmail Akgün Basımevi, İstanbul,

1995.

- Pınar, Abuzer, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı-Türkiye İçin İller Bazında Bir Tahmin”, Ekonomik Yaklaşım, Sonbahar 2002, Sayı:45, Cilt:13, s.83-97.
- Pınar, Abuzer, “Türkiye’de Kamu Gelirleri Yapısındaki Değişmeler ve Vergi Yüğü (1980-1990)”, Prof.Dr.Bedri Gürsoy’a Armağan, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, Haziran-Aralık 1992, Cilt:47, Sayı:3-4.
- Rosen, Harvey S., Public Finance, McGraw Hill Companies, New York, 2002.
- Saban, Nihal, “Yeni Yüzyılın Eşiğinde Yeniden Sorgulanan Adalet:Özü Eşitlik, Vergi Adaleti:Özü Vergide Eşitlik”, Anayasal Mali Düzen, XIII.Türkiye Maliye Sempozyumu(14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, s.249-274.
- Sakal, Mustafa, “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu:1988-2000 Dönem Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, Yıl:2002, s.35-60.
- Sarioğlu, Fatih, “Vergi Sisteminin Bütünselliği ve Artan Oranlılık”, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, Bahar 2002, s.219-228.
- Savaş, Vural F., Ekonomik Kalkınma, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986.
- Savaş, Vural F., İktisadın Tarihi, Avcıol Basım Yayım,İstanbul, 1998.
- Savaş, Vural F., Politik İktisat, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 4.b., İstanbul, 1999.
- Saygılıoğlu, Nevzat, “Gündemdeki Tasarı”, Özel Tüketim Vergisi ve Rekabet Hukuku, Upav, Ankara, Mayıs 1998.
- Saygılıoğlu, Nevzat, OECD Ülkelerinde Vergileme, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 1993.
- Sayılğan, Şevket, “Kalkınmada Maliye Politikalarının Önemi ve Türkiye’nin Durumu”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:34, Ocak 1997, s.37-48.
- Sayın, Mahmut, Vergi Kılavuzu 2003, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Sayı:176, Mayıs 2003.
- Saylan, Gençay, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Schmölders, Günter, Genel Vergi Teorisi, (çev.: Salih Turhan), 4.b., İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2149, İstanbul, 1976.
- Schultz, Theodore W., “Beşeri Sermayeye Yapılan Yatırım”, İktisadi Kalkınma-Seçme Yazılar, (Der.:Metin Berk-Fikret Görün-Selim İlkin), ODTÜ İdari İlimler

- Fakültesi, Yayın No:6, Ankara, 1966, s.406-423.
- Selim, Raziye, “Türkiye’de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk”, İktisat Dergisi, Ekim-Kasım 2001, Sayı:418-419, s.35-38.
- Shaw, G.K., Maliye Politikası, (çev.: Ömer Faruk Batırel), İstanbul İ.T.İ.A. Yayını, Ze Basımevi, İstanbul, 1975.
- Smith, Adam, Ulusların Zenginliği, (çev: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Soysal, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 10.b., İstanbul, 1993.
- Sönmez, Mustafa, “Dağılamayan Gelir”, Görüş, Sayı:49, TÜSİAD Yayını, Kasım-Aralık 2001.
- Sönmez, Mustafa, Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, İletişim Yayınları, Cep Kitapları Serisi, İstanbul, 1992.
- Sönmez, Sinan, Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları, 1.b., Ankara, 1987.
- Suer, M.Ziya, Avrupa Birliği’nde Vergi Uyumlaştırması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri, Cilt:I, İSO-HUV, Ankara, Eylül 1999.
- Suer, M.Ziya, Avrupa Birliği’nde Vergi Uyumlaştırılması ve Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri, Cilt:II, İSO-HUV, Ankara, Eylül 1999.
- Şeker, Sakıp, Türkiye’de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükü, Türk Harb-İş Sendikası, 2.b., Ankara, Ağustos 1997.
- Şenel, Adnan, “Korkut Boratavla Gelir Dağılımı Üzerine” (Mülakat), Yeni Türkiye, Sayı:6, Eylül-Ekim 1995, s.264-271.
- Şenel, Alaaddin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- Şener Orhan, Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi, 7.b., Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2001.
- Şenses, Fikret, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Şenyüz, Doğan, Etkin Bir Vergileme İçin Yükümlü Psikolojisi, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1984.
- Şenyüz, Doğan, Türk Vergi Sistemi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.
- Şenyüz, Doğan, “Yeni Vergisel Yaklaşımlar”, Türkiye VI.Vergi Kongresi (19-20 Nisan

- 2002), İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Mezunları Derneği, İstanbul, 2002, s.132-142.
- Şenyüz, Doğan, “Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisi Tarifesinin Değerlendirilmesi”, Bursa Bilanço Dergisi, Sayı:17, Aralık 2000.
- Şimşek, Arif, “Avrupa Birliği’nde Dolaylı Vergi Politikaları”, Vergi Dünyası, Mart 2002, Sayı:247, s.37-41.
- Şimşek, Salih, “Ekonomik Refahın Batı Toplumunu Üzerindeki Erozyon Etkisi”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.193-197.
- Tahsin, Emine, “Dünya Bankası Yoksulluk Söylemine Kısa Bir Bakış”, İktisat Dergisi, Sayı:418-419, Ekim-Kasım 2001.
- Tanzi, Vito “Globalleşme ve Vergilemede Mali Boşluklar”, (çev.: Hüseyin Şen), Vergi Dünyası, Eylül 2001, Sayı:241, s.165-169.
- Tatlıdil, Rezan-Ayaz, Nükhet, Avrupa Topluluğu’nda 1992’ye Yönelik Katma Değer Vergisi Uygulamaları ve Türkiye’ye Muhtemel Etkileri, TOBB Yayını, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi:5, Ankara, 1992.
- TC Başbakanlığı, Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar.
- Temel, Adil-Bayar, Ercan-Saygılı, Şeref, “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)”, Planlama Dergisi (DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı Özel Sayısı), DPT, Ankara, 2002, s.49-76.
- Temel, Adil-Kelleci, Mehmet Ali, “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler (1980-1994)”, Yeni Türkiye, Eylül-Ekim 1995, Sayı:6, s.160-171.
- Terzi, Cihan, “1980 Sonrası Vergi Politikaları”, Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu, (28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.149-160.
- TİSK, Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet:Vergi ve Bürokrasi Reformları, Yayın No:210, Ankara, Ekim 2001.
- TOBB, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yayını, No:244, Ankara, 1992.
- Todaro, Michael P., Economic Development, Fifth Edition, New York: Longman, 1994.
- Toprak, Metin-Demir, Ömer vd, Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- Tosuner, Mehmet, “Türk Katma Değer Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Uygulanan Katma Değer Vergisi Sistemine Uyumlaştırılmasının

Ekonomik Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:II, Yıl:1994, s.269-288.

Törüner, Mete, Türkiye’de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1990), TÜSES Yayınları, İstanbul.

Tuncer, Selahattin, Gelirin Yeniden Dağılımı, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, No:23, İstanbul, 1969.

Tunçel, Ahmet Kamil, “Vergi Yükünün Adil Paylaşımı: Bir Çözüm Önerisi”, Vergi Sorunları, Nisan 2003, Sayı:175, s.131-137.

Turhan, İbrahim, “Türkiye Ekonomisi’nin 1996 Yılındaki Genel Durumu”, Çerçeve, MÜSİAD Yayını, Mayıs-Temmuz 1996.

Turhan, Salih, Vergi Teorisi ve Politikası, 6.b., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.

Turhan, Salih, Vergi Teorisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1982.

TÜGİAD, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlara Yaklaşımlar-Gelir Dağılımı, İstanbul, 1997.

Türk, İsmail, Kamu Maliyesi, 4.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

Türk, İsmail, Maliye Politikası, Genişletilmiş 14.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

Türkan, Ercan, Düz Oranlı ve Tüketim Tabanlı Vergi Sistemi, DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 1997.

Türkay, Orhan, İktisat Teorisine Giriş-Mikroiktisat, 10.b., İmaj Yayıncılık, 1995, Ankara.

TÜSİAD, 2002 Yılı Görüşleri, Lebib Yalkım Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, Aralık 2002.

TÜSİAD, Türkiye Ekonomisi 2002, Yayın No:TÜSİAD-T/2002-12-343, İstanbul, Aralık 2002.

Tüzgen, Cüneyt, Kalkınma Sürecinde Vergi Sisteminin Ekonomideki Yapısal Değişime Uyumunun Sosyo-Ekonomik Sonuçları (Türkiye Örneği), Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.

Uluatam, Özhan, Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978), Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, No:462, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

Uluatam, Özhan, Kamu Maliyesi, İmaj Yayıncılık, 7.b., Ankara, 2001.

Uluatam, Özhan, Vergi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995.

- Ulusoy, Ahmet, Maliye Politikası, Derya Kitabevi, Trabzon, 2003.
- Ulusoy, İzzettin, Gelir Dağılımı: Genel Olarak Türkiye’de ve Malatya Örneğinde, İnönü Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya, 2000.
- Ulutan, Burhan, Maliye, Adana İTİA, Yayın No:9, İpek Matbaası, Ankara, 1969.
- Unakıtan, Kemal, Bütçe Sunuş Konuşması (TBMM Genel Kurulu), T.C.Maliye Bakanlığı, Ankara, Mart 2003.
- Unakıtan, Kemal, “2003 Yılı Bütçesi ve Özellikleri”, Yaklaşım, Sayı:124, Nisan 2003, s.7-10.
- Uzay, Nısfet, “Vergileme-Tasarruf İlişkisi ve Vergi Reformu Üzerine”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:12, 1995-1997, s.199-216.
- Ülgen, Soner, Özel Tüketim Vergisi ve Avrupa Birliği’ne Uyum Süreci, (Yayınlanmamış Yeterlik Etüd Raporu), Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Ankara. 2000.
- Ülgen, Soner, “ÖTV’de İndirim Mekanizması Var mı?”, Yaklaşım, Sayı:118, Ekim 2002, s.81-82.
- Ülgen, Soner, “Özel Tüketim Vergisinin Kapsamı”, Yaklaşım, Ağustos 2002, Sayı:116, s.112-115.
- Ülgener, Sabri F., Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, 5.b., Der Yayınları, No:2, İstanbul, 1976.
- Varcan, Nezih, Türkiye’de Vergi Politikalarının Oluşumu (Cumhuriyet Dönemi), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:208, Eskişehir, 1987.
- Wagner, Adolph, Three Extracts On Public Finance Classic in The Theory of Public Finance (ed.:R.A.Musgrave-A.T.Peacock), Mac Millan, New York, 1958.
- World Bank, World Development Report, The State in a Changing World, Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Yalınpala, Jale, “Türkiye Ekonomisinde 1980-1995 Dönemi Kamu Açıkları Finansmanının Boyutu ve Özel Tüketim ve Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi ile İlgili Bir Model Denemesi”, Prof.Dr. Kenan Erkural’a Armağan, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:XIV, Sayı:2, Yıl:1998, s.343-361.
- Yaltı Soydan, Billur, “Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta:Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak”, Anayasal Mali Düzen, XII.Türkiye Maliye Sempozyumu, (14-16 Mayıs 1998-Bodrum), Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12, İstanbul, 2000, s.81-101.

- Yıldırım, Erhan-Yıldırım, Refia, “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar, XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu(28-31 Mayıs 2001-Antalya), Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Manisa, 2002, s.7-24.
- Yıldız, A.Murat–Tekin, Cem, Kurumlar Vergisi Rehberi, Vergi Sorunları Dergisi-Özel Ek, Sayı:175, Nisan 2003.
- Yıldız, Mircan, “Türkiye’de Kamu Maliyesinin Avrupa Birliği’ne Uyumu”, Yeni Türkiye, (Avrupa Birliği Özel Sayısı), Sayı:36, Kasım-Aralık 2000, s.1357-1367.
- Yılmaz, Gülay, “Refah Ekonomisi ve Gelir Dağılımı”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:X, Sayı:1-2, Yıl:1994.
- Yılmaz, Güneş, “Verginin Yasallığı İlkesi ve Bir Anayasa Mahkemesi Kararı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları, Haziran 2003, Sayı:177, s.194-206.
- Yumuşak, İbrahim Güran-Bilen, Mahmut, “Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, Yıl:2000, s.77-96.
- Yüce, Mehmet, “1980 Sonrası Türk Vergi Politikasında Ana Yönelişler”, Maliye Yazıları, Sayı:44, Temmuz-Eylül 1994, s.57-75.
- Zampetti, Americo Beviglia, “The Uruguay Round Agreement on Subsidies: A Forward- Looking Assesment”, Journal of World Trade, Vol:29, No:26, December 1995, p.5-29.

<http://www.abgs.gov.tr>

<http://www.activefinans.com>

<http://www.bumko.gov.tr>

<http://www.canaktan.org>

<http://www.cagridogan.com>

<http://www.e-akademi.org>

<http://ekutup.die.gov.tr>

<http://ekutup.dpt.gov.tr>

<http://www.gelirler.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.huk.gov.tr>

<http://www.isguc.org>

<http://muhasebat.gov.tr>

<http://www.tbmm.gov.tr>

<http://www.tisk.org.tr>

<http://www.uludag.edu.tr>

[4760 Sayılı ÖTV Kanunu](#)

EK-1

Sayın İlgili,

Bu çalışma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Adil Gelir Dağılımını Sağlamada Özel Tüketim Vergisi'nin Yeri ve Bunun Türkiye'de Uygulanabilirliği" adlı doktora tez çalışmasına veri toplama amacına yönelik olarak düzenlenmiştir. Devletin milli geliri vatandaşları arasında adaletli olarak nasıl dağıtması gerektiği ve bu bağlamda Özel Tüketim Vergisi'nin öneminin ne olduğu, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Vereceğiniz cevaplar, bu çalışmanın amacını gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

NOT:Sizce en uygun şıkkı veya şıkları (X) şeklinde cevaplayabilirsiniz.

Prof.Dr. Mehmet E. PALAMUT-Hakkı M. AY

1-Yaşınız kaçtır?

19 ve altı 20-34 35-54 55 ve üzeri

2-Eğitim durumunuz nedir?

İlkokul Ortaokul Lise Üniversite Yüksek Lisans Doktora

3-Mesleğiniz Nedir?

Memur İşçi Sözleşmeli Personel Akademisyen, Öğretmen Serbest Meslek Esnaf-Zanaatkar
Hakim, Mütettiş, Uzman, Denetim Elemanı Mühendis, Mimar, Doktor Emekli Ev Hanımı
Öğrenci Çiftçi Diğer[Lütfen yazınız]

4-Aylık ortalama geliriniz ne kadardır? [Milyon TL olarak]

300'den az 301-600 arası 601-900 arası 901-1.500 arası 1.500 üzeri Geliri yok

5-Sahip olduğunuz eşyaları işaretleyiniz.

TV Buzdolabı Çamaşır makinesi Bulaşık makinesi Bilgisayar Cep telefonu
Müzik seti Ev kliması Otomobil Hiçbirisi

6-Eğer otomobiliniz var ise; aylık ortalama olarak ne kadarlık akaryakıt tüketiyorsunuz? [Milyon TL olarak]

50'den az 50-100 arası 101-150 arası 151-200 arası 201-250 arası 250 üzeri

7-Aşağıdaki ürünlerden tükettiğiniz var ise; öncelik sırasına göre en çok hangisini tüketiyorsunuz? [Öncelik sırasına göre en büyük ürün grubunu 1, daha sonra gelenleri 2,3,4 şeklinde cevaplayınız. Tüketmediğiniz ürünü işaretlemeyiniz.]

Akaryakıt Sigara Alkolsüz içecekler Alkollü içecekler

8-Sizce verginin tanımına aşağıdakilerden en uygun olanı hangisidir?

Bir vatandaşlık görevidir Kamu hizmetlerini karşılamak için alınan bedeldir Vergi kişiler üzerinde bir yükttür
Kamunun borçlarını ödemedede kullanılır Fikrim yok

9-Özel Tüketim Vergisi'nden ne anlıyorsunuz ?

Zenginlerden alınır Lüks mallardan alınır Taşıtlardan alınır Adaletsiz bir vergidir Belirli mallardan alınır
Devlete gelir sağlamak için alınır Fikrim yok

10-Verginin ekonomik faaliyetleri etkilememesi için sizce vergi daha çok hangi kaynaktan alınmalıdır?

Gelir üzerinden Tüketim üzerinden Servet üzerinden Fikrim yok

11-Türkiye'deki vergi yükünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ağır Normal Hafif Fikrim yok

12-Sizce devlet, gelirin adil olarak dağılımında etkin rol oynamalı mıdır?

Evet Hayır Fikrim yok

13-Sizce devlet aşağıdaki gruplardan en çok hangi kesime yardım etmelidir? [Yardım ile; parasal olabileceği gibi, her türlü teşvik, kolaylık ve sübvansiyonlar da anlatılmak istenmektedir]

Sanayiciye İhracatçıya İşçiye Memura Serbest meslek sahiplerine Çiftçiye
Esnaf-Zanaatkara Geliri hiç olmayana veya geliri asgari ücretin altında olanlara

14-Sizce devlet aşağıdakilerden hangisinden en çok vergi almalıdır? [En fazla vergi alınmasını istediğinizi 1, sonrakileri 2,3,4,5 şeklinde cevaplayınız]

Sigara ve alkolden Otomobilden Akaryakıttan Giyimden Zorunlu olan gıda maddelerinden
ANKET SORULARI BİTTİ. TEŞEKKÜR EDERİZ.

Özgeçmişim

1970 yılında Antalya'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi sırasıyla Antalya Kızıltoprak İlkokulu, Antalya Nadire Konuk Ortaokulu ve Antalya Yavuz Selim Lisesi'nde tamamladım. Üniversite öğrenimimi Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nde 1993 yılında tamamladım. 1994 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladım. 1995 yılında aynı üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladım. Doktora öğrenimime Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda başladım. Evli ve bir çocuk babasıyım.

Hakkı M.AY
Bursa-2004